

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია

ენათმეცნიერების ინსტიტუტი

გაიოზ რექტორი

ქართული ღრამმატიკა

ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და
ლექსიკონი დაურთო ელენე ნიკოლაიშვილმა

გამომცემლობა „მეცნიერება“

თბილისი—1970

გაიოზ რექტორის „ქართული ღრამმატიკა“ წარ-
მოადგენს ქართული ენის გრამატიკის პირველ ნაბეჭდ
სახელმძღვანელოს ქართულ ენაზე.

წიგნში წარმოდგენილია ამ გრამატიკის ტექსტი,
დადგენილი გაიოზის ავტოგრაფისა და ნაბეჭდის ურ-
თიერთშეჯერების საფუძველზე. დამატების სახით ერთ-
ეის გაიოზის მეორე გრამატიკული ნაშრომი „სიტყვა
საღრამმატიკო“, ახლავს გამოცელებს და გრამატიკულ
ტერმინთა ლექსიკონი.

გაიოზ რექტორი და მისი ქართული გრამატიკა

გაიოზ რექტორი ერთ-ერთი საყურადღებო პიროვნებაა ქართული კულტურის ისტორიაში. ის იყო მე-18 საუკუნის თვალსაჩინო სახელმწიფოებრივი და საეკლესიო მოღვაწე, თელავის სემინარიის—ძველი საქართველოს მნიშვნელოვანი კულტურულ-საგანმანათლებლო კერის—პირველი რექტორი, მეტად ნაყოფიერი მთარგმნელი და მკვლევარი, ერთ-ერთი პირველი ქართული გრამატიკის ავტორი. თანამედროვეთა დახასიათებით, იგი იყო „კაცი ფრიად განსწავლული“, რომელიც „უამსა ამას ძვირფასობდა ქვეყანასა საქართველოსასა და ამის შემდგომად, ღმერთმან უწყის, დაშთებალა მძსგავსი ამისი მეცნიერი ქვეყანასა ჩვენსა“¹.

გაიოზის ცხოვრება-მოღვაწეობის სხვადასხვა მხარეს საკმაოდ ბევრი მკვლევარი შეხებიდა (ნ. მთვარელიშვილი, ა. ცაგარელი, ა. ხანაშვილი, ეპისკოპოსი კირიონი, ნ. პალმოვი, კ. კეკელიძე და სხვ.). მიუხედავად ამისა, ჯერ კიდევ არ არის დაზუსტებული მისი ბიოგრაფიის ზოგი მნიშვნელოვანი მომენტი, არ ვიცით გაიოზის გვარი, წოდება, სადავოა მისი დაბადების წელი და საქმიანობის ზოგი საყურადღებო დეტალი.

არსებული მასალების მიხედვით გაიოზის დაბადების სამი თარიღი ივარაუდება. მის საფლავზე, რომელიც დაცულია ქ. ასტრახანში, სადაც გაიოზს ცხოვრების ბოლო წლების გატარება მოუხდა, არის წარწერა: „Здесь погребено тело преосвященного Гая, Архиепископа Астраханского и Кавказского, скончавшегося в 1821 году февраля 29 дня, на 82 году от рождения“². ამ წარ-

¹ მასალები საქართველოს ისტორიისათვის, შეკრებილი ბატონიშვილის დავით გიორგის ძისა და მისი ძმებისა, 1744—1840 წწ., თბილისი, 1905, გვ. 55, 157—158. იხ. აგრეთვე: იო ა ნ ე ბ ა ტ ო ნ ი შ ვ ი ლ ი, კალმასობა, II, 1948, გვ. 192; მიმოსტულა ანუ მგზავრობა იონა რუისის მიტროპოლიტისა, 1858, გვ. 21, 111, 116—117.

² А. Цагарели, Сведения о памятниках грузинской письменности, 1894, I, вып. III, гл. LII.

წერის მიხედვით გამოდის, რომ გაიოზის დაბადების წელია 1739. მაგრამ არის მეორე დოკუმენტი, სინოდის ერთ-ერთი საქმე გაიოზის მემკვიდრეობის შესახებ³, სადაც სწერია, რომ გაიოზი დაბადებულია 1748 წელს; და ბოლოს, არის მესამე დოკუმენტი, საკუთრივ გაიოზის ჩვენება, რომელიც მიუთქვამს უწმიდესი სინოდისათვის 1774 წელს მოსკოვში და რომელიც დასჭირვებია გაიოზს მოსკოვის სასულიერო აკადემიაში შესვლისათვის. ამ ჩვენებაში გაიოზი წერს, რომ იგი ამ დროს 28 წლისაა. მოსკოვის სასინოდო კანტორის 1774 წლის 14 სექტემბრის ბრძანებაში (Указ 2237) სწერია: „Сего 1774 года, июня 18 дня, от святейшаго Синода в Конторе находившийся в Москве, остающийся свиты преосвященного грузинского католикоса Антония архидиакон Гайоз письменно показал, что от роду ему двадцать осмой год“⁴.

გაიოზის ჩვენებიდან ირკვევა, რომ იგი დაბადებულია 1746 წელს. ეგევე თარიღი დასტურდება საქართველოს ისტორიისათვის შეკრებილ მასალებში, სადაც ბატონიშვილი ბაგრატი წერს, რომ „წელსა ამას 1821, თებერვალში 21, გარდაიქცა გაიოს... ესე მიიტუალა წლისა 75“⁵.

მკვლევართა უმეტესობა (ნ. მთვარელიშვილი, ა. ცაგარელი, ა. ხანაშვილი, ნ. პალმოვი, კ. კეკელიძე, ლ. მელიქსეთ-ბეგი და სხვ.) გაიოზის დაბადების თარიღად მიიჩნევენ 1746 წელს.

დაუდგენელია გაიოზის გვარი და წოდება. „საქმეს აძნელებს ის, — წერს ტრ. რუხაძე, — რომ გაიოზი ხელს აწერს ყველგან სახელმოხელობით, სახელდობრ: გაიოზ რექტორი, გაიოზ მოზღოკელი, გაიოზ პენზელი, გაიოზ ასტრახანელი და სხვ.“⁶ მოსკოვის სასინოდო კანტორისადმი წარდგენილ თავის ჩვენება-ავტობიოგრაფიაშიც გაიოზი არ აცხადებს თავის გვარს, წერს მხოლოდ, რომ ვარ აზნაურთაგანიო (из грузинских дворян)⁷. მკვლევართა შორის აზრთა სხვადასხვაობაა

³ Н. П а л ь м о в, К сведениям о личности архидиакона Гайоза, впоследствии архиепископа Астраханского и Ставропольского: Христианский Восток, II, вып. I, გვ. 48.

⁴ იქვე, გვ. 39.

⁵ მასალები საქართველოს ისტორიისათვის..., გვ. 157—158; იხ. აგრეთვე საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის ხელაწერთა ინსტიტუტის S ფონდი, № 378.

⁶ ტრ. რუხაძე, გაიოზ რექტორი (დაბადებიდან 210 წლისათვის გამო): გაზ. „სახალხო განათლება“, 1956, 26.IX, № 39.

⁷ Н. П а л ь м о в, დასახ. ნაშრომი, გვ. 39—40.

გაიოზის გვარისა და წოდების გამო. ზოგს იგი მიაჩნია აზნაურ ნაცვლიშვილად⁸, ზოგს — თაყაშვილ-ბარათაშვილად⁹, ი. რაინეგის, რომელიც პირადად იცნობდა გაიოზს, მას ვაგოშოშვილად ასახელებს¹⁰.

ნაცვლიშვილად გაიოზის მიჩნევა უარსაყოფია. იგი უბრალო გაუგებრობაზეა აგებული. ნაცვლიშვილს ცოლად ჰყავდა გაიოზის და — სალომე, რომლის ვაჟსაც, გურგენ ნაცვლიშვილს (ნაცვალოვს), მემკვიდრეობით დარჩენია გაიოზის გარდაცვალების შემდეგ მისი ქონება და ნაწილი ამ ქონებისა (წიგნები და ხელნაწერები) 1882 წელს შეუწირავს კიდეც ასტრახანის სასულიერო სემინარიისათვის¹¹.

რაც შეეხება მეორე ვარაუდს, გაიოზის ბარათაშვილობა ემყარება შემდეგ ცნობებს: გაიოზის თანამედროვის თეიმურაზ ბატონიშვილის წიგნთსაცავის სიაში მოხსენიებულია „წიგნი ველისარიონი, ღირსი ხსოვნისა საქმენი და შემთხვეულებანი, რუსულიდამ თარგმნილი გაიოზ არხიერეისაგან, აშტრახანის არხიეპისკოპოსისა; ესე იყო პლ საქართველოსა, კახეთსა ქალაქსა თელავს საკეთილშობილოთა სასწავლებელთა მოძღვარი, ხ თვით იყო თავადთა ბარათაანთაგანი თაყაშვილი, აღზრდილი სამეცნიეროთა ყოვლითა კათოლიკოსის მიერ ანტონი პირველისა“¹².

არის კიდევ ბროშურა „Астраханский Успенский собор. Описание его и история“ (Казань, 1892), რომელშიც ასტრახანის ეპარქიის ეპისკოპოსთა შორის დასახელებულია „Гай Токаев“¹³. ა. ცა-

⁸ ნ. მთვარელიშვილი, თელავის სემინარია და პირველი მისი რექტორი გაიოზ ნაცვლიშვილი: ჟურნ. „ივერია“, 1881, № 8, 9, 10; ნ. მთვარელიშვილის ცნობას ეყრდნობა ა. ხახანაშვილი: Очерки по истории грузинской словесности, III, 1901, გვ. 276—284; ქართული სიტყვიერების ისტორია, 1919, გვ. 427—428.

⁹ А. Цагарели, Сведения, I, вып. III, гл. LII—LVII; 179; პ. კარბელიშვილი, ძველი ანჩისხატის ტაძარი ქ. ტფილისში, ისტ. მიმოხილვა, 1902, გვ. 29; К и р и о н, Краткий очерк истории грузинской церкви и экзархата за XIX столетие, 1901, გვ. 100; ტრ. რუხაძე, დასახ. ნაშრომი; მისივე, ქართულ-რუსული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან, XVI—XVIII სს., 1960; ლ. მენაბდე, ძველი ქართული მწერლობის კერები, I, ნაკვ. პირველი, 1962, გვ. 369—370.

¹⁰ J. Reinegs, Allgemeine historisch-topographische Beschreibung des Kaukasus, II, 1797, გვ. 102—103.

¹¹ Н. Пальмов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 38, 48.

¹² А. Цагарели, Сведения..., I, вып. III, гл. 179, № 162.

¹³ იქვე, გვ. LIV.

გარეგნის აზრით, თეიმურაზ ბატონიშვილი უსაფუძვლოდ არ გამოაცხადებდა გაიოზს „თავადთა ბარათაანთაგან“, გაიოზი თავად ბარათაშვილთა შთამომავალია, თავას ძე, თავაშვილი, „Токаов“-იც რუსულ ყაიდაზე გადაკეთებული თავას შვილიაო¹⁴. თავაშვილად იხსენიებენ გაიოზს აგრეთვე იოანე და ბაგრატ ბატონიშვილები¹⁵; გაიოზის თავაშვილობას ირწმუნება ტრ. რუხაძეც სიგელ-გუჯრების ჩვენებაზე დაყრდნობით¹⁶.

საინტერესოა იაკობ რაინეგის ცნობაც გაიოზის ვაგოშოშვილობის შესახებ. თავის ნაშრომში, რომელიც კავკასიის ისტორიულ-ტოპოგრაფიულ აღწერილობას წარმოადგენს, ი. რაინეგი მოკლედ ესება დიდად განათლებული ქართველი ბერის გაიოზის ცხოვრება-საქმიანობას და მას ვაგოშოშვილთა ოჯახის შთამომავლად ასახელებს¹⁷. მაგრამ დღეისათვის არც ერთი სხვა წყაროთი გაიოზის ვაგოშოშვილობა არ დასტურდება და რას ემყარება რაინეგის ცნობა, გაურკვეველია.

ამჟამად მკვლევართა შორის უფრო განმტკიცებულია ის აზრი, რომ გაიოზი გვარად ბარათაშვილია. მაგრამ ამ მტკიცებას აძნელებს ანტონ კათალიკოსის წერილი ასტრახანის ეპისკოპოს მეთოდესადმი, მიწერილი 1776 წელს გაიოზის შესახებ უწმიდესი სინოდის შეკითხვის პასუხად. გაიოზის მოძღვარი და მასწავლებელი ასტრახანის ეპისკოპოსს ატყობინებს: „მე დიაკონისა მის აზნაურყოფისა, რლ-სა ჰსწამებს თავისა თვისათვს, ესე მამილიეს უწყებაჲ, ვ'დ დიაჩოქმან რომელმანმე ტფილისელმან, სახელით ზედწოდებულმან ზაქარია, აღზარდა დიაკონი იგი ჰქსენებული გაიოს შვილად და მემკვდრედ მცირისა საცხოვრებელისა თვისა“¹⁸. როგორც ვხედავთ, ანტონი არ ასახელებს გაიოზის გვარს და მისი აზნაურობაც კი საეჭვოდ მიაჩნია. „კათალიკოსის სიტყვები გვაფიქრებინებს,—წერს კ. კეკელიძე,—რომ გაიოზი უბრალო, ღარიბი, შეიძლება—უპატრონოც ყოფილა და, როგორც ასეთი, აუყვანია გასაზრდელად ვიღაც თბილისელ დიაჩოქს“¹⁹.

¹⁴ А. Цагарелл, Сведения..., I, вып. III, гл. LIV.

¹⁵ კალმასობა, II, გვ. 191; მასალები საქართველოს ისტორიისათვის..., გვ. 157.

¹⁶ ტრ. რუხაძე, გაიოზ რექტორი (დაბადებიდან 210 წლისთავის გამო): გაზ. „სახ. განათლება“, 1956, 26.IX, № 39.

¹⁷ J. Reineggs, Allgemeine historisch-topographische Beschreibung des Kaukasus, II, 1797, გვ. 102—103.

¹⁸ საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტის H ფონდის ხელნაწერი № 2510. იხ. აგრეთვე: Н. Пальмов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 45.

¹⁹ კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, 1941, გვ. 354.

გებო მისიით წარგზავნა პეტერბურგს. რუსეთში ანტონმა გაიოზიც თან წაიყვანა, მაგრამ ამჟერად გაიოზს არავითარი მნიშვნელოვანი როლი არ შეუსრულებია, როგორც ჩანს, მას არც კი სცოდნია ამ პოლიტიკური მისიის მიზანი.

პეტერბურგში ყოფნისას გაიოზს ალექსანდრე ნეველის სემინარიაში დაუწყო რუსული ენის შესწავლა. ანტონის შუამდგომლობით იგი ქ. ტვერის არქივისკოპოს პლატონთან სწავლობდა აგრეთვე ბერძნულსა და ლათინურ ენებს. პლატონს თვალსაჩინო როლი უთამაშია გაიოზის სწავლა-განათლების საქმეში და გარკვეული გავლენაც მოუხდენია მასზე. შემდგომში (1792 წ.) გაიოზმა თარგმნა ქართულად მისი „ღვთისმეტყველება“²³.

ორი წლის შემდეგ ქართველი ელჩები სამშობლოში დასაბრუნებლად გამზადებულან, ისინი რამდენიმე ხანს მოსკოვში შეჩერებულან. აქ, სწორედ მოსკოვიდან გამოსვლის დღეს, გაიოზმა მოციქულები მიუგზავნა ანტონს და სთხოვა რუსეთში დარჩენის ნება; გაიოზს უნდოდა მოსკოვის სასულიერო აკადემიაში განეგრძო სწავლა, მაგრამ ანტონს კატეგორიული უარი უთქვამს გაიოზის ამ თხოვნაზე. მიუხედავად ამისა, გაიოზი მაინც დარჩენილა მოსკოვს და 1774 წლის 26 მაისს მიუმართავს იმპერატრიცა ეკატერინე მეორისათვის თხოვნით, რომ ნება მიეცათ მისთვის სასულიერო აკადემიაში შესვლისა. ამის გამო მოსკოვის სასინოდო კანტორამ უწმიდესი სინოდის დავალებით გაიოზს ჩამოართვა ჩვენება, რომელშიაც გაიოზი აღნიშნავდა, რომ „სწავლისათვის ლათინურისა და რუსულისა“ დარჩა მოსკოვს თავისი მოძღვრის ანტონ კათალიკოსის სიტყვიერი დასტურით. ცხადია, ამგვარი ჩვენების გარეშე გაიოზს არ დართავდნენ აკადემიაში შესვლის ნებას. მაგრამ სასინოდო კანტორა მარტო გაიოზის ჩვენებით არ დაკმაყოფილებულა, მას ასტრახანის ეპისკოპოს მეთოდესთვის დაუვალებია, საქართველოში მყოფ ანტონ კათალიკოსისაგანაც გამოეთხოვა გაიოზის შესახებ ცნობები.

გაიოზის საქციელთი განაწყენებული ანტონი 1776 წელს ატყობინებდა ეპისკოპოს მეთოდეს: „დიაკონი იგი ჰქსენებული ყოვლითურთ წინა-აღმდგომად ნებისა ჩემისა დაჰშთა როსსიასა შინა, არცა უხილავ მე, არცა კურთხევისა მიღებაჲ ჩემგან იწადა მან, არცა ვიცოდი დაშთომად მისი დღედმდე წარმოსვლისა ჩემისა მოსკოთ. და დღესა მას მეოხთა მიერ ითხოვა ჩემგან დაშთომად მოსკოვს, და მე არა ვინებე. და კჳლად და კჳლად, და არა ვინებე და ესთა დაჰშთა

²³ ხელნაწერთა ინსტიტუტის S ფონდი, № 28.

მოსკოვს“²⁴. მაგრამ, სანამ ამ პასუხს მიიღებდნენ (ანტონის წერილს დაუგვიანია, იგი მხოლოდ 1777 წელს მიუღიათ რუსეთში) და სანამ საერთოდ ეს მიწერა-მოწერა მიმდინარეობდა, გაიოზმა კიდევ დაასრულა კურსი მოსკოვის აკადემიაში. მისთვის ანტონის პასუხამდე, 1775 წელს, დაურთავთ აკადემიაში სწავლის ნება. სწავლობდა გაიოზი თავის ხარჯზე, ცხოვრობდა სულიწმიდის მოფენის მონასტერში.

მოსკოვის აკადემიაში გაიოზი აღრმავებს და აფართოებს თავის ცოდნას, ეწევა დიდ შემოქმედებით შრომას. მოსკოვში ყოფნისას 1776 წელს თარგმნა მან ბერძნულიდან „წიგნი ქმნილი ალაპიტ არქიდაკონის მიერ კონსტანტინეპოლელისა დიდისა ეკლესიისა, მირთმეული ბერძენთა იმპერატორისა დიდისა იუსტინიანეს მიმართ, ოდეს-იგი მიიღო მან საყდარი კონსტანტინეპოლისა“²⁵. ეს თარგმანი გაიოზისათვის ერეკლე მეფეს შეუყვებითა. 1776 წელს გაიოზს უთარგმნია აგრეთვე „მიმოსვლა ბარონ დე პოლნიცისა, აღწერილი ისტორიისა და გეოგრაფიის გვარად“²⁶. ეს ნაშრომი გაიოზს მიუძღვნია ბატონიშვილ-გიორგი ვახტანგის ძისათვის. ამავე პერიოდში თარგმნა გაიოზმა „კიტაის სიბრძნე“—ზნეთსწავლულებანი, მირთმეული მეფის ქაიხოსროს ასულ ანნასათვის, გადმოთარგმნილი 1777 წელს მოსკოვში და დაბეჭდილი თბილისში 1784 წელს²⁷.

1778 წელს გაიოზი ერეკლე მეფემ გამოიწვია თბილისში, სადაც მას დაუარსებია რუსული სკოლა ქართველებისათვის²⁸. 1779 წელს გაიოზი აკურთხეს მღვდელმწიფოზუნად. ა. ცაგარელის ცნობით, ამ დროს (1779—1780 წწ.) გაიოზს შეუდგენია „საძიებელი“ ანტონის „ღვთისმეტყველებისა“.

²⁴ ხელნაწერთა ინსტ., H ფონდი, №2510; იხ. აგრეთვე Н. Пальмов, დასახ. ნაშრომი, გვ. 47.

²⁵ ხელნაწერთა ინსტ., S ფონდი, № 71; 183; 335; 1294 და სხვ. А. Цагарели, Сведения, III, გვ. 174. ცაგარელის ამ ცნობას ერწმუნება კ. კეკელიძე, თუმცა ამავე დროს შენიშნავს, რომ გაიოზის ეს ნაშრომი ხელნაწერებით-რუსულიდან თარგმნილად არის აღნიშნული. იხ. კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, 1941, გვ. 356; იხ. აგრეთვე ტრ. რუხაძე, ქართული-რუსული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI—XVIII სს.), 1960, გვ. 230.

²⁶ ხელნაწერთა ინსტიტუტის S ფონდი, № 100; 88. H № 96 და სხვ.

²⁷ ხელნაწერთა ინსტიტუტის S ფონდი, № 176; A 1416; Q № 251 და სხვ.

²⁸ კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, 1941, გვ. 355; დ. გვრიტიშვილი, შ. მესხია, თბილისის ისტორია, 1952, გვ. 198. გაიოზის პედაგოგიური მოღვაწეობის შესახებ იხ. М. Дарчина, Гайоз Ректор и его просветительно-педагогическая деятельность (автореферат канд. диссертации, 1969).

1780 წელს გაიოზი გაწვეულ იქნა რუსეთში, სადაც მიიღო ილუმენობა. 1782 წელს იგი კვლავ საქართველოში ბრუნდება. რუსეთის მთავრობამ გაიოზი გამოგზავნა საქართველოში მეფე ერეკლესთან პოლიტიკურ საქმეთა გამო მოსალაპარაკებლად²⁹. იმავე წელს, 28 მაისს, ქალაქ თელავში გაიხსნა სასულიერო სემინარია. ეს სემინარია აღმოცენდა ერეკლეს მიერ 1758 წელს დაარსებული საფილოსოფიო-სათეოლოგიო სკოლის საფუძველზე, რომლის მოძღვარი და სხოლაპეტი იყო ზედმიწევნით განათლებული, „ფრიად მეცნიერი და ფილოსოფოსი“, ადრე თბილისის სემინარიის რექტორი ფილიპე ყაითმაზაშვილი. აქ სწავლობდნენ გამოჩენილი მწერალ-მთარგმნელები, საეკლესიო და საზოგადო მოღვაწეები: დოსითეოზ ნეკრესელი, ანტონ ცაგარელი-პყონდიდელი და სხვანი. თელავის სკოლაში სწავლა-განათლების მაღალმა მეცნიერულმა დონემ შეუმზადა ნიადაგი სასულიერო სემინარიას. ეს სემინარია შეიქმნა მოსკოვის სლავურ-ბერძნულ-ლათინური აკადემიის ყაიდაზე. სემინარიის პირველი რექტორი და მისი დაარსების ერთ-ერთი ინიციატორთაგანი, ერეკლე მეფესა და ანტონ კათალიკოსთან ერთად, იყო გაიოზი. რუსეთიდან დაბრუნებულმა და საკათალიკოსო ტახტზე ხელახლა აღზევებულმა ანტონმა თავისი ყურადღება სასკოლო-საგანმანათლებლო საქმეს მიაპყრო. რუსეთში ყოფნისას იგი გაეცნო რუსულ და ევროპულ სასულიერო და ფილოსოფიურ ლიტერატურას, გაეცნო საეკლესიო სკოლის ტიპებს, დაამზადა სასკოლო სახელმძღვანელოები და, სამშობლოში დაბრუნებული, ამ დიდი ცოდნითა და გამოცდილებით მოქმედებდა. გაიოზი, ახლად კურსშესრულებული მოსკოვის აკადემიაში, ნაზიარები რუსეთის ტრადიციებს, მწერლობას, საეკლესიო მღვდმარეობას, მტკიცე ბურჯად ედგა გვერდში სრულიად საქართველოს საეკლესიო მონარქს, რომელთანაც კვლავ აღადგინა კეთილი ურთიერთობა და, საერთოდ, გაიოზი უკვე მსხვილ ფიგურას წარმოადგენს საქართველოში. იგი ძლიერ დაუახლოვდა ერეკლეს სასაჩლეს; მას მიანდეს ერეკლეს შვილიშვილის, შემდგომში იმერეთის მეფის, სოლომონ მეორის აღზრდაც³⁰.

მხოლოდ ერთი წელიწადი რექტორობდა პრაქტიკულად გაიოზი თელავის სემინარიას და ეს ერთი წელი აღსავსეა ნაყოფიერი შემოქმედებითი შრომით. მან რუსულიდან თარგმნა თეოფანე პროკოპოვი-

²⁹ Н. Пальмов, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 53.

³⁰ А. Цагарели, *Грамоты и др. документы XVIII столетия, относящ. до Грузии*, II, вып. II, СПб., 1902, гл. 71—72.

ჩის მიერ შედგენილი და პეტრე პირველის მიერ დამტკიცებული სა-
ხელმწიფო და სასწავლო დაწესებულებათა „წესდება“ ანუ „საზო-
გადო რეგლამენტი, ესე იგი არს კანონი ანუ რიგი“³¹. ეს „რეგლა-
მენტი“ გულისხმობდა აღამიანის სრულყოფილად აღზრდა-განათლებას,
მეცნიერების საფუძვლებთან ერთად მუსიკისა და თეატრის ცოდნას.
სემინარიის „ტიპიკონი“ რუსულ რეგლამენტს ეწყარებოდა. „თელავის
სემინარიის ადმინისტრაციული, სასწავლო და ცერემონიალური მხა-
რე აღნიშნული რეგლამენტის მიხედვით იყო წარმართული“³². მოს-
კოვის აკადემიის მსგავსად თელავის სემინარიაში იმართებოდა დის-
პუტები და პაექრობა მეცნიერულ საკითხებზე, ეწყობოდა მოწაფეთა
საჯარო გამოსვლები, წლიური მუშაობის შემაჯამებელი სხდომები;
ყოველივე ამას, ერთი მხრივ, დიდი სააღმზრდელო-საგანმანათლებლო
მნიშვნელობა ჰქონდა, მეორე მხრივ, საბალწო განათლების საქმეში
სააგიტაციო-საპროპაგანდო როლსაც თამაშობდა. თელავის სემინა-
რიის გახსნის წლისთავზე გამართული საზეიმო საჯარო დისპუტი, რო-
მელიც, სხვათა შორის, სავრამატიკო თემისადმი ყოფილა მიძღვნილი,
ნათლად წარმოგვიდგენს ამ სემინარიის მიმართულებას, მის პრაქტი-
კულ-პედაგოგიურ ცხოვრებას, მოსწავლე-მასწავლებელთა სამეცნიერო
ინტერესების არესა და მომზადების მაღალ დონეს³³. დისპუტის
ხელმძღვანელი და ძირითადი მომხსენებელი იყო გაიოზი, მან წარ-
მოთქვა თავისი ცნობილი სიტყვა სწავლის მნიშვნელობის შესახებ,
„სიტყუა საღრამმატიკოა“, წარმოთქვა სახოტბო სიტყვები ერეკლე-
სადმი, ანტონისადმი, დოსითეოზ ნეკრესელისადმი. საერთოდ, უნდა
ითქვას, რომ გაიოზი თავისი ორატორული ნიჭით, თავისი ქადაგებე-
ბით თვალსაჩინო ადგილს იკავებს ცნობილ ქართველ ჰომილეტი-
თა შორის³⁴.

თელავის სემინარიაში ასწავლიდნენ როგორც თეორიულ, ისე
პრაქტიკულ-გამოყენებით მეცნიერულ საგნებს: ღვთისმეტყველებას,
ისტორიას, ფსიქოლოგიას, ფილოსოფიას, რიტორიკას, მათემატიკას,
გრამატიკას და სხვ. სემინარიაში გაშლილი იყო პედაგოგიური და

³¹ ხელნაწერთა ინსტიტუტის H ფონდი, № 794.

³² ტ. რ. ხ. ა. ძ. ე., ქართულ-რუსული ლატერატურული ურთიერთობის ის-
ტორიიდან (XVI—XVIII სს.), 1960, გვ. 80—81.

³³ საჯარო პაექრობის აღწერილობა ჩვენამდე მიღწეულია დავით რექტორის
(თელავის სემინარიის რექტორის თანამდებობაზე გაიოზის შემკვიდრის) გადაწერი-
ლი ხელნაწერის მიხედვით. დაცულია ხელნაწერთა ინსტ-ში, H 2291.

³⁴ ნ. კ ა ნ დ ე ლ ა კ ი, ქართული მკვერმეტყველება, 1958, გვ. 193—205.

შემოქმედებით-მთარგმნელობითი მუშაობა. გაიოზი თვითონ თარგმნიდა სემინარიისათვის საჭირო სახელმძღვანელოებს. იმ დროის რუსულსა და ქართულ სკოლებში ძველი ისტორია შარლ როლენის „ძველი ისტორიით“ ისწავლებოდა. გაიოზს 1783 წელს დაუწყო ამ თერთმეტ-ტომიანი ისტორიის თარგმნა, შემდეგ კი იგი სხვებს განუგრძოდათ³⁵.

როგორც ვთქვით, გაიოზი არსებითად მხოლოდ ერთ წელს რექტორობდა თელავის სემინარიას. 1783 წლის ივნის-ივლისში ერეკლე მეორემ იგი დანიშნა წევრად იმ კომისიისა, რომელმაც ქ. გეორგიევსკში დადო ცნობილი „მეგობრული ტრაქტატი“ რუსეთთან (1783 წლის 24 ივლისს). ამ პოლიტიკური მისიის დროს გაიოზი დაუახლოვდა პ. პოტიომკინს, რომელიც მეფისნაცვლად იყო დანიშნული კავკასიაში, და მისი მეშვეობით—რუსეთის იმპერატორის უძლიერეს და მეტად გავლენიან დიდებულს გრ. პოტიომკინს. ამ ადამიანთა კეთილგანწყობამ დიდად შეუწყო ხელი გაიოზის შემდგომ სასულიერო კარიერას რუსეთში.

კომისიაში გაიოზი დაინიშნა როგორც რუსულის საუკეთესო მცოდნე და როგორც რუსეთ-საქართველოს ურთიერთდაკავშირების ერთ-ერთი ძლიერი მოსურნე. იგი იყო ერეკლე მეფის პოლიტიკური გეზის მიმდევარი რუსეთთან ურთიერთობის საკითხში და მთელ თავის საქმიანობას მიმართავდა ამ ორი ქვეყნის დაახლოებისა და დაკავშირებისაკენ. გაიოზის ამ განწყობას კარგად გადმოგვცემს მისი საზეიმო სიტყვა რუსეთ-საქართველოს მეგობრული ხელშეკრულების დადების გამო, წარმოთქმული 1783 წლის 20 აგვისტოს თბილისში სიონის ტაძარში მოწყობილ სადღესასწაულო შეკრებაზე³⁶.

1784 წელს გაიოზი პეტერბურგში არქიმანდრიტად აკურთხეს. მის კურთხევას დასწრებია იმპერატრიცა ეკატერინე II, რომელიც კარგად გრძნობდა გაიოზის საჭიროებას, აფასებდა და ხელს უწყობდა მის საქმიანობას. ამ დროიდან გაიოზი სამუდამოდ დარჩა რუსეთში, თუმცა ერეკლე მეფე, როგორც ჩანს, ელოდა გაიოზის დაბრუნებას საქართველოში და კარგა ხანს ოფიციალურად არავინ დაუნიშნავს თელავის სემინარიის რექტორის თანამდებობაზე. მხოლოდ 1790 წ. 21 სექტემბერს მიუცია მეფეს „განწყების“ სიგელი დავით ალექსის ძე

³⁵ იხ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის S ფონდი, № 204, 1530; H 358 და სხვ. ტრ. რუხაძე, ქართულ-რუსული ლიტ. ურთ., გვ. 236—237.

³⁶ შ. ხანთაძე, გაიოზ რექტორის სიტყვა (რუსეთ-საქართველოს 1783 წლის ხელშეკრულების დადების გამო): ჟურნ. „დროშა“, 1959, № 5, გვ. 10.

მესხიშვილისათვის და ამ დროიდან დაუნიშნავს მისთვის, როგორც რექტორისათვის, შესაფერისი სარგო-ჯამაგირი და ულუფა³⁷.

გაიოზი, როგორც ითქვა, დაუახლოვდა იმდროინდელი რუსეთის ერთ-ერთ გამოჩენილ სახელმწიფოებრივ მოღვაწეს გრ. პოტიომკინს, გაჰყვა მას ჯერ უკრაინაში, სადაც 1785—1789 წლებში ქ. კრემენჩუგში ცხოვრობდა, შემდეგ — მოლდავეთში.

კრემენჩუგში გაიოზი ნაყოფიერ ლიტერატურულ საქმიანობას ეწეოდა: თარგმნიდა და წერდა ორიგინალურ ნაშრომებს. 1786 წელს გადმოუთარგმნია დილის ლოცვანი, 1787 წელს გაიოზს რუსულიდან გადმოუღია ველიზარი მარმონტელისა³⁸ და პროკატილის ანუ წინათმოწოდება სწავლასა ზედა საკათაქმევლოსა — კირილე იერუსალიმის არქიეპისკოპოსისა³⁹, 1788 წელს — ლოცვანი განთიადისნი, ქადაგებანი და მოძღვრებანი და ქრისტიანობრივი სწავლა ანუ ჰეშმარიტი სიტყვა ღმრთისა⁴⁰, 1789 წელსაა გადმოთარგმნილი თხზულებანი ამბროსი მედიოლანელისა⁴¹.

კრემენჩუგში ყოფნისას 1789 წელს დაწერა გაიოზმა თავისი ქართული გრამატიკა.

ამ პერიოდში კრემენჩუგში იმყოფებოდა ცნობილი ქართველი მგოსანი, იმჯერად იმერეთის მეფის დესპანი ფელდმარშალ გრიგოლ ალექსანდრეს ძე პოტიომკინთან, ბესარიონ გაბაშვილი, იქვე იყო ქართლ-კახეთის სამეფო მისიაც მირიან ბატონიშვილის მეთაურობით. კრემენჩუგშია დაწერილი 1788 წლის 17 სექტემბერს ბესიკის ლექსი-ხუმრობა, მიმართული გაიოზ არქიმანდრიტისადმი⁴².

1790 წელს გაიოზი მოლდავეთის ქალაქ იასშია. იონა მიტროპოლიტი გედევანიშვილი თავის მოგზაურობაში წერს, რომ 1790 წლის მაისში იგი მოლდავეთის ქ. იასში თავად პოტიომკინის კარზე შეხვედრია გაიოზ არქიმანდრიტს. „იტყრა არქიმანდრიტმან გაიოს, — წერს იონა, — და ეპკითხე: რაისათვის ჰსტირი, მამაო და ძმაო? მიპასუხა:

³⁷ ა. როგავეა, სახალხო განათლება ერეკლე მეორის ხანის ქართლ-კახეთში და ანტონ პირველი, 1950, გვ. 44—47.

³⁸ იხ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის S ფონდი, № 172; 1195, H № 2818 და სხვ.

³⁹ იხ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის S ფონდი, № 35.

⁴⁰ ხელნაწერთა ინსტიტუტის S ფონდი, № 29; H ფონდი № 2293 და სხვ.

⁴¹ ხელნაწერთა ინსტიტუტის S ფონდი, № 378, H ფონდი, № 3112.

⁴² ბესიკი, თხზულებანი, აღ. ბარამიძისა და ვ. თოფჩიას რედაქციით, 1962, გვ. 10—12; 95, 256—257; ხელნაწერთა ინსტ. S ფონდი, № 3686, 3723.

სადა ვართო და სად შევიყარებითო? სადაობა და ცინაობა სულთ-
ითქმნა და მეცა მასულთქმა“⁴³.

იასში ყოფნისას 1792 წ. გაიოზს უთარგმნია „ბოროტთა ანგე-
ლოზთათვის“. იმავე წელს რუსულიდან გადმოუღია „საქმითი პსკა-
სურავენდის სნეულობისათვის“.

1793 წელს დაარსდა მოზდოკის ეპარქია და მის ეპისკოპოსად დაი-
ნიშნა გაიოზი. ეპისკოპოსად გაიოზი აკურთხეს 1793 წლის 29 მაისს.
ქ. პეტერბურგში. გაიოზის ეპისკოპოსად კურთხევის გამო რუსეთში
ოდაც კი შეუქმნიათ⁴⁴. მაგრამ მოზდოკის კათედრაზე გადასვლამდე
გაიოზს ასტრახანის ეპარქიის მართვა მოუხდა და თითქმის ერთი
წლის მანძილზე შორიდან ხელმძღვანელობდა მოზდოკის ეპარქიას.

1794 წლიდან იწყება გაიოზის მოღვაწეობა მოზდოკში. მოზდო-
კი მეტად თავისებური, ძნელად მოსავლელი სამრევლო იყო და გაი-
ოზის აქ დანიშვნასაც გარკვეული საფუძველი ჰქონდა. გაიოზი იყო
ქართველი, მთის ხალხის ადამ-წესებისა და ჩვეულებების კარგი მცოდ-
ნე, იყო რუსულ აკადემიაში განსწავლული, რუსული პოლიტიკის მიმ-
დევარი, ძლიერი და მტკიცე ნების ადამიანი; გარეგნულადაც კი დიდ
შთაბეჭდილებას ახდენდა ირგვლივ მყოფებზე⁴⁵. ეკატერინემ დიდი
უფლებები მიუბოძა გაიოზს, ხელს უწყობდა, ენდობოდა და პატივით
ექცეოდა მას; სინოდმა განსაკუთრებული ინსტრუქციები მისცა მო-
ქმედებისა.

გაიოზს მიენდო ოსებში ქრისტიანობის გამავრცელებელი კომი-
სიის მრავალმხრივ მნიშვნელოვანი საქმიანობის ხელმძღვანელობა. ამ
კომისიამ (რომელიც 1744 წელს დაარსდა) თავის დროზე მნიშვნელო-
ვანი როლი შეასრულა კავკასიის ხალხთა განათლების საქმეში. გაი-
ოზი მეტად ენერგიულად და ნაყოფიერად თაოსნობდა ამ კომისიას.
მისი ღვაწლისა და დიდი შრომის შესახებ ეპისკოპოსი კირიონი წერ-
და: „Но в особенности много потрудился на поприще просве-
щения горцев светом христианского вероучения архиепископ
Моздокский а впоследствии Астраханский Гаиоз (князь Ба-
раташвили)“⁴⁶.

⁴³ მიმოსტელა ანუ მგზავრობა იონა რუისის მიტროპოლიტისა, 1858, გვ. 111-.

⁴⁴ А. Х а х а н о в, Очерки..., გვ. 428.

⁴⁵ გაიოზის სურათი, არქიმანდრატ ნესტორის სიტყვით, ინახებოდა სტავროპო-
ლის სახელმწიფო სემინარიის წიგნთსაცავში. იხ. ნ. მ თ ვ ა რ ე ლ ი შ ვ ი ლ ი, და-
სახ. ნაშრომი.

⁴⁶ Еп. Кирион, Краткий очерк истории грузинской церкви и экзар-
хата за XIX столетие, Тифлис, 1901, გვ. 100; იხ. აგრეთვე: ლ. მ ე ლ ი ქ ს ე თ-
ბ ე გ ი, უცნობი მასალები გაიოზ რექტორის შესახებ. თბილისის უნივერსიტეტის
შრომები, ტ. 69, 1958.

მოზდოკის ეპარქიაში თავისი მოღვაწეობის დასაწყისშივე გაიოზმა მთავარი ყურადღება მიაქცია სკოლას, რომელიც, მართალია, თავისი არსებობის სამ ათეულ წელს ითვლიდა (დაარსდა 1764 წელს), მაგრამ მეტად არასახარბიელო მდგომარეობაში იმყოფებოდა. გაიოზმა მოაწესრიგა სკოლის მდგომარეობა, მასწავლებლებად დანიშნა განათლებული და ამ საქმისათვის კარგად მომზადებული პირები (1796 წელს აქ მოღვაწეობდა იოანე ქილაშვილი — გაიოზის შემდეგ მეორე ქართველი, რომელიც მოსკოვის სლავურ-ბერძნულ-ლათინურ აკადემიაში განისწავლა).

მანამდე ოსურს ასწავლიდნენ ზეპირად, არ იყო სახელმძღვანელოები ოსურ ენაზე. გაიოზმა სლავური ალფაბეტის საფუძველზე შეადგინა ოსური ანბანი და გადათარგმნა „პირველ-დაწყებითი საქრისტიანო მოძღვრება“, რომელიც ამგვარი ანბანით 1798 წელს დაიბეჭდა მოსკოვში სლავურ-ოსურად და პირველ ოსურ წიგნად ითვლება⁴⁷.

მოზდოკის პერიოდს ეკუთვნის 1795 წელს რუსულიდან ნათარგმნი რომის კეისრის მარკოზ ავრელიოზის „წიგნი ზნეთსწავლულება“, 1798—1799 წელს თარგმნილი ქადაგებანი, ეპისტოლენი ბასილი დიდისა, არხიეპისკოპოსისა კესარია კაპადოკიისა; 1799 წელსაა შესრულებული წმ. იოანე კლემაქსის „წიგნი მწყემსისადმი ანუ წინამძღვარისა“, იმავე წელს ეკუთვნის „საღმრთო ისტორია“.

განსაკუთრებით საყურადღებო ფაქტს წარმოადგენს გაიოზის მიერ ქართული სტამბის გამართვა მოზდოკში (1796—1801 წწ.). ეს სტამბა მისი ინიციატივითა და ხარჯით მოეწყო. ამ საქმეში გაიოზის ხელშემწყობი იყო ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევის გამო თბილისიდან გადახვეწილი სტამბის დიდი ოსტატი რომანოზ რაზმაძე-ზუბაშვილი⁴⁸. 1797 წელს მოზდოკის სტამბაში დაიბეჭდა გაიოზის „ანბანი, ლოცვანი, მოკლე საქრისტიანო სწავლა“, რომელიც თავისი დროისათვის სასტამბო ხელოვნების შედევრად ითვლება⁴⁹. საქართველოში ჩამოტანილი ეს ანბანი პირველსავე წლებში გამოიღია. მთავარმართებელ ციციანოვის თხოვნით გაიოზს თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებ-

⁴⁷ ო. თედეევა, ივანე იალღუზიძის ოსური თარგმანების ენა, 1965 (საკანდიდატო დისერტაცია). იხ. აგრეთვე С. К. Булич, Очерк истории языковедения в России, I, С.-Петербург, 1904, გვ. 511—512.

⁴⁸ მოზდოკის სტამბის ამბავს კარგად გვაცნობს 1796 წ. გაიოზისადმი მიმართული რომანოზის წერილი: ქართული წიგნი, I, 1941, გვ. XII, XXXV, 71; საქართველოს მუზეუმის მოამბე, 1933, VII, დამატება № 7.

⁴⁹ ქართული წიგნი, I, 1941, გვ. 73.

ლისათვის გამოუგზავნია თავისი ანბანის ექვსასი და ქართული გრამატიკის ექვსასოცდაათი ცალი⁵⁰. მთავარმართებელი სთხოვდა აგრეთვე იმ დროისათვის უკვე სარატოვ-პენზის ეპისკოპოსს გაიოზს, ნება დაერთო თბილისში გადმოეტანათ ქართული სტამბა, რომელიც გაიოზის შემდგომ უქმად იყო დარჩენილი მოზდოკს⁵¹.

1799 წლის 16 ოქტომბერს გაიოზი დაინიშნა სარატოვისა და პენზის ეპარქიის ეპისკოპოსად, რომელსაც გაიოზი 1808 წლამდე განაგებდა.

1808 წელს გაიოზი დაინიშნა ასტრახანისა და სტავროპოლის მთავარეპისკოპოსად. მიუხედავად ხანდაზმულობისა, გაიოზი აქაც ენერგიულად შეუდგა თავისი მოვალეობის შესრულებას და წარუშლელი კვალიც დატოვა ასტრახანის ეპარქიის ისტორიაში. ამავე დროს გაიოზი განაგრძობს თავის ნაყოფიერ ლიტერატურულ საქმიანობას. გაიოზის ასტრახანში მოღვაწეობის ხანას (1808—1821) ემთხვევა სომეხი პოეტისა და პედაგოგის სეროზე (სერაბინ) პატკანიანის ყოფნა ასტრახანში (1809—1837). იგი ამ დროს განაგებდა ახლადგახსნილ აზარიანის სასწავლებელს⁵². ს. პატკანიანი დაახლოებული ყოფილა გაიოზთან. აკროსტიხში „მამამთავარს გაიოზს“ ავტორი დიდი პატივისცემითა და მოკრძალებით მიმართავს ადრესატს. გაიოზს, როგორც ჩანს, სცოდნია სომხური. იოანე ბატონიშვილი თავის „კალმასობაში“ წერს: „გაიოზი იყო აღზრდილი კათოლიკოზის ანტონისაგან საფილოსოფოსოთა და საღვთისმეტყველოსა სწავლასა შინა, ზედმიწევნითი რუსულისა ენისა, იცოდა ლათინური და სომხური წერილი“⁵³. საქართველოს ისტორიისათვის შეკრებილ მასალებშიც ვკითხულობთ, რომ გაიოზი „იყო ფრიად განსწავლული რუსულსა, ქართულსა და სომხურსა ენასა ზედაო“⁵⁴.

გაიოზს ასტრახანში ყოფნისას (1814—1817 წლებში) უთარგმნია ბიბლიის ზოგი ნაწილი, „მაკაბელთა“ და ახალი აღთქმის წიგნები⁵⁵. საერთოდ კი ასტრახანში გაიოზის ლიტერატურული საქმიანობის შესახებ ცნობები ნაკლებად მოგვეპოვება.

⁵⁰ А к т ы, собранные Кавказскою Археографическою Комиссиею, II, 1868, გვ. 199.

⁵¹ იქვე.

⁵² ლ. მელიქსეთ-ბეგი, უცნობი მასალები გაიოზ რექტორის შესახებ, თსუ შრომები, ტ. 69, 1958.

⁵³ იოანე ბატონიშვილი, კალმასობა, II, 1948, გვ. 191.

⁵⁴ მასალები საქართველოს ისტორიისათვის..., გვ. 157.

⁵⁵ იხ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის S ფონდი, № 156.

გაიოზი გარდაიცვალა 1821 წლის 21 თებერვალს. დაკრძალულია იგი ასტრახანში, საკრებულო ტაძარში.

მთელი თავისი ცხოვრების მანძილზე ეს თვალსაჩინო ქართველი მოღვაწე ეწეოდა უდიდეს საგანმანათლებლო მუშაობას, ორიგინალური წიგნების შეთხზვასთან ერთად თარგმნიდა უცხოურიდან ქართულად და არა მარტო „საღმრთოთა წერილთა და ისტორიათა“, არამედ „სხვათა მეცნიერთა წერილთაცა“⁶⁶. გაიოზის თარგმანებისა და ორიგინალურ ნაშრომთა რიცხვი, თანამედროვეთა ცნობით, 400-მდე აღწევს⁶⁷; მათგან ჩვენთვის ცნობილია შედარებით მცირე ნაწილი (და ამიტომ ეს ცნობა შეიძლება გაზვიადებულად მოვვეჩვენოს).

გაიოზის სალიტერატურო მემკვიდრეობიდან ჩვენთვის ამჟამად საინტერესოა მისი გრამატიკული ხასიათის შრომები, განსაკუთრებით—ქართული გრამატიკა.

* * *

გაიოზის ქართულმა გრამატიკამ ჩვენამდე მოაღწია როგორც ნაბეჭდი ეგზემპლარების, ისე ავტოგრაფის სახით. ერთიც და მეორეც თარიღად გვიჩვენებს 1789 წელს. წიგნის ბოლოს საგანგებოდ არის აღნიშნული: „წელს[ა] 1789, თთჳწსა ოკდომბერსა 2, კრემენჩუკს“. ერთხანს მიაჩნდათ, რომ აქ ნაჩვენებია წიგნის გამოცემის თარიღი და ადგილი, მაგრამ, სპეციალურ ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრებების თანახმად, ზემოთ მოყვანილი მინაწერი გვაუწყებს არა წიგნის დაბეჭდვის, არამედ დაწერის თარიღსა და ადგილს⁶⁸.

გაიოზის გრამატიკის დაწერის თარიღს კიდევ უფრო აზუსტებს ავტოგრაფი, სადაც ბოლო მინაწერი ასევე არის მოცემული, ხოლო, გარდა ამისა, ავტოგრაფის პირველ ფურცელზე, შესავლის ზემოთ, წარწერილია ნაშრომის დაწყების თარიღიც: „სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა, ამინ, წელსა [1]789, მაისს 8“.

აქედან აშკარად ჩანს, რომ გაიოზი ამ ნაშრომის წერას შესდგომა 1789 წლის 8 მაისს, ხოლო დაუსრულებია იგი იმავე წლის 2 ოქტომბერს. ამრიგად, მას სრული ხუთი თვეც კი არ დასჭირვებია

⁶⁶ იოანე ბატონიშვილი, კალმასობა, II, 1948, გვ. 191. იხ. აგრეთვე: მასალები საქართველოს ისტორიისათვის..., გვ. 157.

⁶⁷ მასალები საქართველოს ისტორიისათვის..., გვ. 157.

⁶⁸ გ. ბოკოჩიძე, რაჭის ისტორიული ძეგლები: საქართველოს მუზეუმის მოამბე, VII, 1938, გვ. 252—257; ქართული წიგნი, ბიბლიოგრაფია, I, გვ. 71—73, № 78.

ქართული გრამატიკის შესადგენად, რაც ასეთი მნიშვნელოვანი შრომისათვის მეტად მოკლე დროა, მით უმეტეს, რომ გაიოზს ამავე პერიოდში სხვა სამუშაოებიც შეუსრულებია⁵⁹. ასეთ მცირე ხანში გრამატიკის სახელმძღვანელოს დაწერა შეეძლო მხოლოდ ისეთ პირს, რომელიც წინასწარ საკმაოდ იყო შემზადებული და სათანადო მუშაობა და დაკვირვებანი უკვე ჩატარებული ჰქონდა.

არსებობს ცნობა, თითქმის გაიოზს თავისი გრამატიკა 1785 წელს უკვე მზად ჰქონია. ეს ცნობა მოცემულია ნ. გამრეკელის ბიბლიოგრაფიაში⁶⁰, რომელიც XIX ს. ბოლოს უნდა იყოს შედგენილი. სხვათა შორის, ამავე ნ. გამრეკელს მიუწოდებია ზოგიერთი ბიოგრაფიული ცნობა გაიოზის შესახებ ნ. მთვარელიშვილისათვის. ნ. გამრეკელს აღწერილი აქვს ორმოცამდე სხვადასხვა ხელნაწერი და ძველი ნაბეჭდი წიგნი, მათ შორის გაიოზის გრამატიკაც, რომლის შესახებაც იგი წერს, რომ ეს ნაშრომი გაიოზს „1785 წ. უკვე მზადაც ჰქონდა, მაგრამ გამოაშკარავებას ვერ ბეღამდა, რადგანაც ანტონის ეკრძალებოდა“.

რას ემყარება ნ. გამრეკელის ეს ცნობა და რამდენად სწორია, რომ გაიოზს თავისი გრამატიკა უკვე 1785 წელს ჰქონდა მზად, ჩვენ არ ვიცით, მაგრამ ამგვარი ვარაუდის დაშვება შეუძლებელი არ არის, პირიქით, უფრო საფიქრებელია, რომ გაიოზი ადრე შეუდგა ქართულ გრამატიკაზე მუშაობას, 1789 წლის მაის-ოქტომბერში კი დაასრულა მისი საბოლოო ვარიანტი, რომელიც შემდეგ დაიბეჭდა კიდევაც.

* * *

გაიოზის ქართულ გრამატიკას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს ის ფაქტი, რომ ეს იყო ქართული გრამატიკის პირველი სახელმძღვანელო, დაბეჭდილი ქართულ ენაზე. იგი გამოიცა თავისი დროისათვის საკმაოდ დიდი ტირაჟით. ცნობილია, რომ 1804 წელს გაიოზმა თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებელს გაუგზავნა თავისი გრამატიკის სახელმძღვანელოს 630 ცალი.

⁵⁹ სახელდობრ, ამავე პერიოდში დაუსრულებია გაიოზს ამბროსი მედიოლანელის თხზულებების თარგმანა (ხელნაწერთა ინსტიტუტის H ფონდი, № 3112). ხელნაწერში დატულია ასეთი ცნობა: „სრულეჰყავ იელაჰის 17, წელსა 1789, კრემენჟუკს გაიოზმან“; სხვა ადგილას: „სრულეჰყავ 1789, იულის 21, კრემენჟუკს, გაიოზ“ და სხვ.

⁶⁰ ავტოგრაფი დატულია საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში, H ფონდი, № 2876.

ასე რომ, ქართული ახალგაზრდობა ამ წიგნით სწავლობდა მშობლიური ენის გრამატიკას XIX ს. პირველ მეოთხედში⁶¹.

გაიოზის გრამატიკა ძირითადად ანტონ კათალიკოსის „ქართულ ღრამმატიკას“ მისდევს და მისი დიდი გავლენით არის დაწერილი, მაგრამ ამასთანავე გამ.იორჩევა საინტერესო და, კვირვებებით და ზოგი საკითხის რარიგინალური გაშუქებით. ამავე დროს გაიოზის გრამატიკა, რომელიც მოსწავლეთა ფართო წრისათვის იყო გამიზნული, დაწერილია გაცილებით უფრო მარტივად და გასაგებად, ვიდრე ანტონის გრამატიკა. იოანე ბატონიშვილის გადმოცემით, თურმე თვითონ ანტონი „გაიოზს უწოდდა კარგსა მასწავლებელსა და მოძღვარსა და ადვილად ძნელთა განმმარტებელსა მოწაფეთადმი თვისთა“⁶². გაიოზის ეს უნარი კარვად ჩანს სწორედ მის გრამატიკაში.

ყოველივე ამის გამო გაიოზის ქართული გრამატიკა საგანგებო ყურადღებას იმსახურებს. პირველი მოკლე მიმოხილვა ამ გრამატიკისა ეკუთვნის ალ. ცაგარელს⁶³. ამჟამად მის შესახებ არსებობს სპეციალური გამოკვლევა⁶⁴. ქვემოთ ჩვენ შედარებით მოკლედ წარმოვადგენთ გაიოზის გრამატიკის დახასიათებას, ამასთანავე შევეცდებით გავარკვეოთ მისი მიმართება წინამორბედთა ნაშრომებთან და მისი ადგილი ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში.

გაიოზის გრამატიკა მომცრო ფორმატისაა, შეიცავს 143 გვერდს. დაბეჭდილია მოცისვრო ქალაქზე. ტექსტის ძირითადი ნაწილი დაბეჭდილია ნუსხა-ხუცური შრიფტით, რომელშიაც საკმაოდ ხშირად ჩართულია მსუდრულიც (მზერულით აწყობილია მეტწილად შენიშვნები).

წიგნი შედგება შესავლისა და სამი ნაწილისაგან:

- I. თვს ვითარებითთა ცნობათა ნაწილთა სიტყვასათა საზოგადოდ.
- II. თვს სინტაქსისა ანუ აღნაქსისა.
- III. მართლკითხსა (პროსოდიისა) და წერისათვს (ორთოგრაფიისა). თითოეული ნაწილი დაყოფილია თავებად და პარაგრაფებად.

⁶¹ გ. თავენიშვილი, სახალხო განათლებისა და პედაგოგიური აზროვნების ისტორია საქართველოში (1801—1870), თბილისი, 1948, გვ. 261.

⁶² იოანე ბატონიშვილი, კალმასობა, II, კ. კეკელიძისა და ალ. ბარამიძის რედაქციით, თბილისი, 1948, გვ. 192.

⁶³ А. Цагарели, О грамматической литературе грузинского языка, С.-Петербург, 1873, გვ. 35—36.

⁶⁴ ე. ნიკოლაიშვილი, გაიოზ რექტორის ქართული გრამატიკა (საკანდიდატო დისერტაცია, დაცული საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტში), თბილისი, 1966.

შესავალს უზიარავს პირველი ოთხი გვერდი. აქ გაიოზი იძლევა გრამატიკის განმარტებას, გამოყოფს მის ძირითად შემადგენელ ნაწილებს, როგორცაა: წიგნი (ასო), მარცხალი, ლექსი (სიტყვა) და სიტყვა (წინადადება). შესავალშივე ავტორი აღნიშნავს, ქართულში ორმოცი ასო გვაქვს და იძლევა მათ მრგოლვან, კუთხოვან და მხედრულ დაწერაობას სახელწოდებებთან ერთად. ძველი ქართული ანბანის 38 ასოს აქ ბოლოში ემატება **ჟ** და **ღ**.

ბეგრებში გაიოზი გამოყოფს სამ ჯგუფს: სმოვნებს, ორსმოვნებს და თანსმოვნებს. შემდეგ ჩამოთვლილია სასვენი ნიშნები.

დასასრულ, შესავალშივე ავტორი გვაცნობს მეტყველების ნაწილებს, რიცხვით რეას: „შემაღგენელნი ნაწილნი სიტყვანი არიან რუა: სასელი, ნატყალსახელი, ზმნა, მიმღობა, თანდებული, ზმნისზედა, კავშირი და შორისდებული“.

როგორც ცნობილია, მეტყველების ნაწილთა ასეთი დაყოფა ჯერ კიდევ დიონისე თრაკიელის გრამატიკიდან მომდინარეობს. ამ კლასიფიკაციის მიხედვით, სახელებში ერთდაა მოქცეული არსებითი, ზედსართავი და რიცხვითი სახელები, ცალკე გამოყოფილი არაა ნაწილაკები, ცალკე მეტყველების ნაწილადაა მიჩნეული მიმღობა.

პირველი ნაწილი გაიოზის გრამატიკისა გრძელდება მე-5-დან 89-ე გვერდამდე და შეიცავს მეტყველების ნაწილთა დახასიათებას მორფოლოგიისა და სიტყვაწარმოების თვალსაზრისით. მეტყველების ნაწილთა შესაბამისად იგი დაყოფილია რვა თავად და თითო თავი ეძღვნება თითოეულ მეტყველების ნაწილს.

სახელს გაიოზი ასე განმარტავს: „სახელი არს ნაწილი სიტყვა, მნიშვნელი ნივთისა ანუ პირისა რაჟსამე დასახელებით. მაგალითი: უფალი, ცა, ქმეყანა, კაცი, ბრენი, ცხენი, თეთრი და სხვანი“.

როგორც ვხედავთ, ეს განმარტება მხოლოდ არსებით სახელს უდგება („მნიშვნელი ნივთისა ანუ პირისა“), მაგრამ მაგალითებში დასახელებულია ზედსართავეებიც („ბრენი“, „თეთრი“). მომდევნო პარაგრაფში ავტორი აზუსტებს კიდევ, რომ სახელში ზედსართავეებიც იგულისხმება: „სახელი განიყოფების ორად: არსებითად და ზედშენრუდად“. შემდგომში სახელთა შორის განხილულია რიცხვითი სახელებიც („რიცხუობითნი სახელნი“).

არსებით სახელებში გარჩეულია საზოგადო და საკუთარი, აგრეთვე კრებითი სახელები. ზედსართავ სახელებში გამოყოფილია სამი ხარისხი: დადებითი, შემსგავსებითი და უარესობითი.

გადადის რა სახელის გრამატიკულ დახასიათებაზე, გაიზო გამოყოფს ექვს თვისებას ანუ მდევარს, დღევანდელი ტერმინი რამე ვინმაროთ, გრამატიკულ კატეგორიებს, რომელთა მიხედვითაც შეიძლება ვცვალოთ სახელი. ეს მდევრებია: ნათესავი, ნაცუქითი, სახე, რიცხი, ბრუნვა და ბრუნვები.

ანტონის თანის გრამატიკის პირველ რედაქციაში გამოყოფილი პირდაპირი მდევარი, მეორე რედაქციაში—უთო (თანამად ტრადიციისა, რომელიც დიონისე თრაკიელადან მოდის). გაიზო ამ შემთხვევაში მისდევს ანტონის გრამატიკის პირველ რედაქციას და გამოყოფს ექვს მდევარს (ცალ-ცალკე მდევრებად მიიზნევენ ბრუნვას და ბრუნებას, თუმცა ამის საფუძველი ნათელი არ არის).

ბრუნვა, რიცხი და სქესი (ანტონისა და გაიზოს ტერმინოლოგიით—ნათესავი) დღესაც აღიარებულია სახელის გრამატიკულ კატეგორიებად, ოღონდ სქესის კატეგორია უცხოა ქართული ენისათვის. რაც შეეხება ნაკვეთსა და სახეს, პირველ მათგანში იგულისხმება ფუძის აგებულება (მარტივი და თხზული ანუ კომპოზიტი სახელები), მეორეში—ძირეული და წარმოქმნილი სახელები.

გაიზოს გამოყოფილი აქვს 8 ბრუნვა: 1. წრფელობითი, 2. ნათესავობითი, 3. მიცემითი, 4. შემასმენელობითი, 5. დაწყებითი, 6. მოთხრობითი, 7. მოკმედებითი, 8. წოდებითი. ამ მხრივაც გაიზო ანტონის გრამატიკის პირველ რედაქციას მისდევს (მეორე რედაქციაში ანტონს ბრუნვათა რიგი ოდნავ შეცვლილი აქვს: ...5. მოკმედებითი, 6. დაწყებითი, 7. მოთხრობითი... თუმცა პარადიგმაში ბრუნვათა თანმიმდევრობა კვლავ ძველებურია). წრფელობითით აღნიშნულია სახელობითი ბრუნვა (კაცი, კაცი). შემასმენელობითის სახელათ ცალკეა გამოყოფილი იგივე ფორმები (კაცი, კაცი), როცა ისანი ობიექტს აღნიშნავენ. გარდა შემასმენელობითისა (ე. ი. აკუზატივისა), ცალკე ბრუნვადაა გამოყოფილი -გან თანდებულებითი ფორმა სახელისა (კაცისაგან, კაცთაგან). ესა დაწყებითი ბრუნვა. სამავიეროდ, აქლა ვითარებითი ბრუნვა. როგორც შემდეგ, თანდებულთა განილკის დროს ირკვევა, ვითარებითი ბრუნვის ნიშანი -ად თანდებულებშია მოქცეული.

გაიზოს აზრით, ყოველი სახელი ქართულში მისდევს ბრუნვების ერთ ტიპს, „გარნა სხუაობენ უკუშ ნათესავობითსა შინა ბრუნვასა“, სადაც ზოგი მიიღებს ისა ან ესა დაბოლოებას, ზოგი კი სი დაბოლოებას. ამის მიხედვით ავტორს გამოყოფილი აქვს ორი ჯგუფი და ცალკე იძლევა მათი ბრუნვების პარადიგმებს.

ბრუნვის ნიშანთა გამოყოფის მხრივ გაიზო უფრო სწორ გზაზე

დგას ანტონთან შედარებით (მაგალითად, მას ბრუნვის ნიშნებში არ შეუტანია ანტონის მიერ ბრუნვის ნიშნებად მიჩნეული ზოგი თანდებულები: მიცემითან—მიმართ, -მდე, დაწყებითან—გამო, მოქმედებითან—მიერ და სხვა), მაგრამ საერთოდ მის ბრუნვების პარადიგმებში მაინც ვერ არის სრული გარკვეულობა.

მსგავსად არსებითი სახელებისა, ნაცვალსახელებშიაც გაიოზს გამოყოფილი აქვს ექვსი თვისება ანუ მდევარი: ნათესავი, ნაკუთსთი, სახე, პირი, რიცხვ და ბრუნუა. აქ ცალ-ცალკე აღარაა წარმოდგენილი ბრუნვა და ბრუნება (განსხვავებით ანტონისაგან), სამაგიეროდ, არსებით სახელებთან შედარებით, დამატებულია პირის კატეგორია. დანარჩენი „თვსებანი ანუ მდევარნი“ არსებით სახელებსა და ნაცვალსახელებს საერთო აქვთ.

ზმნას გაიოზის გრამატიკაში ეძღვნება პირველი ნაწილის მესამე თავი, რომელიც წიგნში ყველაზე ვრცელია (გვ. 21—77). კარგად ივარძნობა, რომ ზმნა ქართულში ყველაზე რთული და უმთავრესი მეტყველების ნაწილია.

გაიოზი გამოყოფს ზმნის რვა „მდევარს“. ესენია: ნათესავი, ნაკუთსთი, სახე, რიცხვ, პირი, ჟამი, სქესი და უღებუბა. იგივე რვა მდევარი გვხვდება ანტონის გრამატიკაშიც.

ნათესავი, რომელიც სახელებთან სქესის აღსანიშნავად იხმარებოდა, ზმნებთან ნახმარია სულ სხვა კატეგორიის—გვარის აღსანიშნავად (გამოყოფილია სამი ნათესავი: შემოქმედებითი, ვნებითი და უმეშუტობითი, ე. ი. მოქმედებითი, ვნებითი და საშუალო გვარი).

„ნაკუთსთის“ სახელწოდებით როგორც სახელებში, ასევე ზმნებშიაც აღინიშნება მათი აგებულების სიმარტივე-სირთულე. ნაკუთსთის ანუ ფუძის აგებულების მიხედვით ზმნა შეიძლება იყოს მარტივი ან რთული. გარდა კომპოზიტი ზმნებისა, რთულნაკვეთიანებად მიჩნეულია ზმნისწინიანი ფორმებიც. გაიოზს შენიშნული აქვს, რომ ზმნისწინები „უფროსად და საჭიროდ დაესხმიან ზმნათა ნამუოჲსა და ჰყოლბადისა დროჲსათა, და უკეთუ ოდესმე მოეკიდებიან ზმნათა აწჰყოჲსა დროჲსათა, მაშინ მნიშვნელობასა მისსა ჰყოფენ ჰყოლბადად“ (გვ. 23).

ამრიგად, გაიოზის ნაკვეთში ნაწილობრივ ზმნის უსრული და სრული კსპექტიც იგულისხმება. საერთოდ, ეს ნაწილი გაიოზის გრამატიკაში გამოირჩევა ორიგინალობითა და თავისი დროისათვის მაღა-

ლი მეცნიერული დონით, როგორც ამას საგანგებოდ აღნიშნავს ალ. ცაგარელი⁶³.

გაიოზის გრამატიკის მიხედვით, უმთავრესი დროები ზმნისა სამია: აწმყო, მყოლობადი და ნამყო. ეს უკანასკნელი ოთხი სახისაა, ე. ი. ოთხ ღროდ იყოფა. ამრიგად, სულ ზმნას ექვსი დრო აქვს: 1. აწმყო, 2. ნამყო უსრული, 3. ნამყო სრული, 4. ნამყო უსრულისი, 5. ნამყო უუსრულისი და 6. მყოლობადი. დღევანდელი ტერმინებით ესენია: აწმყო, ნამყო უსრული ანუ უწყვეტელი, ნამყო სრული ანუ წყვეტილი, თურმეობითი I, თურმეობითი II და კავშირებითი II.

როგორც ღროთა რაოდენობისა და ძირითადი დროების გამოყოფის მხრივ, ასევე მათი სახელწოდებების მხრივაც გაიოზი საცსებით მისდევს ანტონის გრამატიკას. ორივე გრამატიკოსის მიხედვით, დრო მოიცავს ძირითადად თხრობითი კილოს ფორმებს, კავშირებითის ფორმებიდან შემოდის მხოლოდ კავშირებითი მეორე, ისიც იმიტომ, რომ იგი ძველ ქართულში თხრობითი კილოს (მყოფადის) გადმოსაცემდაც იხმარებოდა. დროებში შეტანილი არაა მყოფადის მეორეგვარი წარმოება (ზმნისწინის მეშვეობით, — დღევანდელი მყოფადის მწკრივი), თუმცა, როგორც ვნახეთ, მას გაიოზი იცნობს. ცალკე გამოყოფილი არაა ავრეთვე ხოლმეობითი. რაც შეეხება კავშირებითი კილოს ფორმებს, ისინი განხილულია კილოს კატეგორიაში, როცელსაც გაიოზი სცესს უწოდებს.

ანტონს გამოყოფილი აქვს ხუთი „სქესი“ ანუ კილო. გაიოზს მათი რიცხვი ოთხზე დაჰყავს: საზღჳრებითი, ბრძანებითი, აპოტეთიკა ანუ ქჳთჳყობილებითი და განუსაზღჳრებელი. ამათგან საზღვრებითი უდრის თხრობით კილოს, ბრძანებითი დღესაც ამ სახელით იხმარება; ნატვრითი (საწადი, საწადისი, აპოტეთიკა) და პირობითი (გპოტეთიკა ანუ თუბითი), რომლებიც ანტონს ცალ-ცალკე „ჰსქესებად“ აქვს გამოყოფილი, გაიოზს გაერთიანებული აქვს ქვეწყობილებითის ანუ საწადისის სახელწოდებით. დასასრულ, განუსაზღჳრებელი სქესი, როგორც გაიოზი განმარტავს, „ჰნიშნავს მოქმედებასა უპიროდ და ურიცხოდ... ამისდამი აღირიცხეს სახელზმნაჲ, ვინადგან იგიცა უდროოდ და უპიროდ ჰნიშნავს მოქმედებასა“ (გვ. 26).

⁶³ А. Цагарели, О грамматической литературе грузинского языка, С.-Петербург, 1873, гл. 35.

ზმნის „მდეართა“ მიმოხილვის შემდეგ გაიოზი გადადის უღვლილების სისტემის დახასიათებაზე. მისი აზრით, „კანონიერი უკუღვლეზბანი ზმნათანი არიან ექჲს“ (გვ. 26). მათ გაიოზი განასხვავებს თხრობითი კილოს აწმყოს მიხედვით. ანტონი პირველ რედაქციაში გამოყოფდა ხუთ „უღლვას“, მეორეში—რვას (თხრობითი კილოს აწმყოს დაბოლოებათა მიხედვით). გაიოზი აგრეთვე აწმყოზე დაყრდნობით გამოყოფს ექვს „უღლვას“, მაგრამ მათ გასარჩევად იღებს არა აწმყოს დაბოლოებებს, არამედ პირის ნიშნებს.

აეტორი საემაოდ დაწერილებით განიხილავს უღვლილების თითოეულ ტიპს და იძლევა მათ პარადიგმებს. წესიერ ზმნათა მიმოხრის შემდეგ მიმოხილულია „უკანონო“ ზმნები.

გაიოზმა პირველმა შემოიღო ზმნის დაყოფა უღვლილების ტიპებად პირის ნიშანთა მიხედვით და ცალკე ჯგუფად გამოყო ზმნები, რომლებიც მოქმედებითი გვარის აწმყოს I პირში (მხ. რ.) მანით იწყება⁸⁸. როგორც ჩანს, გაიოზი გრძნობს ქართული ზმნის განსაკუთრებულ ბუნებას, მაგრამ ვერ ახერხებს ახსნას იგი, რადგან ვერ ითვალისწინებს ზმნაში ერთდროულად რამდენიმე პირის აღნიშვნის შესაძლებლობას. მიუხედავად ამისა, მისი დაკვირვებანი მეტად საგულისხმოა ქართული ზმნის პოლიპერსონალიზმის შესწავლის ისტორიისათვის.

პირველი ნაწილის მეოთხე თავი ეხება მიმღეობას, რომელსაც მოეპოვება ექვსი მდეარი: ნათესავი, ნაკუჲთი, სახე, რიცხჲი, დრო და ბრუნჲა. ამათგან ნათესავი, როგორც ვიცით, გაიოზის გრამატიკაში აღნიშნავს სახელებთან სქესს, ზმნებთან—გვარს. რაკი მიმღეობას, გაიოზის განმარტებით, სახელის თვისებებიც მოეპოვება და ზმნისაც, ამიტომ მისი ნათესავიც ორნაირად განისაზღვრება: „ნათესავი მიმღეობისა სახელისამებრ არს საზოგადო... ზმნისამებრ არს ანუ შემოქმედებითი, ანუ ვნებითი“ (გვ. 77). ამრიგად, მიმღეობა, სახელის მსგავსად, საზოგადო სქესისაა; მიმღეობა, ზმნის მსგავსად, მოქმედებითი ან ვნებითი გვარისაა.

ნაკუჲთი, სახე და რიცხჲი მიმღეობას ისეთივე აქვს, როგორიც სახელსა და ზმნას. ბრუნების მიხედვით იგი მისდევს პირველი ტიპის ბრუნებას.

გრამატიკის მომდევნო თავებში განხილულია თანდებული, ზმნისზედა, კავშირი და შორისდებული. გამოყოფილია მათი ჯგუფები შინაარსის მიხედვით.

⁸⁸ არნ. ჩიქობავა, რა თავისებურებები ახასიათებს ქართული ენის აგებულებას, II, „ახალი სკოლისაკენ“, № 9—10, 1929, გვ. 57.

გაიოზის გრამატიკის მეორე ნაწილი (გვ. 89—134) ეხება სინტაქსს, რომელსაც ავტორი აღნიშნავს ჰართული ტერმინითაც: ალნაქსი. გრამატიკის ამ ღარგს გაიოზი შემდეგნაირად განმარტავს: „სენტაქსი ანუ აღნაქსი არს ნაწილი ღრამატიკისა, რომელიცა ასწავებს თანგმობასა შეწეობასა შინა ნაწილთა სიტყვასთა“ (გვ. 89).

ამ განმარტებაში ყურადღებას იპყრობს ის, რომ სინტაქსი მიჩნეულია გრამატიკის ნაწილად, მაშინ როცა შესავალში გრამატიკის ძირითად ნაწილებად გამოცხადებული იყო წიგნი, მარცვალი, ლექსი და სიტყვა (ე. ი. ასო, მარცვალი, სიტყვა და წინადადება). თუ შესავალში გაიოზი ზუსტად მიპყევბოდა ანტონს, ამჯერად იგი მეტ დამოუკიდებლობას ამჟღავნებს და სინტაქსის უფრო მკაფიო განსაზღვრას იძლევა. ანტონის მიხედვით, „სინტაქსი არს განკარგუა წესიერ თანგმობითი ნაწილთა ხელოვნებითსა ყოვლადსა შინა“⁸⁷. როგორც ვხედავთ, სინტაქსისა და გრამატიკის ურთიერთმიმართებას ამ განმარტებაში გვერდი აქვს ავლილი.

ამრიგად, გაიოზის მიხედვით სინტაქსი სწავლობს მეტყველების ნაწილთა შეთანხმებას. ეს განმარტება მოიცავს მხოლოდ მარტივი წინადადების სინტაქსს და არაფერს გვეუბნება იმაზე, რომ სინტაქსი წინადადებათა ურთიერთდაკავშირების წესებსაც შეისწავლის. მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, თითქოს რთული წინადადების საკითხები გაიოზს საერთოდ უგულებელყოფილი აქვს. ერთი მხრივ, წინადადებათა სიმარტივე-სირთულე, მეორე მხრივ კი—სტილისტური ნაირფეროვნება წარმოადგენს სწორედ იმის საფუძველს, რომ გაიოზს აღნაქსი დაყოფილი აქვს სამ სახედ: 1) მარტივი, ანუ კანონიერი, ანუ საზოგადო; 2) გელოვნებიო, ანუ რიტორული; 3) უსუსიტყუაობითი, ანუ შტესნიერსიტყუაობითი.

სინტაქსის უპირველეს ამოცანად გაიოზს სიტყვათა მარტივი თანხმობის შესწავლა მიაჩნია. როგორ შევხამება ერთმანეთს სიტყვები წინადადებაში—ესაა სინტაქსის ამოცანა ანტონის გრამატიკის მიხედვითაც. „წინადადება და მისი წევრები: ჯემდებარე, შემასმენელი, დამატება, განსაზღვრება იმ ხანად სინტაქსის ცნებებად არ მიიჩნეოდა“⁸⁸.

⁸⁷ ანტონ I, ჰართული ღრამატიკა, თბილისი, 1885, გვ. 213, § 307. ანტონის გრამატიკა მონოგრაფიულად განხილულია ელ. ბაბუნიშვილის ნაშრომში „ანტონ პირველის „ჰართული ღრამატიკა“, 1962 (ხელნაწერი, დაცულია ენათმეცნიერების ინსტიტუტში).

⁸⁸ ანტონ I, ჩიქობავა, იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის ისტორია, თბილისი, 1965, გვ. 96.

მოკლე შესავლის შემდეგ გაიოზი გადადის სხვადასხვა მეტყველების ნაწილთა შორის სინტაქსური ურთიერთობის დახასიათებაზე, რაც ცალ-ცალკე თავებად არის გამოყოფილი.

პირველ რიგში ავტორს საჭიროდ მიაჩნია განხილულ იქნეს ურთიერთობა სახელსა და ზმნას შორის. გაიოზის მტკიცებით, ყოველი პიროვანი ზმნა ერთმანეთთან აკავშირებს, „აიანაჰმავჟს“ ორ სახელს: მათგან ერთი ზმნის წინ დგას, მეორე—შემდგომ. პირველ სახელს, რომელიც ზმნის წინ დაისმის, ეწოდება „უფალი ზმნისა“, მეორეს— ზმნის შემდგომს— „ძიება ზმნისა“.

ამრიგად, ავტორი მორფოლოგიური ცნებებით (სახელი, ზმნა...) იწყებს სინტაქსზე საუბარს, მაგრამ შემდეგ მაინც იძულებულია ახალი, სინტაქსური ცნებები შემოიტანოს: „უფალი ზმნისა“ დაახლოებით სუბიექტს უდრის, „ძიება“—ობიექტს (ანტონის გრამატიკაში იმავე ცნებებისათვის ნახმარია „უფალი“, „მმუჟლებელი“ და „საძიებო“). აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ გაიოზი არ მიმართავს ანტონის მიერ ხმარებულ ტერმინებს—არსებას ანუ ქუთმდებარეს და შესმენილს (შემასმენელს).

გარდა „საუფლო“ და „საძიებო“ სახელებისა, ზმნასთან შეიძლება დაკავშირებული იყოს კიდევ ერთი სახელიც, რომელსაც ავტორი „მეორე ბუნებითი ძიების“ სახელწოდებით აღნიშნავს. ამ სახელით აღნიშნულ წევრს ვერ შევეუდარდებთ ერთ რომელიმე ტერმინს, რომელიც დღეს წინადადების წევრთა აღსანიშნავად იხმარება. გაიოზის „მეორე ძიებაში“ იგულისხმება ხან ირიბი და ხან უბრალო დამატება, ხანაც აღვილის გარემოება ან წინადადების სხვა წევრი.

სახელისა და ზმნის სინტაქსური ურთიერთობის შემდეგ ავტორი გადადის სახელთა შორის სინტაქსურ კავშირზე. სახელდობრ, განიხილავს ურთიერთობას არსებით სახელებს შორის, არსებითსა და ზედსართავსა, მიმღობასა, ნაცვალსახელს შორის. გაიოზს შენიშნული აქვს, რომ საზღვრულის შემდეგ მოკცეული გენეტური მსაზღვრელი ნათესაობითი ბრუნვის ფორმასაც ინარჩუნებს და იმ ბრუნვის ნიშანსაც მიიღებს, რომელშიც დგას საზღვრული (გვ. 105—106).

შემდეგ ნაშრომში განხილულია თანდებულის, ზმნისზედის, კავშირის და შორისდებულის ურთიერთობა სახელსა და ზმნასთან. ცალკე თავი ეთმობა კითხვა-პასუხის შეთანხმებას.

დასასრულ, მეორე ნაწილის უკანასკნელი ორი თავი ეძღვნება მარტივი და რთული წინადადების სინტაქსურ დახასიათებას. გაიოზის განმარტებით, მარტივია წინადადება, რომელშიაც ერთი ზმნა

და ორი სახელია; რთულია წინადადება, თუ ორი პიროვანი ზმნა უკავშირდება ერთმანეთს კავშირით, ნაცვალსახელით ან სხვა საშუალებით. წინადადების მთავარ წევრად გაიოჰს ზმნა (ე. ი. შემასმენელი) მიაჩნია.

შინაარსის მიხედვით ავტორი განასხვავებს შემდეგი სახის წინადადებებს: დამტკიცებითს, უკუთქმითს, კითხვითს, უკუთქმით-კითხვითს და განკვირვებითს.

ამით მთავრდება გაიოზის გრამატიკის II ნაწილი—სინტაქსი. ამ-რიგად, ამ ნაწილში ავტორს განვილული აქვს წინადადება შინაარსის მიხედვით (დამტკიცებითი, უკუთქმითი, კითხვითი და სხვანი), აგებულების მიხედვით (მარტივი და რთული), დახასიათებული აქვს სინტაქსური ურთიერთობა წინადადების წევრთა შორის. იგი წინადადებაში არ გამოყოფს სინტაქსურ ერთეულებს—ქვემდებარეს, დამატებას, შემასმენელს და ა. შ. შეიძლება ითქვას, რომ მას მორფოლოგიური ცნებები გადმოაქვს სინტაქსშიაც და არკვევს ურთიერთობას მეტყველების ნაწილთა შორის (სახელსა და ზმნას შორის, სახელსა და სახელს შორის და ა. შ.).

გაიოზი არ იძლევა სინტაქსური ურთიერთობის სახეთა (შეთანხმება, მართვა, მირთვა) დახასიათებას, მაგრამ მისი მსჯელობისა და ტერმინოლოგიის მიხედვით მაინც შეიძლება განვასხვაოთ ორგვარი დამოკიდებულება სინტაქსურ წყვილთა შორის: ერთია შეთანხმება („ეთანხმების“), მეორე—მართვა („დაექსტის“). რაც შეეხება მირთვას, სინტაქსური ურთიერთობის ამ სახეს ჩვენი გრამატიკოსი არ იცნობს.

გაიოზის გრამატიკის უკანასკნელ (მესამე) ნაწილს შეადგენს მართლწერისა და მართლმეტყველების საკითხები. ეს ნაწილი წიგნში ყველაზე მოკლეა (გვ. 135—143) და შედგება ოთხი თავისაგან.

აქ ავტორი ეხება გამოთქმის მკაფიობას, მარცვალთა და სიტყვათა გადატანის წესებს, სასვენ ნიშნებს, დაქარაჯმების საკითხებს და სხვას.

მართლწერის წესებიდან გაიოზი ყურადღებას ამახვილებს ასომთავრულთა ხმარების საკითხზე. იგი მოითხოვს, რომ წიგნის მუხლები ან პერიოდები (აბზაცები) და ტექსტის ყოველი ტაევი იწყებოდეს ასომთავრულით. ასომთავრულით უნდა იწყებოდეს აგრეთვე საპატიო პირთა („მალაღთა გჳამთა“) სახელები და მათი შემცვლელი ნაცვალსახელები, საერთოდ—საკუთარი სახელები.

გაიოზს კარგად შეუნიშნავს ჩვენი ენის ძვირფასი ღირსება, რომ წერასა და მეტყველებას შორის სხვაობა არ არსებობს.

ასეთია ზოგადად გაიოზის ქართული გრამატიკის საერთო სახე და იმ საკითხების წრე, რომელთაც იგი მოიცავს⁶⁹.

* * *

გარდა ქართული გრამატიკისა, ჩვენამდე მოღწია გაიოზ რექტორის ორმა სხვა გრამატიკულმა ნაშრომმა. ესენია „სიტყუთა საღრამმატიკოჲ“ და „Карталинская грамматика“⁷⁰. ისინი მკიდროდ არიან დაკავშირებული „ქართულ ღრამმატიკასთან“ და საჭიროა ორიოდ სიტყვით მათაც შევეხოთ.

„Карталинская грамматика“ წარმოადგენს ქართული ენის პირველ გრამატიკას რუსულ ენაზე. შემონახულია თვითონ გაიოზის ავტოგრაფი, მაგრამ, სამწუხაროდ, დაცულია მხოლოდ პირველი სამუშაო ეგზემპლარი (შავი), ისიც არასრული

⁶⁹ უფრო დაწვრილებით ამ საკითხზე იხ. ე. ნიკოლაიშვილი, გაიოზ რექტორის ქართული გრამატიკა: „მაცნე“, № 4, 1965, გვ. 160—185.

⁷⁰ გაიოზის პირველ ბიოგრაფს ნ. მთვარელიშვილს მის მეცნიერულ ნაშრომთა შორის დასახელებული აქვს მცირე ქართული გრამატიკა (ნ. მთვარელიშვილი, თელავის სემინარია და პირველი მისი რექტორი გაიოზ ნაცვლიშვილი: ჟურნ. „ივერია“, 1891, № 10, გვ. 144—149). ნ. მთვარელიშვილის მეტი აღწერილი ნაშრომი განსხვავდება გაიოზის „ქართული ღრამმატიკისაგან“ როგორც თავების რაოდენობით, ისე განმარტებებით, მაგალითებით და ნაწილობრივ ტერმინოლოგიითაც. ჩვენ ჯერ ფიქრობდით, რომ ნ. მთვარელიშვილს, შესაძლოა, ხელთ ჰქონოდა გაიოზის სხვა, ჩვენთვის უცნობი გრამატიკული ნაშრომი, მაგრამ, როგორც განიხილეთ, ეს ასე არ არის. ნ. მთვარელიშვილის მეტი აღწერილი წიგნი, როგორც თვითონ მკვლევარი აღნიშნავს, ნაკლებად ყოილა. ასე რომ, მის ავტორად გაიოზის გამოცხადება და დაბეჭდვის ადგილად კრემენჩუგის მიჩნევა მხოლოდ მკვლევარის ვარაუდს წარმოადგენს. სინამდვილეში ნ. მთვარელიშვილის აღწერილობა საკმაოდ ზუსტად უდგება იოანე ქართველიშვილის სახელით ცნობილ „ქართულ ღრამმატიკას“, რომელიც პირველად გამოიცა 1815 წელს. მკორედ—1825 წელს. მსგავსად გაიოზის გრამატიკისა, იგი დაბეჭდილია ნუსხური შრიფტით, რომელშიაც შოგადშივ გარეულია მხედრულა. ი. ქართველიშვილის გრამატიკაც მოკლეა. შეიცავს მცირეფორმატიანი 144 გვერდს (გაიოზის გრამატიკაში, როგორც ვიცით, ასევე მცირეფორმატიანი 143 გვერდია). ერთი სიტყვით, ზოგერთი გარეგნული ნიშნის მიხედვით გაიოზისა და იოანე ქართველიშვილის გრამატიკები საკმაოდ პვეანან ერთმანეთს და შეიძლებადა არეოდით. სხვათა შორის, მსგავსი შეცდომა უფრო ადრე სხვებსაც მოსვლიათ: როგორც ალ. ცაგარელა აღნიშნავს, ფატერსა და ადელუნგს გაიოზის გრამატიკაში არევიით ვარლამ ეპისკოპოსის გრამატიკა, დაწერილი რუსულ ენაზე (А. Цагарели, О грамматической литературе грузинского языка, С.-Петербург, 1873, გვ. 108).

სახით: ხელნაწერს აკლია თავში, შუაში და ბოლოში. გადარჩენილია 23 ფურცელი (46 გვერდი), რომლებიც აკონსტრუირებულია ერთ ყდაში გაიოზის სხვა ხელნაწერებთან ერთად (აქვეა ზოგიერთი სხვა პირის ხელნაწერიც, რომლებიც გაიოზის პირად არქივში ყოფილა დაცული)⁷¹.

ფურცლები დიდი ფარმატისაა და ჰეირანიშნად უზის 1784 წელი. აქედან ცხადია, რომ ნაშრომი შესრულებულია 1784 წლის შემდეგ, მაგრამ რომელ წლამდე, დაბეჭდვით ამისი თქმა ძნელია. შეიძლება მხოლოდ აღანიშნოს, რომ გაიოზის მიერ თარგმნილ ერთ-ერთ ნაშრომს, რომელაც ამავე ყდაშია მოქცეული, დასაწყისში გაიოზის ხელით აწერია: „ვიწყე მაისს 20, წელსა ჩლჳ (=1787 წ.), კრემენჩუკს, გაიოს“⁷².

„Карталинская грамматика“ საკმაოდ დაწვრილებით აქვს აღწერილი ექ. თაყაიშვილს, რომელსაც გაიოზის ეს ნაშრომი მისივე ქართული გრამატიკის თარგმანად მიაჩნია⁷³.

როგორც ხელნაწერის შესწავლით დასტურდება, „Карталинская грамматика“ მართლაც გაიოზისვე „ქართული ლრამმატიკის“ მიხედვით არის დაწერილი და შიგადაშიგ საკმაოდ ზუსტადაც მისდევს ქართულ ტექსტს, მაგრამ ძნელია მას თარგმანი ეუწოდოთ. ავტორი ცდილობს მიაწოდოს რუს მკითხველს მხოლოდ აუცილებელი და ძირითადი ცნობები ქართულ ენის გრამატიკული აგებულების შესახებ. ამიტომ ქართული გრამატიკა რუსულად უფრო შეკვეცილი და გამარტივებული სახით არის წარმოდგენილი: მეტყველების ნაწილთა და გრამატიკულ კატეგორიათა დეფინიციები რუსულ ტექსტში მეტწილად უკუვდებულია, „მდევართა“ ანუ გრამატიკულ კატეგორიათა სახეების ჩაოდენობა შემცირებულია და ა. შ. მაგალითად, გაიოზის „ქართული ლრამმატიკიდან“ ცნობილია სახელის სამი ნაკჷშთი (მარტივი, ჰრთული და ზედჰრთული), „Карталинская грамматика“-ში კი ნაკჷშთი თარგმნილია როგორც начертание, რომელაც, ავტორის განმარტებით, ორგვარია (простое და сложное), ასევე სამი სახის (პირჷშლი სახის, სხმით-გარდასლჷთისა და მრჩობლ-სხმით-გარდასლჷთის) ნაცვლად „Карталинская грамматика“ გვაცნობს ორს: вид первообразный და произвольный.

⁷¹ ხელნაწერთა ინსტიტუტის S ფონდი, № 35.

⁷² იქვე, 83გ.

⁷³ Е. Такайшвили, Описание рукописей „Общества распространения грамотности среди грузинского населения“, I, вып. 1—4, 1904, № 30, გვ. 282—285.

სხვადასხვა მეტყველების ნაწილებისადმი მიძღვნილი თავების თან-
მიმდევრობა ქართულსა და რუსულში სხვადასხვაგვარია. ქართული-
საგან განსხვავებით, რუსულში ცალკე გამოყოფილი თავი რიცხვითი
სახელების შესახებ (Глава III. О склонениях имен числительных).
სხვადასხვაგვარად არის შინაარსის მიხედვით დაჯგუფებული ზმნისზე-
დები, კავშირები და შორისდებულები.

„Карталинская грамматика“-ში მოცემულია ქართული გრამა-
ტიკული ტერმინებიც როგორც ქართულად, ასევე რუსული ტრანს-
კრიფციით და თარგმანით⁷⁴. საყურადღებოა, რომ ზოგი მათგანი
რამდენადმე განსხვავდება „ქართულ ლრამმატიკაში“ წარმოდგენილი
ტერმინოლოგიისაგან. მაგალითად, „ქართულ ლრამმატიკაში“ ზმნისზე-
დათა შინაარსობრივი ჯგუფების სახელწოდებათა შორის გვხვდება: და-
მაყენებლობითი, იქნებობითი, განკერძოებითი. „Карталинская грам-
матика“-ში მათ ნაცვლად ნახმარია: დაყენებითი, საიქვო, განყოფითი.
კავშირთა ჯგუფების სახელწოდებათა შორის „ქართულ ლრამმატიკა-
შია“: განწესალებითი, მიშტუპებითი, „Карталинская грамматика“-ში
კი შესაბამისად არის: განწესალებითი, თუობითი. ასევე შორისდებულ-
თა შორის „ჭირდებითისა“ და „დადუმებითის“ ნაცვლად არის „ბას-
რობითი“, „იდუმალებითი“ და სხვ.

ყოველივე ამის მიხედვით უნდა დავასკვნათ, რომ გაიოზის „Кар-
талинская грамматика“ ავტორისავე „ქართული ლრამმატიკის“ თარ-
გმანს არ წარმოადგენს. ეს არის დამოუკიდებელი ნაშრომი, რომელ-
შიც პირველად მოცემულია ცდა, მიაწოდოს რუს მკითხველს ცნო-
ბები ქართული გრამატიკიდან. ამის მიხედვით იგი გარკვეულ ადვილს
იკავებს ქართული ენის შესწავლის ისტორიაში.

⁷⁴ „Карталинская грамматика“ ყურადღებას იპყრობს რუსულ-ქართული
გრამატიკული ტერმინების შესატყვისობათა შხრივაც. როგორცაა, მაგალითად,
ბრუნება—падежи: წარელობითი—именительный, ნათესავობითი—родительный,
მცემობითი—дательный. შესასმენელობითი—винительный, დაწყებითი—относитель-
ный или причинательный, მოთხრობითი—сказательный, მოქმედებითი—твор-
ительный, წოდებითი—звательный; ნათესავი—род: მამრობითი—мужской,
მდედრობითი—женский, უმეტესობითი—средний, ზოგებითი—общий; დრო—вре-
мя: აწმყო—настоящее, ნაძყო უსრული—прошедшее несовершенное, ნაძყო
სრული—прошедшее совершенное, ნაძყო უსრულისი—давно прошедшее, ნაძყო
უსრულისი—предпрошедшее или давно прошедшее второе, მყობადი—буду-
щий; სტეპი (კოლა)—начертание: საზღუტრებითი—изъявительное, ბრანებითი—
повелительное, საწადისი—желательное, განუსაზღვრებელი—неопределенное;
ზმნისზედა—наречие, მამლობა—причастие, სახელზმნა—герундий და სხვ.

„სიტყუა საღრამმპტიკოა“ უფრო ზოგად-თეორიული ხასიათის თხზულებაა. მას ქრონოლოგიურად პირველი ადგილი უჭირავს გაიოზის გრამატიკულ ნაშრომთა შორის. მისი ერთი ნაწილი გაიოზს მოხსენებად წაუყვითნა 1783 წელს თელავის სემინარიის გასსნის წლისთავთან დაკავშირებით გამართული საჯარო პაექრობის დროს.⁷⁵

გაიოზ რექტორის მოხსენება შეადგენს „სიტყუა საღრამმპტიკოას“ პირველ ნაწილს, რომელსაც ეწოდება „მოკლელ ცხადყოფისათვის საღრამმპტიკოთა პაზრთა სარგებლობისა“. აქ ავტორი ხაზს უსვამს გრამატიკის საყოველთაო მნიშვნელობას და შემდეგნაირად ახასიათებს მას: „ღრამპტიკა არს პაზრი ძილოსოფოსებრი ყოვლისა კაცობრივისა სიტყუერებისათჳს და თჳნიერ ამის ცნობისა რიტორი არს მოკლსიტყუა და ბნელ-შესტისე, ანუ შოშირე ელამ და მრუდ, ძილოსოფოსი უსაყუძტშლო, მესტორიე უსაამოვნო და აღრეულ და ღმრთისჴეტქტშლი საიჴო, სოლო მოსაჯული უსარგებლო თავისა თჳსისა და სსჴათაცა. და ვინადგან ღრამპტიკასა შინა აქჴსთ ყოველთა ცნობათა ესოდენი საჴიროება, ამისთჳს დასაბამად უოველთა ცნობათა დაუდჳესთ ბრძენთა, ვითარცა კარი ყოვლისა სიტყუერებისთა ცნობისა“ (10 r).

ავტორი აღნიშნავს, რომ ადამიანს სხვა სულიერთაგან მეტყველება („სიტყუა“) განასხვავებს. გაიოზს იგი ღუთის ბოძეულ ნიჴად მიაჩნია და ამის გამო ატებს და აღიღებს შემოქმედის სიბრძნეს: მეტყველება რომ არ ყოფილიყო, ადამიანი ვერ შესაძლებდა თავისი აზრი შეემეცნებინა, გაეზიარებინა სხვისთვისო.

შემდეგ ავტორი ახასიათებს ხმის სხვადასხვაგვარ ცვლილებებს, რამაც, მისი აზრით, განაპირობა განსხვავება სხვადასხვა ენის ბგერათა შორის. ამას მოსდევს საწარმოთჴმო ორგანოთა ჩამოთვლა და ბგერათა დახასიათება. ბგერები დაყოფილია ორ ჯგუფად: „გრძელი“ და „მოკლე“ ანუ „გმოვანი“ და „უგმო“ (თანმოვანი). მათი შეერთებით მიიღება მარცვალი, ხოლო მარცვალთა შეერთებით— „ლეჴი“ (სიტყვა).

მეტყველების ორგანოთა სხვადასხვაგვარი მოძრაობა ქმნის ასოთა „სსჴა და სსჴა გმოობასა“, რაზედაც გაიოზი დაწერილებით აღარ ჩერდება და იმოწმებს ანტონის გრამატიკის მეორე რედაქციას (7v).

ადამიანი მეტყველების უნარით დაჭილდოებულია იმისათვის, რა-

⁷⁵ საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. ქეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის H ფონდი, № 2291; ფრაგმენტი—S ფონდი, № 3283.

თა თავისი აზრი გაუზიაროს სხვებს და, მაშასადამე, იმისი უნარიც აქვს, რომ წარმოდგინოს საგნები და მათი მოქმედება. ნივთთა (ე. ი. საგანთა) გამომხატველ სიტყვას ეწოდება სახელი, ხოლო მოქმედების გამომხატველს—ზმნა. მეტყველების ნაწილთა შორის ამ ორს უპირველესი ადგილი ეკუთვნის—აღნიშნავს გაიოზი.

ერთი და იმავე სიტყვების გამეორების ასარიდებლად და აზრის მოკლედ გადმოსაცემად მეტყველებაში გამოიყო აგრეთვე ნაცვალსახელი, ზმნისხედა და შორისდებული. ასევე აზრის მოკლედ გამოხატვისაქნ მისწრაფებით ხსნის გაიოზი მიმღობისა და სახელზმნის გამოყოფას მეტყველებაში, ხოლო სიტყვათა დაკავშირების საკიროებით—თანდებულისა და კავშირის ჩამოყალიბებას.

ამრავად, სახელი და ზმნა „უცტალეპელად საჭირონი ნაწილნი კაცობრივისა სიტყვარებისანი არიან“, ხოლო დანარჩენები ხელს უწყობენ აზრის მოკლედ გამოხატვას. სულ მეტყველება რვა ნაწილისაგან შედგება: „კაცობრივსა სიტყუასა აქვს რვანი ნაწილნი: 1. სახელი—წოდებისათჳს ნივთისა. 2. ჩაცტალსახელი—მოკლეყოფისათჳს სახელისა. 3. ზმნა—ცხადყოფისათჳს მოქმედებისა. 4. მიმღობა—ერთმნიშვნელობისათჳს მოქმედებისა სახელისა თანა. 5. თანდებული—ჩვენებისათჳს ნივთის გარემოსა. 6. ზმნისიჟდა—მოკლედ გამოხატვასათჳს ვითარებათა ზმნათასა. 7. კავშირი—შეერთებისათჳს სხუთა და სხუთა ნივთთა და საქმეთასა და 8. შორისდებული—მოკლედ ცხადყოფისათჳს სულის მოძრაობისა“ (8v).

ამის შემდეგ გაიოზი მოკლედ მსჯელობს საზოგადო, კრებით და საკუთარ სახელეზე, არსებითსა და ზედსართავეზე, სქესზე, აგებულების მხრივ რთულ და მარტივ სახელეზე, გრამატიკულ რიცხვზე, ბრუნევაზე, ზმნის მოქმედებით და ენებით გვარზე, აწმყო, ნამყო და მყოფად დროეზე, ზმნის პირსა და კილოზე.

გაიოზი ხაზს უსვამს ქართული ენის იმ განსაკუთრებულ თვისებას, რაც დღევანდელი გაგებით კაუზატიურ ფორმებსა და მრავალპირიანობას გულისხმობს.

გაიოზი ეხება სინტაქსსაც და აღნიშნავს, რომ წინადადებაში მთავარია სამი წევრი: „მოქმედი“ („უჴალი“ ანუ „სახელი ზმნისა“), „ზმნა“ და „საძიებო ზმნისა“. სინტაქსთან დაკავშირებით გაიოზი კვლავ მიუთითებს ანტონის „მეორედ ქმნილსა“ გრამატიკას.

ნაშრომის მეორე ნაწილს შეადგენს „დადებულება საღრამმატიკო საზოგადოჴსა პაექრობისათჳს“. ესაა საჯარო დისპუტის თეზისები, რომელთა მიხედვითაც ჩატარებულა პაექრობა თელავის სემინარიაში და შეუმოწმებიათ სემინარისტთა მომზადების დონე გრამატიკაში.

თენისეი თორმეტი მუზლისაგან შედგება და გრამატიკისა და მისი ნაწილების მნიშვნელობის მოკლე დახასიათებას შეიცავს. ჯერ თორმეტივე პუნქტი მხოლოდ თითო ფრაზით არის ჩამოყალიბებული, შემდეგ კი თითოეულ მათგანზე მსჯელობა შედარებით განვრცობილია.

დასასრულ, ნაშრომში მოცემულია გრამატიკისა და მეტყველების ნაწილთა განსაზღვრა (გაიოზას ტერმინით რომ ეთქვათ, „საზღტარი“: „საზღტარი ღრამმატიკისა“, „საზღტარი წიგნისა“, „საზღტარი მარტულისა“ და ა. შ. ეს „საზღტარნი“, თავისთავად იგულისხმება, სემინარიელებს ზეპირად უნდა სცოდნოდათ.

ნაშრომში თანმიმდევრულად არის განმარტებული ღრამმატიკა, წიგნი, მარტული, ლესი, სიტყუა, სახელი, ნაცტულსახელი, ზმნა, სახელზმნა, მიმღეობა, თანდებული, ზმნისზედა, კავშირი, შორისდებული, სჯნტაქსი. განსაზღვრასთან ერთად მოცემულია მოკლე განმარტება, თუ რა და რა ნაწილისაგან შედგება ესა თუ ის მეტყველების ნაწილი და, რა „მღევარნი“ ანუ გრამატიკული კატეგორიები მოეპოვება მას.

გაიოზის ნაშრომის ეს ნაწილი ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა მისივე გრამატიკაში წარმოდგენილ დებულებებთან შეპირისპირებით. შედარება გვიჩვენებს, რომ გაიოზი თავის პირველ გრამატიკულ ნაშრომში უფრო ზუსტად მისდევს ანტონ კათალიკოსს, ვიდრე რამდენიმე წლის შემდეგ დაწერილ გრამატიკაში. სახელდობრ, აქ არა მარტო ემთხვევა გრამატიკისა და მეტყველების ნაწილთა რაოდენობა, მათი ჯგუფები და „მღევრები“, არამედ სიტყვა-სიტყვით მეორდება მათი განსაზღვრის ფორმულირებაც.

ერთი სიტყვით, ცხადია, იმ დროს სემინარიაში გრამატიკის ერთადერთ სახელმძღვანელოს წარმოდგენდა ანტონის „წართული ღრამმატიკა“ და გაიოზიც იმას ცდილობდა, რომ კარგად შეესწავლებინა მსმენელებისათვის ამ სახელმძღვანელოს დებულებები.

აქვე უნდა განიმარტოს ერთი საკითხი: მართალია, ანტონის „წართული ღრამმატიკა“ ერთადერთი სახელმძღვანელო იყო, მაგრამ ცნობილია მისი ორი ვარიანტი: პირველი—1753 წლისა და მეორე—1767 წლისა. გაიოზი, როგორც მოსალოდნელი იყო, მისდევს მეორე რედაქციის ტექსტს. ამას იგი საგანგებოდ აღნიშნავს კიდევ ანტონის გრამატიკის დამოწმების დროს: „უგრცველესად აღწერილ არს დიდასკალომსა და მწეემსისა ჩვენისა მიერ მეორედ ქმნილსა ღრამმატიკასა შინა“ (7v); „ხოლო ვრცლად ჰაზრი ამის ეოვლად-შტწნიერისა გნოსისა და ფრიადი სარგებლობა მისი სიტყუერებისათჳს ცხად-ქმნილ არს შესაბა-
3. გაიოზ რექტორი

მად დიდასკალომას ჩვენისა მიერ და ჰირტულად მომცემისა ამის ცნობისა ქართულებსა ზედა ენასა მეორედ ქმნილსა მისსა ღრამმატიკასა შინა“ (10 r).

გაიოზის „საღრამმატიკო სიტყუაში“ მოცემული „საზღუარი ღრამმატიკისა“, „საზღუარი წიგნისა“ და სხვანი, როგორც ვთქვით, ზუსტად იმეორებს ანტონისეულ ფორმულირებებს, მაგრამ განმარტების დანარჩენ ნაწილში კი გაიოზი ცდილობს შედარებით მარტივი და გასაგები ენით ელაპარაკოს მსმენელებს.

მაგალითად, „საზღუარი ღრამმატიკისა“: „ღრამმატიკა არს შემძლებლობა მართლ-უბნობად და წესიერ-წერად. ღრამმატიკის უმთავრესნი ნაწილნი არიან ოთხნი: 1. წიგნი, 2. მარცტალი, 3. ლექსი და 4. სიტყუა“ (19 r).

შეედაროთ ანტონის გრამატიკის შესაბამისი ადგილი: „ღრამმატიკა არს შემძლებლობა მართლ-უბნობად და წესიერ-წერად... ღრამმატიკა გარე-შეცუღჰყოფს თჳს შორის ოთხთარე ნაწილთა უმთავრესთა, რომელთაცა აქა მოვიხსენებთ: 1. წიგნი, 2. მარცტალი, 3. ლექსი, 4. სიტყუა“ (ანტონის გრამატიკა, გვ. 115).

ანდა ავიღოთ ნიმუშისათვის „საზღუარი სახელისა“: „სახელი არს ნაწილი სიტყუსა, განმჩევეი წოდებით თუთოასა მეოფთა არსებისა. სახელი განიყოფება ორად: არსებითად და ზედშესრულად. არსებითი სახელი განიყოფება სამად: მხოლოობითად, საზოგადოდ და შემკრებელობითად. ზედშესრული სახელი განიყოფება სამად: დადებითად, შესკავსებითად და უდადებითესად. სახელის მდევარნი არიან ხუთნი: 1. ნათესავი, 2. ნაკვეთი, 3. სახე, 4. რიცხვ, 5. ბრუნვა“ (19r—19v).

შეედაროთ ანტონის გრამატიკას: „სახელი არს ნაწილი სიტყუსა გამრჩევი წოდებით თუთოასა მეოფთა არსებისა... სახელი უკუჲ იწუალების ორად, ე. ი. არსებისა მიმართ და ზედშესრულისა“ (გვ. 124); „სახელი არსებითი იწუალების სამთა მიმართ საქმეთა, ე. ი. 1. მხოლოობითისად, 2. საზოგადოებად, 3. შემკრებელობითისად“ (გვ. 125); „ზედ-შესრულიცა სამთა მიმართ იწუალების სახეთად: 1. დადებითისა-მიმართ, 2. შესკავსებითისა, 3. უდადებითისადა“; „ამისთჳს ზედ-წოდებულ-ჰყოფთ ამათ მდევრად სახელისა, მით რომელ მდევრებიან და ეგარემოვებიან იტრდვი, რომელნიცა არიან რიცხვთ ხუთ: 1. ნათესავი, 2. ნაკტსთი, 3. სახე, 4. რიცხვ, 5. ბრუნვა“ (გვ. 126) და ა. შ.

ამგვარი შედარება ნათლად გვიჩვენებს, რომ გაიოზი ცდილობს რამდენადმე გაამარტივოს და ბუნებრივი გახადოს თავისი მასწავლებლის ლელარქნილი სტილი, მაგრამ იგი ხელუხლებლად ტოვებს გრამატიკულ ცნებათა ანტონისეულ განსაზღვრას. ამ მხრივ უფრო მეტი

თავისუფლება და დამოუკიდებლობა იგრძნობა მის გრამატიკაში, რომელიც ექვსი წლის შემდეგ არის დაწერილი.

* * *

თავის პირველ გრამატიკულ ნაშრომში გაიოზი სიტყვასიტყვით იმეორებდა ანტონ კათალიკოსის დებულებებს, რამდენიმე წლის შემდეგ კი იგი ანტონის გრამატიკას უფრო თავისუფლად ექცევა, თუმცა მის დიდ გავლენას, ცხადია, თავს ვერ აღწევს.

შედარებით თავისუფალი დამოკიდებულება ანტონის გრამატიკისადმი მკლავდება თუნდაც გრამატიკულ ცნებათა განმარტების დროს. თუ პირველ ნაშრომში გაიოზს ეს განმარტებები სიტყვასიტყვით აღებული ჰქონდა ანტონის გრამატიკიდან, ამჟამად მათ შორის თვალსაჩინო განსხვავებაა.

ანტონის გრამატიკის მეორე რედაქციაში, როგორ ვნახეთ, თვით გრამატიკის ცნება შემდეგნაირად იყო განსაზღვრული: „ღრამმატიკა არს შემმლებელობა მართლ-უბნობად და წესიერ-წერად“ (გვ. 115). ამ განსაზღვრას იმეორებდა ადრე გაიოზიც. თავის გრამატიკაში კი გაიოზი გრამატიკის განმარტებას იძლევა საკმაოდ განსხვავებული ფორმულირებით: „ღრამმატიკა არს სწავლა მართლ-უბნობისა, წერისა, კითხვისა და გულისწმის-ჟოფისა მათისა თჳსებისამებრ ჳმარებისა ენათსა“ (გვ. 1).

შვედაროთ გაიოზისა და ანტონის სხვა გრამატიკულ ცნებათა განმარტებანი:

ანტონი: „სახელი არს ნაწილი სიტყვსა, გამრჩევი წოდებით თუთოასა მეოფთა არსეღისა“ (გვ. 124).

გაიოზი: „სახელი არს ნაწილი სიტყვსა, მნიშვნელი ნივთისა ანუ პირისა რაჲსამე დასახელებით“ (გვ. 5).

ანტონი: „ნაცტალ-სახელი არს ნაწილი სიტყვსა, გამრჩევი ზედ-წოდებით არსებისა პირობითად“ (გვ. 148).

გაიოზი: „ნაცტალსახელი არს ნაწილი სიტყვსა, რომელიცა ნაცტლად სახელისა დაიდების სიტყუათა შინა“ (გვ. 15).

ანტონი: „ზმნა არს ნაწილი სიტყვსა, ცხად მეოფი არსების ჟოფისა და ქმნათა და გნებათა მისთა დროებითად“ (გვ. 155).

გაიოზი: „ზმნა არს ნაწილი სიტყვსა, რომელიცა ჰნიშნავს ანუ ჟოფასა, ანუ მოქმედებასა არსისასა“ (გვ. 21).

საილუსტრაციოდ მოყვანილი მაგალითებიც კმარა. ამ მაგალითებიდან აშკარად ჩანს, რომ გაიოზს დაზუსტებული და უფრო მკაფიოდ ჩამოყალიბებული აქვს გრამატიკულ ცნებათა განსაზღვრანი.

ანტონის გრამატიკისადმი გაიოზის მერყევი დამოკიდებულება კარგად ჩანს ქართულ ენაში „წიგნთა“ (ე. ი. ასოების) რაოდენობის განსაზღვრის დროს. როგორც ცნობილია, ანტონი კათალიკოსმა ძველი ქართულის 36 ასოს დაუმატა კიდევ ორი—**გ** და **ჟ**⁷⁸. ამათგან **გ** მან შეიტანა ანბანის რიგში **ჟ** ასოს შემდეგ (რიგით 24-ედ), **ჟ** კი დაურთო ბოლოში; ეტყობა, გაიოზი ყოყმანობდა, შეეტანა თუ არა ეს ორი ნიშანი ქართულ ანბანში; ჩანს, მას **გ** და **ჟ** ქართული ანბანის ორგანულ ნაწილად არ მიაჩნდა, მაგრამ ანტონის დიდი ავტორიტეტის გაელენისაგანაც ვერ განთავისუფლებულიყო. საბოლოოდ გაიოზს მაინც გადაუწყვეტია **გ**-სა და **ჟ**-ს შეტანა და ბოლოში დაუმატებია ისინი. ამის შედეგია ის, რომ „ბერძ. **ჟ**“ ავტოგრაფში არეხება მიწერილა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ თავის ანბანის სახელმძღვანელოში (1797 წ.) გაიოზს **გ** და **ჟ** აღარ შეუტანია და მხოლოდ 36 ასოს ასახელებს.

ამრიგად, **გ** და **ჟ** გაიოზის გრამატიკაში, მართალია, დასახელებულია, მაგრამ ორივე მოქცეულია ბოლოში (**გ**-ს არ უჭირავს ანბანის რიგში 24-ე ადგილი, როგორც ეს ანტონის გრამატიკაშია) და ამავე დროს საგანგებოდ აღნიშნულია, რომ **ჟ** არის „ბერძნული“, **გ** კი—„აზალი“. აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ თვითონ გაიოზი თითქმის სულ არ ჰმარობს ამ ასოებს: **გ** მის მიერ თითქმის მთლიანად უგულვებლყოფილია, **ჟ** კი ნასმარია უცხოური წარმოშობის რამდენიმე სიტყვაში: ჰერადრასად (გვ. 125), ჰრასისთა ეჭრემ მთარგმნელისთა (გვ. 129), ჰარადრაჰი, ჰარადრაჰებად (გვ. 142; შდრ. იქვე: ჰარადრაფთაგან) და სხვ.

გაიოზის მერყევი დამოკიდებულება მეღვინდება ავტოგრაფში აგრეთვე ზედსართავი სახელის ზარისხებზე მსკელობის დროს. ანტონის თავის გრამატიკაში გამოყოფილი ჰქონდა ზედშესრულ სახელთა სამი ჯგუფი: „ზედ-შესრულიცა ნამთა შიმართ იწუღების სახეთად: 1. დადებითისა შიმართ, 2. შემსკავსებთისა, 3. უდაღვთიუხისა“ (გვ. 126). ამათგან მეორე ჯგუფს ანტონი ასე ახასიათებს: „შემსკავსებთი არს მნიშვნელი ნიუთისა ვითარებისა შემსკავსებითა მეორისა ნიუთისათა.

⁷⁸ **გ** ნიშანი უშუალოდ ანტონის შემოღებულია, **ჟ** კი უფრო ადრე სხვა ქართველ მწიგნობართა ნაწერებშიაც გვხვდება. სულხან-საბა ორბელიანი თავისი ლექსიკონის შესავალში („სასწავლო ყრმათა“) ამის თაობაზე წერდა: „**ჟ** ესე ფარსა და ჯეს საშუალად ითქმის. ძველს წიგნში ახლა ეპოეთ. სხვათა ენათა თარგმანებათა შინა ღრად საგმარი არს, ამისთვის ბოლოს დაესვი“ (ს უ ლ ზ ა ნ - ს ა ბ ა ო რ ბ ე ლ ი ა - ნ ი, თხზულებანი, IV₁, 1965, გვ. 14). ამის შესახებ იხ. ა. შანიძე, ანტონი I-ის გაელენა სალიტერატურო ქართულზე..., თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, IX, 1964, გვ. 17—19.

მაგალითები: კეთილებრი, ბოროტებრი, კრძელებრი, მოკლებრი“ (იქვე). ცხადია, ანტონის მაგალითები ხელოვნურია: -ებრი თანდებულია და იხმარება არსებით სახელებთან შედარების დროს, ზედსართავებს კი იგი არ დაერთვის. როგორც ჩანს, გაიოზს შეუნიშნავს ეს ვარუშიება და ყოყმანი დაუწყია, — ცალკე გამოეყო თუ არა ზედსართავ სახელთა ეს ჯგუფი. ავტორადში ვკითხულობთ: „ზედშესრული სახელი თუმცა მარადის საზოგადო არს, კარნა განიყოფების საშთა ზედა ხარისხთა, რომელნიცა არიან ანუ დაღებთნი, ანუ შესვსვასებთნი და ანუ უღარესობითნი“ (ქ. V). შემდეგ „სამთა“ წაშლილია და შემოდან აწერია: „ორთა“; ასევე წაშლილია „ანუ შესვსვასებთნი“. მომდევნო პარაგრაფში წაშლილია აგრეთვე შემსგავსებით ზედსართავთა განმარტების დასაწყისი სიტყვები: „შემსვსვასებითი ზედშესრული სახელი არს“. მაგრამ შემდეგ ყველა ეს წაშლილი აღგილი აღდგენილია.

ამრიგად, ავტორის ერთგვარი ყოყმანის შემდეგ გაუზიარებია ანტონის აზრი ზედშესრულ სახელთა სამი ჯგუფის გამოყოფის თაობაზე.

ანტონის გრამატიკის გველენით აღსწნება აგრეთვე ოთხი „ნათესავის“ ანუ სჯისს გამოყოფა ჩართულ სახელეში, შემასმენელობითი ზრუნვის შეტანა ზრუნვათა შორის და სხვ.

ზემოხსენებული შეცდომები თვით ანტონის გრამატიკაში იმის შედეგია, რომ მას მექანიკურად აქვს გადმოტანილი ზოგიერთი გრამატიკული კატეგორია სხვა ენათა გრამატიკებიდან. როგორც აღნიშნეთ, გაიოზმა იცრდა რამდენიმე ენა: რუსულიდან და პერსიულიდან მას მრავალი წიგნი აქვს თარგმნილი; მას სცოდნია აგრეთვე სომხურიც. ასე რომ, თავის მხრივ გაიოზი ალბათ უშუალოდაც იცნობდა ამ ენათა გრამატიკებს, მაგრამ მაინც მის ძირითად და უმთავრეს წყაროს ანტონის გრამატიკა წარმოადგენს. გაიოზის ნაშრომი ძირითადად ანტონის გრამატიკის მიხედვითაა აგებული, მისდევს მისივე ტერმინოლოგიას და ა. შ. თავის გრამატიკაში გაიოზი პირდაპირ მიუთითებს ხოლმე: „იხილენ ვრცლად დიდსა შიდა ღრამატიკასა ანტონისსა“ (გვ. 141), „ვკრცვლად იხილენ დიდსა შინა ღრამატიკასა ანტონი კათოლიკოსისსა“ (გვ. 142) და სხვ. გაიოზის დამოკიდებულება ანტონისადმი კარგად ჩანს მის გრამატიკაში მაგალითებად მოტანილი ფრაზებიდან: „ანტონიმ განაშტმსა ღრამატიკაჲ“ (გვ. 91), „ვის განუშტმსებოეს ენა ქართული?—ანტონის“ (გვ. 118). ამგვარი მაგალითები ავტორაფში გაცილებით უფრო ხშირია, მაგრამ შემდეგ ავტორს ზოგი მათგანი გადაუხაზავს და მათი რიცხვი შეუმცირებია.

ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ თავის პირველ გრამატიკულ ნაშრომში

(„სიტყუა საღრამატიკოჲ“) გაიოზი მთლიანად მისდევდა ანტონის გრამატიკის მეორე რედაქციას, „ქართულ ღრამატიკაჲში“ კი გაიოზი ზოგ რამეში სცილდება ამ რედაქციას და პირველ ვარიანტს აძლევს უპირატესობას.

მაგალითად, ანტონს თავისი გრამატიკის პირველ რედაქციაში გამოყოფილი ჰქონდა სახელის ექვსი მდევარი (ნათესავი, ნაკუჭთი, სახე, რიცხვ, ბრუნა და ბრუნება), მეორეში—ხუთი (ბრუნა და ბრუნება ცალ-ცალკე მდევრებად აღარ არის მიჩნეული). გაიოზი ამ შემთხვევაში მისდევს პირველ რედაქციას და არა მეორეს.

ასევე, ბრუნვათა რიგი ანტონის გრამატიკის პირველ რედაქციაში ასეთია: წრფელობითი, ნათესაობითი, მიცემითი, შემასმენელობითი, დაწყებითი, მოთხრობითი, მოწმედებითი, წოდებითი. II რედაქციაში, ბრუნვათა განხილვა-დახასიათების დროს, ეს რიგი რამდენადმე შეცვლილია. ამ შემთხვევაშიაც გაიოზი მისდევს პირველი რედაქციით დადგენილ რიგს.

ანტონის გრამატიკის პირველი ვარიანტიდან აქვს აღებული გაიოზს ტერმინი მ ა ვ ი თ ა რ ე ბ ე ლ ი ზ მნისწინის აღსანიშნავად (§ 272); შევადაროთ ანტონის გრამატიკის პირველი ვარიანტისეული გ ა ნ მ ა ვ ი თ ა რ ე ბ ე ლ ი (მეორე ვარიანტში კი ეს ტერმინი საერთოდ აღარ გვხვდება).

ძირითადად მაინც გაიოზი ანტონის გრამატიკის მეორე რედაქციას (1767 წ.) ემყარება. ამავე დროს, რასაკვირველია, ზოგი რამით იგი საერთოდ სცილდება ანტონის გრამატიკას და ორიგინალური დაკვირვების უნარს ამჟღავნებს. მაგალითად, ანტონისაგან განსხვავებით, გაიოზს თავის გრამატიკაში რამდენადმე უფრო სწორად აქვს გამოყოფილი ბრუნვის ნიშნები, სხვაგვარად აქვს დადგენილი უღვლილების ტიპები, უკუღდებული აქვს ორმაგი მრავლობითის ფორმები (ებნი, ებთ, ებთა), სხვაგვარად აქვს დაჯგუფებული წარმოქმნილი სახელები, ნაცვალსახელები, ზმნისზედები და შორისდებულები; ზმნის ნატერითა და პირბრტით კილოს ფორმები, რომლებიც ანტონს გამოჩნული ჰქონდა, გაიოზის გრამატიკაში გაერთიანებულია ქვეწყობილებითის სახელით და ა. შ.

ანტონი თავის გრამატიკაში არაფერს ამბობს რიცხვითი სახელების შესახებ, მაშინ როცა მხითარის გრამატიკაში, რომელიც ძირითადი წყარო იყო ანტონისათვის, რიცხვითი სახელის განხილვას ცალკე თავი აქვს დათმობილი. ქართველ გრამატიკოსსა შორის პირველად გაიოზმა გამოყო სახელებში რიცხვითი

სახელები („რიცხობითი სახელნი“) არსებითი და ზედშესრული სახელების გვერდით. ამ მხრივ მის წყაროდ შეიძლება ვივარაუდოთ იმდროინდელი რუსული გრამატიკული ლიტერატურა.

საინტერესო დაკვირვებები მოეპოვება გაიოზს ქართული ენის სინტაქსის საკითხებზეც. მაგალითად, გაიოზს შეიშნული აქვს, რომ წოდებით ბრუნვაში დასმული სახელი არასოდეს არ წარმოგვიდგება წინადადების წევრად: „წოდებითი ბრუნვანი არაოდეს შემოვალნნ თანკმობითთა კანონთა შინა აღნაქჳსთასა, არამედ თავით თჳსით მდგომარებენ აღნაქჳსთა შინა“ (გვ. 12). ასევე საინტერესოა გაიოზის შენიშვნები ორმაგი უარყოფის შესახებ (§ 226), ტმესის შესახებ (§ 250) და სხვ.

* * *

ქართული ენის გრამატიკათაგან, გარდა ანტონის გრამატიკისა, გაიოზს წინ უსწრებდა აგრეთვე ფრანკისკ მარია მაჯოსა და ზურაბ შანშოვანის გრამატიკული ნაშრომები. ამათგან მაჯოს გრამატიკა დაბეჭდილია რომში, იტალიურ ენაზე, და იგი ცნობილი არ იყო იმდროინდელ ქართულ სამეცნიერო წრეებში. სპეციალურ შესწავლას მოითხოვს აგრეთვე საკითხი, თუ რამდენად ცნობილი და გავრცელებული იყო თავის დროზე ზურაბ შანშოვანის გრამატიკა. ამ გრამატიკის გავლენის კვალი მომდევნო ხანის ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში უთუოდ შეინიშნება, მაგალითად, ტერმინოლოგიაში: „ზ. შანშოვანთან უკვე გვაქვს ბევრი ტერმინი, რაც უცვლელად (ანდა ერთგვარად ცვლილი) ანტონის გრამატიკაშიც იყო შემდეგ გამოყენებული და ქართული ენის გრამატიკაში დამკვიდრდა (ამჟამად ძნელია იმის თქმა, აქედან რა უკვე მოიპოვებოდა და რა არის ზ. შანშოვანის შექმნილი)“⁷⁷.

როგორც აკად. არნ. ჩიქობავა აღნიშნავს, ქართული საგრამატიკო ტერმინების ისტორია ჭერჭერობით შეუუსწავლელია და ცალკე შესწავლა ესაჭიროება. ამას სათანადო მნიშვნელობა აქვს ქართული ენის გრამატიკის ისტორიისათვის.

უდავოა, რომ ქართული გრამატიკული აზრის განვითარებაზე გარკვეული გავლენა მოახდინა დიდმა ქართველმა მწერალმა და ლექსიკოგრაფმა სულხან-საბა ორბელიანმა. მან თავის ლექსიკონს წაუშდევარა შესავალი—„სასწავლო ყრმათა“, რომელიც არსებითად ფონეტიკურ-ორთოგრაფიულ მიმოხილვას წარმოადგენს. მომდევნო ხანის გრამატიკულ ლიტერატურაზე საბას გავლენის მაჩვენებელია ჭ ნიშნის შე-

არნ. ჩიქობავა, იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის ისტორია, 1965, გვ. 87.

ტანა ქართულ ანბანში. მის ერთგვარ გავლენას გვევარაუდებინებს აგრეთვე ქართულ ენაში სწესების გამოყოფის ცდაც.

როგორც ცნობილია, ანტონი და მისი მიმდევარი გრამატიკოსები მათ შორის გაიოზიც, ქართულ ენაში გამოყოფდნენ ოთხ სწესს: მამრობითს, მდედრობითს, უმეშვეობითსა და საზოგადოს. ეს დაჯგუფება სიტყვის შინაარსს ემყარებოდა, მაგრამ ცდილობდნენ მისთვის მორფოლოგიური სათუშველიც დაეჩვენათ. სახელდობრ, ანტონმა სცადა დაბოლოების მიხედვით გაერჩია მამრობითი და მდედრობითი სწესის „მდეშესრული სახელები“. მისი გრამატიკის მიხედვით, ჭაბუკი, უფალი, მეფე, წინასწარმეტყუწლი—მამრობითი სწესისაა, მდედრობითში კი იწნება: ჭაბუკა, უფალა, მეფა, წინასწარმეტყუწლა. ამგვარი გარჩევის ცდა უფრო ადრე მოცემული აქვს სულხან-საბას თავის ლექსიკონში, სადაც ვკითხულობთ: „მეფა დედოფალი“, „მეფე ეწოდების კაცსა ჭელმწიფესა“, „უფალა პატრონი ქალი“, „უფალი პატრონი ვაჟი“, „წინასწარმეტყუელი ქალი წინასწარმეტყუელი“, „წინასწარმეტყუელი კაცი წინასწარმეტყუელი“, „ჭაბუკა ახალგაზრდა ქალი“, „ჭაბუკი ახალგაზრდა ვაჟი“ და სხვ.

ხსენებული მაგალითები (მეფა, უფალა, წინასწარმეტყუელა, ჭაბუკა...) საბას დამოწმებული აქვს ბიბლიური ტექსტებიდან. სწორედ ეს მაგალითები აუღია და გამოუყენებია ანტონს იმის საჩვენებლად, თითქმის ქართულში გარჩეული იყოს სხვადასხვა სწესის ფორმები. მაგრამ, ცხადია, თარგმნილ ძეგლებში სხვა ენათა გავლენით გაჩენილი ორიოდ ხელოვნური ფორმა არ კმარა სწესის გრამატიკული კატეგორიის გამოსაყოფად. ამ კატეგორიის გამოყოფა ქართულში სხვა ენათა გრამატიკების გავლენის შედეგია, ოღონდ ეს გავლენა ანტონზე ადრე სხვებსაც განუცდიათ და მას ასახვა უპოვია საბას ლექსიკონში⁷⁸.

გაიოზი, როგორც თავისი დროის გამოჩენილი ფილოლოგი და მეცნიერი, უთუოდ კარგად იცნობდა საბას ლექსიკონს, მაგრამ საეჭვოა, რომ იგი უშუალოდ მიმართავდეს და ემყარებოდეს ამ ლექსიკონის შესავალ ნაწილს (ფონეტიკურ-ორთოგრაფიულ მიმოხილვას). ამას გვიჩვენებს თუნდაც გრამატიკულ ტერმინთა სხვადასხვაობა. მაგალითად, გაიოზი, ისევე როგორც ანტონი, უმეტესად წიგნს ხმარობს ასოს (ბგერის) მნიშვნელობით, მაშინ როცა საბა ამავე მნიშვნელობით ხმარობს მხოლოდ ასოს. სულ სხვაგვარია სასვენი ნიშნები, ქარაგმები და მათი სახელწოდებანი და სხვ.

⁷⁸ ა. შანიძე, ანტონი I-ის გავლენა სალიტერატურო ქართულზე..., თსუ ძეგლი ქართული ენის კათედრის შრომები, IX, 1964, გვ. 47—49.

გარდა ქართულისა, ცხადია, გაიოზი სხვა ენათა გრამატიკებსაც გამოიყენებდა. ის განსაკუთრებით კარგად იყო გაცნობილი რუსულ გრამატიკულ ლიტერატურას. როგორც ვიცით, გაიოზი რუსეთში იმყოფებოდა 1772 წლიდან და მოსკოვის სასულიერო აკადემიაში სწავლობდა 1775—1777 წლებში. იმ დროს აკადემიაში გრამატიკა ისწავლებოდა მელეტი სმოტრიცკის საეკლესიო სლავური ენის გრამატიკის მიხედვით, რომელმაც საერთოდ მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა რუსული გრამატიკული აზრის განვითარებაზე. საკუთრივ რუსული ენის გრამატიკებიდან ამავე პერიოდში აღსანიშნავია ვ. ადოლფოვის გრამატიკა, რომელიც არსებითად მ. სმოტრიცკის გრამატიკის გადამუშავებისა და თარგმნის ნაყოფია. რაც მთავარია, იმ დროს უკვე გამოცემული იყო მ. ლომონოსოვის „Российская грамматика“—პირველი ვრცელი და ორიგინალური გრამატიკა რუსული სალიტერატურო ენისა (1755 წ.)⁷⁹.

უშეველია, გაიოზი იცნობდა ამ ნაშრომებს და იყენებდა კიდევ მათ. ლომონოსოვის ერთგვარი გავლენა იგრძნობა გაიოზის „სალრამატიკო სიტყვაში“ გრამატიკის უდიდეს მნიშვნელობაზე მსჯელობის დროს. როგორც აღნიშნული იყო, რიცხვითი სახელის გამოყოფაც არსებით სახელთა შორის ცალკე ჯგუფად რუსული გრამატიკული ლიტერატურის გავლენით უნდა აიხსნას. კერძოდ, ლომონოსოვის „Российская грамматика“-ში სპეციალური თავი ეძღვნება ამ საკითხს (Глава VII, О именах числительных, §§ 257—263).

ამავე დროს აღსანიშნავია შემდეგიც:

ამა თუ იმ ენაში სქესების არსებობის თაობაზე ლომონოსოვს შენიშნული აქვს, რომ გრამატიკული სქესი ყველა ენას არ მოეპოვება: ინგლისურში სქესის მიხედვით განსხვავებულია მხოლოდ ნაცვალსახელები, თურქულსა და სპარსულში კი ყველა სახელი ერთნაირია, — აღნიშნავს იგი თავის გრამატიკაში: „У Турков и Персов имена все одного общего рода“ (§ 62). გაიოზს სათანადოდ გათვალისწინებული არა აქვს ეს მოსაზრება თავის ქართულ გრამატიკაში, თორემ მას

⁷⁹ С. К. Булич. Очерк истории языкознания в России, I, 1904, გვ. 213; П. С. Кузнецов, У истоков русской грамматической мысли, 1956, გვ. 40.

ადვილად უნდა შეენიშნა, რომ თურქულისა და სპარსულის ბედს იზიარებს ქართულიც და აქ არა გვაქვს ის ოთხი სქესი, რომელთაც გაიოზი ანტონისდა კვალად გამოყოფს. მაგრამ აქვე უნდა გავისენოთ გაიოზის მსჯელობა სქესზე „Карталинская грамматика“-ში, სადაც იგი წერს, რომ ჩვენს ენაში სახელი სქესის მიხედვით დაბოლოებას არ იცვლის, ზედსართავი, ნაცვალსახელი და მიმღეობა ერთნაირად იხმარება ამა თუ იმ სქესის აღმნიშვნელ სახელებთანო და მაგალითებად მოჰყავს: ქეშმარიტი ღმერთი, ქეშმარიტი ქალწული, ქეშმარიტი საქმე; ჩემი მამა, ჩემი დედა, ჩემი ფრთა; საქებელი ძმა, საქებელი და, საქებელი საქმე⁸⁰. ამ მსჯელობაში ჩანს რუსულ ენაზე დაკვირვების კვალი.

საბოლოოდ უნდა ითქვას, რომ ყველაზე დიდი გავლენა გაიოზზე მოუხდენია ანტონის გრამატიკას, ის არის გაიოზის გრამატიკის ძირითადი წყარო, სხვა გრამატიკული ნაშრომების გავლენა კი მეტად მკრთალი და ძნელი შესამჩნევია.

თავის მხრივ გაიოზის გრამატიკამაც იქონია გავლენა მომდევნო ხანის ქართული გრამატიკული აზრის განვითარებაზე. მის შემდეგ გახშირდა „მცირაკი“ გრამატიკების წერა, რომელთა რიცხვი XIX ს. პირველ ნახევარში რამდენიმე ათეულს აღწევს, მაგრამ მათი უმეტესობა არ გამოცემულა და დღემდე ნაკლებადაა შესწავლილი.

როგორც ალ. ცაგარელი აღნიშნავს, გაიოზის გრამატიკის ოსტატური შემოკლების შედეგია ვარლამ ეპისკოპოსის ქართული ენის გრამატიკა, რომელიც რუსულად დაიბეჭდა 1802 წელს⁸¹. თავისთავად სავარაუდებელია, რომ გაიოზის გრამატიკას იყენებდნენ აგრეთვე XIX ს. პირველი მეოთხედის სხვა ქართველი გრამატიკოსებიც, მაგრამ ანტონის ფონზე გაიოზის გავლენა იჩრდილება და მცირე ჩანს.

* * *

გაიოზის გრამატიკის ტექსტის დასადგენად, ერთი მხრივ, ჩვენს ხელთაა წიგნად გამოცემული გრამატიკა, რომელიც დაიბეჭდა ავტორის უშუალო ზედამხედველობით, მის მიერვე დაარსებულ სტამბაში; მეორე მხრივ, მოგვეპოვება ამ ნაშრომის ავტოგრაფიც, რომელიც დაცულია ლენინგრადის სალტიკოვ-შჩედრინის სახელობის ბიბლიოთეკა-

⁸⁰ საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, S ფონდი. № 35, I r.

⁸¹ А. Цагарели, О грамматической литературе грузинского языка С.-Петербурга, 1873, гл. 39.

ში, იოანე ბატონიშვილის კოლექციაში. ეს კოლექცია პირველად აღნუსხა ალ. ცაგარელმა, რომლის აღწერილობაშიც 160-ე ნომრად დასახელებულია „გრამმატკა, ნაწერი გაიოზის მიერ ქ. კრემენჩულს 1789 წელს, რეველა“⁸².

ხელნაწერი უთავფურცლოა, სათაური არა აქვს. შეიცავს 69 ფურცელს ანუ 138 გვერდს, რომელთაგან 4 გვერდი ცარიელია. ტექსტს უჭირავს 134 გვერდი. ნაწერია მხედრულად, წერილი, საემაოდ ლამაზი ხელით, მხოლოდ სათაურები დაწერილია მრგლოვანით. ეს არის გაიოზის ავტოგრაფი, რომელაც ამავე დროს სასტამბო დედანი უნდა იყოს. რომ ასეა, ამას რამდენიმე გარემოება ადასტურებს. რაც მთავარია, ნაბეჭდი ტექსტი სათანადო სიზუსტით მისდევს ხელნაწერს და საგრძნობლად არსად შორდება მას. მცირეოდენი გადახვევები დედნის არასწორი ამოკითხვის შედეგია, ან იმით აიხსნება, რომ ავტორს წიგნის აწყობის პროცესშიც შეჰქონდა შიგ მცირე შესწორებანი. ამ მხრივ საგულისხმოა, მაგალითად, ასეთი დეტალი: ხელნაწერის მე-40 ფურცლის ვერსოზე სამ სვეტად ჩამოწერილია რიცხვობითი ანუ რაოდენობითი ზმნისხედები. შუა სვეტში პირველ მაგალითად დასახელებულია „ახლად“, რომელაც შემდეგ გადახაზულია. ეს ადგილი წიგნში (გვ. 82) შეუესებლად არის დარჩენილი, ცარიელია. როგორც ჩანს, მაგალითი ამოღებულ იქნა გვერდის აწყობის შემდეგ და ასოთამწყობი სტრიქონების გადაწყობას მორიდებია. ასეთი მაგალითები სხვაგანაც გვხვდება.

როგორც ვთქვით, წიგნში მოაპოვება დედნის მცდარი წაკითხვის შედეგად დაშვებული შეცდომები. ასეთ შემთხვევაში ავტოგრაფისა და ნაბეჭდის შედარება ხშირად გვიჩვენებს, თუ რის საფუძველზე შეიძლება გადაიხილიყო შეცდომა. მაგალითად, თანდებულის განსაზღვრა წიგნში ასეა წარმოდგენილი: „თანდებული არს ნაწილი სიტყვას, რომელიცა მოიკიდებს სახელსა ბრუნთ და ჰეოფს ცტალებულ მდგომარებისა მისისა ვედრებასა“ (გვ. 79). ცხადია, აქ უკანასკნელი სიტყვა სრულიად არ უდგება კონტექსტს. ავტოგრაფში ეს სიტყვა დაწერილია ქარავით: „ვრებასა“, რომელიც უნდა გაიხსნას ასე: „ვითარებასა“ (და არა „ვედრებასა“). ამრიგად, ნაბეჭდი ტექსტში შეცდომა დაშვებულია იმის

⁸² А. Цагарели, Сведения о памятниках грузинской письменности. I, выпуск третий, 1894, гв. 209; იქვე, 159-ე ნომრით იხსენიება კოლევ სხვა გრამმატკა, დაწერილი იმავე 1789 წელს მოზლოკში, მაგრამ ამაჟამად ამ გრამმატიკის კვალი არსად ჩანს.

გამო, რომ მცდარად არის წაკითხული დედანში დაწარაგმებით მოცემული სიტყვა.

ამგვარი დეტალების მიხედვით გაბეჭდულად შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენს ხელთ არსებული ავტოგრაფი არის გაიოზის ჯართული გრამატიკის სასტამბო დედანი. ამას ადასტურებს ისიც, რომ ხელნაწერის ფურცლებს ალაგ-ალაგ აჩნია ლაქები, რაც სტამბის საღებავის კვალი უნდა იყოს.

როგორც უკვე იყო ნათქვამი, გაიოზის გრამატიკა ცალკე წიგნად ღაბეჭდდა საკმაოდ დიდი ტირაჟით. ამჟამად ამ გამოცემის ეგზემპლარები მოიპოვება თბილისის კარლ მარქსის სახელობის რესპუბლიკურ ბიბლიოთეკაში, უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში, ქუთაისის მუზეუმში, ლენინგრადის სალტიკოვ-შჩედრინის სახელობის ბიბლიოთეკაში და საკანშირო მეცნიერებათა აკადემიის ბიბლიოთეკაში. ჩვენ ვისარგებლეთ უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში დაცული ეგზემპლარით⁸³. შესადარებლად გამოვიყენეთ აგრეთვე კარლ მარქსის სახელობის რესპუბლიკური ბიბლიოთეკის ეგზემპლარი. მათ შორის აღმოჩნდა მხოლოდ მცირე კორექტურული ხასიათის განსხვავებანი, რომლებიც წიგნში ალბათ ბეჭდვის პროცესშივე არის შეტანილი.

წიგნის დღეისათვის ცნობილი ყველა ეგზემპლარი უთავფურცლოა და ამიტომ მისი ზუსტი სახელწოდება ჩვენთვის უცნობია (სათაური არც ავტოგრაფს მოეპოვება). ნაშრომი ჩვენ მიერ არის დასათაურებული.

ზემოსსენებული ორ წყაროდან ჩვენ ტექსტს საფუძვლად დავუდეთ გაიოზის ნაბეჭდი გრამატიკა, როგორც ავტორის საბოლოო ნების გამოხატველი. მას აღწერიწნავთ A ლიტერით. ავტოგრაფი, რომელიც B ლიტერით აღნიშნება, მოშველიებულია როგორც საკონტროლო საშუალება. მის მიხედვით დაზუსტდა ზოგი ადგილი და გასწორდა მრავალი კორექტურული შეცდომა. ყველა ეს გასწორება მითითებული გვაქვს სტოლიოებში. იქვე აღნუსხულია აგრეთვე ყველა შემთხვევა, როცა ავტოგრაფი რაიმეთი განსხვავდება ნაბეჭდი ტექსტისაგან. ამრიგად, ჩვენ მიერ წარმოდგენილი ტექსტის მიხედვით მკითხველს ავტოგრაფის ვითარებაც შეუძლია ადვილად გაითვალისწინოს.

⁸³ წიგნს აქვს ასეთი მინაწერები: 1) „ეს ღრამატიკა პეტრე ქეზაძისა არის“ (ბოლოში); 2) „ესე ღრამატიკა მაჩუქა თავის სახსოვრად პეტრ ივანოი ქეზაძემ ქ. მოსკოვს 1849 წელსა იენისის 13-სა დღესა. აზნაური ონისიმე სოფრონის ძეა იოსელიანი“ (თავში); 3) „1882 წ. 2-ს იანვარს მათხოვა ეს გრამატიკა ეგნატე იოსელიანმა. მიხეილ ყიფიანი“ (წინა მინაწერის ქვემოთ).

არც წიგნში და არც ავტოგრაფში თანმიმდევრულად დაცული არ არის ერთი ორთოგრაფიული სისტემა: ერთშიაც და მეორეშიაც საკმაოდ გვხვდება ნაირ-ნაირი ფორმები. ორთოგრაფიული ნორმები იმ დროს ისე არეული ყოფილა, რომ ამ სპეციალურ გრამატიკულ ნაშრომშიაც კი ერთი და იგივე სიტყვა არაიშვიათად გვხვდება სხვადასხვაგვარი ფორმით. ზოგი სიტყვა ავტოგრაფში წარმოდგენილია უფრო მარტივი, თანამედროვე ორთოგრაფიით, მაშინ როცა წიგნში იმავე სიტყვის ფორმა შეცვლილა და აღდგენილა ძველი ქართულის სპეციფიკური ასოები.

ამავე დროს გვაქვს საპირისპირო შემთხვევებიც, როცა ავტოგრაფში გაიოზი ცდილობს არქაულ ორთოგრაფიის დაცვას, წიგნში კი იგივე სიტყვა წარმოდგენილია უფრო მარტივი ფორმით, მაგრამ ასეთი მაგალითები შედარებით ნაკლებია.

ზოგიერთი სატყვის ორთოგრაფია გაიოზს ავტოგრაფშივე აქვს შესწორებული. ამ მხრე დამახასიათებელია ჰ-ს ჩამატება ისეთ ფორმებში, როგორიცაა: ვჰგიე, ვჰყოფობ (§ 100), მჰლჱძავს, გჰლჱძავს, გჰლჱძავს (§ 111) და სხვ. აშკარაა, რომ ასეთი ფორმები ბუნებრივი არ ყოფილა გაიოზისათვის, მაგრამ იგი ანგარიშს უწყევდა ანტონის სკოლის ორთოგრაფიულ პრინციპებს.

ამრიგად, როგორც ავტოგრაფში, ისე ნაბეჭდში ორთოგრაფია არ არის მყარი და ერთგვაროვანი. ამიტომ ჩვენ ხელუხლებლად ვტოვებთ პარალელურ ფორმებს და ზუსტად ვიცავთ იმ ორთოგრაფიას, რომელიც წარმოდგენილია ჩვენს ძირითად წყაროში—გაიოზის გრამატიკის ნაბეჭდ ტექსტში. საჭიროდ ჩავთვალეთ ერთგვარად შეგვესწორებინა მხოლოდ ზოგიერთი კომპოზიტის მართლწერა (ნაცუალსანელი, ზედშესრული, სახელზმნა და მისთ., რომლებიც გაიოზს დეფისით უწერია); უბრჯკუჲს თავზე სპეციალურად ნიშანი საჭიროების მიხედვით ყველგან დაეუსკით; ქარაგმები ყველგან გავხსენით, განვეგრეთ და შევასწორეთ უხერხულა შემოკლებანი (ხმოვანზე შემოკლება: მა, მაგა=მაგალითი, მხოლო=მხოლოობითი; ვაშ. ანუ უკე.=ვაშათუ ანუ უკეთუ და სხვ.).

ავტოგრაფში პარაგრაფების დანომვრის დროს დაშვებულია შეცდომები: ხან ერთი და იგივე ნომერი მეორდება, ხან რამდენიმე ნომერი გამოტოვებულია, ბევრჯერ სას ზოგი ასეთი შეცდომა შეუნიშნავთ და გაუსწორებიათ, ზოგი კი გაუსწორებელი დარჩენილა. მაგალითად, § 36-ს ავტოგრაფში მოსდევს § 77 (პირველი ციფრის ცუდად ამოკითხვის გამო). ავტორისეული ი გამოცემისაგან დიდად განსხვავებული ნუმერაციის თავიდან ასაცილებლად და საჭიროების დროს სათანადო ადგილის ადვილად მისაგნებლად პარაგრაფის ნომრები იგივე დავტოვეთ.

დამატების სახით წარმოდგენილია გაიოზის „სიტყუა საღრამმა-ტიკოა“, გადმოღებული დავით რექტორისეული ნუსხიდან (ხელნაწერთა ინსტიტუტი, H 2291)⁸⁴. ბოლოში ამ ნუსხას აქვს წარწერა: „აღე-ქსის ბე, თელავის ქალაქის სემინარიის რექტორი დავით. იტლის თთქსა, რიცხჳსა 18, წელსა ქრისტეს აქეთ 1792“.

რაც შეეხება გაიოზის მესამე გრამატიკულ ნაშრომს, „Карталинская грамматика“-ს, როგორც აღვნიშნეთ, მისი ტექსტი მთლიანად სახით არ არის დაცული, შემონახულია მხოლოდ ავტორისეული შავი, რომელიც არ არის სათანადოდ დამუშავებული და საბოლოოდ გამართული. ამიტომ ჩვენ მას არ ვაქვეყნებთ.

ტექსტს თან ერთვის გაიოზის მიერ ხმარებულ გრამატიკულ ტერმინთა ლექსიკონი. მასში შეტანილია გაიოზის გრამატიკაში ნახმარი ყველა გრამატიკული ტერმინი, მათ შორის ისეთებიც, რომლებიც დღესაც იმავე მნიშვნელობით იხმარება და რაიმე განმარტება არ ესაჭიროება.

ტერმინებთან მითითებულია გაიოზის ნაშრომის ის პარაგრაფი, სადაც ტერმინის განმარტებაა მოცემული, ან შედარებით უკეთ ჩანს მისი მნიშვნელობა.

აქვე უნდა ითქვას, რომ გაიოზის მიერ ნახმარი ზოგიერთი ტერმინის შინაარსი ზუსტად არ ფარავს მის ახლანდელ მნიშვნელობას, ან მისი დღევანდელი შესატყვისის მნიშვნელობას, ზოგ გაიოზისეულ ტერმინს კი დღევანდელ გრამატიკულ ტერმინოლოგიაში შესატყვისი საერთოდ არ მოეპოვება, რადგან მყარი არ აღმოჩნდა თვით ცნება, რომლის აღსანიშნავადაც ეს ტერმინი იყო შემოღებული. ეს გარემოება გათვალისწინებული უნდა. ჰქონდეს მკითხველს ლექსიკონის გა-ცნობის დროს.

ელენე ნიკოლაიშვილი

⁸⁴ აღრე გამოქვეყნებული იყო ამ ნაშრომის მხოლოდ ცალკეული ნაწილები: ალ. ხახანაშვილი, თელავის რექტორის გაიოზის სიტყუა სწავლის შესახებ: ჟურნ. „მომბე“, 1902, № 5, გვ. 1—17 (67—82); ალ. ბაქაძე, საჯარო პაექრობა თელავის სემინარიაში: სწავლა-აღზრდის ისტორია საქართველოში. მასა-ლების კრებული, I, თბილისი, 1937, გვ. 51—65.

ქართული დრამატუკა

2. 1

სტალინი - "მეტი ესე მოახერხა არს ულლინტრო
დადგინდნავე წიგნა ანუ წერილსა ანუ ასოსა , დ
მხოდავეს ღრამადტოკა არს სწიელთა თუხუბათთა თუხ დ
მარტუბათთა ასოთასა

• წყევნიდეთ არს ჰაზრისა თუხისა ქმითა ცხად-
 ზისა და წყევნიდეთ მისივე ჰაზრისა ასრუბითა გამო-
 ში წყევნიდეთ არს ასრუბითა გამოცხადებისა
 ჰაზრისა და გამოცხადება

[illegible]

ՅԵՐԵՄԻԱՍԻԱՆ ԿՈՒՆԵՐԵՐԸ

3. Begehrt auch den ersten und letzten Tag der Wochens.

၁၆ နေ့လယ်မှ နံနက် ၈ နာရီအထိ နေ့လယ်မှ နံနက် ၈ နာရီအထိ

ԳՅԵՆ ԵՆՈՐԱԶՈՐԻ ՄԻՊԱՏԱԶԵՐ ԱՊՐԱԾԹԱԽԻՆ ԸՆԿՅԵՌԻԾ
 ԸՆՊԱՏԱԶՈՐԱԿ ԵՆՈՐԱԶՈՐԻ ԾԵՐ ԼՈՒՆՊԱՌԻՆ ԿՄԻՐԻՆ ՂԻՂԻՆ :
 ԶԵՐՈՐԱՅԻՆ , ԿՅԾՅՐԻՆ , ՄՆԾՅՐԻՆ , ԾԾԸԾԱՑԻ :
 ԳՂԳՂԻՆ , ԿԵՐԳՂՐԻՆ , ՆԵՆՆԵՂԻՆ , ԷՔԹՂԻՆ ,
 ԹԵՐԱՆԱՊԱՌԻՆ , ԻՐՈՐԱՅԻՆ , ԿԿՅԻՐԻՆ , ՆԵՐՇԱՊԱՌԻՆ :
 ԾԾԾԾԾՅԻՆ , ԷՔԵՔԵՐԻՆ , ՍՈՐԱՂ , ՕՐԱՆԱՐԱՑԻ :

● 〇

შესავალი ღრამმატიკისა ¹

§ 1. ღრამმატიკა არს სწავლა მართლ-უბნობისა, წერისა, კითხ-
სა და გულისჴმის-ყოფისა² მათისა, თჳსებისამებრ ჴმარებისა ენათასა.

სხოლიო. ლექსი ესე ღრამმა არს ელლინებრი³ და დაჰნიშნავს¹ წიგნსა, ანუ წერილსა, ანუ ასოსა, და ამისთჳს ღრამმატიკა არს სწავლა თჳსებათათჳს და ჴმარებათა ასოთასა⁵.

სხოლიო. უბნობა არს ქაზრისა თჳსისა ჳმითა ცხადყოფა და წერა—მისჳს ქაზრისა ასოებითა გამოხატჳა, ხოლო კითხჳა არს ასოთა გამოხატულისა მის ქაზრისა აღმოკნობაჲ.

§ 2. უმთავრესი შემადგენელი ნაწილი ღრამბატკისანი^ა არიან
ოთხნი, ესე იგი არს: წიგნი, მარცხალი, ლეჟსი და სიტყვა.

§ 3. წიგნი არს წერილი რამე მნიშვნელი ასოვსა, ხოლო ასონი ქართულსა ენისანი არიან ორმოცნი, რამელთაცა უწოდთ ჩჲჲნ ან-ბანაი, რომელთაცა სახენი და სახეონი არიან ესენი:

2	ტ ე ა ან, ყ ი ე ენ, ო ო ო თან, შ ნ მ მან, ლ ა პ პარ, რ ე ტ ტარ, ჩ ი ქ ქან, ც ი ჩ ჩინ, ძ ვ ქ ქარ, ზ ა ბ ბე,	ვ დ ბ ბან, გ ო ვ ვონ, ი ი ი ინ, ნ ნ ნ ნარ, ყ ყ ე ეან, ო ა უ უნ, მ ი ლ ლან, ც ე ც ცან, ქ ე ხ ხან, ა ბ ჭ ჭოე,	ღ ვ გ გან, ზ ს ზ ზენ, ბ ქ კ კან, ა ა გ გე, ა ბ რ რაე, ა ი კ კეე, ყ ყ ყ ყარ, ბ ბ ძ ძილ, ყ ყ ჭ ჭარ, ბერძნული ჭ ჭა ლა ახალი ე.	ფ ფ ლ ღონ, ბ ბ მ მე ზ ა ლ ლას, ო ა ო ონ, ს ს ს სან, ფ ფ ფ ფარ, შ ყ შ შან, ქ ო წ წილ, ჯ ჯ ჯ ჯარ,
---	--	---	--	---

¹ შესაგალოს წინ. ² ჩსახელითა მამისათა და ძასათა და სულისა წმინდისათა, ამინ. წელსა 789, მაისს 8 B. გელისხის-ყოფისა B. ³ ელინებრი B. ⁴ რაღლიტა მწმუნავს B. ⁵ ეს სწოლითა ავტოგრაფში მოთავსებულია ძირითადი ტექსტის გვერდით, სხვები კი ძირითად ტექსტშია ჩართული. ⁶ ღრამატეკისანი B. ⁷ რომელთა-ცა... ახალი 2] და არიან ესენი: ა, ბ, გ, დ, ე, ვ, ხ, წ, თ, ი, კ, ლ, მ, ნ, დ, ო, პ, ყ, რ, ს, ტ, უ, ზ, ჟ, ქ, ლ, ყ, შ, ჩ, ც, ძ, წ, ქ, ხ, ჯ, ჭ, ჰ, ჯ, ბერძ. ფ (უკანასკნელი ასო არაზედა მწერლისა) B.

§ 4. ესენი განიყოფიან¹ სამად: გმოვანად, ორგმოვანად და უგმოლ. გმოვანნი² ასონი არიან ხუთ: ა ე ი ო უ და გმოვანად ამისთჳს იწოდებიან, ვითარმელ თავისუფლად გამოჰსცემენ³ სულისკჳსითთა გმათა.

§ 5. ორგმოვანნიცა არიან ექუს: ო ა ჯ პ ჯ და ჟ. ხოლო ორგმოვანად ამისთჳს იწოდებიან, ვითარმელ სულისკჳსითთა გმათა შორის გამოჰსცემენ³ ბრჯგულ ორგმოვანთა გმათა; მაგალითი: ო ვითარცა ბრჯგულ ე-ვე⁴, ა ვითარცა ი⁵ ბრჯგულვე და სხუანი.

§ 6. ხოლო სხუანი დაჰშთომილნი⁶ იწოდებიან უგმოლ ამისთჳს, ვინათგან, თჳნიერ შეერთებისა გმოვანთა თანა, ვერ შემსლებულ არიან თავისუფლად სულისკჳსითთა გმათა გამოცემად და არიან ესენი: ბ, გ, დ, ვ, ზ, თ, კ, ლ, მ, ნ, პ, ყ, რ, ს, ტ, ფ, ქ, ლ, ყ, შ, ჩ, ც, ძ, წ, ქ, ხ, ჯ, ჯ, ძ⁷.

სხოლო. არიან უკჳს სხუანიცა წერილობითნი ნიშანნი⁸ მართლწერისანი, რომელნიცა ცხადსა ბრწყინებასა შემეცნებისასა მოგუცემენ ანუ სიტყჳსა, ანუ ლექსისა, ანუ ასოსასა, რომელთაცა ნიშანნი და სახელნი არიან ესენი: , ამას ეწოდების მძიმე, ამას წერტილი,

A 3 : ამას ორი წერტილი, | ? ამას საკითხავი, — ამას შემკურელი⁹, — ამას გარდასატანი, () ამას ფრჩხილი, ! ამას მახვილი, A ამას B 1 v ბრჯგუ, O ამას კლექული, | ამას განსაკჳრვებელი¹⁰, ხოლო ქარაგმად წოდებულთაცა აქუსთ ადგილი აღრიცხუად ამათ შორის, რომელთაცა ნიშანნი და სახელნი არიან ესენი:— —ამას ეწოდების საუფლო, —ამას საასომთაერულო და ამას —საზოგადო. ამათ ყოველთათჳს ზემოწერილთა წიგნთა, ანუ ასოთა, ანუ ნიშანთა მართლწერისათა იხილე § 265, 266, 267 და შემდეგი.

§ 7. მარცჳალი არს მარტივი სულისკჳსითთი გმა, შედგმული ერთისა ანუ მრავალთა ასოთა ძლით; მაგალ. უ ფა ლი, მა მა, დე-და და სხუანი.

§ 8. ლექსი არს მარტივი ანუ ჰრთული¹¹ სულისკჳსითთი გმა, შედგმული ერთისა ანუ მრავალთა მარცჳალთაგან, მნიშვნელად¹² რაჲსამე¹³ ნივთისა ანუ საქმისა; მაგალ. ძე, ხე, ძმა, კაცი, მე ვჰსწერ და სხუანი.

¹ განიყოფიან B. ² § 4 აქედან იწყება B. ³ გამოსცემენ B. ⁴ ეე A. ⁵ იე A. ⁶ დაშთომილნი B. ⁷ + ხ⁷ ამისთჳს ერცლად იხილე დიდსა შ⁷ა ღრამბარკისა ანტონი კათოლიკოსისასა, ნაწილი 2 B; ჟ-ს წინ შეედომით ხელახლა არის შეტანილი ჟ A. ⁸ + შესაბამნი B. ⁹ + ანუ ჯბოლიოსტოლი B. ¹⁰ ამას განსაკჳრვებელი — B. ¹¹ რთული B. ¹² მნიშვნელად A. ¹³ რაისამე B.

სხოლიო. რიცხუნი¹ მარცხალთანი² აღირიცხვან რიცხუთა³ ძლით
გმოვანთა ასოთასა.

§ 9. სიტყუა არს გმა⁴ მარტივი ანუ შედგმული ლექსთა ძლით,
მნიშვნელად ჰაზრისა მისისა, რომელიცა უზნობს; მაგალ. შვლნი თა-
ნამდებ⁵ არიან შეეყარებად და პატივისცემად მშობელთა, ვჰსწავლობ,
ვესავ, მიუჭარს და სხუანი.

§ 10. შემადგენელნი ნაწილნი სიტყვსანი არიან რტა⁶: სახელი, ნა-
ცუალსახელი, ზმნა, მიმღეობა, თანდებულო, ზმნისზედა, კავშირი და
შორისდებულო.

A 4 § 11. კარგი უკუტქ ღრამმატიკასა ამას შინა|დაცულ არს ესრეთ,
ვითარმედ პირტქლსა შინა ნაწილსა გარდამოჰსცემს⁷ ვითარებითთა
ცნობათა თუთოეულისა სიტყვს ნაწილისათა, § 12⁸, ხოლო მეორესა
შინა—შეერთებისათჳს და თანგმობისა მათისა, ესე იგი არს სჯნტაქსისა,
§ 168⁹, და მესამესა შინა იტყვს თჳსებათათჳს მარალჴერისა და
კითხვასათა, § 258, და მით სრულებასაცა მიიღებს წიგნი ესე, უკეთუ
სათნო იჴმნების ყოველთა კეთილთა მომცემელისა ღმრთისა, მეტყუქქ-
ლისა¹⁰, ვითარმედ: თჳნიერ ჩემსა ვერაა ძალ-გიძს¹¹ ყოფად.

¹ რიცხუნი AB. ² მარცხალთანი B. ³ რიცხუთა B. ⁴ + ანუ B. ⁵ თანმდებ A.
⁶ რტა B. ⁷ გარდამოჰსცემს B. ⁸ ეს პარაგრაფები (§ 12, § 168, § 258) მიუთითებს
გარამატიკის თითოეული ნაწილის დასაწყისს, ოღონდ ავტოგრაფის მიხედვით.
პარაგრაფების სათვალავი ავტოგრაფსა და ნაბეჭდში ზუსტად არ ემთხვევა ერთმა-
ნეთს, ნაბეჭდ ტექსტში მეორე ნაწილი იწყება § 170-ით, მესამე კი § 259-ით. ⁹ „ესე
იგი არს სჯნტაქსისა, § 168“ შემდეგ არის დამატებული B. ¹⁰ ჟერ ყოფილა
„რლიცა იტყვს“ B. ¹¹ ვერაა ძალ-გიძს] არააა ძალგიძს B.

ნაწილი პირაშელი

თქს ვითარებითა ცნობათა ნაწილთა
სიტყვასათა საზოგადოდ

თ ა ვ ი ა

თქს პირტელის სიტყვს ნაწილისა, რომელ-არს
სასელი

§ 12. სახელი არს ნაწილი სიტყვსა, მნიშვნელი ნივთისა ანუ პირისა რაჲსამე დასახელებით; მაგალ. უფალი, ცა, ქტყანა, კაცი, ბრძენი¹, ცხენი, თეთრი და სხტანი.

§ 13. სახელი განიყოფების ორად: არსებითად და ზედშესრულად.

§ 14. არსებითი სახელი არს იგი, რომელტა თავით თქსით², თჳნიერ სხჳსა რაჲსამე დამეტებისა, მოგტყემს შემეტენებასა ნივთისა ანუ პირისასა; მაგალ. ღმერთი, მზე, კაცი, ლომი, პეტრე³ და სხტანი.

§ 15. არსებითი სახელი განიყოფების სამად: საზოგადოდ, სათვთოდ ანუ კერძობითად და შემკრებელობითად.

§ 16. საზოგადო არსებითი სახელი იგი არს, რომელიცა ჰნიშნავს⁴ ნივთსა საზოგადოსა⁵ ანუ საყოველთაოსა; მაგალ. არსება, ცხოველი, კაცი, ნერგი, ჰტა და სხტანი.

§ 17. სათვთო ანუ კერძობითი სახელი იგი არს, რომელიცა დაჰნიშნავს⁶ პირსა ანუ ნივთსა სათვთოდ განრჩევეთ; მაგალ. პეტრე, პავლე,⁷ ვარდი, მარგარიტი და სხტანი.

§ 18. შემკრებელობითი არსებითი სახელი იგი არს, რომელიცა

¹ + პეტრე B. ² თვისით B. ³ პეტრე] ირაკლი B. ⁴ ნიშნავს B. ⁵ საზოგადოს B. ⁶ დანიშნავს B. ⁷ პეტრე, პავლე] ჭარანავაზ, დავით B.

A 6 დაპნიშნავს¹ ნივთთა ანუ პირთა მრავალთა ერთად შეკრებულთა; | მაგალ. ხუთავი², არვე, კრებული³ და სხუანი.

§ 19. ზედშესრული სახელი არს, რომელიცა თავთ თვსით, თვნიერ⁴ არსებითისა სახელისა, რომელსაცა ზედა შევალს იგი, ვერ
B 2v მოგუტე|მს იგი სწორედ შემეცნებასა ნივთისა ანუ პირისასა; მაგალ. თეთრი, შავი⁵, მშვიდი⁶, მოკლე, მრავალი ანუ ბევრი და სხუანი.

§ 20. ზედშესრული სახელი⁷ განიყოფების სამთა⁸ ზედა ხარისხთა, რომელნიცა არიან ანუ დადებითნი, ანუ შემსგავსებითნი⁹ და ანუ უაღრესობითნი.

§ 21. დადებითი ზედშესრული სახელი იგი არს, ოდესცა არსებითსა ზედა სახელსა შეისმინების მნიშვნელად¹⁰ ოდენ მარტუვსა ვითარებისა ანუ რაოდენობისა; მაგალ. კაცი მკნე, ლომი მძჳნტარე¹¹ და სხუანი.

§ 22. შემსგავსებითი ზედშესრული სახელი არს¹², ოდეს ორთა ნივთთა შეამსგავსებ¹³ ურთიერთისადმი და ერთსა შემსგავსებულად¹⁴ მეორისა აღმოაჩენ, დამეტებითა უკანით¹⁵ მარტუალთა ამათ: ებრი, ებრივი; მაგალ. სიმტკიცე ადამატებრი, ძალი ლომებრი¹⁶ და სხუანი.

§ 23. ხოლო უაღრესობითი ზედშესრული სახელი არს იგი, ოდეს ორთა ურთიერთარს შორის შემსგავსებულთა¹⁷ ნივთთა ერთსა მეორისაგან უდიდეს ანუ უქნინეს ცხადჳყოფდეს დასხმითა მარტუალთა ამათ წინა უ, უუ, ყოვლად, ფრიად და უკანა ესი; მაგალ. სათნოება. უდიდესი¹⁸ ანუ ყოვლად დიდი, საქმე უმცირესი¹⁹ ანუ ფრიად მცირე, ანუ ყოვლად უმცირესი, ფრიად უუმცირესი²⁰ და სხუანი.

A 7 § 24. თვსებანი უკუტ²¹ ანუ მღევარნი სახელისანი არიან ეკუტს: ნათესავი, ნაკუტით²¹, სახე, რიცხვ²², ბრუნტა²³ და ბრუნტება.

§ 25. ნათესავნი უკუტ²⁴ სახელისანი არიან ოთხ: მამრობითი, მღელრობითი, უმეშუტობითი²¹ და ზოგებითი.

¹ დანიშნავს B. ² + ჯოვი B. ³ + გუნდი, დასი B. ⁴ თვნიერ B. ⁵ + ბრძენი B. ⁶ მშვიდი B. ⁷ + თუმცა მარადის საზოგადო არს, გარნა B. ⁸ „სამთა“ წაშლილია, ზემოდან აწერია „ორთა“, შემდეგ ესეი წაშლილია და ისევ აღდგენილია „სამთა“ B. ⁹ „შემსგავსებითნი“ წაშლილია და კვლავ აღდგენილი B. ¹⁰ მნიშვნელად B. ¹¹ მძჳნარე, მწყობრი მრავალი B. ¹² „შემსგავსებითი ზედშესრული სახელი არს“ წაშლილია და კვლავ აღდგენილი B. ¹³ შეამზავსებ B. ¹⁴ შემზავსებულად B. ¹⁵ უკანით| უკანა B. ¹⁶ + სასოება ირაკლისებრი, საქმე სათნოებრივი B. ¹⁷ შემზავსებულთა B. ¹⁸ + ანუ უდიდესი B. ¹⁹ + ანუ უუმცირესი ანუ ყდ მცირე B. ²⁰ ანუ ფდ უმცირესი B. ²¹ ნაკეთი B. ²² რიცხვი B. ²³ ბრუნვა B. ²⁴ უმეშობითი B.

§ 26. მამრობითი სახელი იგი არს, რომელიცა ჰნიშვნის¹ ბუნებითად მყოფსა მამრსა ცხოველსა რაჟსამე; მაგალ. მამაკაცი, პაპა, მამა, ძმა, კურო², მამალი და სხვანი.

§ 27. მდედრობითი სახელი იგი არს, ოდესცა ჰნიშვნის³ ბუნებითად მდედრსა ვითარსამე ცხოველსა; მაგალ. ბებია, დედა, და, ძუ, დედალი და სხვანი.

B 3r § 28. უმეშტობითად⁴ მნიშვნელნი სახელნი არიან იგინი, რომელნიცა ჰნიშვნენ უცხოველოთა; მაგალ. ქრისტიანი, ქუა⁵, ხე⁶ და სხვანი.

§ 29. ზოგებიტნი სახელნი არიან იგინი, რომელნიცა დაჰნიშვნენ⁷ ერთად მამრთა და მდედრთა; მაგალ. კაცი, ძროხა, შვლი⁸, გზო, მარ-თუ⁹, ლეკ¹⁰ და სხვანი.

§ 30. ნაქტობითი¹¹ სახელისანი არიან სამ: მარტივი, ჰრთული¹² და ზედ-ჰრთული¹³.

§ 31. მარტივად უქტ¹⁴ იწოდების სახელი მაშინ, ოდესცა ერთ-ლეკის სახელი ჰნიშვნის¹⁵ რაჟსამე; მაგალ. ღმერთი, კაცი, მამა, მოყვარე¹⁶ და სხვანი.

§ 32. ჰრთულად¹⁷ ანუ ზედ-ჰრთულად¹⁸ სახელად იწოდებიან იგინი, ოდესცა ორნი ანუ სამნი ლექსნი, შეერთებულნი ერთ სახელად, ჰნიშვნის¹⁹ რაჟსამე, რომელთაგანსა ორლექსოვანსა იწოდების ჰრთუ-
A 8 ლი, სამ ანუ მეტლექსოვანსა ზედ-ჰრთული²⁰; მაგალ. ღმერთის-მოყვარე²¹, ქრისტის-მოქმედი²², ღმერთ-მამა-კაცი, მამა-კაცი²³ და სხვანი.

სხოლიო: ცნობად სათანადო არს, ვითარმედ ოდეს ჰრთულნი²⁴ სახელნი შედგმულ არიან ორთაგან სახელობითთა ლექსთა ანუ ნაცჷლ-სახელთაგან, მაშინ ორნივე იგი დაიდებიან თჳსთა შინა წრფელობითთა სახეთა და განვლიან ყოველთა ბრუნჷთა²⁵ პირტჷლი²⁶ ლექსი უბრუნ-ტჷლად²⁷ და მეორე ბრუნჷლად²⁸; მაგალ. მამა-კაცი, მამა-კაცისა, მამა-კაცსა და სხვანი. ესრეთჷ²⁹: თუთ-მე, თუთ-ჩემი, თუთ-ჩემდა და სხვანი. ხოლო ოდეს არსებითი სახელი შეეერთების³⁰ მიმდებობითსა ლექსსა ანუ ზედშესრულსა სახელსა³¹ წარმოებულსა ზმნისაგან, მაშინ

¹ ნიშნის B. ² + ხუადი B. ³ ჰნიშნის A, ნიშნის B. ⁴ უმეშტობითად B. ⁵ ქუა B. ⁶ + სახლი, ეელი B. ⁷ დანიშნენ B. ⁸ შვლი B. ⁹ მართვე B. ¹⁰ ლეკი B. ¹¹ ნაკეთი B. ¹² რთული B. ¹³ ზედ რთული B. ¹⁴ ნიშნის B. ¹⁵ მოყვარე B. ¹⁶ რთულად B. ¹⁷ ზედ რთულად B. ¹⁸ ნიშნის B. ¹⁹ ღმერთის-მოყვარე B. ²⁰ ჰელის-მოქმედი B. ²¹ ღმერთ-მამა-კაცი, მამა-კაცი B. ²² ღმერთ-მამა-კაცი B. ²³ ბრუნეთა B. ²⁴ პრ-ლი იგი B. ²⁵ უბრუნ-ველად B. ²⁶ ბრუნელად B. ²⁷ ესრეთვე B. ²⁸ შეერთების A. ²⁹ სახელს A.

პირტსლი იგი სახელი შეერთდების ნათესავობითად ბრუნჯლად ¹ და მეორე წრფელობითად და განვლის ყოველსა ბრუნჯასა ², პირტსლი იგი გეპული შეურყეველად ნათესავობითა ³ შინა ბრუნჯასა ², და მეორე ^{3 v} იბრუნჯს ⁴, ვითარცა სახელი; მაგალ. | ღმრთის-მეტყჳსლი ⁵, ღმრთის-მეტყჳსლისა ⁶, ღმრთის-მეტყჳსლსა ⁷ და სხტანი.

§ 33. სახე სახელისა არს ანუ პირტსლი სახე, ანუ სხმით-გარდასლვით, ანუ მრჩობლ-სხმით-გარდასლვით.

§ 34. პირტსლსახედ სახელად იწოდების იგი, ოდესცა სახელი იგი, თჳნიერ მრავალთა რაჲმეთა მარტჳლთა ⁸ დამეტებითა, ანუ მიტდითა, ანუ შეტჳლებითა ⁹, ჰნიშნდეს ¹⁰ საკუთრად ნივთსა; მაგალ. ჯაცი, ბრძენი, წმიდა და სხტანი.

§ 35. სხმით-გარდასლვით ¹¹ სახელი არს იგი, ოდესცა პირტსლსახესა ¹² დაესხმიან, ანუ შეეტჳლებიან, ანუ მიეტდებიან ¹³ მარტჳლნი რაჲმენი და შესტჳლიან ¹⁴ ვითარმე მნიშვნელობასა ¹⁵ მისსა; მაგალ. ჯაცება, სიბრძნე, სიწმიდე და სხტანი. |

A 9 § 36. ხოლო მრჩობლ-სხმით-გარდასლვითი სახელნი არიან იგინი, ოდესცა სხმით-გარდასლვითა სახელთა დაესხმიან ¹⁶ მარტჳლნი ¹⁷ რაჲმენი და ჰსტჳლებენ ¹⁸ ვითარმე მნიშვნელობასა ¹⁹ მისსა; მაგალ. ჯაცობრივობა, სიწმიდეობა, სიბრძნეობა და სხტანი.

სჯოლიო. ვინათგან მარტჳლნი ¹⁷ ესე ანუ მარტჳლაკნი ²⁰ დაესხმიან ანუ დაემატებიან პირტსლსახეთა სახელთა ზედა და ჰსტჳლიან ²¹ ვითარმე მნიშვნელობასა ¹⁰ მისსა, ამისთჳს პოვნილ არიან რაოდენიმე გჳარობანი ²² სხმით-გარდასლვითისანი ²³ და არიან ესენი:

1. მოგებითი, ესე იგი არს, ვისიცა რაჲცა არს; მაგალ. საერო ²⁴, სამეფო, საჩემო, სასწაელეგელი და სხტანი.

2. ადგილობითი, რომელნიცა დაჰნიშნენ ²⁵ ადგილისგამოსა რაჲსამე; მაგალ. ზეციერი, ჰტჳსენიერი, ჰართჳსლი ²⁶, მთიული ²⁷, ჳურთი და სხტანი.

¹ ბრუნჯილად B. ² ბრუნჯასა B. ³ ნათესაობითა B. ⁴ იბრუნჯის B. ⁵ პირველად ყოფილა „მეტყჳსლი“, შესწორებულია: „მეტყჳელი“ B. ⁶ ღრის-მეტყჳელისა B. ⁷ ღრის-მეტყჳელსა B. ⁸ მრავალთა რაჲმეთა მარტჳლთა | მარტჳლთა რაჲმეთა B. ⁹ შეტჳლებითა B. ¹⁰ ნიშნდეს B. ¹¹ სხმით-გარდასლვითი B. ¹² პირველსა-სახესა მას B. ¹³ ანუ შეეტჳლებიან, ანუ მიეტდებიან | ანუ მიეტდებიან, ანუ შეეტჳლებიან B. ¹⁴ შესტჳლიან B. ¹⁵ მნიშვნელობასა B. ¹⁶ დაესხმიან B. ¹⁷ მარტჳლნი B. ¹⁸ სტჳლებენ B. ¹⁹ მნიშვნელობასა B. ²⁰ მარტჳლაკნი B. ²¹ სტჳლიან B. ²² გვარობანი B. ²³ სხმით-გარდასლვითისანი B. ²⁴ საერო | საღმრთო B. ²⁵ დანიშნენ B. ²⁶ ჳართჳელი B. ²⁷ მთიული | თბილისური B.

3. ნათესავობითი¹ ანუ მამეულობითი, რომელიცა პნიშნავს² მას, ვინცა ვისგანმე წარმოებს; მაგალ. დავითიანი, ორბელიანი³, ქართველი და სხვანი.

4. ქონებითი, ესე იგი არს, ვინცა რაჲსაგანცა არს ნიჭებულ ანუ განვითარებულ; მაგალ. გონებიანი, ჳმიანი, გვრგვინოსანი, თეთროსანი⁴ და სხვანი.

B 4 r 5. აღმატებითი ანუ არსებითი, ოდეს დაესხმიან რა მარცტალნი⁵ ანუ ზედშესრულთა სახელთა, ანუ სახელზმნათა და მით მნიშვნელობასა⁶ მათსა ჰყოფენ არსებითად ანუ აღმატებითად; მაგალ. სიწმიდე, სიმჴდე ანუ მჴდობა, საქმე, მწერლობა⁷ და სხვანი.

6. წესებითი, რომელნიცა რიცხვობითა⁸ ოდენ სახელთა დაესხმიან; მაგალ. ⁹ მეორე, მესამე და სხვანი.

A 10 7. კნინობითი, რომლისაცა მნიშვნელობა¹⁰ დაამცირებს მნიშვნელობასა⁶ ნივთისასა; მაგალ. ბრძენაკი, გლახაკი¹¹ და სხვანი.

8. უკუთქმითი, რომლისაცა მნიშვნელობა¹⁰ უკუჰსტქმამს¹² პირტქელსა და წინააღმდეგობსა შეასმენს; მაგალ. უსახური, უღმრთო¹³, უწყალო და სხვანი.

9. ყოველნი შეჰმსგავსებითნი¹⁴ და უაღრესობითნი ზედშესრულნი სახელნი დაიდებიან ამათ¹⁵ რიცხვთა¹⁰ შორის.

10. ჳმნასხმითნი ანუ სახელზმნანი, რომელნიცა წარმოებენ ჳმნათაგან; მაგალ. წერა, კითხვა¹⁷ და სხვანი¹⁸.

[§ 37—] § 77¹⁹ რიცხვ²⁰ უქტ²¹ არს ანუ მხოლოობითი, ანუ მრავლობითი.

§ 78. მხოლოობითი სახელი არს, ოდესცა სახელი იგი პნიშტნიდეს²² ერთსა ნივთსა; მაგალ. კაცი, მოციქული; ხოლო მრავლობითი არს იგი, ოდესცა სახელი იგი პნიშნვდეს²³ მასტ²⁴ ნივთსა მრავლად; მაგალ. კაცი, მოციქულნი და სხვანი.

§ 79. ბრუნტად სახელისად უწოდთ მას, ოდესცა ცტალებითა

1 ნათესავობითი B. 2 ნიშნავს B. 3 ორბელიანი ბაგრატიონი B. 4 თეთროსანი ცხენოსანი, მჴვლდოსანი, თეთროსანი, ფეროვანი, ჳეთიანი B. 5 მარცვალნი B. 6 მნიშვნელობასა B. 7 + კტბა B. 8 რიცხვობითა B. 9 + პლი (ქერ დაწერილი ჰქონია მეერთე, რომელიც შემდეგ წაუშლია) B. 10 მნიშვნელობა B. 11 გლახაკი მარცვალაკი, ციალი, ციავი B. 12 უკუსტქმამს B. 13 + უკეთური, უბოროტო B. 14 შესგავსებითნი B. 15 ამ, ათ B. 16 რიცხვთა B. 17 + სმენა B. 18 + უვრცევლესად იხილე უკვე დიდსა ჳა ღრამბატიკას ანტონი კათოლიკოსისასა, ნაწილი 2 B. 19 როგორც ავტოგრაფში, ასევე წიგნში აქ პარაგრაფთა სათვალავი არეულია და § 36-ს მოსდევს § 77. 20 რიცხვი B. 21 უკვე B. 22 პნიშტნიდეს A. ნიშნინდეს B. 23 ნიშნინდეს B. 24 მასვე B.

ანუ დამეტებითა უკანასკნელთა მარცხალთათა ჰსცულებენ ვითარმე. მნიშვნელობისა სახესაცა, რომელთაცა გუარობანი არიან რჳთა: 1. წრფელობითი, 2. ნათესავობითი¹, 3. მიცემითი, 4. შემასმენელობითი², 5. დაწყებითი, 6. მოთხრობითი, 7. მოქმედებითი³, 8. წოდებითი.

სხოლიო. წრფელობითად იწოდების მაშინ სახელი, ოდესცა ცხად |
B 4 v ჰყოფდეს საკუთრად ნივთსა ანუ საქმესა; მაგალ. კაცი, კაცი და სხუანი, ნათესავობითად⁴ მაშინ, ოდესცა ჰნიშნიდეს⁵ ნივთისა ანუ საქმისა ჟონებულსა; მაგალ. კაცისა, კაცებისა და სხუანი⁶. მიცემითად, ოდესცა ნივთისადმი იყოს საქმე რაჲმე; მაგალ. კაცს, კაცთ და სხუანი. შემასმენელობითად⁷, ოდესცა ჰქმნილ არს⁸ ვისგანმე რაჲ⁹; მაგალ. |
A 11 კაცი, კაცი, ესე იგი არს ჰქმნა ღმერთმან კაცი და სხუანი. დაწყებითად, ოდესცა წარმოებდეს რაჲცა¹⁰ ვისგანმე; მაგალ. კაცისაგან, კაცთაგან და სხუანი; მოთხრობითად, ოდესცა მოითხრობოდეს საქმე ვისიმე; მაგალ. კაცმან, კაცებმან და სხუანი. მოქმედებითად¹¹, ოდესცა ღონითა ანუ საშუალობითა ვისითამე იქმნებოდეს რაჲმე; მაგალ. კაცითა, კაცებითა და სხუანი; წოდებითად¹², ოდესცა მოუწოდთ ვისმე სახელით; მაგალ. კაცო, კაცნო და სხუანი.

სხოლიო. გულისჴმა-ჰყავ, ვითარმედ ამათ შორის წრფელობითი და შემასმენელობითი¹³ ჰმსგავსებენ ურთიერთსა¹⁴ და ჰმსგავსცა¹⁵ არიან და¹⁶ განრჩევასა მათსა მიიღებ სჯრტაქსსა შინა.

§ 80. ბრუნჴშანი სახელისანი არიან ბრუნჴათა შინა სხუად-სხუაობანი უკანასკნელთა მარცხალთანი.

სხოლიო. ყოველი სახელი ქართულისა ენისა ბრუნჴათა შინა ჰმსგავსებენ ურთიერთსა¹⁷, გარნა სხუაობენ უკჴშ ნათესავობითსა¹⁸ შინა ბრუნჴასა; და ამისთჳს ყოველი სახელი საზოგადო და სათვთო, დაბოლოებული წრფელობითსა შინა უჴმოჲთა¹⁹ ასოთა და ჴმოვანითა ი და უ²⁰, და ეგრეთჴშ²¹ ყოველნი საზოგადონი სახელნი, სხუთა ჴმოვანითა დაბოლოებულნი, მიიღებენ ნათესავობითსა¹⁸ შინა ბრუნჴასა²² მარცხალსა ამას ისა ანუ ჲსა; მაგალ. მარიამისა, არსებისა, მზისა, ტაძრისა, ოქროჲსა, კუჲსა, ლელჴსა და სხუანი. ესრეთჴშ²³

1 ნათესავობითი B. 2 შემასმენელობითი B. 3+ და B. 4 ნათესავობითად B. 5 ნიშნიდეს B. 6 ჰნიშნიდეს A. 7 და სხუანი—B. 7 შემასმენელობითად B. 8 ჴქმნილ-არს B. 9 ვისგანმე რაჲ] რისგან რაჲვე B. 10 რაიცა A. 11 +მაშინ B. 12 +მაშინ B. 13 შემასმენელობითი B. 14 ურთიერთარს შორის B. 15 მზავსცა B. 16 და] გარნა. უბრწყინტალესად B. 17 ურთიერთისადმი B. 18 ნათესავობითსა B. 19 უჴმოთა B. 20 ინითა და უნითა B. 21 ეგრეთვე B. 22 ბრუნჴასა B. 23 ესრეთვე B.

ყოველნი სახელნი კერძოობითნი, წრფელობითსა შინა ჯმოვანითა და-
ბოლოებულნი, ნათესავობითსა¹ შინა ბრუნჴასა მიიღებენ მარცჴალსა
ამას სი; მაგალ. ანნასი, ქრისტესი და სხჴანი. რომელთაცა მაგალით-
თა იხილავ შემდგომთა შინა|.

B 5r

§ 81. მაგალითნი ყოველთა საზოგადოთა და სათვითთა სახელთა
A 12 უკმოათა და ჯმოვანი|თა ინითა² დაბოლოებულთა³ და საზოგადოთა
სახელთა ჯმოვანითა დაბოლოებულთანი⁴.

მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ნ ი	მ რ ა ვ ლ ო ბ ი თ ნ ი
წრფელობითი	ნი, ები
ნათესავობითი ⁵ ისა	ისა
მიცემითი ს ანუ სა	ს ანუ სა
შემასმენლობითი ი, ა	ი, ები ⁶
დაწყებითი გ ან	გ ან
მოთხრობითი მ ან	მ ან
მოქმედებითი ითა	ითა
წოდებითი ო	ო

მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი	მ რ ა ვ ლ ო ბ ი თ ი
წრფელობითი მარიამ	მარიამნი
ნათესავობითი მარიამისა	მარიამებისა
მიცემითი მარიამს	მარიამებს
შემასმენლობითი მარიამი	მარიამნი ⁷
დაწყებითი მარიამისგან	მარიამებისგან
მოთხრობითი მარიამმან	მარიამებმან
მოქმედებითი მარიამითა	მარიამებითა
წოდებითი მარიამი ⁸	მარიამნო

ესრეთჴ⁹ ესენიცა:

მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი	მ რ ა ვ ლ ო ბ ი თ ი
არსება, მზე	არსებანი ¹⁰ , მზენი
არსებისა, მზისა	არსებებისა, მზეებისა
არსებას, მზეს	არსებებს, მზეებს
არსებაჲ, მზეჲ	არსებანი, მზენი

¹ ნათესავობითსა B. ² ინითა|—A. ³ დაბოლოებულთა A. ⁴ დაბოლოებულთანი A.
⁵ ნათესავობითი A. ⁶ ები|ჲ B. ⁷ მარიამები B. ⁸ ჰ მარიამ B. ⁹ ეგრეთჴ B. ¹⁰ არ-
სებანი ანუ არსებები B. ავტოგრაფში „მზე“ მრავლობითში არაა ნაბრუნები.

არსებისაგან, მზისაგან
 არსებამან, მზემან
 არსებითა, მზითა
 არსებაო, მზეო

არსებებისაგან
 არსებებმან
 არსებებითა
 არსებანო, მზენო

A 13

ტაძარი, ანტონი
 ტაძრისა, ანტონისა
 ტაძარს, ანტონის
 ტაძარი, ანტონი
 ტაძრისაგან, ანტონისგან
 ტაძარმან, ანტონიმან
 ტაძრითა, ანტონითა
 ტაძარო, ანტონი! ¹

ტაძარნი
 ტაძრებისა |
 ტაძრებს
 ტაძრები
 ტაძრებისაგან
 ტაძრებმან
 ტაძრებითა
 ტაძარნო ² და სხუანი |.

B 5 v § 82. მაგალითნი ყოველთა ცმოვანითა ³ დაბოლოებულთა სათვთო-
 თა სახელთანნი.

მხოლოობითი

მრავლობითი

წრფელობითი
 ნათესავობითი სი
 მიცემითი ს
 შემასმენლობითი ჟ, ი
 დაწყებითი გან
 მოთხრობითი მან
 მოქმედებითი თი
 წოდებითი ! ⁵

ნი, ები
 ისა
 ს
 ნი ⁴
 გან
 მან
 ითა
 ლ

მხოლოობითი

მრავლობითი

წრფელობითი ქრისტე, იოანე
 ნათესავობითი ქრისტესი, იოანესი
 მიცემითი ქრისტეს, იოანეს
 შემასმენლობითი ქრისტეჲ, იოანეჲ
 დაწყებითი ქრისტესგან, იოანესგან

ქრისტენი
 ქრისტეებისა
 ქრისტეებს
 ქრისტენი
 ქრისტეებისგან

¹ ზ ანტონი B. ² აკტოგრაფში „ტაძარი“ მრავლობითში არაა ნაპრუენები. ³ ცმო-
 ვანთა A. ⁴ ი B. ⁵ ზ B.

მხოლოებითი

მოთხრობითი ქრისტეზან, იოანეზან
მოქმედებითი ქრისტეთი, იოანეთი
წოდებითი ქრისტე! იოანე! ¹

მრავლობითი

ქრისტეზმან
ქრისტეზითა
ქრისტენო ² და სხუანი.

სხოლიო. ყოველნი სახელნი ნათესავობითსა შინა ბრუნუასა ცუ-
ალეზულნი მარცტლითა არიან ³ ზემოტსენეზულნი, ესე იგი არს ისა ანუ
ახა და სი, გარნა მრავალსა შინა ადგილსა ⁴ სახელნი განურჩეველად ⁵
იკმარებიან ამათ ბრუნუტსიზისა სახეთა შინა; მაგალ. ოქროზსა ანუ ოქ-
A 14 როსი. პეტრესი ანუ პეტრეზსა და სხუანი. | ესე უკუტს ამის მიერ
წარმოვზს, ვითარმელ შტუნიერსიკუტაზა ოდესმე ბარბაროვზს კა-
ნონთა ზედა ღრამმატიკისათა და ოდესმე კანონნიკა—ჩუტულეზითთა
აღნაქუტსთა ზედა ენათსა. |

B 6 r სხოლიო. ყოველნი სათუთონი სახელნი უცხოთა ენათანი და უსა-
კუთრესად ელინებრნი, რომელნიკა ჩუტსნსა შინა ენასა უმეტეს არიან
კმარეზულ, იბრუნუან უკუტს ოდენ მხოლოობითსა შინა ბრუნუასა ⁶ და
იძულეზით—მრავლობითსა შინა, და უშუტსრკა; მაგალ. ანტონი, ან-
ტონნი ⁷, ანტონებნი, ანტონებისა, ანტონთანი, ანტონებზს, ანტონთ ⁸
და სხუანი.

სხოლიო. ყოველნი რიცტობითნი სახელნი ანუ არიან მარტივნი,
მაგალ. პირტსლი, ერთი ⁹, ორი, სამი, ოთხი, ხუთი, ექუტსი, შუდი,
რტა, ცხრა, ათი, ოცი, ასი, ბევრი და სხუანი; ანუ არიან ჭრთულნი,
მაგალ. ათერთმეტი, ათორმეტი, ათსამმეტი, ათოთხმეტი და სხუანი ¹⁰,
ოცდაერთი, ოცდაორი, ¹¹ ოცდაათი, ორმეოცი ¹², ორმეოცდაათი ¹³, სა-
მოცი, სამოცდაათი, ოთხმეოცი ¹⁴, ოთხმეოცდაათი ¹⁵; და ანუ არიან
სხმით-გარდასლუთნი, მაგალ. მეორე, მესამე, მეოცე, მეორმოცე,
ანუ ორმეოცი, მესამოცე ანუ სამმეოცი ¹⁶, მეასე, მეათასე და სხუანი,
რომელნიკა იბრუნუან, ვითარკა ზემოტსენეზულნი სახელნი დაბოლო-
ვებისამებრ თუზისა; ესრეთტს ათეული, ასეული, ათასეული და სხუანი
არიან სხმით-გარდასლუთნი. |

¹ ჭ ქრისტე; ჭ იოანე („იოანე“ ყველა ბრუნვაში ნახმარია ერთი ნარით) B. ² აე-
ტოგრაფში „ქრისტეს“ მაგიერ მრავლობით რიცხვში ნაბრუნებია „იოანე“. ³ + უკუტს
ლონი B. ⁴ მრავალსა შინა ადგილსა | მრავალსა ადგილსა ჭრთულსა შა ენასა B.
⁵ განურჩეველად B. ⁶ ბრუნუასა |—A. ⁷ + ანტონები B. ⁸ + იოაკლი, იოაკლები, იოაკ-
ლებისა B. ⁹ პირტსლი, ერთი | ერთი, პლ-ი B. ¹⁰ და სხუანი | ათხუთმეტი, ათექუტს-
მეტი, ათშუდმეტი, ათვუამეტი, ათხუამეტი B. ¹¹ + ოცდასამი B. ¹² ორმოცი B.
¹³ ორმოცდაათი B. ¹⁴ ოთხოცი B. ¹⁵ ოთხოცდაათი B. ¹⁶ + მეოთხმოცე ანუ
ოთხმოცი, მეოთხმოცდათე ანუ ოთხმოცდაათი B.

თ ჯ ს მეორისა სიტყვს ნაწილისა, რომელ-არს

ნ ა ც ტ ა ლ ს ა ს ე ლ ი

§ 83. ნაცტალსახელი არს ნაწილი სიტყვსა, რომელიცა ნაცტლად სახელისა დაიდების სიტყუათა შინა; მაგალ. მე, შენ, იგი, ეს, ეგ, ის, თუთ, რომელი, ყოველი, რომელაჲ, ზოგი, თუთოეული, ვინ? რაჲ? რაოდენი, ჩემი, შენი, მისი, ჩემგანი, შენგანი, მისგანი.

სხოლიო. ნაცტალსახელი, ჳმარებული სიტყუათა შინა ნაცტლად სახელისა, არს ესევეთარისა თჯებისა, რომელ ჳყოფს პირობითსა გან-რჩევასა სახელისა ანუ ნივთისასა, ვითარცა მე, შენ, იგი, ეს², ეგ, ის, ჩემი, შენი, მისი, ჩემგანი, შენგანი, მისგანი, ხოლო სხუანი ნაცტალ-სახელნი, რომელნიცა ითქუნენ მაგალითსა შინა, თუმცა არიან აღრი-ცხულ ნაცტალსახელთა შორის და ნაცტლად სახელისა დაიდებთან, გარნა არიან ივინი ანუ ჴედშესრულნი³, ანუ ჴმნისჴედანი.

§ 84. ნაცტალსახელსა აქუნ თჯებანი იგი სრულებით, რაჲცა სა-
B 7 v ჴედშესრულად. არსებითნი არიან, მაგალ. მე, შენ, იგი, ეს, ეგ, ის, | თუთ, ვინ და სხუანი.

სხოლიო. არსებითნი უქტ⁴ ნაცტალსახელნი არიან ანუ არსებით-ნი, რომელნიცა დაჳნიშუნენ⁵ პირსა ანუ ნივთსა, მაგალ. მე, შენ, იგი, თუთ, ვინ; ანუ ჩუ⁶შნებითნი, რომელნიცა აჩუ⁷შნებენ მახლობელ მდე-პარეთა ანუ მყოფთა პირთა და ნივთთა, მაგალ. ეს, ეგ, ის.

§ 85. ჴედშესრულნი ნაცტალსახელნი არიან, მაგალ. ჩემი, შენი,
A 16 მისი, ჩემგანი, შენგანი, მისგანი, რომელი, რაჲ, რაოდენი, ყოველი, ზოგი და სხუანი⁸. და ესრეთ ჴედშესრულნიცა ნაცტალსახელნი არიან ანუ მოგებითნი, რომელნიცა აჩუ⁹შნებენ საკუთარსა ნაქონებსა რაჲსაჲე პირისა ანუ ნივთისასა; მაგალ. ჩემი, შენი, მისი; ანუ ადგილობითნი, რომელნიცა რომელთაგანცა წარმოებენ; მაგალ. ჩემგანი, შენგანი, მის-განი; ანუ კტლა-მოღებითნი, რომელნიცა წარსრულთა პირთა ანუ საქ-მეთა კტლა-შემოიღებენ; მაგალ. რომელი რაჲ; ანუ, უჴანასკნელ, კი-თხვითნი; ვინ? რაჲ? და ესრეთ ნაცტალსახელი არს ანუ არსებითი, ანუ

¹ 6v ავტოგრაფში ცარიელია. ² ესე B. ³ + სახელნი B. ⁴ უკვე B. ⁵ დანიშუნენ საკუთრად B. ⁶ პარაგრაფის მომდევნო ნაწილი გამოყოფილია სხოლიოს სახით B.

ჩუტნებითი, ანუ მოგებითი, ანუ ადგილობითი, ანუ კტლა-მოლებითი და ანუ კითხვითი.

§ 86. თუკებანი ანუ ღღეზარნი ნაცტალსახელისანი არიან ექტს: ნათესავი, ნატშთი¹, სახე, რიცხ², პირი და ბრუნტა³.

§ 87. ვინათგან ნაცტალსახელი სიტყუათა შინა ჳმარებულ⁴ არს ნატშლად სახელისა, ანისთჳს ყოველი ნაცტალსახელი არს ნათესავისა-მებრ იგი, რაჲცა სახელი მისი, რომლისაცა ნატშლად ღღეზარე არს, ხოლო ოდეს იკითხვს მარტივად, მაშინ საზოგადო არს.

§ 88. ნატშთი ნაცტალსახელისა არს ორ: მარტივი, მაგალ. მე, შენ, თუთ, რომელი და სხტანი; პრთული—თუთმე, თუთიგი, რომელიმე და სხტანი.

§ 89. სახე არს ორ: პირტშლი სახე, მაგალ. ჩემი, შენი, მისი; სხმით-გარდასლუთი, მაგალ. საჩენო, საშენო, სამისო, ჩემიანი, შენიანი და სხტანი.

§ 90. რიცხ არს ანუ მხოლოობითი, მაგალ. მე, ეს, ჩემი და სხტანი;|
B 8 r ანუ მრავლობითი: ჩუტნ⁵, ესენი, ჩუტნი⁶ და სხტანი.|

A 17 § 91⁷. პირნი უტშ⁸ ნაცტალსახელისანი არიან სამ: პირტშლი პი-რი არს, რომელიცა უბნობს; მაგალ. მე, ეს, ჩემი, ჩემგანი, ჩუტნ⁵, ესე-ნი, ჩუტნი⁶, ჩუტნგანი⁹. მეორე პირი არს, რომლისადმიცა უბნობს; მა-გალ. შენ, ეგ, შენი, შენგანი, თტშ¹⁰, ეგენი, თტშნი¹¹, თტშნგანი; და მესამე პირი არს, რომლისათჳსცა უბნობს, მაგალ. იგი, ის, მისი, მისგანი, იგინი, ისინი, მათი, მათგანი.

§ 92¹². ბრუნტანი ნაცტალსახელისანი ეგოდენნივე არიან, რაოდენ-ნიცა სახელისანი.

§ 93¹³. მაგალითნი ბრუნჯლთა¹⁴ ნაცტალსახელთანი, რომელნიცა, ჰსტალეებენ სახეთა თჳსთა ბრუნტათა შინა.

მაგალითი პირტშლი

მხოლოობითი

წორფელობითი	მე, შენ, იგი ¹⁵
ნათესავობითი	ჩემი, შენი, მისი
მიცემითი	ჩემდა, შენდა, მისდა ¹⁶
შემასმენლობითი	მე, შენ, იგი

¹ ნაკვეთი B. ² რიცხი B. ³ ბრუნვა B. ⁴ ხმარებულ B. ⁵ ჩვენ B. ⁶ ჩენი B. ⁷ ავტოგრაფში § 91 შეცდომით აღნიშნულია § 92-ით. § 99-დან სათვალავი სწორ-ლება. ⁸ უკვე B. ⁹ ჩვენგანი B. ¹⁰ თქვენ B. ¹¹ თქვენი B. ¹² § 93 B. ¹³ § 94 B. ¹⁴ ბრუნველთა B. ¹⁵ + თუთ B. ¹⁶ მისდა] მას B.

დაწყებითი	ჩემგან, შენგან, მისგან
მოთხრობითი	მე, შენ, მან ¹
მოკმედებითი	ჩემით ² , შენით ³ , მისით ⁴
წოდებითი	ჟ შენ!

მ რ ა ვ ლ ო ბ ი თ ი

წრფელობითი	ჩტწნ, თქტწნ, იგინი
ნათესავობითი	ჩტწნი, თქტწნი, მათი
მიცემითი	ჩტწნდა, თქტწნდა, მათდა ⁵
შემასმენლობითი	ჩტწნ, თქტწნ, იგინი
დაწყებითი	ჩტწნგან, თქტწნგან, მათგან
მოთხრობითი	ჩტწნ, თქტწნ, მათ ⁶
მოკმედებითი	ჩტწნით ⁷ , თქტწნით ⁸ , მათით ⁹
წოდებითი	ჟ თქტწნ! ¹⁰

B 8 v

მაგალითი მორაბ

მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი

წრფელობითი	ეს, ეგ, ის
ნათესავობითი	ამისი, მაგისი, მისი
მიცემითი	ამას, მაგას, მას
შემასმენლობითი	ეს, ეგ, ის
დაწყებითი	ამისგან, მაგისგან, მისგან
მოთხრობითი	ამან, მაგან, მან
მოკმედებითი	ამით ¹¹ , მაგით ¹² , მით ¹³

მ რ ა ვ ლ ო ბ ი თ ი

წრფელობითი	ესენი, ეგენი, ისინი
ნათესავობითი	ამათი, მაგათი, მათი ¹⁴
მიცემითი	ამათ, მაგათ, მათ ¹⁵
შემასმენლობითი	ესენი, ეგენი, ისინი
დაწყებითი	ამათგან, მაგათგან, მათგან ¹⁶
მოთხრობითი	ამათ, მაგათ, მათ ¹⁷
მოკმედებითი	ამათით ¹⁸ , მაგათით ¹⁹ მათით ²⁰

¹ იგი A. ² + ანუ ჩემმიერ B. ³ + ანუ შენმიერ B. ⁴ მით B. ⁵ მათ B. ⁶ იგი - ნი A. ⁷ + ჩრწმიერ B. ⁸ + თქტწმიერ B. ⁹ + მათ მიერ B. ¹⁰ ჟ თქტწნ! ჟ ჩრწნ! ჟ თქტწნ B. ¹¹ + ამის მრ B. ¹² + მაგის მიერ B. ¹³ მისით, მის მიერ B. ¹⁴ იმათი B. ¹⁵ იმათ B. ¹⁶ იმათგან B. ¹⁷ იმათ B. ¹⁸ + ამათ მიერ B. ¹⁹ + მაგათ მიერ B. ²⁰ მათით] იმათით, იმათ მრ B.

ა 18 § 04¹. მაგალითი ბრუნვითი ნაქტალსახელთანი, რომელნიცა სახეთა თვსთა არა ქსქტალევენ ბრუნჴათა შინა და ჰმსგავსებენ ყოვლითჳრთ ბრუნჴასა სახელისასა:

მხოლოდობითი

წრფელობითი	ჩემი, შენი, მისი ²
ნათესავობითი	ჩემისა, შენისა, მისისა
მიცემითი	ჩემსა, შენსა, მისსა
შემასმენლობითი	ჩემი, შენი, მისი
დაწყებითი	ჩემისაგან, შენისაგან, მისისაგან
მოთხრობითი	ჩემმან, შენმან, მისმან
მოკმედებითი	ჩემითა, შენითა, მისითა ³
წოდებითი	მე ჩემო, მისო ⁴

В 9 г

მრავლობითი

წრფელობითი	ჩუქნი, თქუქნი, მათი
ნათესავობითი	ჩუქნი ⁵ , თქუქნი ⁶ , მათ[ისა] ⁷
მიცემითი	ჩუქნა ⁸ , თქუქნა ⁹ , მათსა ¹⁰
შემასმენლობითი	ჩუქნი, თქუქნი, მათი
დაწყებითი	ჩუქნი ¹¹ , თქუქნი ¹² , მათისაგან
მოთხრობითი	ჩუქნა, თქუქნა, მათა
მოქმედებითი	ჩუქნითა ¹³ , თქუქნითა, მათითა
წოდებითი	ჟ ჩუქნი

§ 115¹³. ესრეთჲშ იბრუნჲან სსტანიცა ჰმსგავსნი¹⁴ ამათნი ნაცტალ-სახელნი; მაგალ. რომელი, რომლისა, ვინ, ვისი, რაჲ, რაჲსა, ყოველი, ყოვლისა, ზოგი, ზოგისა, თუთიულო, თუთოიულისა და სსტანი.

§ 90¹⁵. ჰესგავსადრტ¹⁰ განვლან ბრუნჭათა შინა ჰრთულნი ეკრძოობითნიცა ნაცტულსახელნი, მაგალ. რომელამე, რომლისამე, რაჲმე, რაჲსამე, ვინმე, ვისიმე. გარნა უკანასკნელი ნაცტულსახელი ეგებოს უბრუნჭტლად და პირტული იგი ნაცტულსახელი მოკიდებული მეორისა თანა იბრუნჯს ჩტტულეობისამებრ; მაგალ.:

მხოლჩობითი

წრფელობითი ზომელობა, ზაბა, ეინბე, ვიეთიბე
ნათესავობითი ზომლისაბე, ზაბსაბე, ვისიბე, ვიეთისაბე

¹ § 95 B. ² + თქლი B. ³ + ანუ მის მიერ B. ⁴ * ჩემო, მისო! — A. ⁵ + ანუ ჩნთა B. ⁶ + თქნთა B. ⁷ + მათთა B. ⁸ + ანუ ჩნთა B. ⁹ + თქნთა B. ¹⁰ + მათთა B. ¹¹ + ანუ ჩნთაგან B. ¹² + ანუ ჩნებოთა B. ¹³ § 96 B. ¹⁴ მსგავსნი B. ¹⁵ § 97 B. ¹⁶ მსგავსადვე B.

მიცემითი	რომელსაჲმე, რასაჲმე, ვისჲმე, ვიეთსაჲმე
შემასმენლობითი	რომელიმე, რაჲმე, ვინმე, ვიეთიმე ¹
დაწყებითი	რომლისაგანმე, რაჲსაგანმე, ვისგანმე, ვიეთისაგანმე
A 19 მოთხრობითი	რომელმანმე, რაჲმემან, ვინმე, ვიეთმანმე
მოქმედებითი	რომლითაჲმე, რაჲთაჲმე, ვისმიერმე, ვიეთითაჲმე

39v

მ რ ა ე ლ ო ბ ი თ ი

წრფელობითი	რომელნიმე, ვიეთნიმე ²
ნათესავობითი	რომელთანიმე, ვიეთთანიმე
მიცემითი	რომელთაჲმე, ვიეთთაჲმე
შემასმენლობითი	რომელნიმე, ვიეთნიმე
დაწყებითი	რომელთაგანმე, ვიეთთაგანმე
მოთხრობითი	რომელთაჲმე, ვიეთთაჲმე
მოქმედებითი	რომლებითაჲმე ³ ვიეთებითაჲმე ¹ .

სხოლიო. ცნობად სათანადო არს, ვითარმედ კერძოობითა ამათ ნაცტალსახელთა, რომელ არს რაჲმე და ვინმე⁵ არა აქტსთ მრავლობითი რიცხჲ, არამედ მხოლოობითა შინა რიცხჲსა იბრუნ-
ჯან ოდენ.

§ 97⁶. გარნა შემდგომნი ესე პრთულნი⁷ ნაცტალსახელნი, მარ-
ტივად მოკიდებულნი ურთიერთისადმი, იბრუნჯან ორნივე; მაგალ.:

მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი

წრფელობითი	სხტა რაჲმე ⁸ , ზოგი ვინმე, ყოველი ვინ
ნათესავობითი	სხჲსა რაჲსაჲმე, ზოგისა ვისიმე, ყოვლისა ვისი ⁹
მიცემითი	სხტ-ს რასაჲმე, ზოგს ვისმე, ყოველსა ვის
შემასმენლობითი	სხუაჲ რაჲმე, ზოგი ვინმე, ყოველი ვინ
დაწყებითი	სხჲსა რაჲსაგანმე, ზოგისა ვისგანმე, ყოვლისა ვისგანმე
მოთხრობითი	სხტმან რაჲმემან, ზოგმან ვინმემან, ყოველმან ვინმემან
მოქმედებითი	სხჲთა რაჲთაჲმე, ზოგითა ვისითაჲმე, ყოვლითა ვისითაჲმე
წოდებითი	სხტაო რაჲმეო, ზოგო ვინმეო, ყოველო ვინ! ¹⁰

მ რ ა ე ლ ო ბ ი თ ი

წრფელობითი	სხტანი რაჲმენი
ნათესავობითი	სხტათა რაჲმეთანი
მიცემითი	სხტათ რაჲმეთ
შემასმენლობითი	სხტანი რაჲმენი

¹ ვიეთნიმე B. ² ვიეთთანიმე A. ³ რ-ლთა მრ-მე B. ⁴ ვიეთთა მიერმე ანუ ვი-
ეთთაჲმე მრ B. ⁵ ვინ A. ⁶ § 98 B. ⁷ + კერძოობითნი B. ⁸ ავტოგრაფში ნა-
ნარუნებია „სხტა რომელიმე“. ⁹ ყოვლისა ვისი| ყოვლისა A. ¹⁰ წოდებითის ფორ-
მები ავტოგრაფში არაა შეტანილი.

დაწყებითი	სხტათა რაათაგანმე
მოთხრობითი	სხტმბმან რაამემან
მოქმედებითი	სხტმბითა რაათამე
წოდებითი	სხტანო რაამენო

B 10 r § 98¹. ზოგი ვინმე და ყოველი ვინ ვინადგან არიან მოკიდებულ კერძოობითისა მის ნაცტალსახელისა თანა, რომელსაცა ოდენ აქტს უკუტ მხოლოობითი რიცხვ, ამისთვს ესენიცა დაჰშთებიან² უკუტ მხოლოობითისა შინა ბრუნჟასა ოდენ³.

სხოლიო. ნაცტალსახელი ესე არსებითი თვთ არს უკუტ მესამე პირი, გარნა შესაძლებელ არსცა, რაათა სამთავე პირთა ნაცტალსახელისათა ეთანჰმავს თვნიერ ბრუნჟსა და რიცხვსა, ვინათგან არცა რიცხვ აქტს და არცა ბრუნჟა: თვთ სიტყვთა შენითა გსაჯო შენ. თვთ უფალი იტყოდა. ეგრეთჲ ნაცტალსახელი ესე მოგებითი მესამე პირი, რომელ არს თვსი ჰმსგავსადჲ იტყევის სიტყუათა შინა, ვითარცა თვთ, გარნა ეთანჰმავების რიცხვთა და არს მარადის განმათვსებელ: მაგალ. შეიყუარანა თვსნი ივინი ამას სოფელსა შინა; ჴელითა თვსითა შექმნა კაცი; საქმემან თვსმან შეგძინა შენ ეგე; ივენებს იგი თვსთაგან ჩტწულებათა და სხტანი.

თვს მესამისა სიტყვს ნაწილისა, რომელ-არს
 უ მ ნ ა

§ 99. ზმნა არს ნაწილი სიტყვსა, რომელიცა ჰნიშნავს⁵ ანუ ყოფასა, ანუ მოქმედებასა არსისასა; მაგალ. ვარ, ვპყოფობ⁶, ვჰსწერ⁷, ვჰმართებ⁷ და სხტანი.

§ 100. ყოველი ზმნა ანუ არსებასა დაჰნიშნავს, ანუ მოქმედებას⁸. არსებითი, მაგალ. ვარ, ვჰგიებ⁹, ვჰყოფობ⁹; შემოქმედებითი¹⁰, მაგალ. ვჰსკრი⁹, ვჰსწერ⁹, ვჰრბი⁹, ვილოცავ და სხტანი.

¹ § 98 ავტოგრაფში წარმოდგენილია სქოლიოს¹ სახით („სხოლიო 1“); ჩანს, ავტორმა იგი § 98-ით აღნიშნა სათვალავის გასწორების მიზნით. ² დაშთებიან B. ³ + „ერკლად უკუტ იხილე ამისთვს დიდსა შა ღრამბატიკასა ანტონი კათოლიკოსისა, I ნაწილსა, თავსა კერძოობითთა სახელთათვს“ (წაშლილია) B. ⁴ 10 v ავტოგრაფში ცარიელია. ⁵ ნიშნავს B. ⁶ ვყოფობ B. ⁷ ჰ მერმეა ჩამატებული B. ⁸ მოქმედებებს B. ⁹ ჰ მერმეა ჩამატებული B. ¹⁰ ჴერ ყოფილა „მოქმედებითი“, შემდეგ გადასწორებულია და არის „შემოქმედებითი“ B.

§ 101. ყოველი ზმნა ანუ პიროვანი არს, ანუ პირნაკლი. პიროვანი ზმნა არს იგი, ოდესცა აქტენ სამნივე პირნი სრულებით; მაგალ. ვსწერ¹, ჰსწერ, ჰსწერს და სხუანი. ხოლო პირნაკლნი ზმნანი არიან იგინი, რომელთაცა აკლნ პირნი ანუ პირტსლი, ანუ მეორე, ანუ ორნივე პირტსლნი, ესე იგი არს პირტსლი და მეორე; მაგალ. მეტყვ², მეტყვს²; გეტყვ², გეტყვს²; ჯერ არს, ჰშტენის³.

სხოლიო. ყოველნი ზმნანი პიროვანნი იქმნებიან პირნაკლად, რომელთაცა აკლნ პირნი ანუ პირტსლი, ანუ მეორე და მაშინ უკტს მექონ არს ძალისა ანუ ბრძანებითისა, ანუ ევდრებითისა სქესისასა; მაგალ. მომეც მე სამოსელი ბრწყინტალე; ხოლო რომელიცა უკტს⁴ ზმნა არს მესამისა პირისა ოდენ და აკლნ პირნი პირტსლი და მეორე, იგი უკტს ქართულსა ენასა ზედა იშვთ საპოვნელ არს, გარდა ამისა, რომელ არს ჰშტენის; მაგალ. რამეთუ ჰშტენის შენდა.

A 22 § 102. ყოველი ზმნა ანუ კანონიერი არს, ანუ უკანონო.

სხოლიო. კანონიერი ზმნანი არიან იგინი, რომელნიცა განვლიან ყოველთა შინა დროთა და ჰსქესთა უცუალებელად, ხოლო უკანონონი იგი, — რომელთაცა აკლნ ანუ დრონი და ანუ ჰსქესნი რომელნიმე.

§ 103. მდევარნი უკტს ზმნისანი არიან რტა: ნათესავი, ნაკტსთი⁵, სახე, რიცხვ⁶, პირი, ჯამი, სქესი⁷ და ულულება. |

311 v § 104. ნათესავი უკტს ზმნისა არს სამ, ესე იგი არს: შემოქმედებითი, ვნებითი⁸ და უმეშტსობითი.

სხოლიო. რამეთუ ყოველი ზმნა, ოდესცა ჰნიშნავს⁹ მოქმედებასა რაჲსამე ვნებულთურთ, ესე იგი არს ნამოქმედებით, იწოდების შემოქმედებითად; მაგალ. ვსწერ, ვსჭერი და სხუანი. რამეთუ ოდეს გავიგონებ ზმანს¹⁰ ამას ვჰსჭერი, მყისტს¹¹ წარმოვიდგენ გონებასა შინა, ვითარმედ მეტყუტსლი ამისი მოქმედებს ჰრასა და ჰსჭრის რაჲსამე, სადაცა ცხად-იქმნების მოქმედება ჰრისა გაჭრილითურთ, ესე იგი არს ვნებულთურთ, ანუ ნამოქმედებით. ესრეთს ყოველი ზმნა, ოდესცა ჰნიშნავს¹² ვნებასა რაჲსამე მოქმედებითურთ, ითქმის ვნებითად; მაგალ. ვიჭრები, რომელსაცა შინა ჰსჩანს მოქმედიცა, ვითარმედ იჭრების ვისგანმე, ხოლო უმეშტსობითი ზმნა იგი არს, ოდესცა

¹ ვსწერ B. ² „ვ“-ს ნაცვლად არის „ვი“ B. ³ ჰშტენის B. ⁴ უკვებ B. ⁵ ნაკვეთი B. ⁶ რიცხვი B. ⁷ ჰსქესი B. ⁸ ვნებითი B. ⁹ ნიშნავს B. ¹⁰ ზმანსა B. ¹¹ მყისებ B. ¹² ნიშნავს B.

ჰსჩნდეს მოქმედება¹ და ენებული არასადა, ანუ—ენება და მოქმედი არა; მაგალ. ე ა ლ, რომელსაცა შინა თუმცა ჰსჩანს მოქმედება, გარ-
 ნა ენებული—არა, ესრეთჲ ჰ ვ ს ტ ი რ ი, რომელსაცა შინა თუმცა
 ჰსჩანს ენება, გარნა მოქმედი არა. და ესრეთ ყოველი უმეშტსობითი
 ზმნა ანუ ხატ-შემოქმედებითი არს, ანუ ხატ-ენებითი, რამეთუ ყოველი
 უმეშტსობითი ზმნა, ინით დაბოლოებული აწმყოსა შინა დროსა ჰი-
 რტსლსა პირსა, არს ხატ-ენებითი; მაგალ., ვრბი,² ვჰსტირი და სხტა-
 A 23 ნი, ზოლო სხტა³ ასოჯთა დაბოლოებულნი | არიან ხატ-შემოქმედე-
 ბითნი; მაგალ. ეპგალობ, ეპტმობ, ვილოცავ და სხტანი.

§ 105. ნაკტსთი⁴ ზმნისა არს ორ: მარტივი და ჰრთული⁵.

სხოლიო. რამეთუ ზმნა ითქმის მაშინ მარტივად, ოდესცა თჳნიერ
 მოკიდებისა სხჳსა რაჲსამე ლექსისა ანუ მარცტლისა მდგმოებდეს⁶
 სიტყჳსა შინა; მაგალ. ეპმეტყტსლემ, ეჰსწმედ და სხტანი. ზოლო
 ჰრთულად ითქმიან მაშინ ზმნანი, ოდესცა მოეკიდებიან მარცტალნი
 ანუ ლექსნი რაჲმენი; მაგალ. ებოროტ-ეჰსიტყჳობ⁷, განეჰსწმედ⁸,
 გადაეჰსწერ⁹, წარეკითხავ, მართლ-ეჰკტსთ¹⁰ და სხტანი.

სხოლიო. ზოლო მარცტალნი ესე: ა ლ, შ თ ა, გ ა, მ ო, გ ა მ ო, მ ე,
 მ ი, წ ა რ, ქ ტ ს, გ ა რ, დ ა, გ ა ნ ოდეს დაესხმიან ზმნათა, შესცტლიან¹¹
 ვითარებათა მათთა, ზოლო უფროსად და საჭიროდ დაესხმიან ზმნათა
 ნამყოხსა და მყოობადისა დროხსათჳ, და უკეთუ ოდესმე მოეკიდებიან
 ზმნათა აწმყოხსა დროხსათა, მაშინ მნიშვნელობასა მისსა ჰყოფენ მყო-
 ბადად; მაგალ. ეჰსწერ არს ზმნა აწმყოჲ, მარტივი, საზღტრები-
 თისა სტესისა და უკეთუ მოეკიდოს რა აჲას ჴემოხსენებულნი იგი
 მარცტალნი, მაშინ ყოვლითურთ, ჰსცტლიან¹² ვითარებასა მისასა
 დროითურთ. მაგალ. დ ა ეჰსწერ¹³, რომელიცა არღარა ჰნიშნავს
 აწმყოსა დროსა, არამედ მყოობადსა. და ესრეთ: დავჰსწერე, აღეჰსწე-
 რე, შთაჰსწერო¹⁴, გარდამიწერიეს, გამომიწერია, მომიწერია და
 სხტანი¹⁵.

§ 106. სახე უკტს ჴმნისა არს სამ: ჰირტსლი სახე, სხმით-გარდა-
 სლჳთი და მრჩობლ-სხმით-გარდასლჳთი.

სხოლიო. რამეთუ პირტსლსა შინა სახესა არს ზმნა მაშინ, ოდეს-

¹ მოქმედება A. ² ვჰრბი B. ³ სხტუო AB. ⁴ ნაკეეთი B. ⁵ რთული B. ⁶ დგმო-
 მებდეს A. ⁷ ებოროტ-ჴსიტყჳობ B. ⁸ განეჰსწმედ B. ⁹ გარდა-ჴსწერ B.
¹⁰ მართლ-ჴკტსთ B. ¹¹ შესცტლიან B. ¹² ჴსცტლიან B. ¹³ დავჰსწერ B. ¹⁴ შთა-
 ეჰსწერო B. ¹⁵ + იხილე ღიდას შა ღრამტრეკასა ანტონი კათოლ. ნაწილ. გ B.
 ეს სქოლიო ავტოგრაფში ძირითადი ტექსტის ჴვემოთაა მოთავსებული.

1 24, ცა თავით თჳსთ ჰნიშვნვდეს¹ მოქმედებასა ანუ ენე|ბასა;| მაგალ.
B 12r ეპსწერ,² ეპსტრი³, ვიწერები, ვიჭრები და სხტანი. ხოლო სხმით-გარ-
დასლჯთად იწოლებიშ მაშინ ზმნა, ოდესცა ჳმა მისი ჰნიშნიდეს სხჯ-
სა მეორისა მოქმედებასა დასხმითა თავს ა და ბოლოს ინ ე ბ მარ-!
ცტლისათა; მაგალ. ვაწერინებ, ვაჭრევინებ, ვიწერინებ, ვიჭრევი-
ნები; და მრჩობლ-სხმით-გარდასტლითად⁴—მაშინ, ოდეს, სხმით-
გარდასლჯთს ზმნას⁵ დაესხმის ჳტალად მეორედ მარცტალი ესე ინ ე ბ
და დანიშნავს სხჯსა მოქმედებასა ანუ ჳენებასა; მაგალ. ვაწერინებინ-
ებ, ვაჭრევინებინებ, ვიწერინებინებ, ვიჭრევინებინებ და სხტანი.

§ 107. რიცხ⁶ ზმნისა არს ორ: მხოლოობითი, მაგალ. ეპსწერ;
მრავლობითი, მაგალ. ეპსწერთ და სხტანი.

§ 108. ზმნათა უკტ⁷ აქუნ პირნი სამნი: პირტ⁸ლი არს, რომელი-
ცა იტყვს, მაგალ. ეპსწერ; მეორე არს, რომლისადმიცა იტყვს, მაგალ.
ჰსწერ; და მესამე არს, რომლისათჳსცა იტყვს, მაგალ. ჰსწერს.

§ 109. უმთავრესნი უკტ⁹ ღრონი ზმნისანი არიან სამ: აწმყო,
მყოობადი და ნამყო¹⁰, რომლისაგანცა იწარმოებაინ ნამყო უსრული,
ნამყო სრული, ნამყო უსრულესი და ნამყო უუსრულესი, და ესრეთ
რიცხ⁶ ღროთა ზმნათასა იქმნების ექტს: 1. აწმყო, 2. ნამყო უსრული,
3. ნამყო სრული, 4. ნამყო უსრულესი, 5. ნამყო უუსრულესი და
6. მყოობადი.

სხოლიო. ღრო⁸ უკტ⁹ აწმყო¹⁰ ზმნისა ჰნიშნავს მოქმედებასა
ანუ ენებასა აწინდელისა მდგომარეობისასა, მაგალ. ეპსწერ, ვიწერე-
ბი; ნამყო უსრული—დაწყებულსა და შეუსრულებულსა, მაგალ. ეპსწერ-
A 25 დი, ვიწერ|რებოდი; ნამყო სრული—საქმესა შესრულებულსა, მაგალ.
დაეპსწერე, დავიწერე; ნამყო უსრულესი—საქმესა ადრე შესრულე-
ბულსა, მაგალ. დამიწერიეს, დაწერილ ვარ; ნამყო უუსრულე-
სი—საქმესა ძტ¹¹სლსა, მაგალ. დამეწერა, დაწერილ ვიყავ; და მყო-
ობადი—საქმესა მომავალსა ანუ ყოფადსა, მაგალ. დავჰსწერო, და-
ვიწერო¹⁰.

§ 110. ზმნასა უკტ⁹ აქუნ ოთხნი ჰქესნი: საზღტრებითი, ბრძანე-
ბითი, აპოტეთიკა¹² ანუ ჳტ¹³წყობილებითი და განუსაზღტრებელა, რომ-
ლითაცა ყოელისა მოქმედებისა ვითარებიონი მდგომარეობანი ცხად-
იქმნებაინ.

სხოლიო. 1) საზღტრებითი უკტ⁹ ჰნიშნავს მოქმედებასა სწორე-
სა და განრჩეულსა; მაგალ. ღირს-არს მუშაკი სასყიდლისა. ბრძანები-

1 ნიშნიდეს B. 2 ეპსწერ B. 3 ეპსტრი B. 4 მრჩობლ-სხმით-გარდასლჯითად B.
5 სხმით-გარდასლჯთს ზმნასა B. 6 რიცხი B. 7 ნამყო B. 8 ღრო B. 9 აწმყო B.
10 ეს სქოლიო ავტოგრაფში ძირითადი ტექსტის ჳევმოთაა მოთავსებული.

თი—საქმესა ნაბრძანებსა, მაგალ. პატივ-ეც მამასა შენსა და დედასა შენსა.

სხოლიო. ბრძანებითი აწმყოჲ ზმნა მეორე პირი დამტკიცებითი წარმოებს საზღურებითისა სქესისა სრულისა¹ დროსაგან, და უკუთქმითი — ანუ აწმყოჲსა და ანუ მყოობადისაგან, და მესამე პირი—მისტ¹ დამტკიცებითის სქესისა—მყოობადის მესამეს პირისაგან, და უკუთქმითი— ანუ აწმყოჲსა და ანუ მყოობადისაგან, ხოლო მყოობადი უკტ¹ დროჲ აქტ¹ს საკუთრად თჳსი, გარნა იგიცა წარმოებს საზღურებითისა სქესისა ნამყო² უსრულისაგან, რომელსაცა ბოლოს განმკიდურე მარცჳალი ი, დი ეტჳალეზის დე-ზედა³.

აპოტეთიკა ანუ ქტ¹-წყობილებითი [ჰნიშნავს] მოქმედებასა იქტნობით¹სა, შეუღლულსა როზლისამე თანა⁴ მიზნისა თუობითისა ანუ| წადილისა, შეწყობითა თუობითთა ანუ სანეტაროთა ამათ ზნისზედათა
B 12v ვაშათუ, უკეთუ, ნუ|თუ, ნეტარ-თუმცა და მიზნობითთა
A 26 კავშირათა რაჲთა, ვითარმედ და სხჳანი. რომელთაცა უკეთუ არა შეუღლები ზნა საზღურებითი, თავით თჳსით ვერ შედგენენ სრულსა სიტყჳასა, რომელთა ჰსქესისა არს საწადისი და ჰპოტეთიკაჲ, მაგალ. ნეტარ-თუმცა შეუძლებდე მე ჩტ¹ნებად საქმეთა კეთილთა⁵, უკეთუ გნებაჲს, ძალ-გიცს განწმედა ჩეპი⁶.

სხოლიო. 2) საწადისა და ჰპოტეთიკაჲსა სქესისა იქმნებიან მაშინ საზღურებითისა ჰსქესისანი⁷, ოდესცა შეიწყობიან მათდამი ზემოტენებულნი⁸ იგი ნაწილნი; მაგალ. ნეტარ-თუმცა გვრგვონსან იქმნა შენ ღჳაწლისათჳს შენისა, ნუთუ შეუძლო მე მიღებად მისა.

სხოლიო. საწადისა და ჰპოტეთიკაჲსა⁹ ჰსქესისა აწმყოჲსა¹⁰ დროჲსა ზმნანი სხჳაობენ უკტ¹ საზღურებითისა ჰსქესისა ზმნათაგან, რომელნიცა წარმოებენ ბრძანებითისა მყოობადისა დროსაგან, ხოლო სხჳანი დრონი ჰმსგავს არიან ყოვლითურთ საზღურებითისა.

განუსაზღურებელი ჰნიშნავს¹¹ მოქმედებასა უპიროდ და ურიცხოდ; მაგალ. მისა ჯერ-არს აღორძინებად, ხოლო ჩემდა მოკლებად, ამისდამი

1 მისიჲ A. 2 ნამყოჲ A. 3 ეს სხოლიოჲ აეტოგრაფში ძირითადი ტექსტის ქვემოთა. 4 რლისა თა მე B. 5 + უკუ უკეთუჲცა აქა იყავ, არამცა მომეუდარიჲცაჲ იგი ჩეპი (წაშლილია) B. 6 + მეორე უკტ¹ არს ედერებითი ანუ თანვობითი. მაგალ. მიწყალე მე ღთო; დააბადენ მკჳდარნი დაუღჳად თჳსთა მკჳდართა; მოვედით გარდავიდეთ რა შეურიენეთ მათ ენანი (წაშლილია). 7 საწადისა... ჰსქესისანი| საწადისა და ჰპოტეთიკაჲსა ჰსქესისად ზმნანი საზღურებითისა ჰსქესისანი იქმნებაჲს მაშინ B. 8 ჰემოხსენებულნი B. 9 იპოტეთიკაჲსა B. 10 აწმყოჲსა A. 11 ნიშნავს B.

აღირიცხვს სახელზმნაცა, ვინადგან იგიცა უდროოდ და უპიროდ პნიშ-
ნავს¹ მოქმედებასა; მაგალ. ჯერ-არს ჰსწავლა მისი, სათანადო არს მო-
ქცევა მისი.

§ 111. კანონიერი უკუშ უღლვლებანი ზმნათანი არიან ეჭუს,
რომელნიცა პირველთა, მეორეთა და მესამეთა პირთა შინა საზღუტრები-
თისა ჰსქესისა აწმყოხსა დროასათა² კანონიერად მიმოჭრილნი განი-
რევიან; მაგალ. |

A 27, B 13 r 1. ვაქებ, აქებ, აქებს; ვაქებთ, აქებთ, აქებენ.
2. მპლვძავს³, გპლვძავს³, ჰლვძავს; გუღვძავს, გპლვძავსთ³, ჰლვ-
ძავსთ.

3. ვესტური⁴, ესტური, ესტურის; ვესტურით, ესტურით, ესტურიან.

4. ვიქმ, იქმ, იქმს; ვიქმთ, იქმთ, იქმან.

5. ვუზნობ, უზნობ, უზნობს; ვუზნობთ, უზნობთ, უზნობენ.

6. ვსწერ, ჰსწერ, ჰსწერს; ვსწერთ, ჰსწერთ, ჰსწერენ.

სჯოლიო. პირტსლისა უკუშ უღლვლების შემოქმედებითა ზმნა-
თა საზღუტრებითისა ჰსქესისა აწმყოხსა მხოლოობითსა დროსა შინა
აქუნ მაპიროვნებლად პირტსლისა პირისა დამწყებელი ლექსისა ასო
ვ და მეორისა პირისა—შემდგომი მისი ა და მესამისა პირისა—უკა-
ნასკნელი ასო ს, ხოლო მრავლობითთა—მაპიროვნებლად პირტსლისა
პირისა ვ, და მეორისა პირისა—შემდგომი მისი ა და მამრავლებე-
ლად⁵ ორთავე პირთა—ბოლოს თ და მესამისა პირისა მაპიროვნებლად
და მამრავლებლად—უკანასკნელი ნ, და ვნებითთა მისთა მაპიროვ-
ნებლად პირტსლისა⁶ პირისა—ვ-ვე და მეორისა პირისად—ი, მესა-
მისად⁷—ბოლოს ს ანუ ა, ხოლო მრავლობითთა ვნებითთა ორთავე
პირთა—მაპიროვნებლად იგინივე, რაჲცა მხოლოობითთა შინა და მა-
მრავლებლად ბოლოს თ, და მესამესა პირსა შინა მაპიროვნებლად
და მამრავლებლად—ნ-ვე, ვითარცა შემოქმედებითთა შინა, მეორისა
უღლვლებისა შემოქმედებითთა ზმნათა საზღუტრებითისა სქესისა აწ-
მყოხსა მხოლოობითსა დროსა შინა აქუნ მაპიროვნებლად პირტსლისა
პირისა თავად მ და მეორისა⁸—თავად გ და მესამისა პირისა—თა-
ვად ჰ და ბოლოს ს-ანი⁹ | და მრავლობითთა—მაპიროვნებლად და მა-
მრავლებლად პირტსლისა პირისა თავს გუ და მეორისა პირისა—მაპი-
როვნებლად თავად გჰ, და მამრავლებლად თ; და მესამისა პირისა
მაპიროვნებლად—ჰ და მამრავლებლად თ; ხოლო ვნებითნი ამისნი
B 13v ჰმსგავსებენ მხოლოობითთაცა შინა და მრავლო|ბითთა პირტსლისა

¹ ნიშნავს B. ² დროთასა A. ³ „ჰ“ მერვე ჩამატებული B. ⁴ ვესერი B. ⁵ მამ-
რავლად A. ⁶ პირველისა B. ⁷ მესამისად | და მესამისა პირისად B. ⁸ + პირისა B.
⁹ ს B.

უღლულებისა ვნებითა ზმნათა. მესამისა უკუშ უღლულებისა¹ ზმნათა შემოქმედებითა საზღურებითისა მხოლოობითისა აწყოფსა დროთა შინა აქუნ მაპიროვნებელად პირტსლისა პირისა თავად ვ და მეორისა პირისა—ე და მესამისა პირისა—ბოლოდ ს; და მრავლობითა ორთავე პირთა შინა—მაპიროვნებელად იგივე, რააცა მხოლოობითა შინა და მამრავლებელად თ; და მესამესა პირსა შინა—მაპიროვნებელად და მამრავლებელად ნ; ხოლო ვნებითნი ამის უღლულებისანი ყოვლითურთ ჰმსგავს არიან პირტსლისა უღლულებისა ვნებითა ზმნათა მხოლოობითა შინა და მრავლობითა. მეოთხისა უღლულებისა უკუშ ზმნათა შემოქმედებითა საზღურებითისა მხოლოობითისა აწყოფსა დროთა შინა პირტსლსა შინა პირსა აპიროვნებს თავად ვ და მეორესა შინა—შემდგომი მისი ი, და მესამესა შინა—ს. მრავლობითა შინა აქუნ მაპიროვნებელად ორთავე პირთა იგი, რააცა მხოლოობითა, და მამრავლებელად—თ-ვე, და მესამესა პირსა შინა—მაპიროვნებელად და მამრავლებელად ნ; ხოლო ვნებითნი ამისნიცა ჰმსგავსებენ² სრულებით პირტსლისა უღლულებისა ვნებითა ზმნათა მხოლოობითა შინა და მრავლობითა, მეხუთისა უკუშ უღლულებისა ზმნათა შემოქმედებითა საზღურებითისა მხოლოობითისა აწყოფსა დროთა შინა აქუნ მაპიროვნებელად პირტსლისა პირისა თავად ვ, და მეორესა შინა—შემდგომი მისი უ, და მესამესა შინა პირსა—ბოლოდ ს. მრავლობითა შინა ორთავე პირთა იგივე აქუნ მაპიროვნებელად, რააცა მხოლოობითა, და მამრავლებელად—თ, და მესამესა პირსა შინა—მაპიროვნებელად და მამრავლებელად ნ, და ვნებითნიცა ამისნი ჰმსგავს პირტსლისა უღლულებისა ვნებითა. მეექვსე უკუშ უღლულება ზმნათა შემოქმედებითა საზღურებითისა მხოლოობითისა აწყოფსა დროთა შინა მიიღებს მაპიროვნებელად პირტსლისა პირისა თავად ლექსისა ვ, და მაპიროვნებელად მეორისა პირისა—შემდგომსა მისსა ჰ, და მესამესა პირსა შინა—ბოლოდ ს; მრავლობითა შინა ორთავე პირთა—მაპიროვნებელად მასტს, რააცა მხოლოობითა შინა, და მამრავლებელად—თ; და მესამესა პირსა შინა—მაპიროვნებელად და მამრავლებელად ნ; ხოლო ვნებითნიცა ზმნანი ამის უღლულებისანი ყოვლითურთ ჰმსგავსებენ პირტსლისა უღლულებისა ვნებითა ზმნათა მხოლოობითა შინა და მრავლობითა.

§ 112. მიმოხრა პირტსლისა უღლულებისა ზმნათა შემოქმედებითა, რომელიცა ნამყოფსა სრულსა დროსა პირტსლსა და მეორესა პირსა შინა განიკიდურებენ ე და მყოობდასა შინა ი; მაგალითი:

¹ მესამესა უკუშ უღლულებასა B. ² მსგავსებენ² B.

საზღვრებითისა სქესისა აწმყოჲ¹

მხოლოდითი

მრავლობითი

ვაქებ

ვაქებთ

აქებ

აქებთ

აქებს

აქებენ

ნამყოჲ უსრული

ვაქებდი

ვაქებდით

აქებდი

აქებდით

აქებდა

აქებდენ

ნამყოჲ სრული |

ვაქე

ვაქეთ

აქე

აქეთ

აქო

აქეს

ნამყოჲ უსრულესი

მიქიეს

გვქიეს

გიქიეს

გიქიესთ

უქიეს

უქიესთ |

ნამყოჲ უუსრულესი

მექო

გუქო

გექო

გექოთ

ექო

ექოთ

სხოლიო. ყოველი ზმნა შემოქმედებითი ნამყოსა უსრულესსა და უუსრულესსა დროსა შინა მაპიროვნებელად მიიღებენ მეორისა უღლვლებისა მაპიროვნებელთა ნიშანთა.

მეოობადი

ვაქო

ვაქოთ

აქო

აქოთ

აქოს

აქონ

ბრძანებითისა სქესისა აწმყოჲ

აქე, ნუ აქებ

აქეთ, ნუ აქებთ

აქოს, ნუ აქებს

აქონ, ნუ აქებენ

მეოობადი

აქებდე, ნუ აქებდე

ვაქებდე, ნუ ვაქებდე

აქებდეს, ნუ აქებდეს

აქებდე, ნუ აქებდე

აქებდენ, ნუ აქებდენ

¹ აწმყოჲსა A.

აპოტოტიკასა, ესე იგი არს საწადისისა¹ და ჰპოტოტიკასა სქესისა აწმეოჲ და მეოობადი. |

A 31 მხოლოობითი მრავლობითი

ვაშათუ	ვაქებდე	ვაქებდე
ანუ	აქებდე	აქებდე
უკეთუ	აქებდეს	აქებდენ

ნამეო უსრული

ვაშათუ	ვაქებდი	ვაქებდით
ანუ	აქებდი	აქებდით
უკეთუ	აქებდა	აქებდენ

B 15 r ნამეოჲ სრული და უსრულისი

ვაშათუ	მიქიეს	გვიქიეს
ანუ	გიქიეს	გიქიესთ
უკეთუ	უქიეს	უქიესთ

ნამეოჲ უუსრულისი

ვაშათუ	მეჟო	გუმჟო
ანუ	გეჟო	გეჟოთ
უკეთუ	ეჟო	ეჟოთ

განუსაზღვრებელი სქესი²—ქებად, მიმდგომბა აწმეოჲ—მაქებელი, ნამეოჲ—ქებული, მეოობადი — საქებელი, ქებადი, სახელზმნა — ქება, ქებისა.

§ 112 [ა]³. მიმოვრა პირტჳლისა უღლჳლებისა ენებითთა ზმნათა, რომელნიცა სრულსა დროსა შინა განიკიდურებენ ე და მეოობადსა შინაო; მაგალ. საზღვრებითისა სქესისა აწმეოჲ

მხოლოობითი მრავლობითი

ვიქები	ვიქებით
იქები	იქებით
იქების	იქებიან

ნამეო უსრული

ვიქებოდი	ვიქებოდით
იქებოდი	იქებოდით
იქებოდის	იქებოდინან ³

¹ საწადისა B. ² განუსაზღვრებელისა სქესისა აწმეოჲ B. ³ § 112 ავტოგრაფ-შიც და წიგნშიც გამეორებულია ორჯერ. მეორეს ვასხვავებთ [ა]-თი. ³ იქებოდენ B

ვიქე	ვიქეთ
იქე	იქეთ
იქო	იქნენ

ნამყოფ უსრულესი

ქებულ ვარ	ქებულ ვართ
ქებულ ხარ	ქებულ ხართ
ქებულ არს	ქებულ არიან

ნამყოფ უუსრულესი

ქებულ ვიყავ	ქებულ ვიყავით
ქებულ იყავ	ქებულ იყავით
ქებულ იყო	ქებულ იყვნენ

სხოლიო. ყოველნი ზმნანი ენებითნი ნამყოფსა უსრულესისა და უუსრულესისა დროასანი წარმოებენ ნამყოფს მიმღეობისა და არსებითისა ზმნისა აწყოფასა და ნამყოფსაგან.

მეორობადი

ვიქო	ვიქოთ
იქო	იქოთ
იქოს	იქონ

ბრძანებითისა სქესისა აწყოფა

იქე, ნუ იქები	იქეთ, ნუ იქებით
იქოს, ნუ იქების	იქონ, ნუ იქებიან

მეორობადი

იქებოდე, ნუ იქებოდე	ვიქებოდეთ, ნუ ვიქებოდეთ
იქებოდეს, ნუ იქებოდეს	იქებოდეთ, ნუ იქებოდეთ
	იქებოდენ, ნუ იქებოდენ

A 33 აწოტეთიკაჲსა ესე იგი არს საწადისა და | აწოტეთიკაჲსა სქესისა აწყოფა და მეორობადი.

B 16 r

მხოლოობითი

მრავლობითი

ვაშათუ	ვიქებოდე
ანუ	იქებოდე
უკეთუ	იქებოდეს

ვიქებოდეთ
იქებოდეთ
იქებოდენ

ნამკოა უსრული

ვაშათუ	ვიქებოდი	ვიქებოდიოთ
ანუ	იქებოდი	იქებოდიოთ
უკეთუ	იქებოდის	იქებოდინ

ნამკოა სრული და უსრულესი

ვაშათუ	ქებულ ვარ	ქებულ ვართ
ანუ	ქებულ ხარ	ქებულ ხართ
უკეთუ	ქებულ არს	ქებულ არიან

ნამკოა უუსრულესი

ვაშათუ	ქებულ ვიყავ	ქებულ ვიყავით
ანუ	ქებულ იყავ	ქებულ იყავით
უკეთუ	ქებულ იყო	ქებულ იყვნენ

§ 113. ჰმსგავსადტჲ მიმოიგჳტრიან შედგონი(ცა ზნნანი ამის უღლუ-
ლებისანი, რომელნიცა ნამყოსა სრულსა დროსა შინა განიკიდურებენ
ე და მყოობადსა შინა ო:

ვაბრალებ	ე, ო	ვატირებ	ე, ო	ვაპირებ	ე, ო
ვაგებ	ე, ო	ვაშენებ	ე, ო	ვარჩობ	ე, ო
ვათობ	ე, ო	ვაწყობ	ე, ო	ვასწორებ	ე, ო
ვამჟავებ	ე, ო	ვაგდებ	ე, ო	ვაფასებ	ე, ო
ვაიძულებ	ე, ო	ვაგროებ	ე, ო	ვაჩტუნებ	ე, ო
ვარიევ	ე, ო	ვანთებ	ე, ო	ვახტმე	ე, ო ¹
ვარიგებ	ე, ო	ვამცირებ	ე, ო		

B 16v
A 34

§ 114. ხოლო ვნებიოთ ზნნად გარდაიქნები|ან მაშინ ესენი,
ოდესცა შემოქმედებითისა ზნნისა საზღტარებითისა სქესისა აწყოოდა
მეორისა პირისა ჰპირიოვნესა ა შესცჳლი ი და ბოლოსა განუკიდურებ
ი-სავე, მაგალ. ვიგდები, ვიწყობი, ვიბრალეები და სსტანი.

§ 115. მიმოგრა მეორისა უღლულებისა ზნნათა შემოქმედებითთა,
რომელნიცა ნამყოსა სრულსა დროსა შინა განიკიდურებენ ე და მყო-
ობადსა შინა ო; მაგალ.

საზღტრებითისა სქესისა

აწმეოა

მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი
მიეტარს
გიეტარს
უეტარს

მ რ ა ე ლ ო ბ ი თ ი
გეტარს
გიეტარსოთ
უეტარსოთ

¹ ავტოგრაფში ჯერ მაგალითები ჩამოთვლილია არეულად, შემდეგ კი გვერდზე
ჩამოწვრილია ანბანის მიხედვით, ოღონდ პირვანდელი ნიშნუშები წაუშლელია.

ნამყოფი უსრული

მხოლოდობითი

მრავლობითი

მიყუარდა
გიყუარდა
უყუარდა

გვყუარდა
გიყუარდათ
უყუარდათ

ნამყოფი სრული

შევიყუარე
შეიყუარე
შეიყუარა

შევიყუარეთ
შეიყუარეთ
შეიყუარეს

ნამყოფი უსრულისი

შემიყუარებიეს
შეგიყუარებიეს
შეუყუარებიეს

შეგვყუარებიეს
შევიყუარებიესთ
შეუყუარებიესთ

B 17 r

ნამყოფი უუსრულისი

შემიყუარებია
შეგიყუარებია
შეუყუარებია

შეგვყუარებია
შეგიყუარებიათ
შეუყუარებიათ

A 35

მეოობადი

შევიყუარო
შეიყუარო
შეიყუაროს

შევიყუაროთ
შეიყუაროთ
შეიყუარონ

ბრძანებითისა სქესისა აწმყოფი

შეიყუარე, ნუ შეიყუარებ
შეიყუაროს, ნუ შეიყუარებ

შეიყუარეთ, ნუ შეიყუარებთ
შეიყუარონ, ნუ შეიყუარებენ

მეოობადი

გიყუარდეს, ნუ გიყუარდეს
უყუარდეს, ნუ უყუარდეს

გვყუარდეს, ნუ გვყუარდეს,
გიყუარდესთ, ნუ გიყუარდესთ
უყუარდესთ, ნუ უყუარდესთ

აპოტოტიკასა სქესისა აწმყოფი და მეოობადი

ვაშათუ მიყუარდეს
ანუ გიყუარდეს
უკეთუ უყუარდეს

გვყუარდეს
გიყუარდესთ
უყუარდესთ

ნამყოფი უსრული

ვაშათუ მიყუარდა
ანუ გიყუარდა
უკეთუ უყუარდა

გვყუარდა
გიყუარდათ
უყუარდათ

ნამყოფ სრული და უსრულესი

ვაშათუ	შემიყუარებიეს	შეგვყუარებიეს
ანუ	შეგიყუარებიეს	შეგიყუარებიესთ
უკეთუ	შეუყუარებიეს	შეუყუარებიესთ

B 17 v განუსაზღვრებელისა სქესისა აწმყოფ—შეყუარებად, მიმღეობა აწმყოფ
A 36 —შემიყუარებელი, | ნამყოფ—შეყუარებული, მყოობადი—საყუარელი, სა-
 ხელზმნა—ყუარვა, ყუარვისა.

§ 116. პმსგავსადტშ მიმოიჭტრიან შემდგომნიცა ზმნანი ამის ულლ-
 ლებისანი, რომელნიცა ნამყოსა სრულსა დროსა შინა განიკიდურებენ ე
 და მყოობადსა შინა ო.

მაქტს,	ე, ო	მახსომს	ე, ო
მეშინის	ე, ო	მიკვრს	ე, ო
მიჩნს	ე, ო	მიხარის	ე, ო
მნებაეს	ე, ო	მომწონს	ე, ო
მრცხტმნის	ე, ო	მსურს	ე, ო
მღვძავს	ე, ო	მძავს	ე, ო
		მიძულს	ე, ო ¹

ზმნანი² ამის ულლვლებისანი, რომელნიცა სხტაობენ სრულსა და
 მყოობადსა დროსა შინა: მიძს, მეღტა, ვიღტა, მიძღავს³, შემიძლია,
 შევიძელ, შევიძლო.

§ 117. ყოველნი ზმნანი ამის ულლვლებისანი არიან უმეშტშობით-
 ნი და თუ სადმე იბოვების შემოქმედებითნი, რომელთაცა აქტნდესთ
 ვნებითნი, ვნებითი იგი არა ამის ულლვლებისა არს, არამედ სხვსა ულლ-
 ვლებისა, ვინათგან არიან ზმნანი უხტშბულნი, რომელნიცა სხვსა და
 სხვსა ულლვლებისა ქტშშე დაიწესებიან და სხვსა და სხვსა ულლვლე-
 ბისა ზმნათა მათ მნიშვნელთა ერთისა და მისტშ მოქმედებისათა აქტსთ
 ერთი და იგივე ვნებითი, ვითარცა ამას; მაგალ. მიყტარს, შევიყუარებ,
B 18r ვყუტარობ. ამათი უქტშ | ვნებითი ერთი და იგივე არს; მაგალ. შევი-
A 37 ყტარები და სხტანი.

§ 118. მიმოჯრა მესამისა ულლვლებისა ზმნათა შემოქმედებითთა,
 რომელნიცა ნამყოსა სრულსა დროსა განიკიდურებენ ე და მყოობადსა
 შინა ო, მაგალ.

¹ ავტოგრაფში ზმნები ჯერ ჩამოთვლილია არეულად, შემდეგ კი გვერდზე ჩა-
 მოწერილია ანბანის რიგზე, როგორც წიგნშია წარმოდგენილი (გამოტოვებულია
 ერთი მაგალითი („მიძინავს“). ² ზმნანი] § 117; ზმნანი... B. ³ +მედტა, ვიღტა AB.

საზღვრებიოთისა სქესისა აწმეოა

მხოლოობითი

მრავლობითი

ვემთბუცი

ვემთბუცი

ემთბუცი

ემთბუცი

ემთბუცის

ემთბუციან

ნამეოა¹ უსრული

ვემთბუცოდი²

ვემთბუცოდით

ემთბუცოდი

ემთბუცოდით

ემთბუცოდა

ემთბუცოდენ

ნამეოა სრული

ვემთბუცე

ვემთბუცეთ

ემთბუცე

ემთბუცეთ

ემთბუცა

ემთბუცენ

ნამეოა უსრულესი

მიმთბუციეს

გკმთბუციეს

გიმთბუციეს

გიმთბუციესთ

უმთბუციეს

უმთბუციესთ

ნამეოა უუსრულესი

მიმთბუცია

გკმთბუცია

გიმთბუცია

გიმთბუციათ

უმთბუცია

უმთბუციათ

მეოობადი

ვემთბუცო

ვემთბუცოთ

ემთბუცო

ემთბუცოთ

ემთბუცოს

ემთბუცენ |

B 18v

ბრმანებიოთისა სქესისა აწმეოა |

A 38

მხოლოობითი

მრავლობითი

ემთბუცე, ნუ ემთბუცი

ემთბუცეთ, ნუ ემთბუცი

ემთბუცოს, ნუ ემთბუცის

ემთბუცენ, ნუ ემთბუციან

მეოობადი

ემთბუცოდე, ნუ ემთბუცოდეთ
ემთბუცოდეს, ნუ ემთბუცოდეთ

ვემთბუცოდეთ, ნუ ემთბუცოდეთ
ემთბუცოდეთ, ნუ ემთბუცოდეთ
ემთბუცოდენ, ნუ ემთბუცოდენ

¹ ნამეო B. ² ვემთბუცოდი B.

აპოკალიფსის სექსის აწმეოა და მეოობადი

მ ბ ო ლ ო ბ ი თ ი

მ რ ა ე ლ ო ბ ი თ ი

ვაშათუ	ვემთბჳლოდე	ვემთბჳლოდეთ
ანუ	ემთბჳლოდე	ემთბჳლოდეთ
უკეთუ ¹	ემთბჳლოდეს	ემთბჳლოდენ

ნამეოა ² უსრული

ვაშათუ	ვემთბჳლოდი	ვემთბჳლოდით
ანუ	ემთბჳლოდი	ემთბჳლოდით
უკეთუ	ემთბჳლოდის	ემთბჳლოდენ ³

ნამეოა სრული და უსრულესი

ვაშათუ	მიმთბჳციეის	გვმთბჳციეის
ანუ	გიმთბჳციეის	გიმთბჳციეისთ
უკეთუ	უმთბჳციეის	უმთბჳციეისთ

ნამეოა ² უუსრულესი

ვაშათუ	მიმთბჳცია	გვმთბჳცია
ანუ	გიმთბჳცია	გიმთბჳციათ
უკეთუ	უმთბჳცია	უმთბჳციათ

განუსაზღვრებელისა სექსისა აწმეოა—მთბჳშად, მიმღეობა აწმეოა —მმთბჳშევილი ¹, ნამეოა—მთბჳშელი ⁵, მეოობადი—სამთბჳშევილი ანუ მთბჳშადი, სასელჳშნა—მთბჳშევა, მთბჳშელისა. |

A 39
B 19 r

§ 110. მიჰოგრა მესამისა ულლულებისა ენებითთა ზმნათა, რომელნიცა სრულსა დროსა შინა განიციდურებენ ე და მეოობადსა შინა ო; მაგალ.

საზღვრებითისა სექსისა აწმეოა

მ ბ ო ლ ო ბ ი თ ი

მ რ ა ე ლ ო ბ ი თ ი

ვიმთბჳცი	ვიმთბჳციეთ
იმთბჳცი	იმთბჳციეთ
იმთბჳცის	იმთბჳციან

ნამეოა უსრული

ვიმთბჳლოდი	ვიმთბჳლოდით
იმთბჳლოდი	იმთბჳლოდით
იმთბჳლოდა	იმთბჳლოდიან

¹ დანარჩენი სამი დროს ფორმებთან „ვაშათუ ანუ უკეთუ“ ავტოგრაფში აღარ მეორდება. ² ნამეო B. ³ ემთბჳლოდით A. ⁴ მთბჳშელი B. ⁵ ნამეოა მთბჳშელი—B.

ნამჟოა სრული

შევიმთხვე	შევიმთხვეთ
შეიმთხვე	შეიმთხვეთ
შეიმთხვა	შეიმთხვეს

ნამჟოა უსრულესი

შემთხტსულ ვარ	შემთხტსულ ვართ
შემთხტსულ ხარ	შემთხტსულ ხართ
შემთხტსულ არს	შემთხტსულ არიან

ნამჟოა უუსრულესი

შემთხტსულ ვიყავ	შემთხტსულ ვიყავით
შემთხტსულ იყავ	შემთხტსულ იყავით
შემთხტსულ იყო	შემთხტსულ იყვნენ

ჰეოობადი

შევიმთხვო	შევიმთხვოთ
შეიმთხვო	შეიმთხვოთ ¹
შეიმთხვოს	შეიმთხვონ

A 40,
B19 v

ბრძანებითისა სქესისა აწჟოა

მხოლოებითი

მრავლებითი

შეიმთხვე, ნუ შეიმთხტსვი ²	შეიმთხვეთ, ნუ შეიმთხტსვით ³
შეიმთხვოს, ნუ შეიმთხტსვის ⁴	შეიმთხვონ, ნუ შეიმთხტსვენ

ჰეოობადი

შევიმთხტსვდე, ნუ შევიმთხტს[ვდეთ]
 შეიმთხტსვდე, ნუ შეიმთხტს[ვდე] შეიმთხტსვდე, ნუ შეიმთხტს[ვდეთ]
 შეიმთხტსვდეს, ნუ შეიმთხტს[ვდეს] შეიმთხტსვდენ, ნუ შეიმთხტს[ვდენ]

აპოტეოიკაჲსა სქესისა აწჟოა და ჰეოობადი

ვაშათუ	შევიმთხტსვდე	შევიმთხტსვდეთ
ანუ	შეიმთხტსვდე	შეიმთხტსვდეთ
უკეთუ	შეიმთხტსვდეს	შეიმთხტსვდენ

¹ შეიმთხვოთ B. ² ნუ შეიმთხტსვ B. ³ ნუ შეიმთხტსვით B. ⁴ ნუ შეიმთხტსვის B.

ნამყოფ უსრული

მხოლოობითი

მრავლობითი

ვაშათუ	შევიმთბჷცვლი	შევიმთბჷცვლით
ანუ	შეიმთბჷცვლი	შეიმთბჷცვლით
უკეთუ	შეიმთბჷცვლის	შეიმთბჷცვლენ

ნამყოფ სრული და უსრულის

ვაშათუ	შემთბჷცვლ ვარ	შემთბჷცვლ ვართ
ანუ	შემთბჷცვლ ხარ	შემთბჷცვლ ხართ
უკეთუ	შემთბჷცვლ არს	შემთბჷცვლ არიან

ნამყოფ უსრულის

ვაშათუ	შემთბჷცვლ ციყავ	შემთბჷცვლ ციყავით
ანუ	შემთბჷცვლ იყავ	შემთბჷცვლ იყავით
უკეთუ ¹	შემთბჷცვლ იყო	შემთბჷცვლ იყუნენ

A 41 § 120. ჰმსგავსდჷ მითოიკტირან შემდგომნიცა ზმნანი ამის ულლუ-
ლებისანი, რომელნიცა ნამყოსა სრულსა დროსა შინა განიკიდურებენ
ე და მყოობადსა შინა ო: |

B 20 r	ვებრძვი	ე, ო	ვეგები	ე, ო
	ვევედრები	ე, ო	ვეთრევი	ე, ო
	ვესტური	ე, ო	ვეცინი	ე, ო
	ვეწამები	ე, ო	ვეწევი	ე, ო
	ვეჭირები	ე, ო	და სხტანი ²	

§ 121. ზმნანი ამის ულლულებისანი, რომელნიცა სხტაობენ სრულ-
სა და მყოობადსა შინა: ვესავ, ვესევი, ვესვდე, ვეძაგები, შევჰსძაგ-
დი, შევჰსძაგდე. ამათა ვნებითა ზმნათათჳს იხილე § 114.

§ 122. ზიმოჭრა მეოთხისა ულლულებისა შემოქმედებითა ზმნა-
თა, რომელნიცა ნამყოსა სრულსა დროსა შინა განიკიდურებენ ე და
მყოობადსა შინა ო; მაგალ.

საზღვრებითისა სქესისა აწყოფ

მხოლოობითი

მრავლობითი

მივილებ	მივილებთ
მიილებ	მიილებთ
მიილებს	მიილებენ

¹ ნამყოფ უსრულისთან „ვაშათუ ანუ უკეთუ“ აკლია ავტოგრაფსაც და წიგნ-
საც, ავტოგრაფში იგი აკლია აგრეთვე ნამყოფ უსრულსა, ნამყოფ სრულსა და უსრუ-
ლისთანაც. ² ავტოგრაფში ზმნები ჯერ, ჩამოთვლილია არეულად, შემდეგ კი ამიაზე
დალაგებულია ანბანის რიგზე (ვამოთვლებულია „ვეხუმრები“, რომელიც წიგნშიც
ადარ გადაუტანია ავტორს).

ნამყოფი უსრული

მხოლოებითი

მრავლობითი

მივილებდი

მივილებდით

მიილებდი

მიილებდით

მიილებდა

მიილებდნენ

ნამყოფი¹ სრული

მივილე

მივილეთ

მიილე

მიილეთ

მიილა

მიილეს

ნამყოფი უსრულისი

მიმილიეს

მიგვლიეს

მიგილიეს

მიგილიესთ

მიულიეს

მიულიესთ

ნამყოფი უუსრულისი

მიმილია

მიგვლია

მიგილია

მიგილიათ

მიულია

მიულიათ

მყოობადი

მივილო

მივილოთ

მიილო

მიილოთ

მიილოს

მიილონ

ბრძანებითისა სქესისა აწყოფი

მიილე, ნუ მიილებ

მიილეთ, ნუ მიილებთ

მიილოს, ნუ მიილებს

მიილონ, ნუ მიილებენ

მყოობადი

მიილებდე, ნუ მიილებდე

მივილებდეთ, ნუ მივილებდეთ

მიილებდეს, ნუ მიილებდეს

მიილებდეთ, ნუ მიილებდეთ

მიილებდნენ, ნუ მიილებდნენ

აპოტეოტიკაჲსა სქესისა აწყოფი და მყოობადი

ვაშათუ

მივილებდე

მივილებდეთ

ანუ

მიილებდე

მიილებდეთ

უკეთუ²

მიილებდეს

მიილებდნენ

¹ ნამყოფი B. ² ავტოგრაფში „ვაშათუ ანუ უკეთუ“ ქვემოთ აღარ შეორდება.

ნაშეოა უსრული

მხოლოობითი

მრავლობითი

გაშათუ	მივილებდი	მივილებდით
ანუ	მიილებდი	მიილებდით
უკეთუ	მიილებდის	მიილებდიან

ნაშეოა სრული და უსრულისი

B 21 r გაშათუ	მიმილიეს	მიგვლიეს
ანუ	მიგილიეს	მიგილიესთ
A 43 უკეთუ	მიულიეს	მიულიესთ

ნაშეოა უუსრულისი

გაშათუ	მიმილია	მიგვლია
ანუ	მიგილია	მიგილიათ
უკეთუ	მიულია	მიულიათ

განუსაზღვრებელისა სქესისა აწმეოა—მილებად, მიმლეობა აწმეოა—მიმლებელი, ნაშეოა—მილებული, მეოობადი—მისალებელი ანუ მილებადი, სასეღუმენა—მილება, მილებისა.

§ 123. მიმოვრა მეოთხისა ულლულებისა ენებითა ზმნათა, რომელნიცა სრულსა დროსა შინა განიკიდუებენ ე და მეოობადსა შინა ო; მაგალ.:

საზღვრებითისა სქესისა აწმეოა

მივილები	მივილებით
მიილები	მიილებით
მიილების	მიილებიან

ნაშეოა ¹ უსრული

მივილებოდი	მივილებოდით
მიილებოდი	მიილებოდით
მიილებოდის	მიილებოდნიან

ნაშეოა სრული

მივილე	მივილეთ
მიილე	მიილეთ
მიილო	მიილეს ²

B 21 v სხოლიო. ამის ულლულებისა უფროსიერთა ზმნათა ენებითა შინა არა აქუსთ არცა ნამყოსა სრულისა დრო და არცა მეოობადისა,

¹ ნაშეო B. ² მიილონ A.

A 44 არამედ შემოქმედებითისავე იწმარების, ვითარცა ამას ზმნასა შინა, რომელნი ყოვლითურთ ჰმსგავს არიან შემოქმედებითისა ზემოქსენებულნი იგი |დრონი. და თუმცა რომელნიმე კანონნი ღრამმატიკისანი განაჩენენ, რაჟთა დაერთოსთ მათ ვ წინარე ასოთა მათ, რომელნიცა არიან ნიშან სრულისა და მყოობადისა; მაგალ. მივიღვე, მივიღვო, გარნა ვინათგან არასადა¹ იპოვეების ქართულსა ენასა ზედა, და თუ სადმე² არს, იძულებით არს მიღებულ და ამასთან მჭიდროდ გამოიღებისცა პირით, ამისთჳს არა ვჰსაჯე აქა დადებად.

ნამუოჲ უსრულესი

მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი	მ რ ა ე ლ ო ბ ი თ ი
მიღებულ ვარ	მიღებულ ვართ
მიღებულ ხარ	მიღებულ ხართ
მიღებულ არს	მიღებულ არიან

ნამუოჲ უუსრულესი

მიღებულ ვიყავ	მიღებულ ვიყავით
მიღებულ იყავ	მიღებულ იყავით
მიღებულ იყო	მიღებულ იყვნენ

მყოობადი

მივილო	მივილოთ
მიილო	მიილოთ
მიილოს	მიილონ

ბრძანებითისა სქესისა აწმუოჲ

მიილე, ნუ მიილები ³	მიილეთ, ნუ მიილებით
მიილოს, ნუ მიილების	მიილონ, ნუ მიილებიან

B 22 r

მყოობადი

მიილებოდე, ნუ მიილებოდე	მივილებოდეთ, ნუ მივილებოდეთ
მიილებოდეს, ნუ მიილებოდეს	მიილებოდეთ, მუ მიილებოდეთ
	მიილებოდენ, ნუ მიილებოდენ

A 45

აპოტეოტიკასა სქესისა აწმუოჲ და მყოობადი

ვაშათუ	მივილებოდე	მივილებოდეთ
ანუ	მიილებოდე	მიილებოდეთ
უკეთუ ⁴	მიილებოდეს	მიილებოდენ

¹ არსადა A. ² სადამე B. ³ მიილებ A. ⁴ ავტოგრაფში „ვაშათუ ანუ უკეთუ“ ქვემოთ აღარ მეორდება.

ნამქოა უსრული

მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი

მ რ ა ვ ლ ო ბ ი თ ი

ვაშათუ	მიეილებოდი	მიეილებოლით
ანუ	მიილებოდი	მიილებოლით
უკეთუ	მიილებოლის	მიილებოლიან

ნამქოა სრული და უსრულესი

ვაშათუ	მიღებულ ვარ	მიღებულ ვართ
ანუ	მიღებულ ხარ	მიღებულ ხართ
უკეთუ	მიღებულ არს	მიღებულ არიან

ნამქოა უუსრულესი

ვაშათუ	მიღებულ ვიყავ	მიღებულ ვიყავით
ანუ	მიღებულ იყავ	მიღებულ იყავით
უკეთუ	მიღებულ იყო	მიღებულ იყვნენ

§ 124. ესრეთჲჲ მიმოიგჲტირან შემდგომნიცა ზმნანი ამის¹ ულლუ-
ლებისანი, რომელნიცა ნამყოსა სრულსა დროსა შინა განიკიდურებენ ე
და მყოობადსა შინა ო:

გავიგონებ	ე, ო	ვიბრძვ	ე, ო
ვაგროვებ	ე, ო	ვითმენ	ე, ო
ვისტჲნებ	ე, ო	ვისწრადი	ე, ო
შევიტყობ	ე, ო	ვიჭონებ	ე, ო
ვიჭირეი	ე, ო	ვიხარებ	ე, ო ²

B 22v § 125. ზმნანი ამის ულლულებისანი, რომელნიცა სხჲთაობენ სრული-
სა და მყოობადისა დროსა შინა: ვიკმ, ვჲქმენ, ვჲქმნა, ვიჲერობ, შევიჲჲარ,
შევიჲჲრა.

A 46 § 126. ვნებითად იჲქმნებიან მაშინ ესენი, ოდესცა შემოჲქმედებითთა
ზმნათა ამის ულლულებისათა განუკიდურებ ბოლოს ები ანუ ი; მაგალ.
ვიკმნები, ვისურჲვები და სხჲთანი.

§ 127. მიმოგრა მეხუთისა ულლულებისა შემოჲქმედებითთა ზმნათა,
რომელნიცა ნამყოსა სრულსა დროსა შინა განიკიდურებენ ე და მყო-
ბადსა შინა ო; მაგალ.:

¹ ამისი A. ² ავტოგრაფში ზმნები ჲერ ჩამოთვლილია არეულად, შემდეგ კი
დალაგებულია ანბანზე და მიწერილია აშიაზე.

საზღვრებითისა სქესისა აწმეოჲ

მხოლოდითი მრავლობითი

ვეწოდ	ვეწოდთ
უწოდ	უწოდთ
უწოდს	უწოდენ

ნამეოჲ უსრული

ვეწოდლი	ვეწოდლით
უწოდლი	უწოდლით
უწოდლა	უწოდლიან

ნამეოჲ სრული

ვეწოდე	ვეწოდეთ
უწოდე	უწოდეთ
უწოდა	უწოდეს

ნამეოჲ ¹ უსრულესი

მიწოდებიეს	გვწოდებიეს
გიწოდებიეს	გიწოდებიესთ
უწოდებიეს	უწოდებიესთ

ნამეოჲ უუსრულესი

მიწოდებია	გვწოდებია
გიწოდებია	გიწოდებიათ
უწოდებია	უწოდებიათ

მეოობადი

ვეწოდო	ვეწოდოთ
უწოდო	უწოდოთ
უწოდოს	უწოდონ

ბრძანებითისა სქესისა აწმეოჲ

უწოდე, ნუ უწოდ	უწოდეთ, ნუ უწოდთ
უწოდოს, ნუ უწოდს	უწოდონ, ნუ უწოდენ

მეოობადი

უწოდდე, ნუ უწოდდე	ვეწოდდე, ნუ ვეწოდდე
უწოდდეს, ნუ უწოდდეს	უწოდდე, ნუ უწოდდე
	უწოდდენ, ნუ უწოდდენ

¹ ნამეო B.

აპოტეოიკაჲსა სქესისა აწმეოჲ და მეოობადი

მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი

მ რ ა ე ლ ო ბ ი თ ი

ვაშათუ	ვუწოდდე	ვუწოდდეთ
ანუ	უწოდდე	უწოდდეთ
უკეთუ ¹	უწოდდეს	უწოდდენ

ნამეოჲ ² უსრული

ვაშათუ	ვუწოდდი	ვუწოდდით
ანუ	უწოდდი	უწოდდით
უკეთუ	უწოდდა	უწოდდენ

ნამეოჲ სრული და უსრულები

ვაშათუ	მიწოდებდეს	გვწოდებდეს
ანუ	გიწოდებდეს	გიწოდებდესთ
უკეთუ	უწოდებდეს	უწოდებდესთ

B 23v

ნამეოჲ უუსრულები

ვაშათუ	მიწოდებია	გვწოდებია
ანუ	გიწოდებია	გიწოდებიათ
უკეთუ	უწოდებია	უწოდებიათ

A 48 განუსაზღვრებელისა სქესისა აწმეოჲ—წოდებად, მიმღეობა აწმეოჲ—
მწოდებელი, | ნამეოჲ—წოდებული, მეოობადი—საწოდებელი, წოდებადი.

§ 128. მიმოკრა მეხუთისა უღლულებისა ენებითთა ზმნათა, რომელნიცა სრულსა დროსა შინა განიკიდურებენ ე და მეოობადსა შინა ო; მაგალ.:

საზღვრებითისა სქესისა აწმეოჲ

მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი

მ რ ა ე ლ ო ბ ი თ ი

ვიწოდები	ვიწოდებით
იწოდები	იწოდებით
იწოდების	იწოდებიან

ნამეოჲ უსრული

ვიწოდებოდი	ვიწოდებოდით
იწოდებოდი	იწოდებოდით
იწოდებოდის	იწოდებოდნან

¹ ავტოგრაფში „ვაშათუ ანუ უკეთუ“ ქვემოთ აღარ მეორდება. ² ნამყო B.

ნამეოა სრული

მხოლოდობითი

მრავლობითი

ვიწოდე

ვიწოდეთ

იწოდე

იწოდეთ

იწოდა

იწოდნენ

ნამეოა უსრულესი

B 24 r

წოდებულ ვარ

წოდებულ ვართ

წოდებულ ხარ

წოდებულ ხართ

წოდებულ არს

წოდებულ არიან

ნამეოა უუსრულესი

წოდებულ ვიყავ

წოდებულ ვიყავით

წოდებულ იყავ

წოდებულ იყავით

წოდებულ იყო

წოდებულ იყვნენ

მეორობადი

ვიწოდო

ვიწოდოთ

იწოდო

იწოდოთ |

იწოდოს

იწოდნენ

A 49

ბრძანებითისა სქესისა აწმეოა

იწოდე, ნუ იწოდები

იწოდეთ, ნუ იწოდებით

იწოდოს, ნუ იწოდებოს

იწოდნენ, ნუ იწოდებიან

მეორობადი

იწოდებოდე, ნუ იწოდებოდე
იწოდებოდეს, ნუ იწოდებოდეს

ვიწოდებოდეთ, ნუ ვიწოდებოდეთ
იწოდებოდეთ, ნუ იწოდებოდეთ
იწოდებოდნენ, ნუ იწოდებოდნენ

აპოტუთიკაჲსა სქესისა აწმეოა და მეორობადი

ვაშათუ ვიწოდებოდე
ანუ იწოდებოდე
უკეთუ ¹ იწოდებოდეს

ვიწოდებოდეთ
იწოდებოდეთ
იწოდებოდნენ

ნამეოა უსრული

ვაშათუ ვიწოდებოდი
ანუ იწოდებოდი
უკეთუ იწოდებოდის

ვიწოდებოდით
იწოდებოდით
იწოდებოდნენ

¹ ავტოგრაფში „ვაშათუ ანუ უკეთუ“ ქვემოთ აღარ მეორდება.

ნამყოფ სრული და უსრულესი |

B 24 v	ვაშათუ	წოდებულ ვარ	წოდებულ ვართ
	ანუ	წოდებულ ხარ	წოდებულ ხართ
	უკეთუ	წოდებულ არს	წოდებულ არიან

ნამყოფ უსრულესი

ვაშათუ	წოდებულ ვიყავ	წოდებულ ვიყავით
ანუ	წოდებულ იყავ	წოდებულ იყავით
უკეთუ	წოდებულ იყო	წოდებულ იყვნენ

A 50 § 129. ესრეთჲც მიმოიჭურჲან შემდგომნიცა ზმნანი ამის ულულვე-
ბისანი, რომელნიცა ნამყოსა სრულსა დროსა შინა განიკიდურებენ ე
და მყოობადსა შინა ო:.

ვეზნობ, ე, ო	ვეზბრძანებ	ე, ო
ვეუტევებ ე, ო	ვეუმსუბუქებ	ე, ო

§ 130. ზმნანი ამის ულულვებისანი, რომელნიცა სხუთობენ სრულ-
სა და მყოობადსა შინა:

ვეუწყი, ვეუწყოდი, ვეუწყოდე.
ვეუახლოვდები, დავუახლოვდი, დავუახლოვდე.¹
ვეუცხოებ, გავუცხოვდი, გავუცხოვდე.
ვეუგუნურებ, გავუგუნურდი, გავუგუნურდე.
შევუდგები, შევუდეგ, შევუდგე.²
ვეუთხრობ, ვეუთხარ, ვეუთხრა.

ამათთა ვენებითა ზმნათათჲს იხილე § 114.

§ 131. მიმოხრა მეექვთისა ულღვილებისა³ ზმნათა შემოქმედებით-
თა, რომელნიცა ნამყოსა სრულსა დროსა შინა განიკიდურებენ ე და
მყოობადსა შინა ო; მაგალ:.

საზღურებითისა სქესისა აწყოფ

მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი	მ რ ა ვ ლ ო ბ ი თ ი
ვჰსწერ	ვჰსწერთ
ჰსწერ	ჰსწერთ
ჰსწერს	ჰსწერენ

ნამყოფ უსრული

ვჰსწერდი	ვჰსწერდით
ჰსწერდი	ჰსწერდით
ჰსწერდა	ჰსწერდიან

B 25 r

¹ დაუეახლოვდი, დაუეახლოვდე B. დაუეახლოვდი, დაუახლოვდე A. ² შე-
უდგე A. ³ ულღვებისა B.

ნამყოფ სრული

მხოლოებითი

მრავლობითი

№ 51

დავსწერე
დავსწერე
დავსწერა

დავსწერეთ
დავსწერეთ |
დავსწერეს

ნამყოფ უსრულისი

დამიწერია
დაგიწერია
დაუწერია

დაგვწერია
დაგიწერიათ
დაუწერიათ

ნამყოფ უესრულისი

დამეწერა
დაგეწერა
დაეწერა

დაგეტყვებოდა
დაგეწერათ
დაეწერათ

მეოობადი

დავსწერო
დავსწერო ¹
დავსწეროს ²

დავსწეროთ
დავსწეროთ ³
დავსწერონ

ბრძანებითისა სქესისა აწყოფა

დავსწერე, ნუ დავსწერ
დავსწეროს, ნუ დავსწერს

დავსწერეთ, ნუ დავსწერეთ
დავსწერონ, ნუ დავსწერენ

მეოობადი |

№ 52 v

დავსწერდე, ნუ დავსწერდე
დავსწერდეს, ნუ დავსწერდეს

დავსწერდეთ, ნუ დავსწერდეთ
დავსწერდეთ, ნუ დავსწერდეთ
დავსწერდენ, ნუ დავსწერდენ

აპოტეოტიკასა სქესისა აწყოფა და მეოობადი

ვაშათუ დავსწერდე
ანუ დავსწერდე
უკეთუ ⁴ დავსწერდეს

დავსწერდეთ
დავსწერდეთ
დავსწერდენ

ნამყოფ სრული ⁵

ვაშათუ დავსწერდი
ანუ დავსწერდი
უკეთუ დავსწერდა

დავსწერდით
დავსწერდით |
დავსწერდიან

№ 52

¹ დავსწერო A. ² დავსწეროს A. ³ დავსწეროთ A. ⁴ ავტოგრაფში „ვაშათუ ანუ უკეთუ“ შემდეგ აღარ მეორდება. ⁵ ნამყოფ სრული და უსრულისი A.

ნამყოფ სრული და უსრულისი

ვაშათუ	დამიწერია	დაგვწერია
ანუ	დაგიწერია	დაგიწერიათ
უკეთუ	დაუწერია	დაუწერიათ

ნამყოფ უუსრულისი

ვაშათუ	დამეწერა	დაგტყწერა
ანუ	დაგეწერა	დაგეწერათ
უკეთუ	დაეწერა	დაეწერათ

განუსაზღვრებელისა სქესისა აწმყოფ—წერად, მიმღეობა აწმყოფ—მწერალი, ნამყოფ—დაწერილი, მყოფადი—დასაწერელი, დაწერალი, სასელზმნა—წერა, წერისა.

§ 132. მიმოკრა მეექვთისა ულლულებისა¹ ზმნათა ვნებითა რომელნიცა სრულსა დროსა შინა განიკიდურებენ ე და მყოფადსა შინა ოჲ მაგალ.:

B 26 r

საზღვრებოთისა სქესისა | აწმყოფ

ვიწერები	ვიწერებით
იწერები	იწერებით
იწერება	იწერებიან

ნამყოფ სრული

ვიწერებოდი	ვიწერებოდით
იწერებოდი	იწერებოდით
იწერებოდა	იწერებოდნენ

ნამყოფ სრული

დავიწერე	დავიწერეთ
დაიწერე	დაიწერეთ
დაიწერა	დაიწერნენ

A 53

ნამყოფ უსრულისი

დაწერილ ვარ	დაწერილ ვართ
დაწერილ ხარ	დაწერილ ხართ
დაწერილ არს	დაწერილ არიან

ნამყოფ უუსრულისი

დაწერილ ვიყავ	დაწერილ ვიყავით
დაწერილ იყავ	დაწერილ იყავით
დაწერილ იყო	დაწერილ იყვნენ

¹ ულუღილებისა B.

მეოთხედი

დავიწერო	დავიწეროთ
დაიწერო	დაიწეროთ
დაიწეროს	დაიწერნენ

ბრძანებითისა სქესისა აწმეოა ¹

დაიწერე, ნუ დაიწერები	დაიწერეთ, ნუ დაიწერებით
დაიწეროს, ნუ დაიწერების	დაიწერნენ, ნუ დაიწერებიან

B 26v

მეოთხედი

მხოლოდითი

დაიწერებოდე, ნუ დაიწერებოდე
დაიწერებოდეს, ნუ დაიწერებოდეს

მრავლობითი

დავიწერებოდეთ, ნუ დავიწერებოდეთ
დაიწერებოდეთ, ნუ დაიწერებოდეთ
დაიწერებოდნენ, ნუ დაიწერებოდნენ

აპოტეოტიკასა სქესისა აწმეოა და მეოთხედი

A 54

ვაშათუ	დავიწერებოდე	დავიწერებოდეთ
ანუ	დაიწერებოდე	დაიწერებოდეთ
უკეთუ ¹	დაიწერებოდეს	დაიწერებოდნენ

ნამეოა უსრული

ვაშათუ	დავიწერებოდი	დავიწერებოდით
ანუ	დაიწერებოდი	დაიწერებოდით
უკეთუ	დაიწერებოდის	დაიწერებოდენ

ნამეოა სრული და უსრულისი

ვაშათუ	დაწერილ ვარ	დაწერილ ვართ
ანუ	დაწერილ ხარ	დაწერილ ხართ
უკეთუ	დაწერილ არს	დაწერილ არიან

ნამეოა უუსრულისი

ვაშათუ	დაწერილ ვიყავ	დაწერილ ვიყავით
ანუ	დაწერილ იყავ	დაწერილ იყავით
უკეთუ	დაწერილ იყო	დაწერილ იყვნენ

¹ აწმეო B. ² ავტოგრაფში „ვაშათუ ანუ უკეთუ“ ქვემოთ აღარ მეორდება.

§ 133. ჰმსგავსადტ¹ მიმოიხტრიან² შემღგომნიცა ზმნანი ამის ულღვლებისანი, რომელნიცა ნამყოსა სრულსა დროსა შინა განიკიდუ- რებენ ე და მყოობადსა შინა ო:

B 27 r

A 55

ვჰსწურავ	ე, ო	ვჰკრებ	ე, ო
ვჰსწირავ	ე, ო	ვჰსჰამ	ე, ო
ვჰგზავნი	ე, ო	ვჰსცოხნი	ე, ო
ვჰრაცხ	ე, ო	ვჰკლეტ	ე, ო
ვჰყუფ	ე, ო	ვჰსძლევ	ე, ო
ვჰსთეს	ე, ო	ვჰლეს	ე, ო
ვჰმადლობ	ე, ო	ვჰპოვებ	ე, ო
ვჰზრდი	ე, ო	ვჰყოვნი	ე, ო
ვჰჟერავ	ე, ო	ვჰსწონ	ე, ო
ვჰრისხავ	ე, ო	ვჰსწჟსლ	ე, ო
ვჰხედავ	ე, ო	ვჰსტირ	ე, ო
ვჰმწყსი	ე, ო	ვჰსცხოვრებ	ე, ო
ვჰსწოვ	ე, ო	ვჰნადირობ	ე, ო
ვჰსჰტრეტ	ე, ო	ვჰსთხრი	ე, ო
ვჰსწევ	ე, ო	ვჰმალავ	ე, ო
ვჰსთრგუნავ	ე, ო	ვჰმსახურებ	ე, ო
ვჰყვრი	ე, ო	ვჰსდრტჯნავ	ე, ო
ვჰბაძავ	ე, ო	ვჰსწყინობ	ე, ო
ვჰსწავლობ ³	ე, ო	ვჰმართებ ⁴	ე, ო
ვჰსცტლი	ე, ო	ვჰხჟანჯავ	ე, ო
ვჰრიცხავ	ე, ო	ვჰნათობ	ე, ო
ვჰსწმედ ⁵	ე, ო	ვჰსკრიალებ ⁶	ე, ო
ვჰრულავ	ე, ო	ვჰსალამობ	ე, ო
ვჰსაუზმობ	ე, ო	ვჰსწჟსთ	ე, ო
ვჰხუმრობ	ე, ო	ვჰმგზავრობ	ე, ო
ვჰსაუბრობ	ე, ო	ვჰკიკინებ ⁷	ე, ო
ვჰბლავი	ე, ო	ვჰფუტავ	ე, ო
ვჰთხიზლობ	ე, ო	ვჰგონებ	ე, ო

§ 134. ზმნანი ამისი ულღვლებისანი, რომელნიცა სხჟაობენ სრულ- სა და მყოობადსა დროსა შინა: |

¹ ჰმსგავსადტუ A. ² მიმოიჟტრიან B. ³ + ვჰხედავ (გადაშლილია) B. ⁴ + ვჰსჟი B. ⁵ + ვჰსცდები (გადაშლილია) B. ⁶ + ვჰმარტაენებ B. ⁷ ვჰკიკინებ A.

ვკერავ, შეეკარ¹, შევკრა.
 ვპოროტებ, განვპოროტდი, განვპოროტდე.
 ვფრინავ, გავფრინდი, გავფრინდე.
 ვმჟავობ, დავმჟავდი², დავმჟავდე.
 ვბრთი, აღვბრთოლდი, აღვბრთოლდე.
 ვპრწყინავ, აღმოვპრწყინდი, აღმოვპრწყინდე.
 ვსცორავ, გავსცორდი, გავსცორდე.
 ვსჩავრობ, გავსჩავრდი გავსჩავრდე.
 ვპოროჩილებ, დავპოროჩილდი, დავპოროჩილდე.
 ვპრუნავ, დავპრუნდი, დავპრუნდე.
 ვყუთავი, აღვყუთავდი, აღვყუთავდე.
 ვკოკლობ, დავკოკლდი, დავკოკლდე. |
 ვსნეულებ, დავსნეულდი, დავსნეულდე.
 ვსწუხ, შევსწუხდი, შევსწუხდე.
 ვსძლიერებ, განვსძლიერდი, განვსძლიერდე.
 ვპორგავ, აღვპორგდი, აღვპორგდე.
 ვსწულები, მივსწუდი, მივსწუდე.
 ვსცლები, შევსცდი, შევსცდე.
 ვფრინავ, აღვფრინდი, აღვფრინდე.
 ვყარ, ავყაროლდი, ავყაროლდე.
 ვკულები, მოვკუდი, მოვკუდე.
 ვკაცობ, განვკაცდი, განვკაცდე.
 ვკრწნი, განვკრწნ³, განვკრწნა.
 ვკნავ⁴, მოვკნან, მოვკნა.
 ვკსნი, განვკსენ, განვკსნა.
 ვსდგები, აღვსდგე, აღვსდგე.
 ვსწუთავ, დავსწუ, დავსწუთა.
 ვსცავ, დავიცევ, დავიცუთა.
 ვსცხრები, დავსცხერ, დავსცხრე.
 ვპუტრები, დავპუტრ, დავპუტრე. |
 ვსთუტრები, დავითუტრ, დავითუტრა.
 ვშთები, დავშთი, დავშთე⁵.
 ვხლტი, შევხლტი, შევხლტე⁶.
 ვყოფ, განვყოფ, განვყო.
 ვსცემ, ვეც, ვსცე.

¹ შეეკარ A. ² დავმჟავდი B. ³ განვკრწნ B. ⁴ ვკნავ A. ⁵ დავშთი, დავშთ-
თე B. ⁶ შევხლტი, შევხლტე B.

ვჰკლავ, მოვჰკალ, მოვჰკლა.
 ვჰსწყლავ, მოვჰსწყალ, მოვჰსწყლა.
 ვჰსწყტები, დავჰსწყევ, დავჰსწყტმ.
 ვჰყტები, გავჰყევ, გავჰყტმ

და სხტანი¹. ვნებითთა ზმნათათჳს იხილე § 114.

A 57 სხოლიო. ზემო თქმულთა ზუთთავე უღლულებისა ზმნათა შორის არიან ესრეთნი უმეშტჳობი|თნი ზმნანი, რომელთა თუმცა აქტსთ სახე ანუ შემოქმედებითისა, გარნა არიან ვნებითნი; მაგალ. განძლიერ²დი² მადლითა იესუ ქრისტესითა, რომლისაცა ზმნისა აწყო არს ვჰსძლიერებ, ამისთჳს, ვინათგან ოდესცა ზმნა ესე უმეშტჳობითი იქმნების პირტჳლისა უღლულებისად, მაგალ. ვაძლიერებ, მაშინ ვნებითად ამის პირტჳლისა უღლულებისა იქმნების აწყო ვჰსძლიერდები, ნამეო უსრული—ვჰსძლიერდებოდი, სრული—განვჰსძლიერდი, მეოობადი—განვჰსძლიერდე. ანუ აქტსთ სახე ვნებითისა, გარნა არიან შემოქმედებითნი, მაგალ. ვჰსწყტდე-ბი და სხტანი.

§ 135. მიმოგრანი სხმით-გარდასლევითთა³ და მრჩობლ-სხმით-გარდასლევითთა⁴ ზმნათანი, რომელნიცა ყოელითურთ მჰსგავს არიან შემოქმედებითთაცა შინა და ვნებითთა პირტჳლისა უღლულებისა მიმოგრათა.

მაგალითი სხმით-გარდასლვითისა ზმნისა შემოქმედებითისა:

საზღჳრებითისა სქესისა |

B 28v

[აწყოჲ]	
მხოლოებითი	მრავლობითი
ვაწერინებ	ვაწერინებთ
აწერინებ	აწერინებთ
აწერინებს	აწერინებენ
ნამეოჲ უსრული	
ვაწერინებდი	ვაწერინებდით
აწერინებდი	აწერინებდით
აწერინებდა	აწერინებდიან
ნამეოჲ სრული	
დავაწერინე	დავაწერინეთ
დააწერინე	დააწერინეთ
დააწერინა	დააწერინეს

¹ + § 134 AB. ² განძლიერდი (ჰს უმედგაა ჩამატებული) B. ³ სხმით-გარდასლვითთა B. ⁴ მრჩობლ-სხმით-გარდასლვითთა B.

ნამყოფი უსრულესი

დამიწერინებოეს	დაგვიწერინებოეს
დაგიწერინებოეს	დაგიწერინებოესთ
დაუწერინებოეს	დაუწერინებოესთ

ნამყოფი უსრულესი

დამიწერინებოა	დაგვიწერინებოა
დაგიწერინებოა	დაგიწერინებოათ
დაუწერინებოა	დაუწერინებოათ

მეორობადი

დავაწერინო	დავაწერინოთ
დააწერინო	დააწერინოთ
დააწერინოს	დააწერინონ

ბრძანებითისა სქესისა აწმყოფი ¹

დააწერინე, ნუ დააწერინებ	დააწერინეთ, ნუ დააწერინებთ
დააწერინოს, ნუ დააწერინებს	დააწერინონ, ნუ დააწერინებენ

მეორობადი |

B 29r

დააწერინებდეთ, ნუ დააწერინებდეთ	დააწერინებდეთ, ნუ დააწერინებდეთ
დააწერინებდეს, ნუ დააწერინებდეს	დააწერინებდენ, ნუ დააწერინებდენ

აპოტოტიკაჲსა სქესისა აწმყოფი და მეორობადი

ვაშათუ	დავაწერინებდეთ	დავაწერინებდით
ანუ	დააწერინებდეთ	დააწერინებდით
უკეთუ ²	დააწერინებდეს	დააწერინებდენ

ნამყოფი უსრული

ვაშათუ	დავაწერინებდით	დავაწერინებდით
ანუ	დააწერინებდით	დააწერინებდით
AA 59 უკეთუ	დააწერინებდა	დააწერინებდიან

ნამყოფი სრული და უსრულესი

ვაშათუ	დამიწერინებოეს	დაგვიწერინებოეს
ანუ	დაგიწერინებოეს	დაგიწერინებოესთ
უკეთუ	დაუწერინებოეს	დაუწერინებოესთ

¹ აწმყოფი B. ² აპოტოტიკაჲში „ვაშათუ ანუ უკეთუ“ ქვემოთ აღარ მეორდება.

ნამყოჲ უესრულესი

ვაშათუ	დამიწერინებია	დაგვწერინებია
ანუ	დაგიწერინებია	დაგიწერინებიათ
უკეთუ	დაუწერინებია	დაუწერინებიათ

განუსაზღვრებელისა სქესისა აწყოჲ—დაწერინებად, მიმღეობა აწყოჲ—დამწერინებელი, ნამყოჲ—დაწერინებული, მყოობადი—დასაწერინებელი, დაწერინებადი, სახელჲმნა—დაწერინება, დაწერინებისა.

§ 136. მიმოჴრანი სხმით-გარდასლვითა ენებითა¹ ზმნათანი; მაგალ.: |

B 29v

საზღვრებითისა სქესისა აწყოჲ

მხოლოობითი	მრავლობითი
ვიწერინები	ვიწერინებით
იწერინები	იწერინებით
იწერინება	იწერინებიან

ნამყოჲ უსრული

ვიწერინებოდი	ვიწერინებოდით
იწერინებოდი	იწერინებოდით
იწერინებოდა	იწერინებოდიან

ნამყოჲ სრული

დავიწერინე	დავიწერინენით
დაიწერინე	დაიწერინენით
დაიწერინა	დაიწერინენ ²

ნამყოჲ უსრულესი |

A 60

დაწერინებულ ვარ	დაწერინებულ ვართ
დაწერინებულ ხარ	დაწერინებულ ხართ
დაწერინებულ არს	დაწერინებულ არიან

ნამყოჲ უესრულესი

დაწერინებულ ვიყავ	დაწერინებულ ვიყავით
დაწერინებულ იყავ	დაწერინებულ იყავით
დაწერინებულ იყო	დაწერინებულ იყვნენ

მყოობადი

დავიწერინო	დავიწერინოთ
დაიწერინო	დაიწერინოთ
დაიწერინოს	დაიწერინონ

¹ ენებათა A. ² დაიწერინენ B.

ბრძანებითისა სქესისა აწჟოა

დაიწერინე, ნუ დაიწერინები დაიწერინეთ, ნუ დაიწერინებით |
B 30r დაიწერინოს, ნუ დაიწერინება დაიწერინონ, ნუ დაიწერინებიან

მეოთხადი

მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი

დაიწერინებოდე ნუ დაიწერინებოდე
დაიწერინებოდეს ნუ დაიწერინებოდეს

მ რ ა ე ლ ო ბ ი თ ი

დაიწერინებოდეთ ნუ დაიწერინებოდეთ
დაიწერინებოდეთ ნუ დაიწერინებოდეთ
დაიწერინებოდენ ნუ დაიწერინებოდენ

აპოტეტიკაჲსა სქესისა აწჟოა და მეოთხადი

ვაშათუ დაიწერინებოდე დაიწერინებოდეთ
ანუ დაიწერინებოდე დაიწერინებოდეთ
უკეთუ ¹ დაიწერინებოდეს დაიწერინებოდენ

ნამჟოა უსრული

ვაშათუ დაიწერინებოდი დაიწერინებოდით
ანუ დაიწერინებოდი დაიწერინებოდით |
A 61 უკეთუ დაიწერინებოდის დაიწერინებოდინან

ნამჟოა ² სრული და უსრულესი

დაწერინებულ ვარ დაწერინებულ ვართ
დაწერინებულ ხარ დაწერინებულ ხართ
დაწერინებულ არს დაწერინებულ არიან

ნამჟოა უუსრულესი

ვაშათუ დაწერინებულ ვიყავ დაწერინებულ ვიყავით
ანუ დაწერინებულ იყავ დაწერინებულ იყავით
უკეთუ დაწერინებულ იყო დაწერინებულ იყუნენ

§ 137. მიმოგრანი მრჩობლ-სხმით-გარდასლუთთა შემოქმედებითთა ზმნათანი; მაგალ.:

საზღტრებიითისა სქესისა აწჟოა

მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი მ რ ა ე ლ ო ბ ი თ ი
ვაწერინებინებ ვაწერინებინებთ |
აწერინებინებ აწერინებინებთ
აწერინებინებს აწერინებინებენ

B 30v

¹ ავტოგრაფში „ვაშათუ ანუ უკეთუ“ ქვემოთ აღარ მეორდება. ² ნამჟო B.

ნამყოფ უსრული

ვაწერინებინებდი	ვაწერინებინებდით
აწერინებინებდი	აწერინებინებდით
აწერინებინებდა	აწერინებინებდიან

ნამყოფ სრული

დავაწერინებინებე	დავაწერინებინებეთ
დააწერინებინებე	დააწერინებინებეთ
დააწერინებინებინა	დააწერინებინებინეს

ნამყოფ უსრულესი

დამიწერინებინებო	დაგვწერინებინებო
დაგიწერინებინებო	დაგიწერინებინებოთ
დაუწერინებინებო	დაუწერინებინებოთ

ნამყოფ უუსრულესი

დამიწერინებინებია	დაგვიწერინებინებია ¹
დაგიწერინებინებია	დაგიწერინებინებიათ
დაუწერინებინებია	დაუწერინებინებიათ

მეოთხედი

დავაწერინებინებინო	დავაწერინებინებინოთ
დააწერინებინებინო	დააწერინებინებინოთ
დააწერინებინებინოს	დააწერინებინებინონ

ბრძანებითისა სქესისა აწმყოფ

მხოლოებითი

დააწერინებინებინე, ნუ დააწერინებინებ
დააწერინებინებინოს, ნუ დააწერინებინებინებს ²

მრავლობითი

დააწერინებინებინეთ, ნუ დააწერინებინებინებთ
დააწერინებინებინონ, ნუ დააწერინებინებინებთ |

მეოთხედი

მხოლოებითი

დააწერინებინებდე, ნუ დააწერინებინებდე
დააწერინებინებდეს, ნუ დააწერინებინებდეს

მრავლობითი

დავაწერინებინებდეთ, ნუ დავაწერინებინებდეთ
დააწერინებინებდეთ, ნუ დააწერინებინებდეთ
დააწერინებინებდენ, ნუ დააწერინებინებდენ

¹ დაგვწერინებინებია B. ² ნუ დააწერინებინებეს A, ნუ დააწერინებინებენ B.

აპოკეთიკაძსა სქესისა აწქოა და მეოობადი

ვაშათუ	დავაწერინებინებდე,	დავაწერინებინებდე
ანუ	დააწერინებინებდე,	დააწერინებინებდე
უკეთუ ¹	დააწერინებინებდეს,	დააწერინებინებდენ

ნამქოა უსრული

ვაშათუ	დავაწერინებინებდი	დავაწერინებინებდი
ანუ	დააწერინებინებდი	დააწერინებინებდი
A 63 უკეთუ	დააწერინებინებდა	დააწერინებინებდიან

ნამქოა სრული და უსრულესი

ვაშათუ	დამიწერინებინებდეს	დაგვიწერინებინებდეს
ანუ	დაგიწერინებინებდეს	დაგიწერინებინებდეს
უკეთუ	დაუწერინებინებდეს	დაუწერინებინებდაეს

ნამქოა უუსრულესი

ვაშათუ	დამიწერინებინებია ²	დაგვიწერინებინებია
ანუ	დაგიწერინებინებია	დაგიწერინებინებიათ
უკეთუ	დაუწერინებინებია	დაუწერინებინებიათ

სხოლიო. განუსაზღვრებელნი მიმღეობანი და სახელუმანნი მრჩობლ-სხმით-გარდასლვითისანი³ იგივე არიან, რაჲცა სხმით-გარდასლვითისანი, გარნა შესაძლებელ არს იძულებით მოყუანა მათი ამათ სქესთა შინა, რომელნიცა არასადა ქართულებრსა შინა წერილსა იპოვების, ნუუკტჲ მელექსეთა და მოშაირეთა⁴ დასჭირდეს სადამე დამეტებისათჳს მარცუალთასა; მაგალ.:|

B 31v განუსაზღვრებელისა სქესისა აწქოა—დაწერინებინებად, მიმღეობა აწქოა—დამწერინებინებელი, ნამქოა—დაწერინებინებული, მეოობადი—დასაწერინებინებელი, დაწერინებინებადი, სახელუმანა—დაწერინებინება, დაწერინებინებინებია⁵.

A 64 § 188. მიმოჯრანი ვნებითთა მრჩობლ-სხმით-გარდასლვითთა⁶ ზმნათანი, რომელნიცა მისტჲ| ჰაზრისათჳს იძულებით არიან მოყუანილ და არასადა კმარებულ; მაგალ.:

საზღვრებითისა სქესისა აწქოა

მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი	მ რ ა ე ლ ო ბ ი თ ი
ვიწერინებინებდი	ვიწერინებინებდი
იწერინებინებდი	იწერინებინებდი
იწერინებინებდა	იწერინებინებდა

¹ ავტოგრაფში "ვაშათუ ანუ უკეთუ" ქვემოთ აღარ მეორდება. ² დაგვიწერინებინებია B. ³ მრჩობლ-სხმით-გარდასლვითისანი B. ⁴ მოშაირეთა A. ⁵ დაწერინებინებინებდასა A. ⁶ მრჩობლ-სხმით-გარდასლვითთა B.

ნამქოჲ უსრული

ვიწერინებინებოდი
იწერინებინებოდი
იწერინებინებოდა

ვიწერინებინებოდით
იწერინებინებოდით
იწერინებინებოდინან

ნამქოჲ სრული

დავიწერინებინებინე
დაიწერინებინებინე
დაიწერინებინებინა

დავიწერინებინებინეთ
დაიწერინებინებინეთ
დაიწერინებინებინენ

ნამქოჲ უსრულესი

დაწერინებინებულ ვარ
დაწერინებინებულ ხარ
დაწერინებინებულ არს

დაწერინებინებულ ვართ
დაწერინებინებულ ხართ
დაწერინებინებულ არიან

ნამქოჲ უუსრულესი

დაწერინებინებულ ვიყავ
დაწერინებინებულ იყავ
დაწერინებინებულ იყო

დაწერინებინებულ ვიყავით|
დაწერინებინებულ იყავით
დაწერინებინებულ იყვნენ

B 32r

ბრძანებითისა სქესისა აწმქოჲ

მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი

დაიწერინებინებინე, ნუ დაიწერინებინები|
დაიწერინებინებინოს, ნუ დაიწერინებინებინ

მ რ ა ვ ლ ო ბ ი თ ი

დაიწერინებინებინეთ, ნუ დაიწერინებინებით
დაიწერინებინებინენ, ნუ დაიწერინებინებინა

მეოზობადი

მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი

დაიწერინებინებოდი, ნუ დაიწერინებინებოდი
დაიწერინებინებოდის, ნუ დაიწერინებინებოდის

მ რ ა ვ ლ ო ბ ი თ ი

დავიწერინებინებოდეთ, ნუ დავიწერინებინებოდეთ
დაიწერინებინებოდეთ, ნუ დაიწერინებინებოდეთ
დაიწერინებინებოდენ, ნუ დაიწერინებინებოდენ

აჰოტეთიკაჲსა სქესისა აწმქოჲ და მეოზობადი

მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი

დავიწერინებინებოდე
დაიწერინებინებოდე
დაიწერინებინებოდეს

მ რ ა ვ ლ ო ბ ი თ ი

დავიწერინებინებოდეთ
დაიწერინებინებოდეთ
დაიწერინებინებოდნენ

ვაშათუ

ანუ

უკეთუ¹

¹ ავტოგრაფში „ვაშათუ ანუ უკეთუ“ ქვემოთ აღარ მეორდება.

ნამყოფი უსრული

ვაშათუ	დავიწერინებინებოდი	დავიწერინებინებოდი
ანუ	დაიწერინებინებოდი	დაიწერინებინებოდი
უკეთუ	დაიწერინებინებოდა	დაიწერინებინებოდენ

ნამყოფი¹ სრული და უსრულისი

ვაშათუ	დაწერინებინებულ ვარ	დაწერინებინებულ ვართ
A 66 ანუ	დაწერინებინებულ ხარ	დაწერინებინებულ ხართ
უკეთუ	დაწერინებინებულ არს	დაწერინებინებულ არიან

ნამყოფი¹ უუსრულისი |

B 32v	დაწერინებინებულ ვიყავ	დაწერინებინებულ ვიყავით
	დაწერინებინებულ იყავ	დაწერინებინებულ იყავით
	დაწერინებინებულ იყო	დაწერინებინებულ იყვნენ

სხოლიო. ყოველნი ზმნანი ყოვლისა უღლულებისანი იქმნებიან სხმით-გარდასლუთად და მიმოიჭრებიან მსგავსად პირუტლისა უღლულებისა სქესისა შემოქმედებითაცა შინა და ვნებითა.

§ 139. უკანონო ზმნანი არიან იგინი, რომელნიცა არა შეუდგებიან ზემო-წერილთა კანონთა და ვერ განვლიან ჰსქესთა შინა და დროთა სრულებით.

სხოლიო. ამათ უკანონოთა ზმნათაგანნი არიან:

1) სხტად და სხტად მიმოვრდინი ანუ ნაკლულევანნი და სხტათაგან ზმნათა აღვსებულნი; 2) ნაკლობითნი, რომელთაცა აკლნ სრულებით რომელნიმე დრონი და არა აღივსებიან სხტათაგან; 3) უხტუბითნი, რომელნიცა ერთნი და იგივენი ზმნანი სხსა და სხსა უღლულებისა ქტსშე დაიწესებიან და აქტსთ² ერთნი და იგივე ნამყონი და მყოობადნი დრონი ვნებითისანი³; 4) და პირნაკლნი, რომელთაცა აკლნ პირნი ანუ პირუტლი და ანუ მეორე და ანუ ორნივე პირუტლნი.

A 67 § 140. სხტად და სხტად მიმოვრდინი ზმნანი არიან 1) არსებითი ზმნა, რომელ არს: ვარ, რომელსაცა თვნიერ აწმყოხსა დროსა არა რაჲმე დროჲ აქტს ყოველთა შინა სქესთა, რომელიცა აღივსების სხტათა დროთა შინა; 2) ვიყო—უმეშტობითისა ზმნისაგან, რომელიცა ეგრეთჲს ნაკლობითი არს, ვინათგან არა აქტს აწმყოჲ დრო, გარდა ნამყოთა და მყოობადისა; 3) ვაჲლევ, რომელსაცა გარდა აწმყოხსა და ნამყო უსრულისა დროხსა სხტა დრონი არა აქტნ და ესეცა აღივსების B 33r სხტათა დროთა შინა მივჰსცემ ზმნისაგან | და ესრეთ სრული იქნების

¹ ნამყო B. ² აქტნ B. ³ და ვნებითნი B.

მივეც, უსრულესი—მიმიციეს, უუსრულესი—მიმიცია, მყოობადი—მი-
 გჰსცე; 4) ვერევი, რომელსაცა თვნიერ აწმყოსა და ნამყოსა უსრული-
 სი არა რაამე აქტს სხტა დრო, რომელიცა აღივსების ვუთხრობ ზმნი-
 საგან სხტათა დროთა შინა; მაგალ. ვუთხარ, მითხრობიეს, მითხრობია,
 ვუთხრა; 5) ვიტკე—ამასცა ეგრეთჲმ გარდა აწმყოსა და ნამყო უსრუ-
 ლისა სხტა არა რაამე აქტს დრო, რომელიცა აღივსების; 6) ვჰსთქ
 ზმნისაგან, რომელიცა ეგრეთჲმ ნაკლობითი არს, ვინათგან არა აქტს
 აწმყო და ნამყო უსრული დრო და თუ სადმე¹ აქტს, ვითარცა ესე
 ვჰსთქტამ, ვჰსთქტიდი, იძულებითი არს და არა ჩტჲულებითი, ხოლო
 ზედ-დადებულსა ამისა ზმნასა აქტს სრულებით ყოველნი დრონი; მა-
 გალ. განვჰსთქტამ, განვჰსთქტიდი, განვჰსთქ და სხტანი; ხოლო ვიტკე
 ზმნასა აღივსებს ესრეთ დროთა შინა, მაგალ. ვჰსთქ, მითქტამს, მეთქტა.

A 68 ვჰსთქტა ჰმსგავსადჲ² 7) ვამბობ ზმნასა, რომელსაცა თვნიერ აწმყო-
 სი და ნამყო უსრულისა დროსა არა რაამე აქტს, აღივსებს ვჰსთქ ზმნა;
 8) ვჰსტამ—ამასცა გარდა აწმყოსა და ნამყო უსრულისა არა რაამე
 დრო აქტს და აღივსების ვჰლევ ზმნისაგან ესრეთ: დავლიე, დამილე-
 ვიეს, დამელივა, დავლიო; 9) ველი—ესეცა დაკლებულ არს დროთაგან,
 გარდა აწმყოსა და ნამყოსა უსრულისა, და აღივსების ვუცდი ზმნისაგან
 ესრეთ: მოვუცადე, მომიცდიეს, მომეცადა, მოვუცადო; 10) ვალ—ესეცა თუმ-
 ცა არა ნაკლულევან არს დროთაგან, გარნა სხტა-და-სხტაობით განელის
 მიმოტრათა შინა, ვითარცა მაგალითსა შინა ჩტენებულ არს § 145.

§ 141. ნაკლობითნი ზმნანი არიან: 1) ვიცი, რომელსაცა აკლნ
 დრონი და არა აღივსების სხტისა ზმნისაგან, მაგალ. აწმყო და სრუ-
 ლი—ვიცი, ნამყო უსრული—| ვიცოდი, ნამყო უსრულესი და უუს-
 რულესი—მცოდნიეს, მცოდნია, ბრძანებითისა და აპოტეტიკასა სქესისა
 მყოობადი—ვიცოდე; 2) ვესავ, რომელსაცა გარდა აწმყოსა და ნამყო
 უსრულისა³ სხტა არა რაამე აქტს დრო და უკეთუ იძულებით აღი-
 ვსებს ვინმე ამით ვიესვე, ვიესვო, იგი ვნებითისა ზმნისა არს, რომელ
 არს ვიესვები და მისთჳსცა იძულებითი არს და არა ამისი, ვინათგან
 არასადა იპოვების ჩტჲნსა შინა მწერლობასა; 3) ვჰფლობ—ამასცა, გარ-
 და აწმყოსა და ნამყო უსრულისა, არა რაამე დრო აქტს სხტა;

A 69 4) ვჰზი—ამას გარდა ამისა არა| რაამე სხტად დრო აქტს, რომლისაცა
 დრო არს ნამყო სრული; 5) ვჰსდგა—ესეცა ჰმსგავსი არს ვჰზი ზმნი-
 სი, 6) დამეავს—ამასცა, გარდა აწმყოსა და ნამყო უსრულისა, არა
 რაამე აქტს სხტა დრო.

¹ სადამე B. ² ჰმსგავსადჲ A. ³ უსრულისი A.

§ 142. უბჭუბითნი ზმნანი არიან კნინლა ყოველნი ზმნანი მეორისა ულულულებისანი, რომელთაცა ოდენ აქტსთ დრონი აწმყონი და ნამყო უსრულნი, ხოლო სხუათა დროთა შინა აღიესებიან ანუ მეხუთისა ულულულებისა ზმნათაგან, ანუ ენებითთა ზმნათაგან; მაგალ. მრცხტწნის, ვირცხტწნი და ესე აღიესების ენებითისა ამის ზმნისაგან, რომელ არს ვირცხტწნები, სრული—შევირცხტწინე, შევირცხტწინო. ჰმსგავსდევ¹: მავსოჲს, მძინავს, მესმის, მღჳმავს და სხუანი.

§ 143. პირნაკლნი ზმნანი არიან: 1. რომელსაცა აკლს პირი პირატული, მაგალ. მწერ, მწერს; 2. რომელსაცა აკლს პირი მეორე, მაგალ. გწერ, გწერს; გარნა ესენი სრულებით განვლიან ყოველთა შინა სქესთა და დროთა და ყოვლისა ულულულებისა ზმნანი შესაძლებელ B 34 r არიან ესრეთ პირნაკლ-ყოფად, ვითარცა პირატლისა სახისანი, ეგრეთჲ სხმით-გარდასელითნი², და 3. რომელსაცა აკლნ პირნი პირატული და მეორე, რომელნიცა³ აწმყოჲსა და მყოზადისა დროჲსანი ოდენ ითქმნიან სამთადევ პირთადმი; მაგალ. აწმყოჲ—ჟერ-არს ჩემდა, ჟერ-არს შენდა, ჟერ-არს მისდა.

A 70 მყოზადი—ჟერ-იყო ჩემდა, ჟერ-იყო შენდა ჟერ-იყო მისდა. აწმყოჲსა და ნამყოჲსა უსრულისა დროჲსანი ოდენ: აწმყო—ჰმტწნის ჩემდა, მტწნის შენდა, მტწნის მისდა. შეჰგავს ჩემდა, შეჰგავს შენდა, შეჰგავს მისდა.

უსრული—ჰმტწნოდა ჩემდა, ჰმტწნოდა შენდა, ჰმტწნოდა მისდა. შეჰგუჲნდა ჩემდა, შეჰგუჲნდა შენდა, შეჰგუჲნდა მისდა.

ჰმსგავსადტჲ: საჲმარ არს, საჲმარ იყო; სათანადო არს, სათანადო იყო და სხუანი.

§ 144. მიმოტრა უკანონოსა ზმნისა არსებითისა, რომელ არს ვარ-

საზღურებითისა სქესისა აწმყოჲ

მხოლოობითი

მრავლობითი

ვარ

ვართ

ხარ

ხართ

არს

არიან

ნამყოჲ⁴ უსრული

ვიყოფოდი

ვიყოფოდით

იყოფოდი

იყოფოდით

იყოფოდის

იყოფოდიან

¹ ჰმსგავსადტჲ B. ² გარდასლუთნი B. ³ ხოლო მესამე B. ⁴ ნამყო B.

ნამეოა¹ სრული

ვიყავ	ვიყავით
იყავ	იყავით
იყო	იყვნენ

B 34v

A 71

ნამეოა¹ უსრულესი |

ვპოფილ ვარ	ვპოფილ ვართ
პოფილ ხარ	პოფილ ხართ
ყოფილ არს	ყოფილ არიან

ნამეოა უუსრულესი

ვპოფილ ვიყავ	ვპოფილ ვიყავით
პოფილ იყავ	პოფილ იყავით
ყოფილ იყო	ყოფილ იყვნენ

მეოობადი

ვიყო	ვიყოთ
იყო	იყოთ
იყოს	იყვნენ

ბრძანებითისა სქესისა აწმეოა²

იყავ, ნუ ხარ	იყავით, ნუ ხართ
იყოს, ნუ არს	იყვნენ, ნუ არიან

მეოობადი

	ვიყოფოდეთ, ნუ ვიყოფოდეთ
იყოფოდე, ნუ იყოფოდე	იყოფოდეთ, ნუ იყოფოდეთ
იყოფოდეს, ნუ იყოფოდეს	იყოფოდენ, ნუ იყოფოდენ

აპოტეტიკაჲსა სქესისა აწმეოა და მეოობადი

ვაშათუ	ვიყოფოდე	ვიყოფოდეთ
ანუ	იყოფოდე	იყოფოდეთ
უკეთუ ³	იყოფოდეს	იყოფოდენ ⁴

ნამეოა უსრული

ვაშათუ	ვიყოფოდი	ვიყოფოდით
ანუ	იყოფოდი	იყოფოდით
უკეთუ	იყოფოდა	იყოფოდინა

¹ ნამეო. B. ² აწმეო B. ³ ავტოგრაფში „ვაშათუ ანუ უკეთუ“ ქვემოთ აღარ მეთოდება. ⁴ იყოფოდენ A.

B 35r

ნამეოჲ სრული და უსრულესი

ვაშათუ	ვჰყოფილ ვარ	ვჰყოფილ ვართ
ანუ	ჰყოფილ ხარ	ჰყოფილ ხართ
უკეთუ	ყოფილ არს	ყოფილ არიან

ნამეოჲ უსრულესი |

A 72 ვაშათუ	ვჰყოფილ ვიყავ	ვჰყოფილ ვიყავით
ანუ	ჰყოფილ იყავ	ჰყოფილ იყავით
უკეთუ	ყოფილ იყო	ყოფილ იყუენ

განუსაზღვრებელისა სქესისა აწმეოჲ—ყოფად, მიმღეობა აწმეოჲ—
მყოფელი, ნამეოჲ—ყოფილი, მყოზადი—ყოფადი; საყოფელი. სახელ-
ზმნა—ყოფა, ყოფისა და სხუანი.

§ 145. მიმოვრა უკანონოსა უქმეშტობითისა ზმნისა, რომელ
არს ვალ.

საზღვრებითისა სქესისა აწმეოჲ

მხოლობითი

მრავლობითი

ვალ	ვალთ
ხუალ	ჰხუალთ
ვალს	ჰვლენ ¹

ნამეოჲ² უსრული

ვიდოდი	ვიდოდით
ჰხვდოდი	ჰხვდოდით
ვიდოდა	ჰვიდოდან

ნამეოჲ სრული

ველე ³	ველეთ
ჰვლე ⁴	ჰვლეთ
ჰვლო	ჰვლეს

B 35v

ნამეოჲ უსრულესი

მივლიეს	გვვლიეს
გივლიეს	გივლიესთ
უვლიეს	უვლიესთ

ნამეოჲ უსრულესი

მივლია	გვვლია
გივლია	გივლიათ
უვლია	უვლიათ

¹ ვპლენ B. ² ნამყო B. ³ ვეკლე B. ⁴ ვკლე B.

მეორობადი

ველო	ველოთ
ჰელო	ჰელოთ
ჰელოს	ჰელონ

ბრძანებითისა სქესისა აწმეოჲ

ჰელე, ნუ ხუალ	ჰელეთ ¹ , ნუ ხუალთ
ჰელოს ² , ნუ ვალს	ჰელონ, ნუ ჰელონ

მეორობადი

ჰელიდე, ნუ ჰელიდე	ველიდეთ, ნუ ველიდეთ
ჰელიდეს, ნუ ჰელიდეს	ჰელიდეთ, ნუ ჰელიდეთ
	ჰელიდენ, ნუ ჰელიდენ ³

აპოტეოტიკასა სქესისა აწმეოჲ და მეორობადი

ვაშათუ	ველიდე	ველიდეთ ⁵
ანუ	ჰელიდე	ჰელიდეთ ⁶
უკეთუ ⁴	ჰელიდეს	ჰელიდენ ⁷

ნამეოჲ უსრული

ვაშათუ	ველიდი	ველიდით ⁸
ანუ	ჰელიდი	ჰელიდით ⁹
უკეთუ	ჰელიდა	ჰელიდიან ¹⁰

B 36r

ნამეოჲ სრული და უსრულესი

ვაშათუ	გივლიეს	გვვლიეს
ანუ	გივლიეს	გივლიესთ
უკეთუ	უვლიეს	უვლიესთ

ნამეოჲ¹¹ უუსრულესი

ვაშათუ	გივლია	გვვლია
ანუ	გივლია	გივლიათ
უკეთუ	უვლია	უვლიათ

განუსაზღვრებელისა სქესისა აწმეოჲ—სტლად¹², მიმღეობა აწმეოჲ—
მსტლელი¹³, მავალი, ნამეოჲ—გაველილი, წარსრული, მეორობადი—სავ-
ლელი, წარსასტლელი, | სახელზმნა—სლტა, სლჟსა და სხტანი.

A 74

¹ ჰელეთ B. ² ჰელოს B. ³ ჰელიდენ B. ⁴ ავტოგრაფში „ვაშათუ ანუ უკეთუ“
ქვემოთ აღარ მგორდება. ⁵ ველიდით A. ⁶ ჰელიდით A. ⁷ ჰელიდიან, A. ⁸ ველიდეთ
A. ⁹ ჰელიდეთ A. ¹⁰ ჰელიდენ AB. ¹¹ ნამეო B. ¹² სლტად B. ¹³ მსვლელი B.

§ 146. მიმოგრა პირნაკლისა ზმნისა, რომელსა აკლს პირი პირტყლი.

საზღვრებითისა სქესისა აწმოა

მხოლოდობითი

მრავლობითი

მწერ

მწერთ

მწერს

მწერენ

ნამყოფი უსრული

მწერდი

მწერდით

მწერდა

მწერდენ

ნამყოფი სრული

დამწერე

დამწერეთ

დამწერა

დამწერეს

ნამყოფი უსრულესი

დაგიწერივარ

დაგიწერივართ

დაუწერივარ

დაუწერივართ |

B 36v

ნამყოფი უსრულესი

დაგეწერე

დაგეწერეთ

დავეწერე

დავეწერეთ

მეოთხადი

დამწერო

დაგტწეროთ

დამწეროს

დაგტწერონ ¹

ბრძანებითისა სქესისა აწმოა

დამწერე, ნუ დამწერ

დამწერეთ, ნუ დამწერთ

დამწეროს, ნუ დამწერს

დამწერონ, ნუ დამწერენ

მეოთხადი

დამწერდე, ნუ დამწერდე

დამწერდეთ, ნუ დამწერდეთ

დამწერდეს, ნუ დამწერდეს

დამწერდენ, ნუ დამწერდენ |

A 75

აპოტოტიკაჲსა სქესისა აწმოა და მეოთხადი

ვაშათუ

დამწერდე

დამწერდეთ

უკეთუ ²

დამწერდეს

დამწერდენ

ნამყოფი უსრული

ვაშათუ

დამწერდი

დამწერდით

უკეთუ

დამწერდა

დამწერდიან

¹ დაგტწეროს B. ² ავტოგრაფში „ვაშათუ უკეთუ“ ქვემოთ აღარ მეორდება.

ნამყოფ სრული და უსრულისი

ვაშათუ	დაგიწერივარ	დაგიწერივართ
უკეთუ	დაუწერივარ	დაუწერივართ

ნამყოფ უსრულისი

ვაშათუ	დაგეწერე	დაგეწერეთ
უკეთუ	დავეწერე	დავეწერეთ

სხოლიო. განუსაზღვრებელად მიმდებოდ და სახელზმნად პირ-
ნაკლთა ზმნათა კმსახურებენ თჳსთა პიროანთა ზმნათა განუსაზღვრე-
ბელნი მიმდებოანი და სახელზმნანი. |

B 37r § 147. მიმოჴრა პირნაკლისა ზმნისა, რომელსა აკლს პირი გვო-
რე; მაგალ.:

საზღვრებიითისა სქესისა აწმყოფ

მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი	მ რ ა ვ ლ ო ბ ი თ ი
დაგწერ	დაგწერთ
დაგწერს	დაგწერენ

ნამყოფ სრული

დაგწერდი	დაგწერდით
დაგწერდა	დაგწერდიან

ნამყოფ სრული

დაგწერე	დაგწერეთ
დაგწერა	დაგწერეს

ნამყოფ უსრულისი

დამიწერიხარ	დაგვიწერიხართ
დაუწერიხარ	დაუწერიხართ

ნამყოფ უსრულისი |

დამეწერე	დაგუწერე
დაეწერე	დაეწერეთ

მყოობადი

დაგწერო	დაგწეროთ
დაგწეროს	დაგწერონ

ბრძანებითისა სქესისა აწმყოფ

დაგწერა, ნუ დაგწერს	დაგწერეს, ნუ დაგწერენ
---------------------	-----------------------

მყოობადი

დაგწერდა, ნუ დაგწერდა	დაგწერდეთ, ნუ დაგწერდეთ
	დაგწერდენ, ნუ დაგწერდენ

B 37v ვაშათუ აპოტოტიკასა სქესისა აწმყო და მყოობადი |
 უკეთუ¹ დაგწერდე დაგწერდე
 დაგწერდეს დაგწერდეს

ნამყო უსრული

ვაშათუ დაგწერდი დაგწერდი
 უკეთუ დაგწერდა დაგწერდიან

ნამყო სრული და უსრულისი

ვაშათუ დამიწერიხარ დაგწერიხარ
 უკეთუ დაუწერიხარ დაუწერიხარ

ნამყო უუსრულისი

ვაშათუ დამეწერე დაგტმწერეთ
 უკეთუ დაეწერე დაეწერეთ

სხოლიო. ყოველნი ზმნანი პიროვანნი შესაძლებელ არიან პირ-
 ნაკლ-ყოფად, ვინადგან² ქართულსა ენასა აქტს დიდად ნიჰად თვსება
 ესე, რომლისაგანცა სხტანი მრავალნი ენანი დაკლებულ არიან და
 ამისთვს ნეტართა მთარგმნელთა ჩუშნთა უგმარებრესყე იგი უმეტეს-
 ბრძანებითისა, ანუ ვედრებითისა³, ანუ აღთქმისა სქესსა შინა-|

A 77, B 38r

თ ა ვ ი დ

თ ვ ს მ ე ო თ ს ი ს ა ს ი ტ ე ვ ს ნ ა წ ი ლ ი ს ა , რ ო მ ე ლ - ა რ ს

მ ი მ ლ ე ო ბ ა

§ 148⁴. მიმლეობა არს ნაწილი სიტყვსა, რომელიცა სახელობით-
 დაჰნიშნავს მოკმედებასა ანუ ვნებასა, ამისთვს სახელისადა და ზმნისა⁵
 აქტს თვსებანი; მაგალ. შემოქმედი, დამბადებელი, დაბადებული, ცხო-
 ვნებადი, დასაწერელი და სხტანი.

§ 149⁶. თვსებანი ანუ მღევარი მიმლეობისანი არიან ექტს: ნა-
 თესავი, ნაკტმთი, სახე, რიცხვი,⁷ დრო და ბრუნტა.

§ 150⁸. მიმლეობა ვინათგან, ვითარცა ზედშესრული სახელი, ეგ-
 რეთ გმარებულ არს სიტყუათა შინა, ამისთვს ნათესავი მიმლეობისა
 სახელისამებრ არს საზოგადო; მაგალ. ქმნილი, მკერვალი, მწერალი,

¹ ავტოგრაფში „ვაშათუ, უკეთუ“ ქვემოთ აღარ მგორდება. ² ვინათგან B.
³ ვედრებითისი A. ⁴ ავტოგრაფში ეს პარაგრაფი შეცდომით კვლავ 147 ნომრითაა
 აღნიშნული და ამიტომ მომდევნო პარაგრაფების ნომრებიც ერთი ნაკლებია. ⁵ ზმნა-
 ს A. ⁶ § 148 B. ⁷ რიცხვ B. ⁸ § 149 B.

საქმელები და სხუანი. ხოლო ვინათგან მიმღეობა ჰნიშნავს მოქმედება-
სა და ვნებასა, ამისთჳს ნათესავიცა მიმღეობისა ზმნისამებრ არს ანუ
შემოქმედებითი, ანუ ვნებითი, რამეთუ ყოველი. მიმღეობა აწმყოასა
დროასა არს შემოქმედებითი, რომლისაცა ნიშანნი არიან მარცტალაქ-
ნი ესე: თავად მე, მმ. მო და ბოლოდ ლი, ელი¹; მაგალ. მეტყუპლი,
მმექმი, მორბედი და სხუანი; ხოლო ნამყოასა და მყოობადისა დროა-
სანი არიან ვნებითნი, ნიშანნი ნამყოასა დროასანი: თავად ნა, ბოლოდ
რი, ლი, ლი, ი. მაგალ. ნაქმარი, ნაწერი, ნამზადი, დაწერილი, ნამკი,
A 78 ნახნავი² და სხუანი. ნიშანნი მყოობადისა დროასანი თავად სა, | ბო-
B 38v ლოდ ი, ელი, ადი; | მაგალ. საწერი, საქები, სანუტყარი³, სამღერელი,
საცემელი, ქმნადი, ჭჳნადი, სწავლადი და სხუანი.

§ 151⁴. ნაქმარი მიმღეობისა ეგოდენი და ეგვეითარივე არს, ვი-
თარცა სახელისა და ზმნისა: მარტივი, მაგალ. მეტყუპლი, წე-
რილი; ჰრთული, მაგალ. წინასწარმეტყუპლი, დაწერილი, აღწერილი
და სხუანი.

§ 152⁵. სახეცა ეგოდენივე და ეგვეითარივე [არს], ვითარცა სა-
ხელისა და ზმნისა: პირტული სახე, მაგალ. მოქმედი, მაწყინებელი;
სხმით-გარდასლუთი, მაგალ. მაწყინებინებელი, მოქმედებითი და სხუანი.

§ 153⁶. რიცხვი⁷—მხოლოდითი, მაგალ. მეტყუპლი, ნაქმარი, სა-
წერი; მრავლობითი—მაგალ. მეტყუპლნი, ნაქმარნი, საწერნი და სხუანი.

§ 154⁸. დრონი უტუპ მიმღეობისანი არიან სამ: აწმყო, ნამყო და
მყოობადი, ვითარცა ითქუა § 150⁹.

§ 155¹⁰. ბრუნუა აქტს მიმღეობასა ეგოდენივე, რაოდენიცა სახელ-
სა, და იბრუნვის¹¹ პირტულისამებრ ბრუნუებასა; მაგალ. შემოქმედი,
შემოქმედისა, ქმნილი, ქმნილისა, საქები, საქებისა და სხუანი—§ 80. |

A 79, B 39r

თ ა ვ ი ე

თ ჳ ს მე ს უ თ ი ს ს ი ტ ე ჳ ს ნ ა წ ი ლ ი ს ა, რ ო მ ე ლ - ა რ ს

თ ა ნ დ ე ბ უ ლ ი

§ 156¹². თანდებული არს ნაწილი სიტყვსა, რომელიცა მოიკიდებს
სახელსა ბრუნვთ და ჰყოფს ცტალებულ მდგომარებისა მისისა ვითარე-
ბასა¹³. მაგალ. ცათა შინა და ქვეყანასა ზედა არს ღიდება მისი.

¹ + რ AB. ² ნაქნავი B. ³ სანუკარი A. ⁴ § 150 B. ⁵ § 151 B. ⁶ § 152 B.
⁷ რიცხვ B. ⁸ § 152 (მეორდება) B. ⁹ § 149 B. ¹⁰ § 153 B. ¹¹ იბრუნვის AB.
¹² § 154 B. ¹³ ევლრებასა A; ერებასა B.

§ 157¹. თანდებულნი რომელნიმე წინ დაედებიან სახელთა და რომელნიმე უკანა.

თანდებულნი, რომელნიცა წინა და უკანა დაედებიან² სახელთა, მოიკიდებენ სახელთა მათ ანუ ნათესავობითად, ანუ მიცემითად, ანუ დაწყებითად ბრუნვლთა; მაგალ. უწინარეს დიდისა მის დღესასწაულისა, წინაშე საყდრისა ღმრთისა, გარეგან ჯოჯოხეთისა და სხტანი.

§ 158³. თანდებულნი იგი, რომელნიცა წინა და უკანა დაესხმიან სახელთა, არიან ესენი:

უწინარეს	უკანა	წინაშე
ქტმმო	წინა	ქტმშე
გარემო	შინაგან	მგრგთლიე
შორის	ამიერ	შემდგომად
იმიერ	კერძოდ	პირისპირ
ახლოს	გარეგან	ვიდრე და სხტანი.

39v § 159⁴. თანდებულნი, რომელნიცა უკანა ოდენ დაედებიან სახელთა, მოიკიდებენ მათ ანუ მიცემითად, ანუ ნათესავობითად ბრუნვილთა; მაგალ. სიყუარული ღმრთისა კაცთადმი, ქტმლის მოქმედება ძისა 80 მისისა ცოდვლისადმი კაცისა. |

§ 160⁵. თანდებულნი, რომელნიცა უკანა დაესხმიან სახელთა, არიან ესენი: ად, დამი, დმი, მდე, და, თანა და სხტანი.

სხოლიო. მარცტალნი ესე უკეთუმცა არიან აღრიცხულ თანდებულთა შორის, გარნა არიან მაკეთ მიცემითისა ბრუნვსა ნაცტალსახელთასა.

§ 161⁶. თანდებულთა აქტნ მღევარნიცა, ესე იგი არს: ნაქტთი — მაგალითი მარტივისა: წინა, ად, დმი; მაგალითი პრთულისა: წინარე, კაცთადმდე და სხტანი; და სახე — მაგალითი პირტმლისა სახისა: წინარე, მაგალითი სხმით-გარდასლვთისა⁷: უწინარეს და სხტანი.

სხოლიო⁸. რომელნიმე თანდებულნი იმარებნიან ზმნისა ზედად-ცა⁹, მაგალ. შორს ჰყავ ჩემგან საქმე ეგე. უწინარეს უწყოდით თქტმნ და სხტანი. |

¹ წიგნში § 157 იწყება ერთი წინადადება შეძღვე. ხოლო ეს წინადადება კი გამოყოფილია ცალკე პარაგრაფად, რომელსაც შეეღიშა უბის § 147 (ავტოგრაფი — § 155). ² წინა და უკანა დაედებიან | წინა დაედებან და უკანა A. ³ § 157 B. ⁴ § 158 B. ⁵ § 159 B. ⁶ § 160 B. ⁷ გარდასლვითა A. ⁸ ეს სხოლიო ავტოგრაფში შეტანილია § 161-ად, რის შედეგადაც პარაგრაფთა სათვალავი ავტოგრაფსა და წიგნში კვლავ თანაბრდება. ⁹ ზედაცა A.

თჳს მეექჳთისა სიტყჳს ნაწილისა, რომელ-არს ზენის ჴედა

§ 162. ჴენის ჴედა არს ნაწილი სიტყჳსა, რომელიცა მოეკიდების ჴმასა და განავითარებს მოქმედებას ანუ ვნებასა მისსა; მაგალ. უკეთუ მცა აჴა იყავ, არამცა მომჳდარ იყო ძმა იგი ჩემი; მრავალ არიან ჩინებულ და მცირედნი—ჰრჩეულ; სადა გთნავს და მოგიმზადოთ შენ პასჳა¹ იგი; რომელმან ფრიალ შეიყჳაროს, ფრიალცა მიეტევეს, და რომელმან მცირედ შეიყჳაროს, მცირედცა მიეტევეს; აწ სული ჩემი შენთჳს დაეჰსლტა.

§ 163. გარემოებითი დამნიშვნელობა ჴენის ჴედაჲსა არს² სხჳა და სხჳა, რამეთუ რომელნიმე არიან

ადგილობითნი

სად	ზე	გარეგან
სადამე	ზემო	გარეთ
მუნ	ზეზე	არასადა ³
მუნვე	გარეთ	მახლობელ
სხჳაგან	გარეგან	ახლოს
შინაგან	ორგნითვე	შორით
ქტჳ	შორს	ბოლოს
ქტჳმო	ყოველგან	დასასრულ
საიოზე	მარჯუნივ	მარჯუთნით
აქ	მარცხნივ	მარცხენით ⁴
წინათ	წინათჳს	წინარე
ცალკე	საკუთრად	სწორედ
პირისპირ	მიერით	ამიერ და სხჳანი.

B 40v

დროებითნი |

A 82

აწ	დილას	უკუნიამდელ
დღეს	იმდღეს	საუკუნიოდ
გუშინ	ახლა	უკუნიითი
გუშინსწინ	შემდგომად	მარადლე
ხჳალ	მსწრაფლ	დაუცხრომელად

¹ პასჳა A, პასჳა B. ² არიან B. ³ არასადა A. ⁴ მარცხნით A.

ზეგ	წყის	დროზედ
მაზეგ	გვან	დროთი
სალამოს	მყოვარ	ჯერეთ
განთიად	მარადის	უდროოდ
ოდესმე	კნინლა	დიდხანს
არაოდეს	ვიდრემდის	დღისი
ვითარ, რამსწრაფლ	გრძლად	ღამე
ძეშლად	ადრიდგან	და სხუანი

რიცხუბითნი ანუ რაოდენობითნი

რაოდენ		მჭიდროდ
რაოდენგზის	მეორედ	სქლად
რაოდენცა	მესამედ	თხლად
ეგოდენ	ერთგზის	ზომიერად
ეგოდენგზის	რიცხუშლად	უზომოდ
ეგოდენცა	ათეულად	თანასწორად
რაოდენმე	ასეულად	უსწოროდ
იშვთ	ათასეულად	უხუად
იშვთად	მრავლად	მსთუად
ეშირად	გრძლად	კმად
მოკეშირებით	ეპრცლად	საკმაოდ
უმეტესად	მოკლედ	საყოფად
ქუალად	ვიწროდ	და სხუანი.

IB 41r

ვითარებითნი

ეგრეთ	კადნიერად	სწრაფად
ესრეთ	კადნიერებით	ქურდობით
სხუტბრ	გონიერად	ზეპირ
კარგად ¹	სამართლით ²	ცხადად
უმჯობესად	ცუდად	ურთიერთარს
უკეთესად	ამაოდ	მარტივად
კეთილად	ნამდვლ	მრჩობლად
აჲად	ქებით ³	სრულებით
უავესად ⁴	ქეშმარიტად	
მსუბუქად	სიმართლით	სხუად და სხუად

IA 83

¹ კარგათ A. ² სიმართლით B. ³ ქებით B. ⁴ უკეთესად A.

მოულოდებლად	უშიშრად	მაგრად
გულსმოდგინედ	მყუდროდ	საძაგლად
შტეინიერად	მგნედ	მეგობრულად
თავეზით	დასჯით	მტრულად
სიფრთხილით	დაუსჯელად	
მოყუარულად ¹	და სხტანი.	

კითხვთნი

ვითარ?	სად?	რაოდენ?
ნუუქტუ?	სადით?	რაოდენგზის?
ნუუმე?	ოდეს?	სადამდის?
რაჰსათვს?	ვიდრემდის?	ა? და სხტანი.

მსგავსებითნი

ვითარცა	ეგრეთ	ეგრეთცა
		და სხტანი.

კშირობითნი

ფრიად	ყოვლითურთ	უხტად
დიდად	მრავლად	და სხტანი.

მიშტეშითნი

მცირედრე	ნელანელა	კნინლა
ნელა	თითქმის	და სხტანი.

დამტკიცებითნი ანუ დაფიცებითნი

ჰო	ნამდვლ
მართლა	ესე იგი არს
უთუოდ	კეშმარიტად
უსაცილოდ	და სხტანი.

უკუთქმითნი ანუ დაჰკენებლობითნი

არა	არაარაფთმე სახითა ²	ცუდად
არცა	არაოდენ	
ნუ	უბრალოდ	და სხტანი.

იჭტნობითნი

ნუუქტუ	ნუთუ	ნუჰაღამე	ეგების
ნუუმე	და სხტანი.		

¹ მოყუარალად B. ² ცხადთა A.

ჩუქნები

აპა, აპაესერა, ესრეთ, ესევეთართა ხატითა და სხუანი.
საწადნი

ნეტარ, ნეტარ თუმცა, უკეთუმცა, უკეთუ და სხუანი.
განმწნობითნი

პო, ეგ არის, კარგად, კარგია, შაბაშ და სხუანი.
შემკრებულობითნი

ერთად, გაურჩევლად, შეგროვებით, ერთობით, ურთიერთარს,
მოკლედ, საზოგადოდ და სხუანი. |

B 42r

განკერძობითნი

განყოფით, საკუთრად, კართით-კარად, ცალკე, თვთოდ,
ქალაქითი-ქალაქად, ცალ-ცალკე, თვთო-თვთოდ,
უბანდაუბან, ოდენ, რაოდენმე და სხუანი.

წესებითნი

უპირტყლეს, უწინარეს, ყოვლად, უზემოესად, უკანასკნელ,
უქტმყოფს და სხუანი. |

A 85

§ 164. ზმნისზედასა¹ აქტნ მღევარნი ორნი: ნაქტითი და სახე.
მაგალითი პირტყლისა სახისა: ღამე, დღე; მაგალითი სხმით-გარდასლუ-
თისა: საღამოს, დღისით; მაგალითი მარტივისა: თვთოდ, ცალკე; მა-
გალითი პრთულისა: თვთო-თვთოდ, ცალ-ცალკე.

სხოლიო. ზმნისზედანი სახეთა შორის თვსთა ურთიერთისა წილ²
დაიდებიან, გარნა მის სახისად ითქმის მაშინ, რომლისაცა გარემოე-
ბასა ცხადჰყოფს.

სახეთა შორის ზმნისზედათასა არიან კმარებულ თანდებულნიცა,
კავშირნი და შორისდებულნი, გარნა ოდესცა ცხადჰყოფენ ვითარებასა
ზმნისასა, მაშინ არიან ზმნისა ზედანი. |

B 42v

თავი ზ

თ ვ ს მე მ ჯ დ ი ს ა ს ი ტ ყ ვ ს ნ ა წ ი ლ ი ს ა , რ ო მ ე ლ - ა რ ს
კ ა ვ შ ი რ ი

§ 165. კავშირი არს ნაწილი სიტყვსა, რომელიცა მოჰყიდებს
ურთიერთარს ლექსთა ანუ სიტყუთა; მაგალ. პეტრე და იოანე აღვი-

¹ ზმნისა ზედასა A. ² ურთიერთიერთარს B.

ლოდეს ტაძრად; მე და მამა ერთ ვართ; პატივ ეც მამასა შენსა და დედასა შენსა, რაჟთა დღეგრძელ იქმნე ქრისტიანსა ზედა; ნუ ჰფუცავთ ცასა, ნუცა ქრისტიანასა; პატივ ეც სიბრძნესა, რაჟთა საუკუნოდ ჰმეფობდე.

A 86 § 166. კავშირნი არიან სხვსა და სხვსა მნიშვნელობისანი, რომელთაგანნი რომელნიმე არიან

წმასწინებანი

და, ხოლო, ესრეთჲს, ეგრეთჲს, ესრეთ, ვითარცა, არცა, ვერცა, ცა, უკრძალ და სხუანი.

განწყალუბითნი

გინა, გინათუ, ანუ, ანუთუ, არამედ და სხუანი.

თუობითნი ანუ ჰირობითნი

თუ, თუოდესმე, უკეთუ, ოდეს, ოდესცა, ოდენ, სხტმბრ, უკეთუ არა და სხუანი.

განმარტუბითნი

ესე იგი არს, სახელით, ანუ, გინა და სხუანი.

ჰირისჰირობითნი ანუ გარმიმღეობითნი

გარნა, არამედ, ხოლო არამედ, ვიდრე, ვიდრელა, ვითარმედ და სხუანი.

მიშტმბითნი

თუმცა, უკეთუმცა, მართალ არს ვითარმედ და სხუანი.

B 43r

მიზეზობითნი

რამეთუ, ვინათგან, ვითარმედ, ვითარმცა, რაჟთა, რაჟთამცა, რაჟთამცა არა, ამისთჳს, ამისთჳს ვითარმედ, რომელ და სხუანი.

კიდურმდგმოვბითნი

მაშასადამე, ვინა, ამისთჳს და სხუანი.

მიმეოვრებითნი

გარდა, გარდა ამისა, სხტმბრ, კრალად, შემდგომად, უკანასკნელ და სხუანი.

A 87 § 167. კავშირთა უკრძალ ემდევრების ნაკრძალი. მაგალითი მარტისა: ვითარ, ცა; მაგალითი პრთულისა: ვითარმცა, ამისთჳს ვითარმედ და სხუანი.

სხოლიო. კავშირნი სახეთა შორის თჳსთა ურთიერთარს იცხალუბიან, გარნა მისად იცნობებთან, რომლისაცა არს ქაზრი.

სახეთა შორის კავშირთა შემოღებულ არიან თანდებულნიცა და ზნისზედანი, გარნა ოდეს ესენი მოკიდებენ ურთიერთარს ლექსთა ანუ სიტყუათა, მაშინ არიან კავშირ. |

B 43 v

თ ა ვ ი ე

თ ჯ ს მე რ ჯ ს ა ს ი ტ ე ჯ ს ნ ა წ ი ლ ი ს ა , რ ო მ ე ლ - ა რ ს

შ ო რ ი ს დ ე ბ უ ლ ი

§ 168¹. შორისდებული არს ნაწილი სიტყვსა, რომელიცა მხოლოდ ოდენ ბუნებითთა ნაწევრობითა კმითა დაჰნიშნავს ვითარსამე ვნებითსა მოძრავობასა სულისასა; მაგალ. ვაჟ! რამეთუ დაჰმალენით კლიტენი მეცნიერებისანი; ჭ! უბადრუკსა; ჭიმე! ვითარ განვერე.

§ 169². მნიშვნელობანი შორისდებულთანი არიან სხტა და სხტა, რომელთაგანნი რომელნიმე არიან

განკვრეებითნი

დამტყიცებითნი

ეჰა! ოჰ! ჭი! აი! ოჰოჰო! და სხტანი. ჰო! აგრე! და სხტანი.

სალმობითნი |

A 88

ვაჟ! ჭი! ვაჟმე! ჰოიმე! უვი! უვიუვი! ვაჟვაჟ!

ღაღადებითნი

წოდებითნი

ოჰ! ჭი! ჭი ღმერთო! ეჰა! სეი! სეი! სეი! ჭ! და სხტანი.

ქირღებითნი

დაღუმებითნი

ჰა! ჰაჰა! სეი! სეი! სეი! სუსუ! ჩუჰად! ღუჰენინ!

შეურაცხებითნი ანუ რისხვითნი

ფუ! ფუფუ! და სხტანი. |

B 44°

სხოლოო. შორისდებულთა შორის არიან კმარებულ ზმნანი ბრძანებითისა სქესისანი და ზმნისზედანიცა, მაგალ. ჩამოდეგ! შორს! და სხტანი, რომელთაცა ჯერ-არს გამოღება მსგავსად შორისდებულთა და წერად მისითავე ნიშნით, და მე სიმრავლისათჳს არა ვსაჯე¹ დადებად აქა. |

¹ აეტოგრაფში ეს პარაგრაფი შეცდომით კვლავ 167 ნომრით არის აღნიშნული და მომდევნო პარაგრაფთა ნომრებიც ამის გამო ერთთ ნაყლებია. ² § 168 B. ³ 44 v აეტოგრაფში ცარიელია. ⁴ ეჰსაჟე B.

თქს სინტაქსისა ანუ აღნაქჷსისა

შესავალი

§ 170¹. სენტაქსი ანუ აღნაქჷსი არს ნაწილი ღრამმატიკისა, რომელიცა ასწავებს თანჯმობასა² შეწყობასა შინა ნაწილთა სიტყვსათა.

სხოლიო. აღნაქჷსი არს სამგჷთარ: 1) მარტივი ანუ კანონიერი, ანუ საზოგადო, 2) ზელოვნებითი ანუ რიტორული და 3) უხუთსიტყუაობითი ანუ შტწნიერსიტყუაობითი.

1) მარტივი აღნაქჷსი არს, რომელიცა შეუდგების საზოგადოსა ჩჷშულებითსა საუბარსა.

2) ზელოვნებითი აღნაქჷსი არს, რომელიცა კანონთაგან თანჯმობისა სიტყვს ნაწილთასა გარდაცდების და ექმნების რაჟმე ანუ ძალითად³, ანუ მეტობით, ანუ შეცუალებით.

3) უხუთსიტყუაობითი, უკანასკნელ, აღნაქჷსი არს, ოდესცა, გარდა მართლისა თანჯმობისა ანუ აღნაქჷსისა ლექსთასა, გმარებულ იქმნების რომელიმე შტწნიერ-სიტყუაობითი უხუთსიტყუაობა, და ამისთჳს უპირველესი თანამდებობა არს ღრამმატიკისა, რათა სენტაქსსა შინა გარდამოსცეს პირტშლად მარტივი თანჯმობა ლექსთა, გმარებული საზოგადოსა ჩჷშულებითსა შინა საუბარსა, და მით ორთა მათ უკანონოთა თანჯმობათა მეტნი მოსპნეს და ნაკლულევანნი⁴ აღავსნეს და აღრეულნი დააწყუნეს და შესამეცნებელად მოიყუანეს ძნელნი იგი ზჷანჯნი. |

თქს თანჯმობისა ნაწილთა სიტყვსათა საზოგადოდ და პირტშლად თანჯმობისათჳს სახელისა და ზმნისა

§ 171⁵. თანჯმობითი უკუტშ აღნაქჷსი არს პირტშლად ზმნისა სახელისა თანა, მეორედ—სახელისა სახელისა თანა⁶, მესამედ—სხუათა ნაწილთა სიტყვსათა სახელისა თანა, და მეოთხედ—კითხვსა მიგებისა თანა.

¹ § 168 B. ² თანჯმობასა B. ³ ძალით A. ⁴ ნაკლულევანნი B. ⁵ § 169 B.

⁶ + და A.

§ 172¹. ყოველი პიროვანი ზმნა კანონიერი ითანაგმავებს ორთა-სახელთა: ერთსა—წინარე და მეორესა—შემდგომად; მაგალ. მდაბალი შეიძინებს მეგობართა; მართალი დაიმკვდრებს სასუფეველსა; კაცი ბელნიერ იქმნების სწავლულებისაგან და სხუანი.

სხოლიო. პირტშლისა მას სახელსა, რომელიცა სამართლად დაიდების წინარე ზმნისა, ეწოდების უფალი ზმნისა, და მეორესა მას, რომელიცა შემდგომად დაედების ზმნასა, ეწოდების ძიება² ზმნისა, ამისთჳს, ვინათგან პირტშლი იგი სახელი არს მნიშვნელი მოქმედისა და მეორე იგი—მნიშვნელი ვნებულისა.

§ 173³. ყოველი ზმნა შემოქმედებითი პირტშლისა უღლულებისა მხოლოდობითი აწმყოსა და უსრულსა დროსა შინა ითხოვს უფლად სახელსა წრფელობითსა, ნამყოსა და მყობადსა დროსა შინა—სახელსა მოთხრობითად ბრუნვლსა, და ნამყოსა უსრულესსა და უუსრულესსა შინა—მიცემითად ბრუნვლსა სახელსა, ხოლო მრავლობითი აწმყოსა და უსრულსა დროსა შინა ითხოვს უფლად სახელსა წრფელობითსა და სხუათა | დროთა შინა—მიცემითად ბრუნვლსა⁴; ხოლო მეორესა სახელსა ანუ ძიებასა | აწმყოსა და ნამყოსა უსრულსა დროსა შინა—მიცემითად ბრუნვლსა და სხუათა დროთა შინა—შემასმენელობითად ბრუნვლსა; მაგალ. პატივი განამრავლებს მეცნიერებასა; მოწათუ აქებდა მოძღუარსა; ანტონიმ⁵ განაშტშნა ღრამმატიკაჲ; მე საჭიროდ მიჩტუნებოეს ახალრ; სიბრძნესა შეეშკო ელლად; მალღობამან დაამჳო ჰრომრ და სხუანი.

სხოლიო. ვითარითაცა ბრუნვთა ეთანგმებიან სახელნი არსებითნი ზმნათა თჳსთა, ეგრეთჳს ზედშესრულნიცა მათნი სახელნი, ანუ მიმღეობანი, ნაცტალსახელნი⁶, სახელზმნანი მითჳს ბრუნვთა ეთანგმებიან, რომელთაცა არიან ზედშესრულ ანუ რომელთაცა ნაცტლად მდებარე არიან, უკეთუმცა არსებითი იგი მათი სახელი იყოს ძალითად ანუ მოქმედებითად.

რამეთუ ძალითად მდებარე იქმნების მაშინ, ოდესცა დაიტევების ანუ უფალი ზმნისა, ანუ ძიება, და იქმნებიან ოდენ ზედშესრულნი, ანუ ნაცტალსახელნი; ანუ არსებითნიცა და ზედშესრულნი დატეეებულ იქმნენ და მიწდომით შეიმეცნებოდენ; მაგალ. მე ვამტიციებ და შენ უარჳყოფ, ამბობ და გტშსმის, ჰსცნობ და აღმოიკითხავ და სხუანი.

§ 174⁶. ყოველნი ზმნანი ბრძანებითისა და აპოტეთიკაჲსა სქესი-

¹ § 170 B. ² იწოდების ძიებად AB. ³ § 171 B. ⁴ „ხოლო... ბრუნვლსა“ ავტოგრაფში შემდეგაა ჩამატებული. ⁵ ნაცტულ სახელნი A. ⁶ § 172 B.

სანი მიიღებენ ყოველთა შინა დროთა მათჲს ბრუნჴათა უფლადცა და საძიებოდ, რომელთაცა ზნნანი მათნი საზღტრებითისა სქესისა.
A 92 დროთა შინა; მაგალ. შეიყუარე სიმაართლეჲ და მოიძულე უსჯულოებაჲ; აქებდე შეცნიერებასა სასარგებლოსა; უკეთუ აღიღებდე ღმერთსა, უკეთუ შევიყუარებიეს იგი, ელოდე სასყიდელსა და სხჴანი.

B 46v § 175¹. ყოველნი ვნებითნი ზნნანი ყოველისა უღლკლებისა¹ნი ყოველთა შინა დროთა ითხოვენ უფლად წრფელობითად ბრუნვლასა სახელსა და საძიებოდ—დაწყებითსა ანუ მოქმედებითსა; მაგალ. აღმოვიშობე ემბაზისაგან; ირაკლი იდიდა სიმდაბლითა და სიძნითა და იქებოდა სიბრძნითაცა; თამარ კებულ არს ყოველთაგან²; მოჰსწრათვე³ სწავლასა შინა იქოს მოძღუროსაგან და სხჴანი.

§ 176⁴. ყოველნი ზნნანი უმეშტჴობითნი ხატშემოქმედებითნი და ხატვნებითნი მიიღებენ უფლად ყოველთა მათ⁵ ბრუნჴათა ყოველთა შინა დროთა და ჰსქესთა, რაჲსაცა შემოქმედებითნი და ვნებითნი, ხოლო საძიებოდ შეხდომისამებრ ბრუნჴათა, ვინათგან ითხოვენ ბუნებითსა ძიებასა და არა ნათესავობითსა უმეშტჴობით ყოფისათჳს მათისა. მაგალითი ხატშემოქმედებითისა: უკეთუ ესვიდა ღმერთსა; ჰუტუცა უფალმან და არა შეინანოს; შენ ხარ მღჭდელ უკუნიასმდე. მაგალითი ხატვნებითისა: ეჰშტრები სწავლასა შინა; დაეჰსატჴს⁶ სიბრძნითა; დაეჰსწჴს ცხედარსა ზედა და სხჴანი.

§ 177⁶. ყოველნი ზნნანი სხმით-გარდასლჴანი და მრჩობლ-სხმით-გარდასლჴითნი⁷ შემოქმედებითნიცა და ვნებითნი ყოველთა შინა დროთა და სქესთა მიიღებენ მათჲს ბრუნვილთა უფლად და საძიებოდ, რაჲსაცა პარჴსლნი სახენი მათნი შემოქმედებითნი და ვნებითნი; მაგალ. აღგამალო შენ, უფალო; აღვასრულებინებ საქმესა ამას; ვიქებინები შენგან; ეიგინებინებოდი მისგან და სხჴანი.

§ 178⁸. ოდესცა მრავალნი არსებითნი სახელნი, დაკავშირებულნი ანუ უკავშირონი, მოვალნი რა უფლად ზნისა, მაშინ ზნა მათი ჯერ-არს, რათა დაიდჴას მრავლობითად; მაგალ. გულის-წყრიმა და რისხჴა ცოფ-ჰყოფენ კაცსა; ცხოვრება, სიკჴდილი, სიმდიდრე, სიგლახაკე განუჴშწნებელ-ჰყოფენ კაცთა; ძილი, ვნებული სიყუარული და სიმთჴრალე კეთილსა არა ასწავებენ კაცსა; ცხოვრება და სიკჴდილი არიან ბუნებითნი.

¹ § 173 B. ² + ანტონი წარმოებდა მეფეთაგან (წაშლილა) B. ³ „ჰ“ შერმეა ჩამატებული B. ⁴ § 174 B. ⁵ მათა A. ⁶ § 175 B. ⁷ მრჩობლ-სხმით-გარდასლჴითნი B. ⁸ § 176 B.

სხოლოო. გარნა უკეთუ ზმნანი იგი დაიდუნენ მხოლოობითად, არა აღრევენ ჰაზრსა; მაგალ. ცხოვრება და სიკჳდილი არს ბუნებითი; გონიერება და მართალი ჰსჯა არს მოხუცისა შორის; ვჰსწერ ეგრეთ ცხადად, ვითარცა ითხოვს ბუნებითი თჳსება ჩემი და სწავლულება.

§ 179¹. მრავალნი იგი სახელნი, დაკავშირებულნი სხჳსა დი სხჳსა პირისანი, ოდეს იქმნებიან უფლად ზმნისა, მაშინ ზმნა მათი არათუ ოდენ ჯერ-არს, რათა დაიდუნას მრავლობითად, არამედ ჯერ-არს, რამეთუ შეუდგეს პირსა მას, რომელიცა უპატრონეს არს, რამეთუ პირი პირუტყლი უპატრონეს არს მეორასა და მეორე—მესამისა; მაგალ. მე და მამა შენი ვრონიებთ² და გეძიებთ შენ. შენ და ძმა შენი ვითარ ჰსცხოვრებთ. |

AA 94 § 180³. მრავალნი უკუტჳ ზმნანი, დაკავშირებულნი⁴ ურთიერთ-არს კავშირითა⁵, ითხოვენ ერთსა და მსტჳ უფალსა და ერთსა და მსტჳ ძიებასა ერთებრითა ბრუნჯთა; მაგალ. გიგალობთ შენ, გაკურთხავთ შენ, თაყუჩანის-გცემთ შენ, დიდების-გმეტყუტლებთ შენ და გმადლობთ შენ; ესე დაამდაბლის და ესე აღამაღლის; უფალი მოაქუდინებს და აცხოვნებს, შთაიყუანს ჯოჯოხეთად და აღმოიყუანს, დააგლახაკებს და განამდიდრებს, დაამდაბლებს და აღამაღლებს.

§ 181⁶. ოდეს შემკრებელობითი სახელი მოვალს უფლად ზმნისა, მაშინ ზმნაცა ეთანჳმების სახელსა მას რიცხვთა და პირითა; მაგალ. გუნდნი ანგელოსთანი განჰკვირდეს; მჳედრობამან თამარისმან⁷ განვლო სპარსეთი⁸.

B 47v § 182⁹. ყოველნი ზმნანი მრავლობითნი ითხოვენ უფლად თჳსად სახელთა მრავლობითთა, რაჳეთუ ჯერ-არს¹⁰, რამათა სახელი, უფალი ზმნისა, თანჳმაობდეს ზმნისა | თჳსისა თანა რიცხვთა და პირითა; მაგალ. მე ვჰსწერ და სხჳთა ჰსაჯონ, ხოლო შენ წარიკითხე, უკეთუ მათ ისინონ.

§ 183¹¹. ყოველთა ზმნათა შემოქმედებითთა და ვნებითთა, გარდა საძიებოთა ბრუნჯლთა სახელთა, ძალუძსთ, რამათა მიიღონ კჳლად მეორეცა ბრუნჯლი სახელი ბუნებითს ძიებად.

სხოლოო. ოდესმე მიიღებენ მიცემითად ბრუნჯლსა; მაგალ. დაუნეტჳტჳ მშიერსა ჰური შენი, მიეცით მოწყალება და აჰა თქუტჳნი ყოველი წმიდა არს. |

¹ § 177 B. ² ვირონიებთ A. ³ § 178 B (ეს პარაგრაფი გვიანაა აშიაზე მიწერილი). ⁴ დაკავშირებულნი | და დაკავშირებულნი AB. ⁵ კავშირითა A. ⁶ § 179 B. ⁷ თამარისმან A. ⁸ + წერილი ანტონისნი დაატკობენ სასმენელთა (გადახაზული) B. ⁹ § 180 B. ¹⁰ ჯერ-არარს AB. ¹¹ § 181 B.

A 95 ოდესმე თანდებულითურთ: და გლახაკნი უსამართლონი შეიყუანენ სახლსა შინა შენსა, ბრალეულ-იქმნა ცოდუასა შინა, იმხილა იგი უსჯულოებისათჳს¹.

ოდესმე დაწყებითსა: მეგობარმან დაჰფარა ჩემგან საიდუმლოჲ, მან არარა ითხოვა ჩემგან, მე მოვიღე მისგან მოწყალებჲჲ, მას ესმა ჩემგან კეთილი, მრავალნი კეთილნი მოგუჰცნეს ღმრთისაგან.

ოდესმე მოქმედებითსა: შუწნიერ-ჰყო ღმერთმან ცაჲ ვარსკჳლავითა და ქუჰყანა აღავსო ცხოველითა; ირაკლიმ შემოზღუდა ჳისიყი ზღუდითა; ანტონიმ განაშუქნა ეკლესია ტიბიკონითა.

ენებთნიცა ეგრეთჳს მიიღებენ მეორეთა ბუნებითთა ძიებათა თანდებულითურთ; მაგალ. ყოველი თჳსისაგან სჳნიდისისა იმხილების ცოდუათა შინა.

B 48r ყოველნი ენებთნი ზმნანი ძიებათა ბუნებითთა თჳსთა შემოქმედებითთა ზმნათასა მიიღებენ უცუალებელად; მაგალ. ვამხილე| მას ცოდჳსათჳს, იმხილა იგი ცოდჳსათჳს და სხუანი.

§ 184². ყოველნი ზმნანი მეორისა უღლჳლებისანი აწმყოსა და ნამყო უსრულსა დროსა შინა მიიღებენ უფლად წრფელობითად ბრუნჳლთა³ სახელთა, ხოლო სხუათა დროთა შინა—მათ, ვითართაცა ბრუნჳთა მიიღებენ უფლად პირჳშლისა უღლჳლებისა ზმნანი, ხოლო საძიებოდ—არა ნათესავობითსა, არამედ ბუნებითსა, ვინათგან ყოველნი ზმნანი მეორისა უღლჳლებისანი არიან უმეშუჳობითნი; მაგალ. ნეტარ არს კაცი, რომელსა ეშინის უფლისა; მე დავჳსწევ, დავიძინე და განვიღჳძე.

A 96 § 185⁴. ყოველნი ზმნანი მესამისა უღლჳლებისანი ყოველთა შინა დროთა მიიღებენ უფლად წრფელობითსა და საძიებოდ მიცემითსა ბრუნჳსა; მაგალ. ხოლო მე ვევედრო მამასა, რაჲთა არა მოგაკლდეს შენ სარწმუნოება შენი.

სხოლიო. გარნა ზმნანი ესე: ვესჳრი, ვეცინი და სხუანი მიიღებენ უფლად და საძიებოდ ბრუნჳთა მათ, ვითართაცა მიიღებენ პირჳშლისა უღლჳლებისა ზმნანი.

§ 186⁵. ყოველნი ზმნანი მეოთხისა უღლჳლებისანი ყოველთა შინა დროთა და სჳესთა მიიღებენ უფლად და საძიებოდ ბრუნჳლთა მათ, ვითართაცა პირჳშლისა უღლჳლებისა ზმნანი; მაგალ. მე მოვიღე იგი

¹ +ოდესმე შემასმენლობითსა: განეცხადნენ მას ცოდუანი, აღესპნენ შეცოდებანი, არისტოტელმა ასწავა ალექსანდრეს ფილოსოფიჲჲ (გადაზაჳულია) B. ² § 182 B. ³ ბრუნჳლთა A, ბრუნჳლთა B. ⁴ § 183 B. ⁵ 184 B.

უფლისაგან, ვისწავე მე ესე ანტონისგან¹ და გავიგონე მისგანვე, რომ-
ლისათჳსცა ვიხარებ საუკუნოდ.

§ 187². ყოველნი ზმნანი მეზუთისა უღლულებისანი ყოველთა
შინა დროთა და სქესთა მიიღებენ უფლად და საძიებოდ ბრუნვლთა
მათ, ვითართაცა პირტშლისა უღლულებისა ზმნანი; მაგალ. მიეუთხრა
სახელი შენი ძმათა ჩემთა, რომელმან არა დაუტევოს³ მამა ანუ დედა,
რასა უბრძანებ მონასა შენსა და სხუანი.

IB 48v § 188⁴. ყოველნი ზმნანი მეექუსისა უღლულებისანი, | რომელ-
ნიცა ნამყოთა დროთა შინა განიკიდურებენ ე და მყოობადსა შინა ო,
ყოველთა შინა დროთა და სქესთა მიიღებენ ბრუნვლთა მათ, ვითარ-
თაცა პირტშლისა უღლულებისა ზმნანი; მაგალ. შეჰსწირეთ მსხტშრპ-
ლი სიმართლისა; შეჰკრიბოს იფქლი საუნჯესა შინა, ხოლო ბზე დასწუას
ცეცხლითა მით უშრეტითა. |

.A 97 სხოლოო. კმსგავსადვე ზმნანი ესე, რომელნიცა სხტაობენ კსრულ-
სა და მყოობადსა შინა, მიიღებენ უფლად და საძიებოდ ბრუნვლთა
პირტშლისა უღლულებისათა; მაგალ. ეკრავ, ეკრწნი, ეკწნავ,
ეკგრძნობ, ეკწტავ,⁵ ეკსცავ, ეკკლავ, ეკსწყლავ და სხუანი.

სხოლოო. ხოლო ზმნანი იგი მისვე⁶ უღლულებისანი, რომელნიცა
სრულსა დროსა განიკიდურებენ დი და მყოობადსა შინა დე და ეგ-
რეთშ ესენიცა: ეკსცხრები, ეკშტრები, ეკსტურები, ეკშთები, ეკხლტი,
ეკსწტში, ეკყტში და სხუანი, ყოველსა შინა დროსა და სქესსა მი-
იღებენ უფლად წრფელობითსა სახელსა, ხოლო საძიებოდ ბუნებითსა
და არა ნათესავობითსა უმეშტშობით ყოფისათჳს მათისა. მაგალ. და-
ეშტშრ სულთქმითა ჩემითა; დავკმსდაბლდი⁷ და დავკსლუმენ და სხუანი.

§ 189⁸. ყოველნი ზმნანი უმეშტშობითნი ხატშემოქმედებითნი
და ნამყოსა უსრულესსა და უუსრულესსა დროსა შინა მიმოჰრიონი
შემოქმედებითთა ზმნათებრ, მიიღებენ უფლად სახელსა მითშ ბრუნ-
ვთა, ვითარითაცა შემოქმედებითნი მათისა უღლულებისანი, ხოლო
ხატენებითნი, რომელნიცა ნამყოთა უსრულესთა და უუსრულესთა
დროთა შინა მიმოიჰტრიან⁹, ვითარცა ვნებითნი ზმნანი, ივანი მიიღე-
ბენ ყოველთა მათ ბრუნვლთა სახელთა უფლად, რომელთაცა ყოველ-
ნი ვნებითნი ზმნანი, ხოლო ძიებად განუჰრჩეველთა ბუნებისამებრ და
არა ნათესავობისა, რომელთაცა მაგალითთა იხილავ ზემოთა შინა
პარალრაჰთა. |

¹ ანტონისაგან A. ² § 185 B. ³ დავუტევოს AB. ⁴ § 186 B. ⁵ ეკწტავ B.
⁶ მისტშ B. ⁷ დავკმდაბლდი B. ⁸ § 187 B. ⁹ მიმოჰტრიან A.

თ ზ ს თ ა ნ ტ მ ო ბ ი ს ა ა ნ უ ბ რ უ ნ ჯ ს მ ი დ ე ბ ი ს ა

უ ფ ლ ა დ და მ ი ე ბ ა დ უ კ ა ნ ო ნ ო თ ა ზ მ ნ ა თ ა გ ა ნ

§ 190¹. არსებითი უკუტმ ზმნა, რომელ არს ვარ, აღმავსებელი-
თურთ თვსით უმეშტმობითთ² ზმნით, რომელ არს ვიკავ, ყოველთა
შინა დროთა და ჰსქესთა მიიღებენ უფლად წრფელობითთა სახელთა და
ძიებად ბუნებით ოდესმე წრფელობითსა, ოდესმე შემასმენლობითსა,
მიცემათსა და სხუთა; მაგალ. რისხუთა არს სიცოფე არა გრძელი; ყრმა
იყო მახვლისა გონებისა, იყო სუსტისა აგებულებისა; მარჯუტ არს
სხეულით და ბრჯგუ გონებით; ეგე არა სათანადო იყო შენდა; თვსი
არს ცხენთად ხუხინი; უმაღლესი არს სხუთა და სხუანი.

§ 191³. ზმნა ესე, რომელ-არს ვამღეჯ თვსით აღმავსებელით
ზმნითურთ, რომელ არს მივჰსცემ, ყოველსა შინა დროსა და სქესსა
ითხოვენ უფლად ბრუნჴასა მას, რაჲსაცა პირტმლისა უღლულებისა⁴
კანონიერნი ზმნანი, ხოლო ძიებად ბუნებითად—ორთა ბრუნჴათა,
ესე იგი არს აწმყოსა და ნამყოსა უსრულსა დროსა შინა—ორთავ⁵ მი-
ცემითად ბრუნვლთა, ნამყოსა და მყოობადსა შინა—ერთსა შემასმენე-
ლობითად და მეორესა მიცემითად. ხოლო ნამყოსა უსრულესსა და
უუსრულესსა შინა—ერთსა შემასმენელობითად⁶ და მეორესა თან-
დებულთურთ; მაგალ. მიეც დიდება ღმერთსა; რომელმან ჰელი
A 99 გელს მისცეს სიცრუით, | არა უბრალო იყოს; მიეცით კეისრისა კეი-
სარსა და ღმრთისა ღმერთსა და მე მივსცე⁷ მას ცხოვრება საუკუნო;
აძლევედა მოძღუარი სწავლასა მოწაფესა და ესრეთ სხუანიცა⁸ მსგავსნი
ამისნი ზმნანი: ვამხილებ, ვამცნებ და სხუანი.

B 49v § 192⁹. ზმნანი ესე უკანონონი ვეტჴვ, ვიტჴვ, | ვუთხრობ,
ვსთჴვ, ვამბობ¹⁰ ყოველსა შინა სქესსა და დროსა მიიღებენ უფ-
ლად და ძიებად ბრუნვლთა მათ, რაჲსაცა პირტმლისა უღლულებისა
ხატშემოქმედებითნი უმეშტმობითნი ზმნანი; მაგალ. უკეთუმცა არა
მოვედ და ვეტყოდი მათ; სიტყვთ ხოლო ჰსთჴვ და განიკურნოს ასუ-
ლი ჩემი; იტყოდა სიტყუთა ცხოვრებისათა და სხუანი.

§ 193¹¹. ზმნა ესე ვჰსტამ, აღმავსებელითურთ თვსთ და ვღეჯ¹²
ზმნით, ყოველთა შინა დროთა და სქესთა მიიღებენ ბრუნჴათა მათ

¹ § 188 B. ² უმეშტმობით B. ³ § 190 B. ⁴ უღლულებისა B. ⁵ ორთავე B.

⁶ შემასმენლობითად⁶ B. ⁷ მივსცე B. ⁸ სხუანიცა A. ⁹ § 191 B. ¹⁰ ვანობ B.

¹¹ § 192 B. ¹² დაჴლევე B.

უფლად და ძიებად, ვითართაცა ხატშემოქმედებითნი უმეშტობითნი ზმნანი. მაგალ. სასტმელი, რომელი მომცა მე მამამან, არა შეესტა¹ და სხჳანი.

§ 194². კელი თჳსით აღმაცეხელით კუცდი ზმნითურთ, ყოველთა შინა დროთა და სქესთა ითხოვენ უფლად ბრუნჳასა მას, რაჲსაცა ხატშემოქმედებითნი კანონიერნი უმეშტობითნი ზმნანი, ხოლო ძიებად ყოველთა შინა დროთა, გარდა ნამყოსა უსრულესისა და უუსრულესისა,—მიცემითად და მასცა თანდებულთურთ; მაგალ. ველოდი, რათა ჰყოს ყურძენი; მომიცდიეს მისთჳს აჲა ერთ წელ და სხჳანი.

A 100

§ 195³. ზმნა ესე ვიცო ითხოვს უფლად და ძიებად ჩჳსულე-ბისამებრ ხატშემოქმედებითისა უმეშტობითისა ზმნისა; მაგალ. ვიცი კაცი ღმრთისა მიერ; ვიცი, ვითარმედ სიტყჳანი ცხოვრებისანი გჳონან შენ და აწ გიცნობიესთ თქჳსნ ესე.

§ 196⁴. ზმნანი ესე გესაგ და ფფლოზ⁵ აწმყოთა და ნამყო უსრულთა დროთა შინა მიიღებენ უფლად და ძიებად მათვე, რომელთაცა კანონიერნი ზმნანი ამის დროჲსანი.

B 50r

§ 197⁶. ზმნანი ესე ვზი, ვჰხდგა მიიღებენ უფლად წრფელობითსა და ძიებასა თანდებულთურთ; მაგალ. ვჰზი საყდარსა ზედა; ვჰხდგა კიდეთა ზედა ზღჳსათა და სხჳანი.

§ 198⁷. ზმნანი ესე მძინავს, მღჳმავს, ვალ მიიღებენ ოდენ სახელთა უფლად და არა ძიებად; მაგალ. მე მძინავს და გონება ჩემი მღჳძარე არს; განილჳძე რომელსა-ეგე გძინავს; მოვალს ეამი.

§ 199⁸. პირნაკლნი ზმნანი, რომელთაცა აკლნ პირი პირველი, აწმყოსა და ნამყოსა უსრულსა დროსა შინა მიიღებენ უფლად წრფელობითთა სახელთა, ნამყოთა სრულთა და მყოზადთა შინა—ანუ წოდებითთა, ანუ მოთხრობითთა, ხოლო ნამყოთა უსრულესთა და უუსრულესთა დროთა შინა—მიცემითად ბრუნჳლთა; ხოლო საძიებოდ აწმყოთა და ნამყოთა უსრულთა დროთა შინა—მიცემითად ბრუნჳლთა და სხჳათა დროთა—შემასმენელობითად; მაგალ. მიწყალე მე, ღმერთო; შენ, უფალო, მიცჳსნ ჩჳსნ და დამიმარხენ ჩჳსნ, გჳხსნენ⁹ | განსაცდელთაგან მონანი შენნი; მან მაღიდოს მე და სხჳანი.

A 101

§ 200¹⁰. ზმნანი პირნაკლნი, რომელთაცა აკლსთ პირი მეორე, ყოველსა შინა დროსა და სქესსა მიიღებენ უფლად ყოველთა მათ ბრუნჳლთა სახელთა, რომელთაცა პიროვანნი მათნი ზმნანი, ხოლო

¹ შესვაა A. ² § 193 B. ³ § 194 B. ⁴ § 195 B. ⁵ კჳვლობ B. ⁶ § 196 B. ⁷ 197 B. ⁸ § 198 B. ⁹ გჳხსნენ B. ¹⁰ § 199 B.

ძიებად აწმყოსა და ნამყოსა¹ უსრულსა ღროსა შინა—მიცემითად ბრუნვლსა, ნამყოსა სრულსა და მყოობადსა შინა—ანუ შემასმენელობითსა, ანუ წოდებითსა, ხოლო ნამყოსა უსრულესსა და უუსრულესსა ღროსა შინა—შემასმენელობითადვე ბრუნვლსა. მაგალ. გიგალობთ შენ, გაკურთხავთ შენ, თაყუანის-გცემთ შენ, ღიდების-გმეტყუტლებთ შენ და გმადლობთ შენ; შეგიყუარო შენ, უფალო, ძალო ჩემო; უკეთუ მე დაგბანენ ფერჰნი, უფალმან და მოძღუარმან თქტჳნმან, თქტჳნ-
B 50v ცა თანა-გამსთ ურთიერთარს დაბანად ფერჰთა;| არა თქვენ გამოძირ-
ჩიეთ მე, არამედ მე გამოგირჩიენ თქტჳნ და შეგიყუარენ თქტჳნ და სხჳანი.

§ 201². ხოლო ზმნანი, მექონნი³ მესამისა ოდენ პირისანი, დაითხზჳნ ოდენ მიცემითად ბრუნვილისა თანა⁴ სახელისა; მაგალ. ჳერ-არს შენდა, სათანადო არს მისდა, შეჰგავს ჩემდა და სხჳანი.|

A 102

თ ა ვ ი ზ

თ ჳ ს თ ა ნ ჳ მ ო ბ ი ს ა⁵ გ ა ნ უ ს ა ზ ღ ჳ რ ე ბ ე ლ ი ს ა ჳ მ ნ ი ს ა,
მ ი მ ღ ე ო ბ ი ს ა და ს ა ს ე ლ ჳ მ ნ ი ს ა

§ 202⁶. ოდეს ორნი ჳმნანი მოვალნნ უკავშიროდ ერთსა შინა კომმასა (მძიმესა), მაშინ ერთი მათგანი, ესე იგი არს შემდგომი, ჳერ-არს, რაჲთა დაიდუას განუსაზღვრებელად და პიროვანსა მას ჳმნასა მიეცეს ნათესავობის ძიებად და თუთ ითხოვოს მან ჳმნისა მის ძიებაჲ; მაგალ. შეგუანდა აღარულებად ყოველი წერილი; საჳიროება დაადგინებს გამოცდად ყოველისავე; ჳერ-არს დავიწყებად წყინებისა.

სხოლიო. განუსაზღვრებელნი ჳმნანი მიიღებენ ძიებად შემასმენელობითსაცა და ნათესავობითსა; მაგალ. ჳერ-არს დავიწყებად წყინებისა ანუ წყინებაჲ და სხჳანი.

სხოლიო. განუსაზღვრებელისა ჳმნისა ნათესავის ძიებად ითქმიან ბრუნჳანი შემასმენელობითნი ანუ ნათესავობითნი, გარნა პიროვანი ჳმნა მისი უკეთუ არს შემოქმედებითი, განუსაზღვრებელიცა ითხოვს თჳსსა ნათესავის ძიებასა, და უკეთუ ჳმნაჲ მისი არს უმეჳტჳობითი, მაშინ—ეგვეითარსა ძიებასა, ვითარსაცა ითხოვს იგი; მაგალ. მკედარ-
B 51r ნო, ჳერ-არს ჩტჳნდა ამას აღგილსა ჳელა ანუ მოწყუტლად,| ანუ ძლევად და სხჳანი.

სხოლიო. უკეთუ ერთსა შინა კომმასა (მძიმესა) შეზტედებიან სამ-ნი ანუ მეტნი ჳმნანი პიროვანნი, მაშინ, გარდა პირტჳლისა ჳმნისა,

¹ ნამყო B. ² § 200 B. ³ მექონენი A. ⁴ თან AB. ⁵ თანჳმობასა A. ⁶ § 201 B.

სხტანი იგი ზმნანი გარდიქმნებიან განუსაზღვრებელად და დაკავშირებული კავშირითა ითხოვენ ანუ მრავლობითა, ანუ მხოლოდობითა ძიებათა; მაგალ. უსჯულოება არს მიშტქმად და დაქსნად საქმისა კეთილისა, ანუ საქმეთა კეთილთა და სხტანი.

§ 203¹. სახელზმნა, ვითარცა განუსაზღვრებელი, ეგრეთ დაიქტის სიტყუათა შინა, გარნა უფლადცა და ძიებად მოვალს ზმნისა და იქცევის სახელებრ და მიიღებს ძიებასაცა; მაგალ. ბოროტ არს კაცი იგი, რომელმანცა უწყის მიღება კეთილისა და ნაქტლის-გება—არა; მნებავედა ცნობა ამისი და უწყება შენდა და სხტანი.

§ 204². მიმღეობა დაიქტის სიტყუათა შინა მსგავსად ზედ-შესარულისა სახელისა და ითხოვს საძიებოდ აწმყოსა შინა დროსა ნათესავობითად ბრუნვლსა სახელსა, ხოლო ნამყოსა და მყოობადლსა დროსა შინა—მოქმედებითსა, ანუ დაწყებითსა ბრუნუასა; მაგალ. უფალი არს შემოქმედი ყოველთა; ღმრთისმშობელი არს მეოხი კაცობრივისა ნათესავისა; ქმნილი ღმრთისაგან არს ყოველი დაბადებული; საყუარელი³ ღმრთისა და კაცთაგან; საქულველი ყოველთაგან; ქმნადი მის მიერ; აღწერადი ჩემ მიერ და სხტანი.

სხოლოო. მიმღეობად იქცევის მაშინ ზმნა, ოდესცა ერთსა შინა სტიგმასა (მძიმესა) შეხტდენ მრავალნი ზმნანი, და მაშინ ითხოვს ძიებასა თვისისა ზმნისა ძიებად⁴; მაგალ. ღირსად არს ბრალეულ უღტაწობისათჳს⁵; მიმავალი იერუსალიმად ეტყოდა მათ და სხტანი.]

A 104, B 51v

თ ა ვ ი ღ

თ ჯ ს თ ა ნ კ მ ო ბ ი ს ა ს ა ს ე ლ თ ა ს ა

ესე იგი არს არსებითისა სასელისა არსებითისა თანა სასელისა, არსებითისა სასელისა ზედმესრულისა თანა სასელისა, მიმღეობისა და ნაცტალსასელისა

§ 205⁶. ვინათგან ზმნა თანკმაობს თვისსა თანა სახელისა რიცხვთა და პირითა და ითხოვსცა შემდგომად თვსა ბრუნვლთა ძიებად, ამისთჳს სათანადო არს მიხედუადცა ვითარმედ: თუ სადამე⁷ შეხტდენ ორნი სახელნი ანუ მეტნი უფლად ზმნისად ანუ ძიებად, ვითარითა თანკმობითა ჭერ-არს დადება მათი აღნაქტსსა შინა⁸.

¹ § 202 B. ² § 203 B. ³ საყუარელი A. ⁴ ძიებასა თვისისა ზმნისა ძიებად] ძიებად ზმნისა თვისისა ძიებასა B. ⁵ უღტაწობისათჳს A. ⁶ § 204 B. ⁷ სადამე A. ⁸ + (ა) თჳს თანკმობისა არსებითისა სახელისა არსებითისა თანა სახელისა (ნაწერი მრგლოვანით, გადახაზული) B.

§ 206¹. ოდეს ორნი არსებითნი სახელნი ანუ მეტნი დაუკავშირებელნი და დამნიშვნელნი² ერთისა და მისტჲ პირისა ანუ ნივთისანი დაიდუნენ სიტყუათა შინა, მაშინ სათანადო არიან თანკმობად ბრუნვთა და რიცხვთა; მაგალ. ქრისტე უფალი, ვახტანგ მგელ-ლომი, მდინარე მტკჲარი, ქალაქი ტფილისი და სხჲანი.

სხოლიო. თანკმობასა³ შინა ორთა სახელთასა ბრუნვითა სათანადო არს ცნობად, ვითარმედ: უკეთუ ჯერ-იყოს თანკმობა დაწყებითითა ბრუნვთა ანუ მოქმედებითითა ორთა სახელთა, მაშინ შეჰგავს, რაათა პირტჲლი იგი სახელი დაიდუას ნიშნითა დაწყებითისა ანუ მოქმედებითისა ბრუნვისათა და მეორე—ნათესავობითითა ბრუნვთა, უმსუბუქესად გამოღებისათჳს და შტჲნიერებისა ლექსთასა; მაგალ. გორცნი შეისხნა სულისაგან წმიდისა და მარიამისგან⁴ ქალწულისა და სხჲანი⁵.|

A 105 სხოლიო. თანკმობასა⁶ ორთა ანუ მეტთა სახელთასა უკავშიროდ და დამნიშვნელთა ერთისა და მისტჲ პირისა ანუ ნივთისათა ღრამმატიკოსთა მიერ ეწოდების შეძინებად, რომელიცა იწოდების ორგჲარად:

1) მარტივად—შეძინებითა ერთისა ლექსისათა; მაგალ. ქრისტე უფალი და სხჲანი და 2) აღვსებითად; მაგალ. ანტონი კათალიკოსი ყოვლად უსრულესი რიტორი.

B 52r § 207⁷. ოდეს ორნი არსებითნი სახელნი, სხჳსა და სხჳ|სა ნივთისა მნიშვნელნი, დაიდუნენ რა სიტყუათა შინა თჳნიერ კავშირისა, მაშინ სათანადო არს, რაათა შემდგომი იყოს ნათესავობითისა ბრუნვსა; მაგალ. დასაბამი სიბრძნისა, შიში უფლისა, ჰრჩევა უხუცესთა კაცთა.

სხოლიო. ამას ნათესავობითა ბრუნჲასა ეწოდების განმათჳსებლად წინამავალისა სახელისა.

§ 208⁸. ორნი ანუ მრავალნი სახელნი დაკავშირებულნი, დაიდუნენ რა სიტყუათა შინა, მაშინ ერთი იგი, რომელიცა შეუდგების უკავშიროდ, ჯერ-არს დადებად მრავლობითად მითჲს ბრუნვთა; მაგალ. თეიმურაზ და ირაკლი მეფენი; გიორგი, იულონ, ვახტანგ და მირიან—ძენი მეფისა ირაკლისნი⁹.

სხოლიო. ოდეს განმათჳსებელი სახელი შეუდგების რა პირტჲლმდებარესა თჳსსა სახელსა, მაშინ თჳთ ნათესავობითსა შინა ბრუნჲასა მყოფი ეთანკმავების დასხმითა თჳს ჴელა მისტჲს ბრუნვს ნიშნისათა, რომ-

¹ § 205 B. ² დამნიშვნელი A. ³ თანკმობას A. ⁴ მარიამისაგან A. ⁵ ეს სჲლიო ავტოგრაფში მიწერილია ძირითადი ტექსტის ქვეშ. ⁶ თანკმობასა შინა A. ⁷ § 206 B. ⁸ § 207 B. ⁹ ირაკლისანი A.

ლითაცა ბრუნჯსა ნიშნითა არს ბრუნჯლი სახელი იგი, რომელსაცა გან-
ათჳსებს, გარნა თჳთ ნიადაგ, ვითარცა განმათჳსებელსა, აქჳს ძალი
A 106 ნათესავობითისა ბრუნჯსა და ნიშანსა მას ბრუნჯსასა მიიღებს შტჳნიერ-
ყოფისათჳს და თანკმობით გამოღებისათჳს, რომელსაცა ეწოდების თან-
კმობად; მაგალ. სიტყჳსა ღმრთისასა ძალუძს¹ აღდგინება მისი; სი-
ტყჳმან ღმრთისამან აღადგინა ეგე; სიტყჳთა უფლისათა ცანი დაემ-
ტკიცნეს და სულთა პირისა მისისათა—ყოველი ძალი მათი; მფრი-
ნტჳლნი ცისანი და თეჳზნი ჴღჳსანი; ძეო კაცისაო; ძენო კაცთანო,
ვიდრემდის გულფიცხელ ხართ და სხჳანი².

B 52v § 209³. სახელნი განმათჳსებელნი, უკეთუ არიან შემკრებელო-
ბითნი, სათანადო არიან, რათა დაიდტნენ მრავლობითად: დიდი მძლუა-
ნი მკედართა; მკედარი გუნდთა; გარნა უკეთუ დაიდტას მხოლოობი-
თად, არა რაამესა წარწყმედს ძალსა: წინამძღუარი კრებულისა ანუ
კრებულთა; და უკეთუ კერძობითი ანუ ჴოგებითი სახელი არს გან-
მათჳსებელად შემკრებელობითთა სახელთა, მაშინ საჭიროდ სათანადო
არს, რაათა განმათჳსებელი სახელი დაიდტას მრავლობითად; მაგალ.
გუნდი⁴ ანგელოსთა, კრებული მონაზონთა და სხჳანი⁵.

§ 210⁶. სახელნი არსებითნი და ჴედშესრულნი სათანადო არს,
რაათა თანკმობდენ⁷ რიცხთა⁸ და ბრუნჯთა; მაგალ. სიტყჳა უშტჳ-
რი ნუ გამოვალნ⁹ პირით¹⁰ თჳტჳსნი; კაცმან კეთილმან კეთილისაგან
საუნჯისა გულისა თჳსისა გამოიღის კეთილი.

სხოლიო. ოდესმე ერთსა არსებითსა სახელსა მიეცემიან ორნი ანუ
უმეტესნი ჴედშესრულნი სახელნი უკავშიროდ; მაგალ. კაცი მდიდა-
რი, შემოსილი სამოსლითა ოქრო-ქსოვილითა; ბრძენმან მოხუცმან
მასწავა ესე.

A 107 სხოლიო. ჰმსგავსადე მრავალთა არსებითთა სახელთა მიეცემისთ
B 53r ერთი ჴედშესრული სახელი, გარნა მრავლობითად | უკჳტ: პეტრე და
პავლე მოციქულნი ქრისტესნი.

სხოლიო. ოდეს ორნი ჴედშესრულნი სახელნი მოვალნ სიტყჳა-
თა შორის ერთად, მაშინ ერთი იგი ჯერ-არს, რაათა გარდიქმნეს არ-
სებითად; მაგალ. ჴორციელი უძლურება სათანადო არს ტვრთჳდ; სუ-
ლიერი ბიწი ჯერ-არს განწმედად და სხჳანი.

¹ ძალუძს A. ² + თანკმობა არსებითისა სახელისა და ჴედშესრულისა (დაწერილია მრგლოვანით). § 207 სახელნი არსებითნი და ჴედშესრულნი სათანადო არს რათა თანკმობდენ რიცხთა და ბრუნჯთა; მაგალ. (გადაშლილია) B. ³ § 208 B. ⁴ გუნ-
დნი A. ⁵ + (ბ) თანკმობა არსებითისა სახელისა და ჴედშესრულისა (დაწერილია მრგლოვანით, გადახაზულია) B. ⁶ § 209 B. ⁷ თანკმობდენ A. ⁸ რიცხთა A.
⁹ განმოვალნ A. ¹⁰ პირითა A.

§ 211¹. ზედშესრულნი ოდესმე ითხოვენ ბრუნებათა ნათესავობითა, რომელნიცა განმათვლებლადცა არიან მათდა, და ოდესმე მოქმედებითა; მაგალ. ირაკლი არს ჩინებული სიმხნითა² და ანტონი მდიდარი სიბრძნითა; ღამე ბნელი უმეცრებისა; დღე ნათლიერი მეცნიერებისა და სხვანი.

§ 212³. ზედშესრულნი უაღრესობითისა სხმით-გარდასლვითისანი⁴ ითხოვენ საძიებოდ ნათესავობითა ბრუნებასა; მაგალ. არარაჲმე არს უავეს შიშმისა; ოქრო უძვირფასეს⁵ ვეცხლისა და კეთილი საქმე—ოქროჲსა, ხოლო უკეთუ დაიქუთიან ესენი გარმომღობითითა კავშირითა, რომელ-არს ვიდრეღა, მაშინ ნათესავობითად ბრუნვილნი⁶ იგი სახელნი დაიდებიან წრფელობითად; მაგალ. სიბრძნე უპატიოსნეს არს ვიდრელა ოქროჲ და ვეცხლი; უმჯობეს და უიმედოვნეს არს ნამდვლი მშვდობა, ვიდრე მოსალოდებელი ძლევა და სხვანი⁷.

§ 213. ვინათგან ნაცტალსახელი გმარებულ არს სიტყუათა შინა
A 108 ნაცტლად სახელისა, მაშასადამე ექმნების ზმნასა უფლა|დცა და სა-
ძიებოდ. ამისთჳს სათანადო არს, რათა სახელსა თჳსსა, რომელისაცა
ნაცტლად მდებარე არს, ეთანკმოს რიცხვთა და ბრუნვითა, და ზმნა-
B 53v სა, რომლისაცა არს უფალ—რიცხვთა| და პირითა; მაგალ. მან მომავ-
ლინა მე და მე წარგავლინებ თქმუნ.

სხოლიო. რაჲცა ითქუა თანკმაობისათჳს სახელისა და ზმნისა და
ბრუნვლად მიღებისათჳს ზმნათაგან სახელისა, იგივე სათანადო არს
შემეცნებად ნაცტალსახელისათჳსცა. და ვინათგან ნაცტალსახელსა აქტუნ
პირნი და სახელნი მის ძლით პიროვნდებიან, ამისთჳს სათანადო არს,
რაჲთა ნაცტალსახელი—უფალი ზმნისა თანკმაობდეს მის თანა პირი-
თაცა, რამეთუ უკეთუ ზმნა არს პირტშლისა პირისა, ნაცტალსახელიცა
ჯერ-არს, რაჲთა იყოს მისდა პირტშლისა პირისა და ესრეთ მეორეცა
და მესამეცა; მაგალ. უკეთუ მე არა წარვიდე, იგი არა მოვიდეს.

§ 214. ოდეს მრავალნი ნაცტალსახელნი სხჳსა და სხჳსა პირისა-
ნი, მოკიდებულნი ურთიერთისადმი კავშირითა, მოვიდნენ რა უფლად
ზმნისა, მაშინ სათანადო არს, რაჲთა ზმნაჲ მრავლობითი ეთანკმოს
პირსა მას პირითა, რომელიცა უპატიოსნეს არს, რამეთუ პირი პირტშ-
ლი უპატიოსნეს არს მეორისა და მეორე—მესამისა. მაგალ. მე და მამა

¹ § 210 B. ² სიმხნითა B. ³ ავტოგრაფში პარაგრაფთა სათვალავი გადადის 210-დან 212-ზე (211 გამოტოვებულია) და ამით უთანაბრდება ნაბეჭდს. ⁴ სხმო-
გარდასლვითისანი B. ⁵ უძვირფასეს B. ⁶ ბრუნვლნი B. ⁷ + (გ) თანკმობა ნაცტალსახე-
ლისა სახელისა თანა და ზმნისა (დაწერილია მთავრულით, გადახაზულია) B.

მოვიდეთ და საენე ვჰყოთ მის შორის; შენ და იგი წარბჴალთ მოს-
თჴლებად აგარაკისა და სხჴანი.

§ 215. არსებითნი, ჩჴმწებითნი და მოგებითნი ნაცჴალსახელნი
თანჴმაობენ მარადის სახელისა თანა თჴსისა რიცხვითა და ბრუნვითა¹;

A 109 მაგალ. ქორმან მან დაგე|შულმა; ბჴე იგი დაჴშული.

სხოლოო. ნაცჴალსახელნი მოგებითნი, თანჴმავებულნი სახელისა
თანა, მარადის არიან განმათჴსებელად მათდა; მაგალ. დედა შენი და
ძმანი შენნი გარე დგანან; ყოველთა შინა საქმეთა შენთა მოიჴსენე
უკანასკნელი შენი და არღარა ჰსცოდო; მე მოწაფეთათჴს ჩემთა ვჴშუ-
რები ამას.

B 54r § 216. კჴლამოღებითი ნაცჴალსახელი ეთანჴმე|ბის წინამსრბო-
ლსა სახელსა თჴსსა, რომლისაცა ნაცჴლად მდებარე არს რიცხვთა და
ოდესმე ბრუნვითაცა²; მაგალ. ნეტარ არს კაცი, რომელი არა მივიდა
ზრახჴასა უღმრთოთასა; მივილე წიგნი, რომელიცა მოწერილ იყო
ჩემდა; ვევედრე მას, რომელსაცა ძალ-ედჴა შეწყალება ჩემი; განვიდა
ეგოდენითა ჭართა, ვითარიცა არცავეს პირველ და არცავეს უკანას-
კნელ ეხილვა.

§ 217. კჴლამოღებითი ნაცჴალსახელი, ვითარცა კჴლა-მოიღებს
წინამსრბოლსა სახელსა თჴსსა, ეგრეთჴმ ყოვლადსაცა სიტყჴსა; მა-
გალ. ცხოველი, რომელიცა ნიჴებულ არს გულისხმის-ყოფითა და ნე-
ბითა, წოდებულ არს კაცად; გულისხმის-ყოფითა და ნებითა ნიჴე-
ბული ცხოველი იწოდების კაცად.

§ 218. ოდესმე ნაცჴლად კჴლამოღებითისა დაიდებიან ადგილო-
ბითნი ზმნისზედანი, ესე, საღ, მუნ და სხჴანი; მაგალ. ქორწილი
იყო კანას გალილიასა და მუნ იყო დედა იესუსი; და მუნ იყჴნენ სა-
რწყულნი ქჴსანი ეჴჴსნი; და ვითარცა შემწუხრდა დღე იგი ერთშა-
ბათისა მის და კარნი იგი დაჴშულ იყჴნენ, სადა იყჴნენ მოწაფენი

A 110 შე|კრებულ შიშისათჴს ჰჴრიათასა.

§ 219. ნაცჴალსახელთა ამათჴს, რომელ არიან თჴთ და თჴსი,
იხილე § 98, სხოლოო.

§ 220. კერძობითნი სახელნი და ნაცჴალსახელნი დაითხზან ად-
გილობითთა ნაცჴალსახელთა და ზოგებითთა სახელთა თანა ბრუნვთა
და რიცხვთა; მაგალ. ხოლო ერთმან მათგანმან ჰრჴჴა: არავინ მოჴჴ-
დავთაგანი შემძლებელ არს უჴჴდავ ყოფად; ერთისა მათგანისა უმეტეს
ყოველთასა დიდებულ არს სახელი; უპირჴმლესი მათგანი იჴების და
სხჴანი.

¹ რიცხვთა და ბრუნვთა B. ² ბრუნვთაცა B.

სხოლიო. ლექსი¹ ესე ურთიერთი იმარების კერძობითა შორის სახელთა; მაგალ. ქართუშლნი თანჳმა იყვნენ ურთიერთისა შორის; მოჰსწყებდნენ ურთიერთსა; თავნი თჳსნი და ურთიერთარს და ყოველი ცხოვრება ჩჳსნი ქრისტესა ღმერთსა შევედროთ² |

B 54v § 221. მიმღობანი, ვითარცა ზედშესრულნი სახელნი, იქცევიან სიტყუათა შინა, და ამისთჳს, რაჲცა ითქუა ზედშესრულთათჳს, იგივე სათანადო არს გულისაჲს-ყოფად ამათთჳსცა; მაგალ. მრწამს ერთი ღმერთი, მამა ყოვლისა მპყრობელი, შემოქმედი ცათა და ქტჳყანისა, ხილულთა ყოველთა და არახილულთა და სხტანი.

თ ა ვ ი მ

თჳს თანჯმობისა თანდებულისა, ჴმნის ჴედაჲსა, კავშირისა და შორისდებულისა სასეღისა თანა, და ჴმნისა

A 111 § 222. ვინათგან ოთხნი ესე ნაწილნი სიტყვისანი³, რომელ არს თანდებული, ჴმნის ჴედა, კავშირი და შორისდებული, თავით თჳსით ვერა რაჲმესა დამნიშვნელობასა ჰყოფენ, უკეთუ არა მოეკიდნენ სახელთა ანუ ჴმნათა, ამისთჳს ჴერ-არს შემეცნება მათი, თუ ვითარ გარემო-ექცევიან ესენი ჴემოჴსენებულთა მათ ნაწილთა სიტყჳსათა სჴნტაჴსსა შინა⁴.

B 55r § 223. თანდებულნი მოეკიდებიან მარადის სახელთა არსებითთა და ჴედშესრულთა და მიმღობათა და ნაცტალსახელთა და სახელ- ჴმნათა და ამისთჳს ითხოვენ თჳსდამი მოკიდებულთა მათ ნაწილთა სიტყჳსათა ანუ მიცემითად, ანუ ნათესავობითად⁵, ანუ წრჳელობითად; მაგალ. კაცი ვინმე გარდამოვიდოდა იერუსალიმით იერიჴოდ; ორნი კაცნი აღვიდოდეს ლოტუად ტაძარსა მას შინა; ჴმა ლალადებისა უდაბნოსა ჴედა; მე მათთჳს ვითხოვ, არათუ სოფლისათჳს ვითხოვ, არამედ მათთჳს, რომელნიცა მომცენ მე; და ამხილოს სოფელსა ცოდჳსათჳს და სიმართლისათჳს და სასჴელისათჳს; აწ მივალ მამისა ჩემისადმი და არაეინ თჳტჳნგანი მკითხავს მე და სხტანი.

სხოლიო. თანდებულნი წინარე დასხმულნი⁶ ითხოვენ მარადის⁷ ნათესავობითა ბრუნტასა და უკანა დასხმულნი—მიცემითსა; მაგალ.

¹ ჴსჴესი A. ² შევედროთ A. ³ სიტყჳსანი B. ⁴ + თჳს თანჯმობისა თანდებულისა (დაჴარილია მთავრულით და გადახაზულია) B. ⁵ ნათესავებითად B. ⁶ დასხმულნი A. ⁷ მარადის—A. ავტოგრაფში წაშლილია, მაგრამ ხელახლა არის აღდგენილი.

შორის ტაძრისა და ეკლესიისა; ერთა შორის და მღვდელთა; სიმაღლესა ზედა დიდსა; ამაღლდი ცათა შინა, ღმერთო, და ყოველსა ქრისტიანსა ზედა არს დიდება შენი¹.

§ 224. ზმნისზედანი მარადის მოეკიდებიან ზმნათა ცხადყოფელად გუაროვნებისა მათისა; მაგალ. ბოროტად მოგებული ბოროტად წარიგების. |

A 112 სხოლო. ზმნისზედანი მოეკიდებიანვე განუსაზღვრებელთა მიმღეობათა და სახელზმნათა; მაგალ. ყრმა თანამდებ არს ფრიად სწავლად და მოცალეობად წერილთა შინა, რამეთუ ფრიად სწავლულნი და ფრიად მოცლილნი წერილთა შინა ფრიადცა ქებულ არიან, ვინათგან ფრიადი მოცალეობა სწავლათა შინა და კეთილად სწავლა² წერილთა კეთილთა ჰყოფენ ყრმათა შემკულად და შემკულნი კეთილთა სწავლითა ქებულ არიან ღმრთისა მიერ და კაცთა.

§ 225. ზმნისზედანი რაოდენობითნი, მოეკიდებიან რა ზმნათა სიტყუათა შინა, ოდესმე კჳალად სხუთათა ზმნათა ითხოვენ მოკიდებულთა რაოდენობითთავე ზმნისზედათა; მაგალ. რაოდენ მოყუარე იქმნები ღმრთისა, | ევოდენცა შეიყუარები მის მიერ; ევოდენ იდიდები, რაოდენცა გამოიცდები წერილთა შინა; გრძლად მიმყოფრებული³ სწავლასა შინა ჳშირად დატკების და სხუანი.

§ 226. ორთა უკუთქმითთა ზმნისზედათა, მიცემულთა ერთისადმი ზმნისა, აქჳსთ ძალი დამტკიცებითისა; მაგალ. რამეთუ არა ვართ უკჳს, ვითარცა მრავლნი, არა სიწმიდით მქადაგებელ,—ესე იგი არს: ვართ სიწმიდით მქადაგებელ⁴. ნუარაჲამესა იქმ განუზრახჳსლად,—ესე იგი არს: განჳზრახუთ ჰქმენ ყოველივე⁵. ნუთუ არა აღმოვიკითხავს⁶ სჯულსა შინა, თუმცა ქართულსა ენასა შინა ჳმარებულ არიან ოდესმე ორნი უკუთქმითნი უკუთქმითადვე: არა კაცი არ არის, არავინ მათგანი არა იყო მუნ⁷.

§ 227. კავშირნი წმასვნითნი, განწჳლავითნი, წინააღმდეგობითნი და უკუთქმითნი | გარდააბმენ სახელთა ერთისა და მისჳს ბრუნვსათა; მაგალ. პეტრე და იოანე აღვიდოდეს ტაძრად; ეგრეთჳს—ზმნათა ერთისა დროსათა; მაგალ. მე ვარ მიწა და ნაცარი; იყავნ ნება შენი, ვითარცა ცათა შინა, ეგრეთცა ქრისტიანსა ზედა; არცა საჳმელი,

¹ + (ბ) თჳს თანჳმობა ზმნისზედისა (წაშლილია) B. ² სწავლვა B. ³ მიმყოფრებული A. ⁴ „რამეთუ ... მქადაგებელ“ აშოიზეა მიწერილი B. ⁵ ყაწვე A. ⁶ აღმოვიკითხავსთ B. ⁷ + (გ) თანჳმობა კავშირისა (მთავრულით, გადახაზულია) B.

არცა სამოსელი აქტს¹; ნუ სულმოკლეობ, ნუ მოუძღურდები, ნუცა დაჰსნდები; ანუ ჰყავთ ხე იგი კეთილ და ნაყოფიცა მისი კეთილ, ანუ ჰყავთ ხე იგი ბოროტ და ნაყოფიცა მისი ბოროტ.

სხოლიო. ოდესმე წინააღმდეგომ ამისა იქცევიათ კავშირნი, ვინათგან არცა მსგავსთა ზმნათა დროთა შინა და არცა ბრუნჴათა გარდაბმენ; მაგალ. ვუწყი, ვითარმედ არარა მიქმნიეს ბოროტი შენთჳს და არცა შემდგომად ვჰქმნა. |

B 56r § 228². მიზეზობითნი კავშირნი ესე: ვითარმედ, ვითარმცა, რაჲთა, რათამცა, რათამცა არა ნამყოფსა დროჲსა ზმნათადმი მოაბმენ ანუ საზღურებითისა³ აწმყოფსა⁴ და მყოობადისა და ანუ აპოტეტიკაჲსა აწმყოფსა და მყოობადისა დროჲსა ზმნათა; მაგალ. ამისთჳს აღიწია სიმალლეთ, რაჲთა მიერ გარდამოვარდნილი უმეტესად შეიმუხროს; არა ჰქმნა არცა ერთი საქმე კეთილი, ვითარმცა შემოზღუდვილ იყო სიმტკიცითა მისითა; მართლმსაჯულებასა აქტს ესევეთარი ძალი, ვითარმედ ავაზაკთა და უმკვიდრებს საკუთარსა მათსა ნაქონებსა; ესრეთ მწუხარე ვიყავ, რომელ ნუგეშად ჩემდა ვჰყოფდი ამას; არა მაქტს იჴვ, რაჲთამცა შენ ღრამმატიკასა არგულსმოდგინედ იკითხვდე; ვჰსციდილობ

A 114 არა ამისთჳს ოდენ, ვითარმცა შეგამეცენ⁵ შენ | მეცნიერებასა, არამედ რაჲთა იყოცა სზნიდისიან, რამეთუ სზნიდისი არს ესრეთი ძვრფასი ნივთი, რომელ პატიოსნებისა თანა მარადის შეუღლვლ არს; და ესრეთ მარადის დაიციე იგი უბრყვლოდ, რაჲთა ყოველთა კაცთადმი იყო პატიოსნებითა მისითა; ვითხოვ, რაჲთა შენ და კაცობრივსა ნათესავსა შენ მიერ მიეცეს ბედნიერობა ამისი.

§ 229⁶. კავშირნი რამეთუ, ხოლო, ამისთჳს, უკეთუ და სხჴანი დაისხმიან თავად სიტყვსა ანუ ჰაზრისა; მაგალ. რამეთუ მოვალს ჟამი, ოდესცა სიცოცხლისა ამის მოძღურებასა არღარა ისმენდენ; ხოლო ჩჴმნ ყოველნი განცხადებულთა პირითა დიდებასა უფლისასა განვიცდით; უკეთუ ვისაცა⁷ ჰნებაჲს, რაჲთა ჰყოს ნება მისი, გულისხმა-ჰყოს მოძღურება იგი; ამისთჳს უჴტმ, ძმანო, ვითხოვ და გვედრები, რაჲთა უფროს გარდაჰმატოთ და სხჴანი.

სხოლიო. წინააღმდეგობითნი კავშირნი ჰყოფენ გამოჴტმებასა ანუ განმართჴასა პირუშლისა წინადადებისასა: იმპერატორი მაქსიმილიანე⁸

¹ ავტოგრაფში აქ იწყება § 228, რომლის რამდენიმე სტრიქონი გადახაზულა და სამაგიეროდ აშაზე დამატებულია მომდევნო მაგალითები: „ნუ სულმოკლეობ... ბოროტ“. ² ავტოგრაფში ამ პარაგრაფს განმეორებით უზის ნომრად 227 და ამის გამო მომდევნო პარაგრაფთა სათვალავი ერთით კლებულობს. ³ საზღურებითისა A. ⁴ აწმყოფსა A. ⁵ შეგამეცენ A. ⁶ § 228 B. ⁷ ვისცა B. ⁸ მაქსიმიანე A.

იტყოდა: უკეთუშმა შემძლებელ ვარ ერთსა დღესა ქმნად ასთა კაცთა აზნაურად, გარნა ასსა შინა წელსა ვერცა ერთისა ბრძნისა კაცისა¹. |

B 56v § 230². შორისდებული ვინათგან სიტყუათა შორის კმარებულ არს მნიშვნელად ვითარისამე ვნებისა ანუ მოძრავობისა მშვნევიერისა, ამისთჳს გარდა დაწყებითისა ანუ მოქმედებითისა ბრუნჳსა ითხოჳს
A 115 ბრუნჳთა; მაგალ. ვაჲ, მოქმედთა ღრმისა განზრახჳსათა და არა | უფ-
ლისა მიერ! ვაჲ, საიდუმლოდ მოქმედთა განზრახჳსათა და მოქმედ-
თა ბნელსა შინა! ჟ, უბადრუქსა! ³ ჟ, სიღრმე სიმდიდრისა და მეცნი-
ერებისა ღმრთისა! ეჰა, ბერწო სულო ჩემო და ნაყოფთაგან ცუდო!
ეჰა, მვნესა კაცსა! ოჰ, ცოდჳსა სიდიდესა! ვაჲმე, უნანელსა!

§ 231⁴. ოდესმე თჳნიერ ნიშანთა შორისდებულთასა დაიქჳსიან სიტყუანი, რომელთაცა ცხად-ჰყოფენ ვითარნიმე სულითნი გამოღება-
ნი; მაგალ. აღვიარებ, ვითარმედ შემძლებელ არს ჴელი შენი ცხოვნე-
ბად; მართალ ხარ შენ, უფალო, და წრფელ არიან მსჯავრნი შენნი და სხჳანი. |

B 57r

თ ა ვ ი ზ

თ ჳ ს თ ა ნ ჳ მ ო ბ ი ს ა კ ი თ ხ ჳ ს ა მ ი გ ე ბ ი ს ა თ ა ნ ა

§ 232⁵. კითხვთნი სახელნი მიგებისა თანა თანჳმობენ ბრუნჳთა ოდენ და არა ნიადაგ რიცხჳთა; მაგალ. კ ი თ ხ ჳ ა: ვისი არს ხატი ესე⁶ ანუ ზედაწერილი? მ ი გ ე ბ ა: კეისრისა. კ ი თ ხ ჳ ა: ვინ მოსცნა ფი-
ცარნი ჰსჯულისანი მოსეს? მ ი გ ე ბ ა: ღმერთმან. კ ი თ ხ ჳ ა: ვისგან გისწავიეს? მ ი გ ე ბ ა: ბრძენთაგან.—რაჲ არს ეგე, რომელსაცა იკით-
ხაჲ?—ღრამმატიკაჲ⁸.

სხოლიო. მიგებასა შინა მარადის ძალითად მდებარე არს ზმნა და ძიება⁹ კითხჳსა; მაგალ. კ ი თ ხ ჳ ა: ვისი არს ხატი ეგე ანუ ზედა-
წერილი? მ ი გ ე ბ ა: კეისრისა არს ხატი ესე და ზედაწერილი.

სხოლიო. კითხვთნი ესე ნაცჳალსახელნი ვინ მარადის¹⁰ იკით-
A 116 ხაჲს კერძოობითსა სახელსა და რაჲ—მარადის საზოგადოთა და უმე-
შჳსობითთა სახელთა¹¹; მაგალ.—ვინ ჰსძლო სპარსთა?—ირაკლი მეო-
რემან.—ვინ განაშჳსნა ენა ქართული?—ანტონი, ძმამან მისმან.

¹ + (დ) თანჳმობა შორისდებულისა (ასომთავრულით, გადახაზულია) B.

² § 229 B. ³ + ჟ! ლო, ლო, შენ შეჰჳვენ ცა და ჴჳანა ძალითა შენითა ღიდი-
თა B. ⁴ § 230 B. ⁵ § 231 B. ⁶ ეგე B. ⁷ მიგება—A. ⁸ + ანტონისი (წაშლი-
ლია) B. ⁹ ზმნაჲ და ძიებაჲ B. ¹⁰ მარადისი A. ¹¹ სახელთა—A.

—რაა სახელი შენი? — ლევონ. — რაა არს იგი, რომელიცა ჰსჩანს ახლოს შენსა? — ცხოველი ანუ ცხენი და სხუანი.

§ 233¹. კითხვასა და მიგებასა შინა ჯერ-არს, რაჟთა ზმნანი თან-გმაობდენ² დროჟთა³ ოდენ და არა ნიადაგ რიცხვთა და პირითა⁴; მაგალ. გაქუსთ რა აქა ჰამადი? მიგება: გუაჰს. — სადა გთნავს და მოგიზაღოთ შენ ჰამად პასეჟი? — მთნავს სახლსა სიმონისსა. — სადით მოხუალ? — იერუსალიმით. — ოდეს მოხუალ? — გუშინ. — რაა არს ევე? — — არიან წიგნნი ქმნილნი ანტონისნი⁵ და სხუანი.

საოლიო. ოდეს იკითხვს⁶ ჟამობითითა ანუ რაოდენობითითა B 57v ზმნისზედითა, სათანადო არს, რაჟთა მიეგოს მითჰმ | გუარისა ზმნის-ზედითა; მაგალ. — ოდეს ინებებ წარსლჳად? — ხუალე. — ვიდრემდის ეგები მუნ? — ვიდრემდის ჰნებავს ღმერთსა, ანუ რაოდენსამე დღესა, ანუ ორ დღე და სხუანი. — რაოდენი წელი გაქუს ჰასაკისა? — ეგოდენი, რაოდენიცა მოყუასთა ჩემთა⁷.

§ 234⁸. სათანადო არს უწყებად, ვითარმედ შემეცნებასა შინა აღნაქუსთა ჰაზრისასა, ესე იგი არს განხილჳასა შინა აღნაქუსთა წესიერად მოკიდებულეებისასა, და ეგრეთჰმ შეწყობასა შინა აღნაქუსისასა თანგმობითა კანონიერად ნაწილთა სიტყუსათა მარადის სათანადო არს გმარებად კითხვასა და მიგებისა, ამისთჳს, ვინათგან ყოველი საუბარი A 117 ანუ აღნაქუსი არს სხვსადმი პირისა, | რომლისაგანცა მოველით მიგებასა, ესე იგი არს თანგმობასა⁹, და ესრეთ ყოველი აღნაქუსი არს ანუ კითხუაჲ, ანუ მიგებაჲ¹⁰, ანუ კითხუაჲ მიგებითურთ. ვინა საჭირო არს აღნაქუსსა შინა გმარებაჲ კითხვთა ნაწილთა სიტყუსათა, და ვინადგან კითხუაჲ სათანადო არს, რათამცა იყოს სიტყუა სრული¹¹, და სრული სიტყუაჲ თჳნიერ ზმნისა არა შესაძლებელ არს ყოფად, ამისთჳს სათანადო არს, რათა თხოვისამებრ ზმნის ბუნებისა¹² ბრუნვლთა სახელთასა¹³, კითხუაჲცა იყოს მითჰმ ბრუნვთა.

§ 235¹⁴. და ოდეს ყოველნი ზმნანი შემოქმედებითნი და უმე-შტჳობითნი აწმყოსა და უსრულსა დროსა შინა და ყოველნი ვნებითნი ყოველსა შინა დროსა ითხოვენ უფლად წრფელობითთა სახელთა,

¹ § 232 B. ² თანგმობდენ A. ³ დროთი A. ⁴ აეტოგრაფში ჯერ ყოფილა: „დროჟთა და რიცხვთა, და არა ნიადაგ პირითა“, შემდეგ კი შესწორებულია: „დროჟთა ოდენ და არა ნიადაგ რიცხვთა და პირითა“. ⁵ ანტონისანი A. ⁶ იკითხავს A. ⁷ აეტოგრაფ ჯერ უწერია „ორმეოცდართი“ რომელიც შემდეგ გადაუშლია B (შესაძლოა, გაიოზი აქ თავის ასაკს გულისხმობდეს და ეს დეტალი საყურადღებო იყოს მისი ბიოგრაფიისთვისაც). ⁸ § 233 B. ⁹ თანგმობასა A. ¹⁰ მიგება A. ¹¹ სრულ B. ¹² ზმნისა ბრუნვებისა A. ¹³ სახელთა A. ¹⁴ § 234 B.

მაშინ ჭერ-არს, რაათა უფალნი ამით დროთა ზმნათანი იკითხვოდენ წრფელობითად ბრუნვლითა ამით კითხვითა ლექსითა: ვინ? რაჲ? B 58r მაგალ. | —ვინ აქებდა მოძღუარსა?—მოწაფე. —რაჲ განამრავლებს მეცნიერებასა?—პატივი. ესრეთჲ მრავლობითნიცა ამათნი.

§ 236¹. ნამყოსა სრულსა და მყოზადსა შინა [ჭერ-არს, რათა იკითხვოდენ] მოთხრობითად ბრუნვლითა ამით საკითხავითა: ვინ? რაჲ-მან? მაგალ. —ვინ აღაყუენა სამფლობელონი?—მეცნიერებამან. —რაჲმან დაამჴო სპარსეთი?—უმეცრებამან. ხოლო მრავლობითად —მიცემითად ბრუნვლითა.

სხოლიო. კითხვითი ესე კერძოობითი სახელი ვინ? მოთხრობითსა ბრუნუასა შინა ჰმსგავსებს წრფელობითსა. |

A 118 § 237². ნამყოსა უსრულესსა და უუსრულესსა დროსა შინა [ჭერ-არს, რაათა იკითხვოდენ] მიცემითად ბრუნვლითა საკითხავითა: ვის? რაჲსა? მაგალ. —ვის განუშტქნებიეს ენა ქართული?—ანტონის. —რაჲსა დაუტკბია საჰმენელი?—ქადაგებათა სახარებისათა. ესრეთჲ მრავლობითნიცა.

§ 238³. მეორენი სახელნი ანუ ძიებანი ზმნათანი იკითხვან მითჲ ბრუნვთა, ვითარათა ითხოვს ბუნება და დროჲ ზმნისა, რამეთუ ყოვლისა შემოქმედებითისა ზმნისა ნათესავობითი საძიებოჲ⁴ აწმყოსა და ნამყოსა უსრულსა დროსა შინა იძიების მიცემითად ბრუნვლითა კითხვთა და სხუთა დროთა შინა შემასმენელობითითა; მაგალ. —რაჲსა განამრავლებს მეცნიერებაჲ?—პატივსა შემოქმედისასა. —რაჲ ჰქადაგეს მოციქულთა?—სახარებაჲ. —რაჲ წარუმართებიეს სიბრძნესა?—ცხოვრებაჲ.

§ 239⁵. ვნებითა ზმნათა ნათესავის ძიებანი იკითხვან ყოველთა შინა დროთა ანუ დაწყებითითა ბრუნვთა, ანუ მოქმედებითითა; მაგალ. —ვისგან იდიდების წრფელი? —ღმრთისაგან. —რაჲსაგან სნეულებ? —უმეცრებისაგან. —ვისგან შეყუარებულ ხარ? —ძმათაგან. ვისგან მოძულელებულ იყავ? —მტერთაგან ჰემმარიტებისათა. ეგრეთჲ მრავლობითნიცა. მაგალ. —რომელთაგან ქებულ ხარ? —ძმათაგან და სხუანი. |

B 58v § 240⁶. ყოველნი მეორენი ანუ ბუნების ძიებანი შემოქმედებით-
A 119 თა და ვნებითა ზმნათანი და ეგრეთჲ ძიებანი უმეშტქობითა ზმნათანი მითჲ ბრუნვთა იკითხვან, ვითარათა ბრუნვთა ანუ არიან მდებარე, ანუ ჭერ-არიან დადებად; მაგალ. —რით თანა-გაძს შეყუ-

¹ § 235 B. ² § 236 B. ³ § 235 B. ⁴ საძიებო A. ⁵ § 237 B. ⁶ § 238 B.

არება უფლისა? — ყოვლითა გულითა და ყოვლითა სულითა. — რით დაანაქმეთ წერილი ეგე? — კალმითა¹.

§ 241². ყოველნი თანდებულნი იკითხვან მითჲმ ბრუნვთა, ვითარათა ითხოვენ თანდებულნი იგი; მაგალ. — რაჲსა შინა იმხილუე? — ცოდუთა შინა. — ვითარსა ზედა აღიწიე ხარისხსა? — ფრიად მაღალსა.

§ 242³. ყოველნი განმათვსებელნი და ძიებანი აწმყოსა მიმლეობისანი და სახელზმნისანი და ოდესმე განუსაზღვრებელისანი იკითხვან ნათესავობითთა ბრუნვთა; მაგალ. — ვისი ვისმინოთ სიტყუაჲ? — ჩემ მამისა. — რაჲსა არს მეძიებელი? — სიბრძნისა. — ვისი თანა-გაძს შედგომაჲ? — ქრისტესი. ვისი ჯერ-არს შეეყუარებად? — უფლისა და მოყუთისა.

§ 243⁴. ყოველნი ნამყონი მიმლეობანი და მყოობადნი იკითხვან დაწყებითითა ანუ მოქმედებითთა ბრუნვთა; მაგალ. — ვისგან არს განბრძნობილ? — სულისა წმიდისაგან. — ვისგან არს განსანათლებელ? — მაღლისაგან.

§ 244⁵. ყოველნი ზმნისზედანი, ვითარისაჲ გუარისა არიან კითხუთა შინა, ეგევითარისავე გუარისა ჯერ-არიან დადებად მიგებათაჲ შინა; მაგალ. — რაოდენი წელი გაქტს სწავლათა შინა? — ეგოდენი, რაოდენიჲ თანამოწაფეთა ჩემთა. — ვის თანა-აძს ფრიად მოცალეობად სწავლასა შინა? — მას, ვისაჲ⁶ ფრიად ჰნებაჲს ცნობა თავისა თჳსისა.

სხოლიო. და ესრეთ კითხუთა ამათ ზედა ვინ? რაჲ? ვითარი? B 59r მიეგებიან ანუ წრფელობითნი, ანუ შემასმენელობითნი. | ვისი? რომლისა? ვითარისა? — ნათესავობითნი; ვის? რაჲსა? რომელსა? ვითარსა? — მიცემითნი; ვისგან? რაჲსაგან? რომლისაგან? — დაწყებითნი; ვინ? რომელმან? რაჲმან? ვითარმან? — მოთხრობითნი; ვისით? რომლით? რაჲთა? ვის მიერ? რომლისა მიერ? ვითარითა ხატითა? — მოქმედებითნი.

სხოლიო. წოდებითნი ბრუნუანი არა ოდეს შემოვალნ თანჯმობითთა კანონთა შინა აღნაქტსთასა, არამედ თავით თჳსით მდგომარევენ აღნაქტსთა შინა; მაგალ. უფალო, შეგვწყალებ! მიწყალებ მე, ღმერთო! ძმანო, საჰმელი ნუ გაქტსთა?

§ 245⁷. შემეცნებასა შინა აღნაქტსთასა ჯერ-არს პირტჲლად მოძიებად ჰაზრსა შინა ერთსა ანუ მუტლსა ზმნისა კანონიერისა და შემდგომად პოვნისა მისისა — მოძიებად მჴუფლებელისა სახელისა, ესე იგი არს

¹ + ვისგან მიიღე სწავლაჲ ეგე? — ანტონისკან (გადახაზულია) B. ² § 239 B. ³ § 240 B. ⁴ § 241 B. ⁵ § 242 B. ⁶ ვისცა B. ⁷ § 243 B.

რომელიც მოქმედებს, თუ სადამე აქტნ ზედშესრულითურთ მისით და ანუ განმათვებელით; ამისა შემდგომად—მეორისა სახელისა, რომელ არს ნათესავის ძიებისა, ესე იგი არს მისი, რაჟცა იმოქმედების ზედშესრულითვე და განმათვებელით, ანუ ზედშესრულისა ძიებით, თუ სადამე¹ აქუნ. ჰმზავსადტ² მეორისა ციებისა ბუნებითისა, ესე იგი არს მისი, რით ანუ სადა ქმნილ არს საქმე იგი, თვსითურთ თანდებელით და ზედშესრულით და ზედშესრულის ძიებით და განმა-
A 121 თვსებლებით³. | ხოლო ზმნისზედანი უქტ⁴ და კავშირნი კანონისამებრ მათისა ცხად არიან თავით თვსით ყოველგან ყოველთა შინა აღნაქტს-
 თა; მაგალ. ხოლო ჩტ⁵ნ ყოველნი განცხადებულთა პირითა დიდებასა უფლისასა განვიცდით. ამას შინა კანონიერი უქტ⁶ ზმნა არს განვი-
 ცდით, რომლისაცა გარემო მოკიდებულ⁴ არიან სხტანი ყოველნი ნა-
 წილნი სიტყვასანი. უფლად ზმნისა ამის არს არსებითი ნატუალსახელი ზედშესრულითურთ თვსით ჩტ⁵ნ ყოველნი, საძიებოდ ნათესავისა განმათვებელითურთ თვსით—დიდებასა უფლისასა, ხოლო მეო-
B 59v რედ ძიებად | ზედშესრულითტ⁷ თვსით—განცხადებულთა პი-
 რითა. ხოლო არს კავშირი გარმიმღობითი ნიადაგ თავად მდებარე აღნაქტსა შინა.

§ 246⁵. კითხტანი რლტ⁶მვასა შინა ანუ შემეცნებასა აღნაქტსთასა იჰმევიან ესრეთ, რამეთუ ჰპოვებ რა ზმნასა—საფუძტ⁷მლსა სიტყვასა, ვითარცა მაგალითსა ამასა შინა განვიცდით, იკითხების: ვინ გან-
 ვიცდით? რომლისაცა⁶ მიგება არს, ვითარმედ: ჩტ⁵ნ ყოველნი.
 —რაჟცა განვიცდით? —დიდებასა. —ვისსა დიდებასა? —უფლი-
 სასა. —რაჟცა განვიცდით? —პირითა. —ვითარითა პირითა? —
 —განცხადებულთა. ესრეთტ⁷ ყოველთა შინა აღნაქტსთა მოქ-
 ცეჲად სათანადო არს. |

B 60r

თ ა ვ ი ზ

თ ვ ს კ ა ნ ო ნ თ ა ა ღ ნ ა ქ ტ ს თ ა ს ა დ ა პ ი რ ტ მ ლ ა დ

თ ვ ს გ ე ლ ო ვ ნ ე ბ ი თ ი ს ა ა ღ ნ ა ქ ტ ს ი ს ა

§ 247⁷. სიტყუა დაიქტ⁸სის ორითა გტ⁹პრითა, რომელთაგანსა ერთსა
A 122 ეწოდების მარტივი | და მეორესა—პრთული. მარტივი არს იგი, რომელსაცა შინა იპოვების ერთი ზმნა და ორნი სახელნი, ანუ ძალითად

¹ სადამე A. ² მსკვასადტ B. ³ განმათვებელით A. ⁴ მოკიდულ B. ⁵ § 244 B.
⁶ რომლისაც A. § 245 B.

და ანუ მოქმედებითად მდებარენი; მაგალ. უფალმან შექმნა კაცი¹ და სხუანი. ხოლო პრთული არს, ოდეს ორნი მარტივნი სიტყუანი, ესე იგი არს ორნი პიროვანი ზმნანი, გარდადებნიან ურთიერთისადმი ანუ კავშირითა, ანუ კტლამოლებითთა ნაცტალსახელითა და სხუებითა; მაგალ. მე ვჰსწერ და შენ აღმოიკითხე²; იგი უჰმარ³ არს, რომელიცა თვთ თაქსა თჳსსა მისცემს სასჯელსა; ვითარცა დიდად ბრძენ იყუნენ გელმწიფენი, გარნა აჰქსთ საქიროება შემწეობათა შინა.

§ 248⁴. დაქტსა ლექსთა შემოილებს საესესა გულისხმის-ყოფასა შემოხმითა სხუათა და სხუათა იდეათათა⁵ სხუათა და სხუათა ძლით ლექსთა. აღნაქტსა ანუ დათხუზასა ლექსთასა საქიროება აქტს პირტმ-ლად ზმნასა შინა და მერმე სახელსა შინა, ვინადგან ზმნა თავით თჳსით სრულ არს ჰზრსა შინა და უჰყრიეს ძალითად სახელნი, ესე იგი არს უფალი და ძიება, და ამისთჳს ყოველთა ენათა ზედა წოდებულ არს იგი სიტყუად; მაგალ. ვჰსწერ, ვჰლაღადებ, არს და სხუანი. და ესრეთ თჳსებანი ზმნიანი ითხოვენ სხუათა და სხუათა ლექსთა სიტყჳს ნაწილ-თასა, განათლებისათჳს გონებისა ჩტწნისა და განმრავლებისათჳს იდეა-თასა, რომელსაცა უწოდთ ჩტწნ დაქტსად ლექსთა. 1) ცხადყოფითა უფლისა და ძიებისათა; მაგალ. ღრუბელმან დაჰფარა ცაჲ. 2) ზედ-შესრულითა სახელებითა; მაგალ. ბნელმან ღრუბელმან დაჰფარა ბრწყინ-შუალე ცაჲ. 3) მიმღეობითა; მაგალ. ღრუბელმან, შესქელებულმან ცუარითა, დაჰფარა მზით განბრწყინტმბული ცაჲ. 4) ნათესავობითთა ბრუნვთა ანუ განზთვლებლითა; მაგალ. სიბნელე ღრუბლისა დაჰფარავს ბრწყინშუალეას ცისასა. 5) თანდებულობითა; მაგალ. ღრუბელმან დაჰფარა ბრწყინშუალეა მზისა ჰაერსა შინა და არლა უტევა ქტმყანასა ზედა. და ესრეთ ნებასა შინა რიტორთასა არს, რაჲთა წესი ესე აღნა-ქტსთა გელოვნებით ანუ განამრავლოს, ანუ შეამოკლოს და ანუ შეს-ცუალოს; მაგალ. ნაცტლად⁶ — ქტმყანა ნაყოფიერებს ცუარითა და მე-ცნიერება პატივითა — ითქმის: ნაყოფიერებს ცუარითა ქტმყანა და პატი-ვითა მეცნიერება.

§ 249⁷. და ამისთჳს გელოვნებითი აღნაქტსი არს, ოდეს სიტყუა საზოგადოსაგან კანონის წესიერებისა გარდავალს, ოდესცა ანუ დაიტე-ვების რაჲმე, ანუ დაემატების, ანუ შეეცუალების.

§ 250⁸. ნაკტმთნი მარტივისა აღნაქტსისანი არიან შემდგომნი:

¹ + ირაკლიმ შემოზღუდა ჳისიყი, ა[ნ]ტონი მოძლტრებს, მოწაფე ისმენს (გა-დაზაჳულია) B. ² აღმოიკითხე B. ³ უჰმარ A. ⁴ § 246 B. ⁵ იდეათთა A. ⁶ ნაც-ტლად A. ⁷ § 247 B. ⁸ § 248 B.

1) ძალითად ყოფა (ელლიპსის) არს დატეგება ანუ ძალითად ყოფა ერთისა ანუ მრავალთა ლექსთა შტწნიერყოფისათჳს და დაჭტისა საჭიროთა ლექსთასა. მაგალ. არაღა მრავალთა ვიტყვ (სიტყუთა); იტყვ-
 A 124 ან ანუ ამბობენ¹ (ამას, | ანუ მას, რომელსამე საქმესა, ანუ სიტყუთასა კაცნი); დაბრკოლება ცოდვსა(გან); ვჰსწუხ² უბედურებასა შენსა (უბედურებისათჳს შენისა) და სხტანი. ესრეთჲშ: მტკუარი ესე (მდინარე ესე მტკუარი); ტფილისი ესე (ქალაქი), ქართლი ესე (სამეფო), ჰვეი ესე (თურღო), მუხა ესე (ხე) და სხტანი. კჳლად ზმნისზედანიცა ესე: აქეთ, B 61r იქით (გზაზედ), დროზედ, ჟამად | (კეთილსა დროსა), პირტჲლი, მეორე (ადგილი, ხარისხი) და სხტანი. ჰმსგავსადვე—დატეგება კავშირთა; მაგალ. საქმემან, დრომან, განსაცდელთა, ნაკლულევანებამან, მგედართა მრბეველობამან განგსწავლონ თქტჲნ, ვიდრელა სიტყუთამან ჩემმან. გნებაჳს (ანუ)³ არა გნებაჳს, იქმნების. ოდესმე დაიტეგების ზმნა და სხტანსა შინა სიტყუთასა დაიდების; მაგალ. ზესთა-მბრძოლისა ჩემისათჳს და მოღტაწისა უძლეველისა, ვითარცა შენ მიერ ჰსნილნი განსაცდელთაგან, სამადლობელსა აღვჰსწერთ; ნეტარ თუმცა ანუ უმეცრება, ანუ უტყუტება არა იყომცა ჩტჲნ შორის. და ოდესმე მთელი სიტყუთა დაიტეგების; მაგალ. ვითარცა თანამდებობა თქტჲნი არს, რათა პატივჰსცეთ ყოველთა კეთილთა კაცთა, ეგრეთჲშ (თანამდებობა თქვენი არს, რათა პატივჰსცეთ) ყოველთა ჩინებულთა გტამსა სამსაჯულოთასა.

2) დამეტება (პლეონასმოს) არს შტწნიერად გაუხტჲბა ლექსთა
 A 125 ერთსა და მატჲშ შინა ჰაზრსა; მაგალ. გულითა და | პირითა აღიარებს; თუთ თჳალითა ჩტჲნითა ვიხილეთ; პირითა თქმულ არს და თჳალითა ხილულ. ჰმსგავსადტჲშ, ოდესცა ერთისა შორის ზმნისა და ძიებისა მისისა შემოვალნ სხტანი სიტყუთანი; მაგალ. ნუ ვითარცა მოძლტარი მოძლტარსა, ნუცა ვითარცა მოწაფე მოწაფესა მწერ, არამედ ვითარცა მოწაფესა მოძლტარმან (რამეთუ შენ ხარ მოძლტარი, ხოლო მე წინა-აღმდგომ ამისთჳს, ვითარმედ შენ სხოლასა შინა იწოდები მოძლტარად და მე ჳერეთ საზრდელსა ვეძიებ), წიგნი წარმომიგზავნე. თანასწორადტჲშ—ერთისა საქმისათჳს მრავალთა ლექსთა შემოყუტანა, რომელიცა იწოდების პერიტრასად; მაგალ. მეცადინობა მისი და ღტწა და შრომა, რომელიცა თავს-იდტა, იყო სიბრძნისათჳს და სხტანი⁴.

3) შეცუალეზა არს აღრევა ლექსთა ესრეთ, რაჲთა, რომელიცა ჳერ-იყო პირტჲშლ დადებად, უკანასკნელსა ადგილსა დაიდტას⁵. მაგა-

¹ ამბობენ A. ² ვჰსწუხ A. ³ (გნებაჳს) ანუ A. ⁴ „საქმისათჳს... და სხტანი“ არეზეა მიწერილი B. ⁵ დაიდების B.

ლითი ამისი ყოველგან ცხად არს, სადაცა უფალნი და ძიებანი და ზედშესრულნი და თანდებულნი და ზმნანი აღრეულ არიან ნიადაგ შტწნიერებისა ძლით, და მე მხოლოდ ოდენ დაეჰსდებ აქა რიტორულსა

B 61v ნაკტშთსა ლექსთა აღრევისასა; მაგალ. ვჰსწყდებით | და ბრძოლით ვი-
 დევნებით; ჰმრთელობს და ცხოვრებს (ცხოვრებს და სიმრთელით არს).
 ჰმსგავსადტშ განკტშთილთა ლექსთა შორის სხჳსა ლექსისა შემოხმა;
 მაგალ. განსამეუტშვეარდე (განვეარდე უკტშ სამე); განმეგდებულვარ
 A 126 (განგდებულვარ მე); მაშა | იყავნ სადამე (მაშა სადამე იყავნ); შთათუე-
 ჰტდე (შთავტდე თუ); მო-დღეინდელად დღედმდე (დღეისამდე) და სხტ-
 ანი. ესრეთტშ—კვშირნი ორთა ლექსთანი ერთისადმი შეერთებულნი;
 მაგალ. არამცა მომტდარ იყო; თტშნცა თანა-გაძსთ¹; მეცა და მა-
 მაცა ჩემი და სხტანი. ესრეთტშ—დაკლება მარცჳალთა ანუ მომატება,
 ანუ შეცტალება ლექსთა შინა; მაგალ. ა, არი, არის (არს), სამარი
 (სამარე) და სხტანი.

§ 251². არიან უკტშ სხტანიცა აღნაქტისისა ნაკტშთნი, გარნა ვი-
 ნათგან იგინი უმეტეს თჳს-ეყავნ რიტორულთა ნაკტშთთა, ამისთჳს
 ესენიცა მოკლედ დაეხსენ აქა, მუნ შესტლისა მალ მოლოდებისათჳს.

თ ა ვ ი ტ

თ ჳ ს შ ტ წ ნ ი ე რ ე ბ ი თ ი ს ა ა ღ ნ ა ქ ტ ს ი ს ა

§ 252³. აქამდე ითქჳ მარტივისათჳს აღნაქტისისა სიტყჳათასა და
 აწ ვიტყვთ ჰრთულთათჳს აღნაქტისთა სიტყჳათასა, ესე იგი არს მის-
 თჳს, რომელიცა იპყრობს თჳს შორის ვჰრცელთა და საესეთა იდეათა;
 მაგალ. დიდი კეთილობა არს კითხტა საღმრთოსა წერილისა, რამეთუ
 ესე განაბრძნობს სულსა, აღამაღლებს გონებასა ცად, მადლიერ ჰყოფს
 კაცსა, ესე ასწავებს, რაჲთა არაარამესა სოფლისასა განვიციდიდეთ გან-
 კვრვებით, ესე გჳთიძულებს მარადის, რაჲთა ცათა შინა ეგოს გონება
 ჩტშნი და რაჲთა მიმხედტშლნი უფლისა სასყიდილისანი ყოველსავე |

A 127 ვიქმოდეთ და სათნოებითთა | შრომათა შინა დიდითა გულსმოდგინე-
 B 62v ბითა ვილტწიდეთ.

§ 253⁴. ამის მიერ წარმოებენ სხტადასხტანი პერიოდნი (მუჳლნი),
 ესე იგი არს ერთწვევროვანნი, ორწვევროვანნი, სამწვევროვანნი და უმე-
 ტესნი, რომელთაცა უმჯობესისათჳს გულისხმის-ყოფისა დაეჰსხნეთ აქა
 სხტა და სხტანი მაგალითნი პერიოდთანი ორითა გჳარიითა აღნაქტისი-

¹ გაცსთ B. ² § 249 B. ³ § 250 B. ⁴ § 251 B.

სათა, ესე იგი არს გუარითა მარტივისა საუბრისათა რომელსაცა ელინნი უწოდენ პროზად და გუარითა მეშაირობისათა, რომელსაცა ელინებრ ეწოდების პოეტა.

§ 254¹. პერიოდი (მუტლი) არს აღნაქუსი მარტივთა იდეათა ანუ ლექსთა, ცხადყოფისათჳს იდეისა, რომელსაცა უწოდთ ჩჳშნ სრულს სიტყუად.

§ 255². პერიოდი, ოდეს ერთსა ჰაზრსა ერთითა ზმნითა იპყრობს თჳს შორის, იწოდების ერთწევროვნად, და ოდეს ორთა ანუ მეტთა ჰაზრთა, გადამბულთა ურთიერთისადმი ანუ კავშირითა³, ანუ სხვთა რომლითამე სიტყჳსა ნაწილითა, ვითარცა კჳლდამოლებითითა ზმნისზედითა და მიმლეობითა, მაშინ იწოდების ორწევროვნად, სამწევროვნად და უმეტესად. განჩეჳა უკჳშ ამისი იქნების ნიშნებითა წერტილთათა. მაგალითნი ერთწევროვანისა პერიოდისანი: მოწყალე გლახაკისა ავას-ხებს ღმერთსა; სიყუარული მოყუასისა⁴ შესძინებს კეთილსა; რისხუა

A 128 მართლისა არს მოწყალება. ორწევროვანისანი: | მოკიცხარი გლახაკისა განარისხებს შემოქმედსა მისსა, ხოლო მოხარული წარწყმედილისათჳს⁵ არა უბრალო იყოს; ცილისმწამებელი დავრდომილისა განარისხებს შემოქმედსა მისსა, ხოლო პატივისმცემელი მისი ჰსწყალობს გლახაკსა; |

B 62V დაუნეტჳშ შშიერსა პური შენი და გლახაკნი უსართულონი შეიყუანენ სახიდ შენდა. სამწევროვანნი: ნუ ჰყოფ უსამართლოსა მჰსჯავსა შინა და ნუ თჳლ-ახტამ პირსა გლახაკისასა, ნუცა განჰკრთები პირისაგან ძლიერისა; ყოველსა სიტყუასა უსამართლოსა განეშორე, უბრალოსა და მართალსა ნუ მოჰკლავ და ნუ განამართლებ უსჯულოსა ძღჳშნთათჳს; ამისთჳს დაიგნა ჰსჯული და არა წარმოებს სრულებით მსჯავრი, რამეთუ უსჯულო აჰირეებს მართალსა. ოთხწევროვანნი და უმეტესნი: ვაჲ, რომელი აღჰსდგების ადრე და ჰსდევს თათლუქსა, ელის სერსა, რამეთუ ღვნი შეჰსწუტავს მს; ვისა⁶ ვაჲ, ვისა⁶ ყჳშდრება, ვისა⁶ სასჯელი, ვისა მჴუხარებანი და ლაღვანი, ვისა შემუხტრა ამოდ, ვისა თჳლნი ბნელნი; არა რომელიცა ჰვიესა ღვნოსა შინა და არა მმზერელთა, სადაცა იქმნებიან მოსმურობანი; და სხუანი, ვითარცა „მამო ჩჳშნო“, „მრწამსი“ და სხუანი.

§ 256⁷. სუნტაქსი ანუ აღნაქუსი შჳშნიერებითი არს, რომელიცა, გარდა კანონიერისა თხოვისა, შემოიღებს ვითარსამე შჳშნიერებასა, რომელთაცა კანონთა საზოგადოთა და | სათუთოთა იხილავ შემდგომთა შინა.

A 129

¹ § 252 B. ² § 253 B. ³ + და B. ⁴ მოყუასისა B. ⁵ წაწყმედილისათჳს A. ⁶ ვისა AB. ⁷ § 254 B.

§ 257¹. კანონი საზოგადოანი არიან შემდგომნი:

1) გამოხატუა პაზრისა, პირტმლთქმისა ანუ დაწერისა.

2) პაზრნი ცხადჰყუმენ ეგრეთთა ლექსთა მიერ, რამეთუ არა რაჲ-
მენი იყუნენ უჲმარნი დამეტებულ და საჭირონი მიწდილ.

B 63r

3) სიტყუანი, უკეთუ შესაძლებელ იყოს, ამგავსენ სიტყუათა პეტ-
რიწისა, ექრემისა და ანტონისთა და ჰმსგავსება მათი გმარებულ-ჰყავ.

4) გულსმოდგინედ სათანადო არს შემეცნება, თუ რომელი არს
ყოვლისა ლექსისა ყოველსა შინა მწერალსა ძალი, შემძლებელობა და
საკუთრება.

5) უმეტესა ლექსნი იგი, რომელნიცა ძტმლთა ლექსთა თჳს-
ეყვან, რომელნიცა უხტად არიან პეტრიწისა და რუსთაველისა ენამზეო-
ბათა შორის.

6) წესად ლექსთა იწოდებიან იგინი, რომელნიცა რომელთამე
ნივთთა ცნობილთა ათნებდენ. ამას უკტმ შეემეცნები, უკეთუ გულს-
მოდგინედ და ჴშირად წარმკითხტმლ ექმნები ღრასისთა ექრემ მთარ-
გზნელისთა.

7) ლექსნი, რომელთაცა დაქტსა და გამოლება სასმენელთა ათნე-
ბენ, ურთიერთარსს შორის სათანადო არიან თანჴმობად, და უკეთუ წი-
ნააღმდგომ ჰოიქციევი, მოაწყყენენ სასმენელთა და ესე იქმნების 1) მაშინ,
ოდეს განჰყოფ ლექსთა და ბუნებითთა გმათა მათთა; მაგალ. სჳნიდისი
A 130 მე ანუ საჴმე შემასმენდა; იგინივე იყუნენ ჴედამხედტმლად | თანამდებ
და მამცნებელად; 2) ოდეს იგინივე ასონი და მარცტულნი ჰრბიან მრ-
ვალნი ერთად; მაგალ. მამხილებელობანი სჳნიდისისანი შეურაცხებითნი
განმვლელნი თჳლთა შენთა უსჴულოთათა; 3) ნუ იტყვ: მე შემდგო-
მად დავლიო, წარმოვიდე, არამედ: მე შემდგომად დავლევე, წარმოვალ
და სხტანი.

§ 258². კანონი სათჳთონი, ჴმარებულნი ნაწილთა შორის სიტყუ-
სათა სახელისა: 1) უფროსიერთი ყოვლადი სიტყუა უმჴობესად დაი-
წყების ბრუნვლითა ლექსითა; მაგალ. დიდებისა და ერთგულებისა
B 63v წარწყმედანი უფროს არიან, ვიდრელა მათი, რომელნიცა წარტლებიან;
სიბრძნისადმი სიყუარული ვიცი მე.

სხოლიო. ჰმსგავსადტმ სიტყუათა შტმნიერ-ჰყოფენ განმათჳსე-
ბელნი სახელთანი; მაგალ. ვიცი უკტმ სულისა შენისა სიკეთე; ვიზი-
ლენ მოცალეობანი შენნი მრავალნი.

სხოლიო. შტმნიერება უკტმ ბრუნვლთა სახელთა თანჴმაოზს ახ-

¹ § 255 B. = § 256 B.

ლისა თანა საამოებისა, უკეთუ დაბოლოებასაცა ზედა სიტყუათასა ექმნების ადგილი: ჩუჲს, მიმავალთა სახლად, წინა შეგუბუდა მამაჲ შენი.

2) მრავალ-მარცლოვანთა სახელთა უმჯობეს არს, რაჲთა წინარე დაესხნენ ერთ-მარცლოვანნი¹ სახელნი; მაგალ. ხე ნაყოფიერი, ცა ყოვლად შუტნიერი.

3) არსებითისა და ზედშესრულისა შორის უმჯობეს არს, რაჲთა ერთნი ანუ მრავალნი დაიდუბნენ ლექსნი; მაგალ. დიდებულსა მის კაცისა შუტნიერსიტყუათობასა ვჰყუარობ მე.

131 სხოლიო. ესრეთჲ შორის არსებითისა სახელისა | და ზედშესრულისა ნაცუალსახელისა შუტნიერად შემოვალნ სხუანი ლექსნი; მაგალ. ჩემი შენ შორის სიტყუარული და შენი ჩემდამო კეთილნებობა.

სხოლიო. ორთა შორის ზედშესრულთა სახელთა შუტნიერად შემოვალნ ნაცუალსახელნი; მაგალ. თავისუფლითა შენითა და საკვრველითა გონიერებითა აღმჩრეველ ხარ.

4) წოდებითი ბრუნუა შემდგომად ერთისა და მეორისა ლექსისა არა უთანკმოდ დაიდუბის; მაგალ. შენი, ძმაო, წერილი მივილე; აღრიდგან უკუჲს, ძმაო ჩემო, მოგელოდი შენ.

5) ზედშესრულნი არსებითთა წინა უძღვან, გარნა ზედშესრულნი 64r ნაცუალსახელნი და კერძობითნი ეოველი, არავინ, | არარაჲმე და ყოველნი რიცხუობითნი სახელნი არა უშესაბამოდ უკანა დაესხმიან თჳსთა არსებითთა; მაგალ. მრავალნი საქმენი; საღმრთო გონება; მამა შენი; საქმესა მოგცემ ყოველსა; კაცნი ათნი; წელიწადი ოცდაათი.

6) ოდეს ერთი და იგივე დაბოლოება ზედშესრულთა არსებითთა თანა თანკმოდენ ურჩხად, მაშინ სათანადო არს არსებითთა ძლით შორს ყოფა მათი; მაგალ. ნაცულად: სახიერმან, მართლმსაჯულმან, მოწყალემან და წინათჲს მხილჲსლმან უფალმან ჩემმან ჰყო ესე; —სახიერებამან მართლმსაჯულებითმან წინათჲს მხილჲსლობისა უფლისა ჩემისამან ჰყო ესე.

7) ოდესცა ერთი და იგივე ლექსი ერთად შეხუდეს უსაშუალოდ, ჰკმობს საამოსა სიტყუასა; მაგალ. კაცი კაცსა ჰბრძავს; ჴელი ჴელსა ჰბანს.

132 სხოლიო. უსაშუალოდ მდებარეთა ნაცუალსახელთა ესევე ადგილი აქუთს; მაგალ. ვითხოვ | შენსას ჩემდამო კეთილნებობისა ქონებასა.

8) ლექსნი ესე სხუა და სხუა, ერთი და მეორე, ესე და იგი, ჰმსგავ-

¹ ერთ-მარცლოვანნი A.

სადტშ მრავლობითნიცა ამათნი, შტჷსნიერად დაისხმიან ნაცტლად ერთიმეორისა; მაგალ. სხტა სხტასა აბრკოლებს; ანუ ერთი მეორესა აბრკოლებს; სხტანი ამბობენ და სხტანი უკუსტქმენ; ესენი ამბობენ და იგინი უკუსტქმენ; იგინი ამბობენ და ესენი უკუსტქმენ.

ზმნისა: 1) უფროსიერთი სრული სიტყუა ზმნითა ანუ მრავალმარცლოვანიტა ლეჷსითა, ვითარნიცა არიან შემსგავსებითნი და უალრესობითნი, შტჷსნიერად დაბოლოვებოიან; მაგალ. ბედნიერობანი და კეთილშემშებტულებანი ჰმსახურებენ; არავესმე უქმნიეს საქმე ვგე მისებრ; მყუდროსა სჯინდისისა არაჲამე არს უნეტარეს; სიბრძნე სიწმიდითურთ არს უძკრფასეს.

2) უკეთუ ზმნა შემდგომად თჷსსა ითხოვს მრავალტა ლეჷსთა, უმჯობეს არს, რაჲთა საშუალი ადგილი მიიღოს მაშინ; მაგალ. კეთილი საქმე | ქებასა მიიღებს და ღიდებასა.

3) არსებითი ზმნა ითხოვს, რაჲთა შეუდგეს მიმღეობა; მაგალ. მრავალნი არიან ჩინებულ და მცირედნი ჰრჩეულ; იყო მოვლინებულ ანუ წარვლინებულ.

4) ყოველი ზმნა, და უფროსლა არსებითი, გშირად მიიღებენ კტლამოლებითსა; მაგალ. იყო დრო, რომელსაცა 'ზინა შემძლებელ იყავ შეწვენად ჩემდა; ჰყო, რაჲცა თანა-ელტა მას.

5) ნაცტლად საჭირო არს, ჯერ-არს, სათანადო არს, შესაძლებელ არს დადებად არ მალჷმოს არა; მაგალ. კაცსა ბრძენსა არ ძა|ლუქს¹ არა, რაჲთა არა ჰყტარობდეს კეთილსა საქმესა.

6) ზმნანი ჯერ-არს, სათანადო არს, ჰშტჷსნის ნიადაგ დაიდებოიან განუსაზღვრებელიტა ზმნითა; მაგალ. მისდა ჯერ-არს აღორძინებად, ხოლო ჩემდა მოკლებად.

სხტათა ნაწილტა სიტყჷსათა: 1) ორნი უკუთქმითნი ზმნისაზედანი ჰყოფენ ერთსა დამტკიცებასა; მაგალ. არა უშესაბამო არს, არა ნუ ესმისა, არა ნუ ამხილოსა.

2) ნაწილნი² ესე: რაჲცა, სად გშირად დაიდებოიან ნაცტლად კტლამოლებითსა: არაჲამე არს ნივთი, რაჲცა არა სარგებლობდეს; გაქტს წყარო, სადიდგანცა³ აღმოივსო.

3) არაოღენ ითხოვს ნიადაგ არაჲედ კავშირსა; მაგალ. არაოდენ სტუმარნი, არაჲედ მეგობარნიცა იყუნენ.

4) ზმნისზედა⁴ ეგრეთ ითხოვს მარადის კავშირსა ამას ვითარცა; მაგალ. არა რაჲმე მსურს ეგრეთ, ვითარცა მეცნიერებაჲ.

¹ ძალუეს A. ² ჯერ ყოფილა „ზმნისზედანი“, შემდეგ გადახაზულია და წერია „ნაწილენ ესე“ B. ³ სადიგანცა A. ⁴ ზმნას ზედა A.

5) კავშირი ესე ვიდრეღა ითხოვს სახელთა უადრესობითთა და ზმნათა ვარ, ძალმიძს¹; მაგალ. ვიტყვ უფროს, ვიდრეღა უმოკლეს გონებისა ჩემისა; გმადლობ უფროს, ვიდრეღა ძალმიძს¹.

45r 6) თანდებულნი ოდესმე დაიდებიან შორის არსებითისა სახელი-სა და ზედშესრულისა მისისა; მაგალ. მრავალათჯს მიზეზთა, ტაძარ-სა შინა წმიდასა.

7) თანდებულნი შინა და შორის დაიდებიან მრავალეზის ნაცუ-ლად ურთიერთისა, თუმცა მიიღებენ სხუასა და სხუასა ბრუნებას; მაგალ. კაცთა შორის; ერთა შინა; ტაძარსა შორის; ტაძრისა შინა.

34 8) თანდებულნი მიმართ ნაცტლად დმი-სა და | ად ნაცტლად შინა-სა დაიდებიან, გარნა ად მარცხალი მოეკიდების უბრუნტმსსა სახელ-სა, ჰმსგავსად პრთულისა სახელისა, ვინათგან არს მაკეთ მიცემითისა ბრუნვსა; მაგალ. მივალ მამისადმი, ანუ მამისა მიმართ; მომავალი სოფლად ანუ სოფელსა შინა.

9) კავშირნი და ზმნისზედანი ერთსა შინა სიტყუასა მოვალენ ოდესმე ორნი და უმრავლესნი: და აქტნდაცა უქტმ განზრახტა ამისი ჭერეთ დროსავე მამისა შენისასა.

10) ლეკსი ესე² ზე დაიდების ნაცტლად დროესა; მაგალ. პონტი-ელისა პილატეს ზე.

11) ნაცტულსახელი ჩტმნებითი| დაიდების ოდესმე ნაცტლად ყოვლადისა პაზრისა: ვითხოვ შენგან ამას, რაჲთა გულსმოდგინედ ეგანმხედტმლო ღრამმატიკოსობასა.

12) ამასთანა დაიდების ნაცტლად კტალად-ისა: ამასთანა გაუწყებ თქტმნ,—ესე იგი არს: კტალად გაუწყებ თქტმნ,—ვითარმედ კარი სი-ტყვერებითისა სწავლულებისა არს ღრამმატიკაჲ.

§ 258 | ა³. ცნობად სათანადო არს, ვითარმედ სიტყუანი არიან სხესა და სხესა გუარისანი.

სხოლიო. 1) დამტკიცებითი; მაგალ. მან იცის თავი თქსი;

2) უკუთქმითი; მაგალ. მან არა იცის თავი თქსი;

3) კითხვითი; მაგალ. იცისა მან თავი თქსი? |

4) უკუთქმითნი კითხვითნი; მაგალ. არა იცისა მან თავი თქსი?

5) განკვირვებითნი; იცის მან თავი⁵ თქსი! |

55v

¹ ძალმიძს A. ² ჭერ ყოფილა „თანდებული“, შემდეგ გადახაზულია და წერია „ლეკსი ესე“ B. ³ § 257 B. წიგნში პარაგრაფის ეს ნომერი შეორდება, ამიტომ ჩვენ აღვნიშნეთ [ა]-თი. ⁴ განკვირვებითნი B. ⁵ თავ A.

მართლკითხვას (პროსოდოიისა) და წარისათვს
(ორთოღრაფიისა)

თ ა ვ ი ა

„მართლკითხვასათვის, ესე იგი არს პროსოდოიისა“¹

§ 259². მართლკითხვა (პროსოდია) არს ნაწილი ღრამპატიკისა, რომელიცა ასწავებს ნამდვლსა გამოღებასა მარცხალთასა.

§ 260³. ქართულსა ჟნასა ბუნებითისა ძლით ჳმარებისა არა აქტს საჭიროება დადებად კანონთა მართლგამოღებისა მარცხალთასა, ვითარცა სხუთა ეხათა, რამეთუ იგინი, თჳნიერ ზედა-დასხმისა ნიშანთასა მარცხალთა ზედა, ვერ გამოიღებენ მარცხალთა, თუ სადა ჳერ-არს ამალღებად ჳმისა, ანუ წაჳტრად ჳმისა, და ამასთანა არიან მრავალნი ესევეითარნი ლექსნიცა მათ შორის, რომელნიცა, უკეთუ ჳმის აჳტრისა ანუ დამდაბლებისა ძლით არა გამოღებულ იჳმნენ მარცხალნი მისნი, ვერ მოჳსცემენ მსმენელთა ნამდვლსა შემეცნებასა ლექსისასა. და ესე უმეტეს ცხად იჳმნების მათდა, რომელთაცა უწყიან სხუანი რომელნიმე ენანი. გარნა ქართულთა ნეტართა მთარგმნელთა არა უჳმარებიესთ ესე და არცა საჭიროება აქტს ენასა ჩჳსნსა ამას შინა ნამდვლისა ძლით ჳმარებისა; მაგალ. ლმერთი, მარიამ, პეტრე, სიტყჳტრი, ეჳსწერ, ეჳჳადაგებ და სხუანი. თუმცა უგჳან არს და ურჩხ სასმენელთა შინა, უკეთუ ჳმა სხუთა ჳმოვანითა აჳკრას და არა მით, რომელთაცა ზედა აჳტუნ ზემო ნიშნად მახჳლნი; მაგალ. მარიამ, პეტრე, ეჳჳადაგებ და სხუანი.

§ 260 [ა]⁴. მართლკითხვასა შინა ჳერ-არს დატჳად, რაჳთა ასონი ურთიერთისა ჳმითა არა გამოიღებოდნენ; მაგალ. ჳ პარისა და ჳ ფარისა ჳმითა და ჳ ნატჳლად უ და ჳესა, არამედ ყოველნი თჳსითა

¹ ჳერ ყოფილა: „შესაჳლი“. რომლის ნაცვლადაც წერია: „თაჳი ა“, ხოლო სათაჳური არეზეა მიწერილი B. ² § 258 B. ³ 259 B. ⁴ წიგნში პარაგრაფის ეს ნომერი ორჯერ მეორდება და ამით ავტოგრაფსა და წიგნში პარაგრაფთა სათჳალავი კვლავ თანაბრდება.

საკუთარიტა ჳმითა გამოიღებოდინ ბაგით შესაბამითა მოძრაობითა და
B 66v არა მჭირსედ | და არცა მჭისედ. იხილე დიდი ღრამმატიკა ანტონისა,
პროსოდიისათჳს.

§ 261. სათანადო არსტჳს სიმკაცრედ, რაჲთა კითხჳსა შინა ლექს-
თა არა მოეკუტებოდნენ მარცჳალნი და სხჳსადმი ლექსისა არა შე-
ერთდებოდნენ¹, რომელიცა მსმენელისა ჰაზრსა ყოვლითურთ აღრევს;
მაგალ. სიტყჳსა, მოციქულო, ღმრთისასა მსახურებდი, — და არა: სი-
ტყუა სამოციქულო ღმრთისასა ჰმსახურებდი.

თ ა ვ ი ზ²

თჳს მართლწერიისა (ორთოდრაფიისა) და
პირტჳლად წერიისათჳს ასოთა ანუ წიგნთასა

§ 262. მართლწერა ასწავებს კანონიერსა გამოხატჳსა წერით
ასოთა, მარცჳალთა, ლექსთა და სიტყჳთასა. |

A 137. სხოლიო. კანონთათჳს მართლწერისათა სათანადო არს დაცჳად ნა-
კუტსინი სხჳანი და სხჳანი წიგნთანი, გარდამპანი ანუ გარდატანანი
მარცჳალთა და ლექსთანი და ნიშანნი სტრიქონთა და ქარაგმათანი.

§ 263. ჳერ-არს, რაჲთა თავნი ანუ მუჳლნი ანუ პერიოდნი³ და-
იწყებოდნენ წიგნითა ასომთავრულითა; მაგალ. ჳეთილი დასასრული
არს გზგზნი საჳმისა.

სხოლიო. ყოველნი ტაეპნი შაირთანი დაიწყებნიან ასომთავრუ-
ლითა.

§ 264. ყოველნი სახელნი და ნაცჳალსახელნი მაღალთა გჳამთანი
ჳერ-არს დაწყებად ასომთავრულითა; მაგალ. იმერთი, ოჳჳალი, ჴრა-
კლი, შისი დიდებულება, მჳჳტჳსნი სიმაღლე და სხჳანი. |

B 67r სხოლიო. ყოველნი სახელნი კაცთა (განჳსჯისამებრ) ცნობათა,
გელოვნებათა, ქალაქთა, მდინარეთა და სხჳათა ჳერ-არს დაწყებად
ასომთავრულითა; მაგალ. სეტრე, ირამმატიკა, მხატჳრობა⁴, დჳილი-
ნი, მტკჳარი, ჳართლი და სხჳანი.

თ ა ვ ი ზ⁵

თჳს ნიშანთა სტრიქონთასა და ქარაგმათათჳს

§ 265. ნიშანი სტრიქონთანი მსახურებენ წერილთა შინა ცხად-
ყოფისათჳს ნამდჳლთა ჰაზრთასა და ლტოლჳსათჳს წინააღმდეგომთა გან-

¹ შეერთდებოდნენ B. ² თავი ა A; „ა“ წაშლილია და მის ნაცვალდ წერია „ბ“
B. ³ პერიოდნი B. ⁴ მხატრობა B. ⁵ თავი ბ AB.

მარტებათასა, რომელნიცა დაისხმიან ჰაზრისამებრ და შეწყობისა სიტყუათასა, რომლისაცა ნიშანნი იხილე § 6.

A 138 § 266. მძიმე (სტიგმა, კომმა) არს მცი|რედრე დასაყოვნებელი ჳმისა კითხუთასა შინა და განჰყოფს ერთსა შინა სრულსა სიტყუთასა შემოხმულთა ერთებრისა ბრუნჳსა და მიმოჳრისა სახელთა და ჳმნათა; მაგალ. სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა, ამინ; ცანი უთხრობენ დიდებასა ღმრთისასა და ქმნულსა ჳელთა მისთასა მიუთხრობს სამყარო; წარმდებობა და უქმობა, ვითარცა ორნი ძუძუნი ყოველთა ბრალთანი, სახითა სიტკბოებისათა შთაასნმენ სულსა შინა და ჳორცთა მავნებელთა გესლთა, შეჰმოსენ უბადრუკებასა და მაჳტდინებელთა სნეულებათა.

§ 267. ერთი წერტილი ჰნიშნავს გრძელსა დამყოვრებასა ჳმისასა კითხუთათა შინა და აჰქს თჳს შორის თუმცა სრული ჰაზრი, გარნა დაუტევებს კჳლად იჳტსა მისთჳს, რაჲცა შეუღდების შემდგომად, და ამისთჳს არა დაიწყების შემდგომი მისი სიტყუთაჲ ასომთავრულითა, არცა გარდიბმის კავშირითა; მაგალ. ყოველთა ჳედა კითხუთათა არა მოგიგებ. ყოველი უგუნური უმეტესისა კითხუად შემძლებელ არს, B 67v ვიდრელა მიუგებდეს ბრძენი. | ყოველნი არიან ამოო, რაჲსაცა ვჳხედავთ სოფელსა შინა. მეცნიერება ოდენ დაგჳშთების სიმდიდრედ¹.

§ 268. ორი წერტილი დაასრულებს სრულსა პერიოდსა², ანუ მუტლსა, რომლისაცა შემდგომი მუტლი ნიადაგ დაიწყების ასომთავრულითა; მაგალ. შიწყალე მე, იმერთო, დიდითა წყალობითა შენითა A 139 და მრავლითა მოწყალებითა³ შენითა აღტოცე უსჳულოება | ჩემი. ოჲფროს გამბანე მე უსჳულოებისა ჩემისაგან და ცოდუთა ჩემთაგან განმწმიდე მე და სხუანი.

§ 269. საკითხავი ნიშანი ჳერ-არს დასმად დასასრულსა ჳედა კითხვთისა სიტყუასა; მაგალ. სადა ხარ შენ? უწყია, ვითარმედ კაცი ცხოვრებასა ამას შინა ბრმა არიან და ღროსა სიკჳდილისასა აღეხმისთ თჳლნი?

სხოლიო. ჳერ-არს გამოტჳშად კითხვთისა ამის კანონისაგან, რომელნიცა სხჳათვის მოუთხრობენ სიტყუთასა; მაგალ. მკითხვლენ მე, ვიცნობა მას. არა ვუწყი, საქებელ იჳმნებისა ესე ანუ არა.

სხოლიო. განკჳრვებთინი, წოდებთინი, მცნებთინი და ყოველნი ფიცხელნი სიტყუანი ჳერ-არიან სხჳთა ნიშნითა განსხჳავებად, რომელსაცა ეწოდების განსაკჳრვებელი; მაგალ. ჳ, თჳტჳნ ქჳჳქმნილნო გულითა, არა გაჳტსთ არარაჲმე შეწყალება თავთა თჳტჳნთა! ჳ, უგუ-

¹ სიმდიდრედ A. ² პეროდსა B. ³ მოწყალობითა A.

ნურო, დაპსხერ ამპარტაენებად! ზ, საზრდლო მატლთაო! რადათჳს ამპარტაენებ მიწა და ნაცარი? უფალო! ვინ დაეშენოს კარაგსა შენსა? ანუ ვინ დაემკდროს მთასა წმიდასა შენსა?

§ 270. ფრჩხილთა შორის პერობილი ლექსი ანუ სიტყუა არს სხვით¹ შემოხმული და კავშირითა აღურეველი სიტყუასა მას შინა, რომ-
B 68r ლისაცა შორის შემოიღების და ამის | თჳს ჳერ-არს, რადათა აღმოიკითხვო-
დეს იგი ნელიადითა კმითა, ვითარცა განგებ შეგლომილი რაამე; მა-
გალ. მრწამს ქეშმარიტებით (არა ამოება არს სარწმუნოება ესე), ვი-
თარმედ არს ღმერთი, რომელსაცა ძალუძს მარადის სასყიდლის გებად და
დასჯად ჩჴსნდა; მას (ვინ იფიქრებდა ამას) გაშორებენ შენ; აღჴსდგა
A 140 პეტრე | შორის მოწაფეთა და ჰსთქუა (იყო ერი სახელით ერთად
ვითარ ას და ოც ოდენ): კაცნო, ძმანო და სხჴანი; და მაშინ მიიქც-
ნენ (მოციქულნი) იერუსალიმად და სხჴანი.

§ 271². შემეჴრელი ანუ ჳპოდოსტოლი არს ორთა სახელთა
ჰრთულთა გარდამბმელ; მაგალ. ღმრთის მეტყჴსლი, მლჴდელ მთავა-
რი და სხჴანი.

§ 272. გარდასატანი არს ნიშანი ლექსთა მარცჴალთა ზედა გან-
ყოფილთა დასასრულ და დასაწყის სტრიქონისა; მაგალ. მიუ-
წდომელი ღმერთი და სხჴანი.

სხოლიო. სიმკაცრედ სათანადო არს, რადათა გარდატანასა შინა.
ლექსთასა სტრიქონითი სტრიქონად არა გარდიტანენ ასონი შესაბამ-
ნი ერთისა მარცჴლისანი მეორისადმი მარცჴლისა, და ამასთანა ჳერ-
არს, რადათა მწერალსა აქჴნდეს სიმარჯჴჴ განრჩეველ ნიშანთა ბრუნ-
ჴსა, მავითარებელთა, მაპიროვნებელთა და მამრავლებელთა ჳმნისათა,
რომელთაცა, რაოდენცა შესაძლებელ არს. გარდიტანებოდნენ სტრი-
ქონნი და არა დაიყოფოდნენ თჳნიერ იძულებისა ძირნი სახელისა და
ჳმნისანი, და ეგრეთჴჴ არა გარდიტანებოდნენ განყოფით სტრიქო-
ნითი სტრიქონად სახელნი უმაღლესთა პირთანი; მაგალ. უფალი,
თჳთმჳყრობელი, მოციქული, იმპერატორი, მეფე, დიდებულება, სი-
მაღლე და სხჴანი.

B 68v § 273. სხოლიონი³ და სხჴანი შესანიშნულნი სიტ | ყჴანი ძჴსლ-
თა შინა იწერებოდენ წითლურითა და აჴ ნოტრითა ანუ წჴრილითა
ასოთა და ანუ სხჴთა სახითი განრჩეულითა მკვდრისა წერილისაგან,
A 141 ვითარცა მგრგლოვანითა, ყჴავის ფრჩხილოვანითა და სხჴთა, | ხოლო
ჩჴარა მწერლობასა შინა დანიშნენ სიტყუასა მას ჳჴსმო განვლი-
თა ზაზთათა.

¹ სხჴთ B. ² § 171 B. ³ სხოლიონი B.

§ 274. სამოწმებელთა შემოხმულთა განარჩევენ კიდურთა ზედა დასხმითა ორთა მძიმეთათა, ჩამოკრულთა ერთად: „სიტყუანი ცხოვრებისანი გჳონან შენ“.

§ 275. ქარაგმა არს შემოკლებულთა მარცჳალთა ძლით ლექსთა ზემო ნიშნისა მიცემა, ოდესცა ერთნი ანუ მრავალნი მარცჳალნი დაიფარვოდენ ლექსთა შინა და საცნაურ იქმნებოდენ იგინი ზემო დასმულითა მით ნიშნებითა, რომელთაცა სხჳაობა იხილე § 6.

სხოლიო. საუფლოესა ქარაგმისა დასმა ჯერ-არს მაშინ, ოდესცა ლექსთა საღმრთოთა¹ დააკლდენ მარცჳალნი; მაგალ. *ღჳი, იი, იჳ, ქე* და სხჳანი.

საასომთავრულო არს, ოდესცა სიტყუანი დაიწერებოდენ ასომთავრულითა ანუ მგრგლოვანიითა; მაგალ. *ქ, შ, ლ, და სხჳანი. საზოგადონი უქტჳ ქარაგმანი დაისხმიან საზოგადოთა ზედა წერილთა; მაგალ. რ, ვა, წა, წწრ, კდ* და სხჳანი. იხილეთ ვრცლად დიღსა შინა ღრამმატიკასა ანტონისა², ნაწილ[ი] 3, დამეტება.

§ 276. მაზული არს ნიშანი აკრული დაბოლოებულსა ზედა ასოსა შემასმენელობითთა ბრუნჳათა და ბრძანებითთა ზმნათასა; მაგალ. შექმნა ღმერთმან კაცჳ მიწისაგან და აღმოიღო ევჳ გჳტჳრდისაგან ადამისა; პატივ ეც მამასა შენსა და დედასა შენსა, რაჲთა დღეგრძელ იქმნე | ქტჳყანასა ზედა; დაუწეცჳ მშიერსა პურჳ შენი და სხჳანი.

§ 277. ნიშანი ბრჭგულსა მიეცემის უნსა | ოდეს სხჳა-გმაოზს იგი თჳსისა საკუთარისა კმისაგან და მაშინ ითხოვს იგი შემდგომად თჳსსა ანუ *ა* და ანუ *გ*-სა; მაგალ. მე უქტჳ რაჲსაცა გამცნებ, შეიწყნარე და სხჳასა ნურარაჲმესა ჰყოფ და სხჳანი.

§ 278. ნიშანი კლებულისა იგმარების მაშინ, ოდესცა მარცჳალი მოთხრობითისა ბრუნჳსა მიეცდების სახელსა საამოდ სმენისათჳს და არა ურჩხ-ყოფისათჳს სიტყუათასა სასმენელთა შინა; მაგალ. *ჰრქჳ იესუ*³ მოწაფეთა თჳსთა და სხჳანი. ვჳრცლად იხილე დიღსა შინა ღრამმატიკასა ანტონი კათოლიკოსისასა, ნაწილ[ი] 3, დამეტება.

თ ა ვ ი ლ³

თ ჳ ს გ ა ნ ე ი ფ ი ლ ე ბ ი ს ა წ ი გ ნ ი ს ა

§ 279. წიგნნი ნიადაგ განიყოფვიან ნაწილებად, თავებად, პარაღრაჲებად და მუგლებად.

¹ სამღრთოთა A. ² ანტონისასა A. ³ თავი გ AB.

§ 280. ნაწილნი არიან უმთავრესნი განყოფილებანი წიგნისანი, რომელთაცა შინა იპყრობიან თავნი, პარალრაძნი და მუჟლნი.

§ 281. თავნი განჰყოფენ ნაწილთა და იპყრობენ თჳს შორის უმთავრესთა ჰაზრთა მის ნაწილისათა, რომელნიცა შედგებიან პარალრაძთაგან¹ და მუჟლთა.

§ 282. პარალრაძნი იპყრობენ თჳს შორის სრულთა ჰაზრთა თავთასა მოკლედ განყოფით უმეტესისა ბრწყინჴალებისა და შემეცნებისა ჰაზრთასა და ჴშირად დასჴმნებისათჳს მკითხჴსლთასა და განსჴნე-
A 143 ბისათჳს განჴიმულისა ჰაზრისა კითხჴასა შინა, რომლი|საცა ნიშანი არს § ესე.

B 69v § 283. მუჟლი არს მოკლე წვერი თავთა, რომლისაცა მაგალითად კმა არს საღმრთო წერილი.

სხოლიო. შაირთა შინა მუხლსა ამას ეწოდების ტაეჴი, შედგმული რიცხჴობითითა² მარცჴლითა.

დასასრული ღრამმატიკისა

დიდება ღმერთსა სრულმყოფელსა ეოველთასა.

წელსა³ 1789, თთჴსა ოკდომბერსა⁴ 2, კრემენჴუკს.

გაიოს.

¹ პარალრაფთაგან B. ² რიცხობითითა A. ³ წელს A. ⁴ ჴერ ყოფილა „ნოემბერსა“, რომელიც შემდეგ გადახაზულია და ჴემოდან აწერია „ოკდომბერსა“ B.

3 r

ს ი ტ ყ უ ლ ა ს ა ღ რ ა ქ მ ა ტ ი კ ო დ

დასრულებასა ზედა ღრამმატიკისასა
თელავის სემინარიის სემინარისტთაგან

წელსა 1783 თთჳტსა იანვარსა
დღესა საზოგადოსა პაექრობისასა სემინარიასა შინა
უოვლად უბრწყინულესისა და უკეთილშესასურესისა
მეფისა ირაკლი მეორისა
უოვლისა საქართველოსა¹

4 r წელსა 1783, მაისს 28 დღესა,

ეამსა 3 იქმნა შემოკრება აქაურთა ჩინებულთა სამღუდელთა
და საეროთა უფალთა სემინარიად და შემდგომად სრულებით შემო-
კრებისა მათისა ითქუა გალობით „მეუფეო ზეცათაო“, რომლისაცა
თქმისა შემდგომად² დასხდენ უჩინებულესნი მოწოდებულთაგანნი შე-
საბამად თჳს-თჳსთა ადგილთა სკამებთა ზედა და ესრეთ წჳერილთა სე-
მინარისტთაგან ითქუა ურთიერთისადმი სიტყუა განცუფრებითი და
მაწუშველობითი სიბრძნისათჳს. ამისა შემდგომად ითქუა სიტყუა კა-
თედრით რეკტორისა მიერ განდიდებისათჳს და ვითარებისა იმისის მე-
ფობის დიდებულების საქმეთა და მოკლედ ცხად-ყოფისათჳს საღრამ-
მატიკოთა პაზრთა სარგებლობისა და შემდგომად სრულყოფისა სიტყ-
უსა ამის იწყეს პაექრობა სემინარისტთა საღრამმატიკოთა დადებულე-
ბათა ზედა, რომლისაცა დამწყებელ იქმნა მდივანი სჳმონ. და შემდ-
გომად პაექრობისა ამის სრულ-ყოფისა ითქუაუე წჳერილთა სემინარისტ-
თაგან კითხუა-მიგებით პაზრი ღმრთისათჳს და სარწმუნოებისა, და
მერმე წარკითხულ იქმნა ეპისტოლე იმის უწმიდესობის სემინარისტ-
თადმი ბოძებული. ამისა შემდგომად ითქუა სიტყუა მადლობისა რეკ-
ტორის მიერ იმისის მალლის ყოვლად-სამღუდელთაგანისა ნეკრესის ეპის-

¹ ტექსტი იბეჭდება დავით რეკტორისეული ნუსხის (H 2291) მიხედვით. მოლ-
წეულია აგრეთვე მცირე, ორფურცლიანი ფრაგმენტი (S 3283 ბ₁), რომელიც უდ-
გება დავითის ნუსხის გვერდებს 9 r-დან 10 r-მდე და 11 r-დან 12 r-მდე. იგი გაიო-
ზის ავტოგრაფი უნდა იყოს. ჩვენს გამოცემაში აღინიშნება B ლიტერით. H 2291
ხელნაწერთან შედარებით S 3283 ბ₁ ვარიანტულ სხვაობას გვიჩვენებს. დავით რეკ-
ტორის ნუსხაში ზუსტად დაცული არ ჩანს გაიოზის ორთოგრაფია (სიტყვათა გადა-
ტანისას გვხვდება ასო ჯ, რომელიც გაიოზისათვის უცხოა) და სხვ. ² შემდგომად
(ხელნ.).

კობოსის დოსითეოსის ჩერქეზისადმი და კჳალად მუნ შემოკრებულთა უფალთადმი და სემინარიტთადმი. და შემდგომად ამისა ითქუა სემინარიტისაგანვე მოკლე სასათნოებო ქრისტეანებრი სწავლა და ესრეთ დასრულებასა ზედა ითქუა გალობით მუჲლნი „ყოვლისავე მომცემელ არს სულნიშმიდა და შენდამი იხარებს, მომადლებულო“.

5 r¹

[სიტყვა გაიოზისა საჯარო პაექრობის გახსნის გამო]

წარმოდგომილსა ამას სამღუდელოსა და ღირს-სახსენსა ადგილსა,—ყოვლად სამღუდელოო მეუფეო და პ[ატროსანო] გ[ქამნო],—არ ძალმიცს შესაბამისა სიტყვსა მოჰხსენებად თქმნდა, რათა წარმოვსთქუა სიმდიდრე კეთილობისა სამღუდელოსა ამის ადგილის დამაფუძნებელისა კეთილ-მსახურისა და უფროსად ვსთქუა მამისა მოწყალისა მეფისა ჩემნისა ირაკლი მეორისა, ვინათგან მეტყუპლთა ამას ადგილსა ზედა თანა-აძსთ, რათა დასაბამად პაზრისა თჳსისა ჰყონ მადლობაჲ გამოუთქმელისათჳს² სახიერებისა ღმრთისა, რომელმანცა მოგუტა ესევეითარი კეთილმსახური მეფე და მოღუაწე ყმათა თჳსთა ბედნიერობისა და მერმე შეუღდინოს ღირს გსოვნისა იგი საქმენი მფლობელისა ამის ჩემნისანი. და ვინათგან ყოველი წინა დადებული სიტყვებრებითი ნივთი ითხოვს უსაკუთრესსა გამოცდილებითა მუშნიერ-სიტყუაობასა, მაშა სადალა უკუშ უდიდესი საცმარ არს გონებისა ამაღლება? სადა უდიდესი სიტყვსა უხუტება და სადა უდიდესი ძალი სიტყვსა, მოზიდვსათჳს და განღძებისა მსმენელთასა, ვითარ აწინდელსა ამას შეკრებულებასა შინა ჩვენსა ცხადყოფისათჳს საქმეთა კეთილ-მსახურებითა მფლობელისა ჩვენისათა, რომლისაცა ტრფიალებასა სიბრძნისასა და მომჭირნეობასა სამფლობელოსა თჳსისა განბრძნობისასა არა თუ ოდენ უსამღუდელოესი სახლი ესე, წოდებულ სემინარიად, არამედ ამიერ გამოსრულნი არიან და იქმნებიან ქადაგ, ვითრე უკანასკნელადმდე ნათესავად, ნამდვლ უსაკუთრესი მოწყალება არს ესე ღმრთისა ერისათჳს კახეთისა და ყოვლისა საქართველოჲსა.

5 v

იქადის ჰრომი ავგუსტოს კეისრითა, იქადის ვალლია ლუდოვიკ მეათობმეტითა, იქადის როსსია პეტრე დიდითა, რომელთაცა დააფუძნეს სამფლობელოსა თჳსსა სწავლანი სასიბრძნონი; კჳალად იქადის მაკედონია და ყოველი ელლადა აღუქსანდრე დიდითა, რომელმანცა უძლეველითა მით სიმენითა თჳსითა მოიფრინა პირი ყოვლისა ქრესტნისა და ვითარცა არწივმან შემოუყრიბა სკიპტრასა თჳსსა ყოველი ერი

¹ მე-4 v თავისუფალია. ² გამოუთქმელისათჳს (ხელნ.).

მორჩილებად; და უფროსიღა ვჰსთჳტა, კჳლად იჳადის ყოველი ქრისტე-შემოსილი ერი კოსტანტინე დიდითა, მოციქულთ-შესწორებულთა მეფითა, რომლისაჲცა კეთილ-მსახურებითა ყუბვილოვნებს ყოველი ქრისტეს მოსახელე ერი.

ჰმსგავსადჲმ ჩვენცა თანა გჳჲძს უმეტეს, რათა ვიჳადოდეთ ესე-ვითარისათჳს მეფისა, რომელმანცა მხოლოსა შორის თჳსსა შემოკრიბნა უაზნაურესნი იგი ნიშანნი ზემოჰსენებულთა მეფეთანი. მიხედეთ მართლმადიდებელსა დედასა ჩჳშნსა ეკკლესიასა, თუ ვითარ ჰქუხს პარსა ყოვლისა ქრჳსიანისა მის შორის უბრყვლოდ მართლმადიდებლობითისა სარწმუნოებისა ჯადაჲება.

ვისი არს ნაყოფი ესე? არა კეთილ-მსახურისა მეფისა ჩჳშნისა, რომლისაჲცა კეთილმსახურებითი მართლმადიდებლობა ჰსწორა ჰყოფს მოციქულებრსა მას მადლსა კოსტანტინე დიდისასა უწმიდესთა მსოფლიოთა პატრიარხთაგან?! მიხედეთ ქრჳსიანისა ამის ჩვენისა მდგომარეობასა, რომლისაჲცა უწინარესსა მდგომარეობასა თჳთ ჩჳშნ ვჰსწამებთ, და სამყოფნი ჩვენნი აწ განახლებულნი სოფელნი და დაბანი და ჯალაქნი და ერთა სიმრავლენი!

ვისი არს ნაყოფი ესე? არა უძლეველისა ამის მეფისა ჩვენისა, რომლისაჲცა უმაგალითოსა სიმჳნესა და უძლეველსა მეგრძოლობასა და ჩინებულებასა მვედრობისა მისისასა ვითარსა შინა შიშსა მოუყუბნიეს გარემოს ჩვენსა მყოფნი მვეტთ მსგავსნი მტერნი ჩჳშნნი?!

დავიდუმებ შეურაცხთა მათ მტერთათჳს, რომელთაგან თუ ვითარ შეჳირვებულ ვიყავით, არღა მოვიხსენებ, რათა არა განმწარდეს
6 r აწინდელი ესე მხიარულებითი შეკრებულჲება ჩვენი; დავიდუმებ კჳლად მვეცისა მისთჳს ასურასტანულისა, რომლისაჲცა გესლითა შეიგინებოდენ მეფენი ჩჳშნნი,—და აწ ვითარ ფერჳთა ქვეშე მეფისა ჩვენისათა ძეს,—და მოვიხსენებ ოდენ მძლავრისა მის (მპყრობელისა აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა, ჩრდილოეთისა და სამკრეთისა) ხუანთქრისა, რომლისაჲცა დიდებულებითა და შემძლებელობითა ძრწის თითქმის პირი ყოვლისა ქრჳსიანისა, გარნა ამისდამი ვითარსა მძჳნუარებისა თჳსისა მყუდროებასა აჩჳშნებს სამარადისოთა ეპისტოლითა და წარმოგზავნილითა მეგობრობითთა ნიშნებითა.

ვის ჩვენგანსა სმენიეს ესევეითარნი საქმენი ამის უწინარესთა მეფეთანი, რომელნიცა თითქმის სამარადისოსა შინა მძრწოლარეობასა გებულან ზემოჰსენებულთა მათ მძლავრთასა, ვითარცა მოუთხრობენ მათიანენი ჩვენნი?

* ვიტყჳ მეფით თამარით: ნამდჳლ სათქმელ არს აჲა ამის კეთილ-მსახურისა პირისადმი ჳმა იგი საღმრთო, ვითარმედ: „ვერ მიგხედოს

შენ თვალმან ვარხვამან და არა დაითრგუნო შენ ძეთაგან მოქადულ-
თა, და არა წარჰდეს შენ ზედა ლომი“. და კჳალად უდიდესსა ვი-
ტყჳ და უშესაბამესსა: მიხედეთ თვთ კეთილ-მსახურებასა მისსა, რო-
მელიცა განჰრებულ არს უჩინებულესითა ნიშნებითა მეფობითთა,
ვითარცა მშვლდი შორის მეფეთა. ვისი არს ნიში იგი, — რომელიცა
მარჯჴმნესა მკარსა მისსა განაშვენებს, მარცხნივ კერძო დამოკიდებუ-
ლი სახე წმიდისა და ყოვლადჴებულისა ჰრისტეს პირჴმლ-წოდებუ-
ლისა მოციქულისა ანდრეასი, — არა როსისი იმპერატორთაა, რომე-
ლიცა პეტრე დიდმან მოიგო ნიშად კეთილ-მსახურებითისა სიმჴნისა?!

მიხედეთ რტრისა მისსა პირმშოსა და საყტარელსა ძესა მისსა კე-
თილ-მსახურსა გიორგის, რომელსაცა ყოველნი იგი კეთილ-მსახურე-
ბითნი ნიშანნი მამისა თჳსისანი სრულებით გარდამოუსახავს¹ თჳს ზე-
და, თუ ვითარ განშვენებულ არს მეწამულითა მით სიმჴნისა ნიშნითა
6 v წმიდისა რუსეთის ალექსანდრე ნეჳსკის თავადისათა, რომლისაცა | კე-
თილ-მსახურებითსა სიმჴნესა ჰჳადაგებს ყოვლად შტწნიერი იგი ჰალა-
დი წმიდისა პეტრესი!

ესე ყოველნი არა კეთილ-მსახურებითისა მეფობისა მისისაგან
არაიანა, რომელმანცა ესევეთარი დიდებულება სახელისა მოიგო, რო-
მელ ყოველთა მსოფლიოთა მჳყრობელთა დაუეიწყებლად მისცა თავი
თჳსი და აღადგინა ყოველნი იგი სურვიელად თჳსისადმი პატივისცემით
შემეცნებისა, რომლისა სიმტკიცედ კმა არს ოდენ ზემოთჴმულნი ნიშ-
ნი, ჴარმოგზავნილნი რუსეთის კეთილ-მსახურის იმპერატრიცას ეკატი-
რინა დიდისა მიერ და უსაკუთრესად მისნივე ეპისტოლენი, რომელ-
ნიცა ჰსწამებენ ყოველთა კეთილ-მსახურებითთა ჩინებულთა საქმეთა
მეფისა ჩვენისათა?!

და რასალა მრავალსა ვიტყოდე მისთჳს, სადაცა ნივთი უმაღლე-
სობს სიტყჳსა, არამედ მოხედეთ უკეთილშობილესსა ამას საქმესა კე-
თილ-მსახურებითსა მეფისა ჩტწნისასა! მოხედეთ მოწყალებითა მისითა
შემოკრებულთა² ამით ყრმათა შჳლთა თჳტწნთა, რომელთაცა სიტყჳ-
ერებისა კანონი სრულჳტწს, რომელ არს ღრამმატიკაჲ! ესე არს გჳრ-
გჳნი კეთილ-მსახურებითთა საქმეთა მისთა; ესე არს მსხტწრპლი და
ყოვლად დასაწტსლი მის მიერ შეწირული გჳრგჳნოსან-მყოფელისა
თჳსისადმი საკურთხეველსა ზედა წმიდისა ეკლესიისასა.

და რათა სიტყჳთა ესე უნდოჲ იჴმნას თჴვენ მიერ მოწყალებით
მიღებულ, ვიწყებ ცხადყოფად მოკლედ ჰაზრსა ღრამმატიკისასა, ვი-
თარცა შესაბამსა რასამე აწინდელისა შეკრებულებისა ჩვენისასა,
რომელსაცა შინა თანა-მოჴმედ მეყავნ მე უბრჳკლო იგი ლოცჳთა

¹ გარდამოუსახავს (ხელნ.). ² შემოკრებულთა (ხელნ.).

შოდღურისა ჩემისა უწმიდესისა მამამთავრისა და სემინარიისა ამისა დირექტორისა მეფის ძის ანტონისა, რომლისაგანცა მომიღიეს ჰაზრი ამის ძკრფასისა სჯავლულებისა.

7 r ყოველთა მათ ნიჭთა შორის კეთილშობილთა, რომლითაცა პატიოსნებს¹ კაცი სხუთთა ცხოველთა ზედა, არს სიტყუა, რომელიცა მოსცემია კაცსა ღმრთისაგან ამისთვის, რათა ჰაზრი თჳსი აზიაროს სხუთთა, ესე იგი არს, რათა იგი, რაჲცა აქუს გონებასა შინა, გამოუცხადოს სხუთასა და შეამეცნოს მას იგი. სარგებლობა ამისი ესოდენ დიდ არს, რაოდენცა აწ განვრცელდების მეცნიერება პირსა ზედა ყოვლისა ქვეყანისასა. ფრიად უკუტ ვიწროსა შინა ზღუდესა შეიწყუდეოდა, უკეთუ თჳთუელი კაცი ვერ შემძლებელ იქმნებოდა შემეცნებად ჰაზრისა თჳსისა სხუთადა.

ფრიად დიდ არს შემოქმედისა იგი სიბრძნე, რომელმანცა ნიჭებულ-გუყო ჩქნ სიტყვთა და ნიჭებულ-გუყო სასმენელითა, და უფროს განსაკვრვებელ არს ამისდამი განსაზღვრებულნი იგი წევრნი, თუ ვითარითა სიბრძნითა არიან აღჭურვილ, რომელთაცა გონებასა შინა წარმოდგინება არა შესაძლებელ არს, თჳნიერ დიადისა განკვრვებისა გამოუთქმელისათჳს სიბრძნისა შემოქმედისა და თჳნიერ უღრმესისა კრძალულებისა და მადლობისა მოწყალებისა უმაღლესისა სოფლის მექმისა.

დავიდუმებ აქა ორღანობითთა მათ წევრთათჳს და განვჰსჯი უკუტ მოკლედ ურიცხუთათჳს სხუთობათა, პირტშლად გმისა და მეორედ თქმისა.

განვჰკვრდეთ უკუტ სამართლად ურიცხუთათჳს სხუთობათა იდეათა ანუ მოგონებათასა, რომელნიცა ხედვთისა საგრძნობელითა წარმოდგებიან გონებასა შინა; ამას თანა არა მცირედ განკვრვებად სათანადო არს ურიცხუთა მათ სიმრავლეთა იდეათასა, რომელთაცა მივიღებთ სმენისა და სხუთთა საგრძნოთა ძლით, რომლისაცა ჰრწმუნებისათჳს სათანადო არს სხუთობად გმათა უმთავრესთა ცუთილებათა ზედა მისთა.

პირტშლად იცულებისა გმა გამოხმობასა ზედა, რომლისაცა სახენი არიან მახვლობა და მოხრილობა გმისა; მეორედ—სულისა კუტმთასა

7 v ზედა და ამის სახენი არიან ბრგვუობა ანუ მისეობა და ლბილობა ანუ ლიტონობა; მესამედ—დროებითა ზედა, რომლისაცა სახედ თქმულ არიან სიგრძე და სიმოკლე გმისა. ხოლო სხუთთა შედგმულთა გმათათჳს არაა მოვიხსენებ, რომელთაცა შედგმულება ოდესმე ტკბილ სასმენ არს და ოდესმე ურჩხ, რომელთაცა ზედმიწევნილებითითა სმენითა მრავალთა შორის ერთა შემძლებელ ვართ გმისაებრ განჩრევედ

¹ პატიოსნებს (ხელ.).

მეცნთა ჩვენთა ანუ ჩუჲს მიერ შემეცნებულთა, ანუ სხტაობასა სხტათა და სხტათა ერთასა, რომელთაცა ადჳლ გულხმებად შემძლებელ ვართ, უკეთუ გარემოსთა ჩვენთა მეზობელთა ერთა გამოჳმობასა ჳმათასა ვისმენთ, ვითარცა სპარსთა, სირთა, ლეკთა, ოესთა, ჩერქეზთა და სხტათა მთიულთა კავკასიისათა, არლა მომჳსენებელი მწიგნობართა ერთა და ნათესავთანი, რომელთაცა სხტაობა გამოხმობისა ურიცხჳ არს.

ესევეითარმან გამოხმობისა სხტაობამან ჳმათამან ჳყო სხტაობაცა წიგნთა ღრამმთა ძლით დანაკჳსთებულთა, რომელთაცა საკუთრად უწოდთ ჩვენ ასოდ. ხოლო გამოჳმობისათჳს ესევეითართა ჳმათასა არიან ორღანო: ბაგენი, კბილნი, ენა, სასა, ჳორჩი მახლობელ-მდებარით კერძობითურთ თჳსით და ნესტონი ცხჳრთანი.

მოძრაობა ორღანოთა ამათ იჳმნების ორ სახედ, რომელთაგანცა წარმოებული გამოჳმობა იჳმნების ოდესმე გრძელ და საცნაურ და ოდესმე მოკლე და უცნაურ. რომელთაცა ასოთა მიერ გრძელნი იგი გამოჳმობანი დაინიშენიან, ჳედწოდებულებენ ჳმოვანად, და რომელთაცა ძლით მოკლედ ანუ სრულიად ვერა, ჳედწოდებულებენ უჳმოდ.

სხტადასხტაობანი მოძრაობანი ბაგეთა და ჳორხისანი ჳყოფენ სხტადასხტა-ჳმაობასა ასოთასა, რომელთათჳსცა უერცველესად აღწერილ არს ღიდასკალოხსა და მჳყემსისა ჩვენისა მიერ მეორედ ჳმნილსა ღრამბატიკასა შინა (ღრამბატიკა, ანტონი, ნაწილი 3, ჳედაღართჳ § 13).

ამათ ჳმოვანთა და უხმოთა შეერთებათა ძლით გამოვალნნ ვითა-
8 r მე | სხტაობა ჳმათა, რომელთაცა უწოდთ ჩუჲს მარცჳლად ერთისათჳს გამოჳმობისა ჳმათასა განუწყჳშდეღად.

და ოდეს ამათ მარცჳლთა შეერთებათა ძლით გამოვალნნ სულისკჳსთით ჳმანი და დამნიშუნელ იჳმნებიან ვითართამე ნივთთა ანუ საჳმეთა, იგი წოდებულ ლეჳსად.

მიხედჳთა ხილულისა ამის სოფლისათა განვიცდით ორთა რაჲმეთა ნივთთა, ესე იგი არს: პირტჳლსა ნივთსა მეჳონსა გრძნობისასა და მეორესა ნივთთა მათ მგრძნობელთა სხტადასხტაობასა მოჳმედებათასა.

ხოლო ვინადგან ნიჳებულ არს კაცი სიტყჳერებითა ამისთჳს, რათა ჳაზრი თჳსი აზიაროს სხტათა, მაშა შემძლებელცა არს იგი წარმოდგინებად თჳს შორის იღეათა და საჳმეთა ნივთთასა, რომელთაცა აზიარებს სხტათა, და ესრეთ გამოხატჳსასა მას და წარმოდგომასა ნივთთასა ეწოდების სახელი, ხოლო გამოხატჳსასა მოჳმედებისასა—ჳმნა. და ვინადგან ორნი ესე ლეჳსნი ჳნიშუნენ ნიადაგ ნივთსა და მოჳმედებასა ნივთისასა, მაშა უსაკუთრეს არს, რათა უპირველესობაჲ მიიღონ ნაწილთა შორის სიტყჳასათა.

მრავალმან იდეამან და სიმარჯვთ წარმოდგომამან ნივთიამან და მოკლედ და გაუმეორებელად სხუთადმი ცხადყოფისათჳს მოკლედ ჰაზრისა თჳსისა აიძულა კაცსა ამისდამი მეცადინობად, თუ ვითარ მოკლე-ჰყოს სიტყუთ თჳსი და გამოახტას შემაწუხებელნი განმეორებანი ერთისა ლექსისანი. ესეერთარნი ლექსნი არიან: ნაცუალსახელი, ზმნის-ზედა და შორისდებული. ნაცუალსახელი შემოვალს სიტყუასა შინა ნატულად სახელისა, ზმნისზედა ცხადყოფს ერთითა წარმოთქმითა ვითარებასა და გარემობასა ზმნისასა, ხოლო შორისდებული წარმო-ადგენს და დანიშნავს მოკლედ მოძრაობასა და ვნებასა კაცობრივისა სულისასა.

8/v მიდმოქცევამან კაცობრივისა გონებისამან აიძულა ესრეთჲჲ პოვ-ნად | ლონისა ამის, რათა მოქმედება კაცობრივი მოკლედ გამოხატოს და მოკლედჲჲ წარმოდგინოს მოქმედი და ვნებული. პირველსა უწო-და მიმღეობად და მეორესა—სახელზმნად და განუსაზღვრებელად ანუ უჩინოდ. ესრეთჲჲ თანდებული—მნიშვნელად გარემოთა და მდგომა-რეობათა სახელისათა და კავშირი—შეერთებისათჳს და გარდაბმისა სსუთათა და სსუთათა სახელთა ანუ საქმეთა ერთისა ჰაზრისადმი.

ამთ ყოველთა მიერ ცხად არს, ვითარმედ სახელი და ზმნა არიან უცუალეებლად საჭირონი ნაწილნი კაცობრივისა სიტყუერებისანი, ხოლო ნაცუალსახელი, მიმღეობა, ზმნისზედა, კავშირი და შორისდე-ბული არიან საჭმარ მოკლედ დამნიშვნელობისათჳს მათისა, რომლი-თაცა კაცობრივსა სიტყუასა აქვენ რვანი ნაწილნი: 1) სახელი—წოდე-ბისათჳს ნივთისა, 2) ნაცუალსახელი—მოკლე-ყოფისათჳს სახელისა, 3) ზმნა—ცხად-ყოფისათჳს მოქმედებისა, 4) მიმღეობა—ერთმნიშვნე-ლობისათჳს მოქმედებისა სახელისა თანა, 5) თანდებული—ჩვენები-სათჳს ნივთის გარემოსა, 6) ზმნისზედა—მოკლედ გამოხატვასათჳს ვითა-რებათა ზმნათასა, 7) კავშირი—შეერთებისათჳს სსუთათა და სსუთათა ნივთ-თა და საქმეთასა და 8) შორისდებული—მოკლედ ცხადყოფისათჳს სულის მოძრაობისა.

ყოველთა ნივთთა სოფელსა ამას შინა მყოფთა აქტს ვითარიმე ზი-არება მსგავსებისა ძლით, რომელნიცა დაინიშნინან ერთითა ლექსითა, ესე იგი არს ერთითა სახელითა, და ეწოდების ლექსსა მას საზოგადო, და რომელთაცა შორის აღირიცხვს ერთითა ლექსითა დანიშნა მრ-ავალთა შეკრებულთა ნივთთა, წოდებული ლექსად შემკრებელობითად, ხოლო ერთისა განუტკრელისა და განუტკმთელისა ნივთისა დამნიშ-ნელსა ლექსსა—კერძობითი.

წარმოდგომა მრავალთა ნივთთა მოიყუანს გონებასა ჩვენსა, რათა გამოიძიოს ვითარებაჲცა მისი და ესრეთ ლექსი, დამნიშნელი თავით

r თვსით ნივ|თისა, იწოდების არსებითად, ხოლო ლექსი, თავით თვსით ვერ შემძლე ცხად-ყოფისა რაჲსამე ნივთისა, არამედ სხუასა ზედა შესულისა გამომაცხადებელი ვითარებისა მისისა, იწოდების ზედ-შესრულად.

ყოველი ნივთი განყოფილ არს ორთა ზედა სახეთა, ესე იგი არს ცხოველად და არაცხოველად, რომელთასა პირველისა მის დამნიშვნელისა ლექსსა ეწოდების საზოგადო, ვინადგან ორთავე გუარათა ცხოველთასა დანიშნავს ერთითა ლექსითა; და ოდეს განყოფილად წარმოადგენს ლექსი იგი გუარათა მათ, მაშინ ერთსა მათგანსა ეწოდების მამრობითი და მეორესა—მდედრობითი, ხოლო მეორისა დამნიშვნელსა, ესე იგი არს არა ცხოველისასა, ეწოდების უმეშვეობითი.

ჰმსგავსადტჲ ერთითა ლექსითა დამნიშვნელსა—მარტივი და ორითა ანუ სამითა დამნიშვნელსა ერთისა ნივთისასა—ჰრთული ანუ ზედჰრთული.

ყოველთა ნივთთა წარმოვაყენებთ გონებასა შინა რიცხვსაებრ მათისა ერთსა ანუ მრავალსა, რომლისათჳსცა ერთისა დამნიშვნელსა ლექსსა ეწოდების მხოლოობითი და მრავლისასა—მრავლობითი, რომელსაცა შინა ჰსჩანს, კჳლად მეცადინობა კაცისა შემოკლებისათჳს სიტყუათასა, ვინადგან, უკეთუ ერთი ნივთი ერთითა უკჲ ლექსითა დაენიშნა და სიმრავლე მისი მისვე ერთისა ლექსისა მრავალგზის მოღებითა გამოეხატა, განგრძელდებოდამცა ფრიად სიტყუჲ უგუჲნად.

1 r ყოველნი ლექსნი¹ ურთიერთისადმი შემწედ და ნაცუალგებით მდებარებენ² სიტყუასა შინა ცხადყოფისათჳს ურთიერთისა გარემოებისა. და ესრეთ³, ოდეს ლექსი მარტივად და წრფელად წარმოადგენს ნივთსა⁴, ლექსი იგი წოდებულ⁵ წრფელობითად, ხოლო ოდეს წარმოადგენს სხვსა რაჲსამე ნივთისა შესაბამსა, წოდებულ ნათესაობითად; კჳლად ოდეს ნიშნავს⁶ ლექსი ნივთსა შესაბამად სხვსა ნივთისა, იგი წოდებულ მიცემითად და ოდეს ერთისა ნივთისა მოქმედებასა ცხად-
v ჰყოფს სხუასა ნივთსა ზედა, იწოდების შემასმენლობითად, ხოლო ოდეს ნივთი წარმოდგების⁷ ღონედ ანუ საჰურტჲლად, მაშინ ლექსი, დამნიშვნელი მისი⁸, იწოდების⁹ მოქმედებითად ანუ დაწყებითად, და ოდეს ლექსი მნიშვნელობს ცხადყოფასა სხვსა მოქმედებისასა, მაშინ¹⁰ წოდებულ ლექსი იგი¹¹ მოთხრობითად. და უკანასკნელ, ოდეს ლექსითა რაჲთამე დაენიშნავთ საუბარსა სხვსადმი ნივთისა, მას წოდებულ-

¹ ყოველი ნივთი B. ² მდებარე არიან B. ³ და ესრეთ|—B. ⁴ + და A. ⁵ იწოდების B. ⁶ ჰნიშნავს B. ⁷ + ლექსითა B. ⁸ მაშინ ლექსი, დამნიშვნელი მისი|—B. ⁹ წოდებულ B. ¹⁰ მაშინ იგი B. ¹¹ ლექსი იგი|—B.

ვყოფთ წოდებითად; და ესრეთ ცუდილებათა ამათ ერთისა და მისტჳ ლეკისათა სხვსა და სხვსა მიმართ მნიშვნელობისა წოდებულ-ვყოფთ ბრუნჳდ, რომელთაცა რიცხვ არს რვა ქართულებრ¹.

და ესრეთ შემეცნებულთა ნივთის ყოფისათა თანა-გუჳდს² ცნობა-ცა³ მოქმედებისა მისისა, რომლისაცა⁴ მოქმედება ორგუჳრობს: ერთი არს, რომელიცა წარმოაყენებს სხჳსა, და ლეკსი, დამნიშნელი ამის მოქმედებისა, იწოდების შემოქმედებითად, და მეორე არს, რომელიცა წარმოდგენის სხვსაგან ნივთისა, რომლისაცა მოქმედებისა დამნიშნელსა ლეკსსა ეწოდების ვნებითად. გარნა კჳლად⁵ არიან ლეკსნი, მნიშვნელნი მოქმედებისანი, რომელნიცა ვერ სადამე აწარმოებენ ნა-მოქმედებსა და ესე წოდებულ უმეშვეობითად⁶.

ხოლო ვინაჲთგან⁷ კაცი თანამღებ არს, რათა ჰაზრი თჳსი აზიაროს სხჳთა, მაშა⁸ თანა-აძს, რათა ცხად-ჰყოს აწინდელი არსა საქმე იგი, ანუ ქმნილი და ანუ ყოფადი; და ესრეთ ლეკსსა, მნიშვნელსა აწინდელისა მოქმედებისასა, ეწოდების აწყოჲ, ხოლო წარსრულისა ანუ ქმნილისასა—ნამყოჲ და ყოფადისასა—მყოზადი. ვინა⁹ სამი ესე დრო ყოველსა მოქმედებასა თჳს-ეყჳს ცხად-ჰყოფისათ, ს¹⁰ უბრწყინჳლესისა ჰაზრისა|.

B I v კჳლად ოდესცა კაცი ითანამღება ზიარ-ყოფად ჰაზრი თჳსი სხჳთა და განაღჳებდა იგი ცნობისათჳს მესამისა¹¹, ამის გამო დაინიშნა მოქმედება სამთა მიმართ პირთა, ესე იგი არს¹²: პირველი—მზიარებელი ჰაზრისა თჳსისა¹³ სხვსადმი, მეორე—ვისდამიცა არს ზიარება იგი 10 r ჰაზრისა და მესამე—ვისთჳსცა ანუ რომლისათჳსცა არს ჰაზრი იგი.

კჳლად მოქმედებანი ცხად იქმნებიან ოდესმე სრულებით და თჳნიერ სხვსა რაჲსამე მიზეზისა, რომელიცა წოდებულ საზღჳრებითად, ოდესმე მაიძჳლებელად სხვსა მოქმედებისადმი, და ესე წოდებულ ბრძანებითად; ხოლო ოდესმე მიზეზითა რაჲთამე დამაბრკოლებელითა, რომელთაგანსა ერთსა ეწოდების საწადი და მეორესა—ჳპოტეტიაჲ ანუ თუობითი.

¹ და უკანასკნელ... ქართულებრ| ზ² უკანასკნელ ოდეს ლეკსი პნიშნავს საუბარსა სხვსა მიმართ ნივთისა. მას ეწოდების წოდებითა; რომლისაცა ცუდილებანი ესე ერთისა და მისევე ნივთის მნიშვნელისა ლეკსისანი იწოდებიან ბრუნჳდ. რომელთა რიცხვ არს რვა. ² თანა-გუჳდს B. ³ ცნობაცა B. ⁴ რომელთაცა B. ⁵ გარნა კჳლად| და B. ⁶ უმეშჳშობითად B. ⁷ ხოლო ვინაჲთგან| ოდესცა B. ⁸ მაშინ B. ⁹ ვინათჳს B. ¹⁰ ცხადყოფისათჳს B. ¹¹ კჳლად... მესამისა| ხოლო ვინაჲთგან თანამღებ არს კაცი, რათა ჰაზრი თჳსი აზიაროს სხჳთა და განაღჳდოს იგი ცნობისათჳს მესამისა B. ¹² ესე იგი არს|—B. ¹³ ჰაზრისა თჳსისა| თჳსისა ჰაზრისა B.

მეცადინობისამებრ კაცობრივისა მოსწრაფებისა, რათა ჰაზრი თჳსი ჰყოს შემოკლებით საგულხმოდ სხვსადმი, ამის ძლით შემოხმულ არს ზმნათა¹ შორის სმნით-გარდასლვით, რომლითაცა ერთითა წარმო-თქმითა ცხადჰყოფს მოქმედებასა სხვასა სხვა მიმართ, რომლითაცა ყოვლად შტმნიერებს და ჩინებულებს ენა ქართული სხტათა ენათა ზედა. მასგავსაღტმ² ზმნანიცა იგი პირნაჲნი, დაკლებულნი პირტშლი-სა და მეორისა პირისანი, უდიდეს შტმნიერებად მოსცემიან ენასა ქართულებრსა.

ხოლო ვინადგან³ ნიჭებულება სიტყვერებისა კაცისად არს მიზეზი-თა ზიარებისათა სხვსადმი ჰაზრისა თჳსისა სრულებით, ვინა საჭირო არს, რათა მოქმედებისა მის ცხადყოფასა შინა საჭიროდ იჴტნენ ლექსნი სამნი, რომელთაგანსა ერთსა თანა-აძს⁴ ცხადყოფა⁵ მოქმედისა, რომელ-საცა უწოდთ ჩტმნ უფლად ანუ სახელად ზმნისა⁶, და მეორესა—მოქმედებისა, რომელიცა წოდებულ არს ზმნად. და მესამესა—მიმღედ მოქმედებისა, წოდებულ საძიებოდ ზმნისა⁷. ესე არს შეწყობა ნაწილ-თა სიტყვასათა, რომელიცა წოდებულ სვტაჲსად⁸. და⁹ სხტანი ნაწილნი სიტყვსანი დაიდებიან შეწყობით სიტყუასა შინა, რათა ცხად-ჰყონ შე-მოკლებით ვითარება¹⁰, ანუ გარემოება სახელისა, ანუ ზმნისა და, ანუ ყოვლადისა ჰაზრისა. ხოლო ვრცლად ჰაზრი ამის ყოვლად-შტმნიერი-სა გნოსისა და ფრიადი სარგებლობა მისი სიტყვერებისთჳს ცხად-ქმნილ არს შესაბამად დიდასკალოჲსა ჩვენისა მიერ და პირტშლად მომცემისა

10 v ამის ცნობისა ქართულებრსა ზედა ენასა მეორედ ქმნილსა მისსა ღრამმატიკასა შინა, 3 ნიწილი, თავი 14, § 411.

უკანასკნელ ვიტყვ, ვითარმედ ღრამმატიკა არს ჰაზრი ჭილოსო-ფოსებრი ყოვლისა, კაცობრივისა სიტყვერებისათჳს და თჳნიერ ამის ცნობისა რიტორი არს მოკლ-სიტყუა და ბნელ-მესტიხე, ანუ მოშაი-რე—ელამ და მრუდ, ჭილოსოფოსი—უსაფუძტშლო, მეისტორიე—უსაამოვნო და აღრეულ და ღმრთისმეტყუტშლი—საიჴო, ხოლო მოსაჴუ-ლი—უსარგებლო თავისა თჳსისა და სხტათაცა. და ვინადგან ღრამმატი-კასა შინა აქტსთ ყოველთა ცნობათა ესოდენი სიჭიროება, ამისთჳს დასაბამად ყოველთა ცნობათა დაუდვსთ ბრძენთა, ვითარცა კარი ყოვლისა სიტყვერებითისა ცნობისა, რომლისათჳსცა განსაზღტრებს ესთა იოანე პეტრიწი ჭილოსოფოსი, ვითარმედ: „ღრამმატიკა არს გა-

¹ ზმნათა A. ² მასგავსაღტმ B. ³ და ვინათგან B. ⁴ თანა-აძს B. ⁵ ცხად-ყოფად B. ⁶ ანუ სახელად ზმნისა—B. ⁷ ზმნისად B. ⁸ სინტაქსად B. ⁹ ხოლო B. ¹⁰ ღრამმენტის პირველი ფურცელი აქ თავდება. მეორე ფურცელი იწყება 11 რ-დან.

მომცდელი მოქმედთა ანუ აღმწერელთა“; და ზედა დაურთავს, ვითარმედ: „უმჯობეს არსო ნაქმართა განმრჩეველობა“.

და ესრეთ სიტყვებებისა ამის კარის შემვლელთა, ესე იგი ღრამ-მატიცისა მეცნთა ყრმათა მოვართმევ, ვითარცა მწუთლილთა, პირტმ-ლად კეთილ-ნსახურსა მეფესა ჩვენსა, ვითარცა მამებრ მოღუაწესა მონათა ამათ თვსათასა, მეორედ—უწმიდესსა მწყემსსა და მოძღუარსა ჩემსა და მიზეზსა ამათ ცნობათასა, ვითარცა მისგანსავე მისდა, და მესამედ—პატიოსნებასა თქმნსა, ვითარცა ძღუტნთა ყოვლად ძკრფასთა სიტყვებებისა ცნობისა საუფუძესლითურთ.

ყოვლად ძლიერო ღმერთო და ყოვლისა სიბრძნით განმგებელო, დაიციევ სიმრთელით წელთა სიგრძესა შინა, შენ მიერ მონიჭებული და შენ მიერ დიდებული მეფე ჩვენი ირაკლი უმაღლესითურთ სახლელთ თვსით, რომლითაცა განაგრცე სათნო ესე შენი მოქმედება ჩემს შიშის ნათესავითი ნათესავადმდე საუკუნოდ.

11 r ყოვლად-სამღტდელოო მეუფეო!¹

B r 2 არა არს იქვ ამას შინა². ვითარმედ კეთილი ზრდილება³ და კეთილი ჩვეულება⁴ კაცობრივისა ნათესავისა დამოკიდულ არს ქეშმარიტებითსა მეცნიერებასა ზედა⁵. მაშა და უკეთუ სწავლანი მეცნიერებითნი (რომელნიცა აღანთებენ გონებასა შინა სანთელსა მაცხადსა ყოვლისა ქეშმარიტებისასა) მოაკლდებიან მფარქსლობასა⁶ და განმწობასა⁷, ცუდ და უსარკებლო იქმნებიან მისთვს დიადნი სიმრავლენი მოსწავლეთანი⁸ და დიდ შტმნიერნიცა შენებულეზანი, ვინათგან დაშრტების ალი წადილისა და დანელდების⁹ საკმილი კეთილისა შურისა. გარნა პირისპირ ამისა ტრფიალებითი მოღუაწება მათი და მოწყალებითი მიხედუა¹⁰ და შრომისა მათისა¹¹ მადრიელი გული აღმახუავეს¹² წადილსა¹³ მათსა და ახლითა ძალითა აღსკურავს¹⁴. ესევეითარსა გარემოებასა ვხედავთ აწ მამულსა შინა ჩვენსა ქმნილსა და ღუწილსა კეთილ-მსახურისა მეფისა ჩემსისა ირაკლი მეორისაგან¹⁵. აღჰსდგენ¹⁶ გულს-მოღგინებანი,

¹ ყოვლად-სამღტდელოო მეუფეო!—B. ამას შინა—B. ² კეთილზრდილება B. ³ ჩემულება B. ⁴ დამოკიდულ... მეცნიერებასა ზედა იქმნების ქეშმარიტისაგან მეცნიერებისა B. ⁵ მფარელობასა B. ⁶ + მაშინ B. ⁷ შეკრებულება მოსწავლეთა B. ⁸ დაშრტების B. ⁹ + მათ ზედა B. ¹⁰ მათისათვის B. ¹¹ განმახუავეს B. ¹² ჯერ ყოფილა „ძალა“, რომელიც გადახაზულია და ზემოდან აწერია „წადილსა“ B. ¹³ ახლითა ძალითა აღსკურავს ახალსა შემოსის ძალსა B. ¹⁴ ღუწილსა... მეორისაგან კეთილმსახურისა და მამისა მოწყალისა მეფისა ჩემსისა ირაკლი მეორისაგან B. ¹⁵ აღსდგენ B.

წარმოდგენენ მაღალნი გონებანი, განმრავლდენ მეცნიერებითნი ნათელ-
ნი მუნით¹, ოდესცა შრომითა² უწმიდესისა მწყემსისა და დიდასკა-
ლოზსა ჩქმნისა მეფის ძის ანტონის მიერ დაიდტნენ საფუძტმლნი ყო-
ველთა ცნობათანი.

და ამისთჳს³ არა თუ ოდენ უსამღტუელოესნი იგი პირნი მფლო-
ბელთა ჩვენთანი⁴, არამედ თვთ ძენიცა მამულისა ჩტმნისანი არიან
მოსწრაფე განვრცობისათჳს ამის⁵ ძკრფასისა საქმისა. რომელთა შო-
რის თქტმნიცა მაღალი ყოვლად-სამღტდელოება უსაკუთრესად და⁶
ღირსად მექონ არს ადგილისა უსრტუელისა მას შინა და ტელოვნე-
ბისათჳს⁷ არა აღვრიცხავ აქა ყოველთა მათ უკეთილესთა ნიქთა გან-
ბრძნობილისა სულისა თქტმნისათა, რომელთაცა ვკგრძნობ მე ჩემ
შორის და ვსარგებლობ მათ მიერ, არამედ ვიტყვ მათ ოდენ და დავა-
11 v დგენ უმაღლესსა შინა კეთილობასა სარგებლად მამუ|ლისა და თან-
B 2 v მზა ხართ განმკნობად და წარმართებად⁸ | სამღტდელოსა ამის ადგილი-
სა⁹, რომლისათჳსცა ვითხოვ, რათა დიდსულობით მიიღოთ¹¹ ჩტმნი ესე
უნდოჲ მაღლობჲ ამისთჳს¹², რომელ არა დაგვაკლებ¹³ აღტსებასა და
დაგვრგვნებასა ამის სამღტდელოსა შეკრებულეებისა ჩტმნისასა და მა-
რადის¹⁴ მოხარულითა სახითა¹⁵ განიცდით კნინსა ამას და ყრმებრივსა
საქმესა ჩვენსა¹⁶, ვითარცა მამა შვლთმოყტარე და თანამოღტაწე პაზრ-
თა უწმიდესთა მათ პირთასა, რომელთაცა ინებეს აღდგინება¹⁷ ამის
ცხოველისა და¹⁸ უქტდავისა ძეგლისა თეატრსა ზედა საყტარელისა მა-
მულისა ჩვენისასა¹⁹.

ხოლო თქტმნ პატიოსანნო და ჩვენთჳს ძკრფასნო სტუმარნო! ნუ
უღირს იჩენთ სიტყვერებითსა ამას სანოვაგესა, რომლისაცა ძკრფასო-
ბა არს ოდენ საყტარელნი ესე ძენი თქტმნნი, რომელნიცა იზრდებიან
უქტდავითა საზრდელითა ზეციერისა დიდებისათა, არამედ განიშტთ
სანუქტარიითა ამით, იხარეთ დაუღვენელისა მისთჳს მოწყალებისა

¹ მუნითგან B. ² მომპირნეობითა B. ³ და ამისთჳს — B. ⁴ უსამღტდელოესნი...
ჩვენთანი | მფლობელნი ჩტმნი B. ⁵ მოსწრაფე... ამის | მოღტაწე და განმავრტ ესე-
ვითარისა B. ⁶ უსაკუთრესად და — B. ⁷ უსრტუელისა... ტელოვნებუასათჳს | უღიდე-
ლისა გემებისა მისისათჳს B. ⁸ რომელთაცა B. ⁹ + ამისა B. ¹⁰ სამღტდელოსა ამის
ადგილისა | უსამღტდელოესისა სახლისა B. ¹¹ მიიღო B. ¹² მისთჳს B. ¹³ დაგვაკ-
ლებთ B. ¹⁴ ნადაგ B. ¹⁵ პირითა B. ¹⁶ კნინსა... ჩვენსა | საქმესა და კნინსა ამას
მოქმედებასა ყრმათასა B. ¹⁷ აღდგინება B. ¹⁸ ცხოველისა და — B. ¹⁹ ჩტმნისათა B.

ღმრთისასა და ითხოვეთ¹ ყოვლად-ბრძნისა² და ყოველთა კეთილის-მომცემელისა ღმრთისაგან, რათა გარდაჰმატოს³ კეთილ-ღლეობასა მეფისა ირაკლისასა⁴, რომელმანცა დაასხა ვენახი ესე სიბრძნისა და მისწუდანა რქანი⁵ მისნი ვიდრე კიდედმდე მამულისა ჩუქნისა, რომლისაცა საგრილსა რტოთასა ჰზრდის⁶ შჯლთა თქუენთა ესრეთ, ვითარცა ჰხედავთ, რათა დამსხმელსა და მოწსთლუებსა⁷ ერთბამად უხაროდის⁸.

12 r და თქვენ, შჯლნო ჩემნო საყუარელნო და აწ საქადულნო ძენო⁹ მამულისა თქუენისანო და ღირსად მონად დასახულნო¹⁰ ყმანო მფლობელისა და, უფროსად ვჰსთქუა, მამისა მოღუაწისა თქვენისანო! განმტყნადით კეთილობასა ამას შინა თქვენსა, რომელსაცა ჰგრძნობთ თვთათვთა შორის თქვენთა, განჰსკიმეთ მკლავი გონებისა თქვენისა, მოუმედგრებელად აღთქმისათჳს სიბრძნისა, ავლინეთ ნავი პელეგოსა შინა მეცნიერებისასა საჭითა სულისა წმიდისათა და მიიწიენით ღიმენისადმი სიბრძნისა ღმრთისა, სადაცა მსხტყრპლად წმიდად შესწირეთ გული თქუენი საკურთხეველსა ზედა მადლობისასა, პირველად ღმრთისა, ვითარცა ყოველთა კეთილთა მიზეზისა და მეორედ—მეფისა ირაკლისა, ვითარცა ღმრთისა მიერ ყუანებულისა ბედნიერობისა და კეთილ-ღლეობისათჳს თქუენისა¹¹.

¹ ითხოვეთ B. ² + მის B. ³ გარდამატოს B. ⁴ ირაკლისსა B. ⁵ პრქანი B. ⁶ რომლისაცა... ჰზრდის] და საგრილსა რტოთა მისთასა ჰრდის B. ⁷ მომსთულუბელსა B. ⁸ გვზაროდეს B. ⁹ საქადულნო ძენო] ძენო საქადულნი B. ¹⁰ ღირსად მონად დასახულნო] ღირსნო B. ¹¹ „აღთქმისათჳს... მიერ“ და „ყუანებულისა... თქუენისა“ აშვიებზეა მიწერილი, აქ მთავრდება ფრაგმენტის მეორე ფურცელი B, ნუსხის 12 v ცარიელია.

დადებულია საღრამმატიკო სახოგადოება ჰექრობისათვის

წინ-წამოგდებული თელავის სემინარიას შინა წელსა 1783, რომელსაცა უწმიდესსა და უნეტარესსა ყოვლისა საქართველოჲსა მამათმთავარს და მონებურთა გნოსისთა დიდასკალოსს და სემინარიათა დირექტორს და პროტექტორს მეფის ძეს ანტონის მიართმევს მონებრის სიმდაბლით მისტჲ სემინარიის რექტორი არხიმანდრიტი გაიოს.

ა

ღრამმატიკა არს ცნობა ესევეთარი, რომელიცა გარდამოსცემს განყოფითად ყოველთა კაცობრივთა სიტყუერებითა აღნაქტსთა; მაშა ყოველთა სიტყუერებითა ცნობათა მოაქტსთ ამის მიერ მდგომარეობათჲსი.

ბ

ღრამმატიკა არათუ ოდენ მაღალთა და ძნელთა აღნაქტსთა შემეცნებისათჲს ჯერ-არს სწავლად, არამედ უფროსლა ამისთჲს, ვითარმედ თავით თჲსით არს ფრიად საჭირო და სასარგებლო კაცისა, ვინა არა შესაძლებელ არს, რათა იყოს იგი და ეწოდებოდეს ცნობად მონებითად და არა აზნაურებითად.

გ

უმთავრესნი ნაწილნი ღრამმატიკისანი არიან დასაბამნი და საფუძჲსლნი ყოვლისა კაცობრივისა აღმოოჭურისანი.

დ

ნაწილთა შორის სიტყუსათა უპირტჲსლესნი და უსაჭიროესნი არიან სახელი და ზმნა.

ე

მიმღეობასა და სახელზმნასა აქტს უსარგებლესი სიმარჯჲს სიტყუსა თხზუთასა შინა, ვინადგან ერთი მათგანი მნიშვნელ არს მოქმედთა ანუ ვნებულთა და მეორე თჲთ საქმესა მას წარმოადგენს სახელებრ დამნიშვნელობითა.

ვ

სჯნტაქსსა შინა სათანადო არს დადებად სამნი ლექსნი, რაჲთა ჰაზრი ცხად-იქმნეს.

ზ

თხზულსა სიტყუასა შინა მდებარესა პირჲმლსა ლექსსა თანა-აძს
ქტმდებარე — ყოფად მოქმედებისა.

ც

თხზულსა სიტყუასა შინა ჯერ-არს, რათა მესამემან ლექსმან ცხად-
ჰყოს პირჲმლი ლექსი ქტმდებარედ მოქმედებისა.

თ

მეოთხე ლექსი დაკჲმთებით შესრული სიტყუასა შინა, რომელი-
ცა ჰყოფს განკიდებასა მოქმედებისა ვითარებისასა, წოდებულ საძიე-
ბოდ ბუნებისად.

ი

გარდა სახელისა და ზმნისა არცა ერთი სიტყვს ნაწილთაგანი
არს საჭირო თხზსათვს ლექსთა, ვინადგან ოდესმე დაიდებიან
თხზუასა¹ შინა ლექსთასა და ოდესმე არა თხოვისამებრ ბუნებისა.

ია

კითხვთნი ლექსნი უცტალეებლად საჭირო არიან, რათა დაილტუნენ
თხზუასა შინა ლექსთასა.

იბ

ბრწყინჲლე ყოფისათვს ჰაზრთა და ჳმათასა საჭიროდ შერაცხილ
არიან ნიშანნი მართლწერისანი, გარდა რომელთასა ბნელ იქმნების
სიტყუა, უფროსლა მაშინ, ოდესცა სიმრავლე ლექსთა არს შეყრილ.

15 r²

ა

ლრამმატიკა არს ცნობა ესევეთარი, რომელიცა გარდამოსცემს
განყოფითად ყოველთა კაცობრივთა სიტყვერებითა აღნაქტსთა. მაშა
ყოველთა სიტყვერებითა ცნობათა ამის მიერ მოაქტსთ მდგომარეო-
ბა თვსი.

ლრამმატიკასა ძალუძს, რათა ყოველნი ძნელნი აღნაქტსნი საგულ-
ჳმოდ განჰკარგულ-ჰყოს, რომლითაცა მოსცეს ცნობა საქმისა განრჩე-
ვით მოქმედისა და ვნებულისა, და ვინაჲთგან ყოველსა შინა სიტყვე-
რებისა ცნობასა გარდამოეცემიან ჰაზრნი საქმისა მოქმედითურთ და
ვნებულთ, და ლრამმატიკასა ძალუძს ოდენ გამოძიება ამის კანონიე-
რად, ვინა ყოველთა სიტყვერებითა ცნობათა მოაქტსთ ამის მიერ ძალი.

ლრამმატიკა არს სწავლა ყოველთა კაცობრივთა გამოჳმობათა და
დაწყებული მუნით, სადიდგანცა შესაძლებელ არს მარტივისა ჳმისა
წარმოება, ვიდრე შესრულებადმდე სიტყვსა, ესე იგი არს ვიდრე სრუ-

¹ თხზუასა (ხელნ.) ² მე-13 v, მე-14 r v თავისუფალია.

ლებადმდე ჰაზრისა; და ვინათგან ყოველთა სიტყუერებითსა აღნაქტსსა ამის მიერ მოაქტს მდგომარეობა თჳსი.

ბ

ლრამმატიკასა, გარდა განრჩევით გარდამოცემისა ყოველთა სიტყუერებითთა აღნაქტსთა, რომელთაცა მოაქტსთ მის მიერ. მდგომარეობა თჳსი, აქტს ფრიადი სარგებლობა და საჭიროება ამისთჳს, ვინადგან კაცი ნიჭებულ არს სიტყუერებითა, რომლითაცა მოაქტს უპატიოსნესობა სხუათა ცხოველთა ზედა.

ხოლო სიტყუერებისა ამის მიზეზი ესე არს, რათა ჰაზრი თჳსი გამოუცხადოს სხუათა, და უკეთუ არა უწყი ცხად-ყოფა სიტყუეს შეწყობისამებრ სალრამმატიკოჲსა ტელოვნებისა და ანუ უკეთუ ვერ შევემეცნებო ჰაზრთა სხუათა ჩემდამო წინამდებარეთასა; მაგალითებრ: წინა დაეჰსლებ და გეტყვ, ვითარმედ: თანამდებ-ვართ ჩვენ მადლობად; და თუ არა უწყი შენ წესი| სალრამმატიკოსა ტელოვნებისა, მაშინ გეოცნების, ვითარმეცა სრულეჰყავ მე ჰაზრი ჩემი, მაგრა შესცთები, ვინადგან ითხოვს აქა წესი ლრამმატიკოსობითისა ტელოვნებისა ძიებულსა ზმნისა მისგან უჩინოჲსა ამას, ვითარმედ: თანამდებ ვართ ჩვენ მადლობად მეფისა ირაკლისა; და კჳლად აქა ეოცნების, ვითარცა უმეცარსა ლრამმატიკოსობითისა ტელოვნებისასა, ვითამც სრულება მიიღო სიტყუთამან, მაგრა არა, ვინადგან ლრამმატიკოსობითისა ტელოვნება ეძიებს სხუასა სიტყუასა სრულ-მამყოფსა¹ ჰაზრისასა, ამას, ვითარმედ: თანამდებ-ვართ ჩჳს მადლობად კეთილ-მსახურისა მეფისა ირაკლისა ესე-ვითარისათჳს მამებრივისა მოწყალებისა მისისა, რომლითაცა ენა-ბრგჳნილებისა ჩვენისა აღტყჳსპასა შეეწია, ვინა ლრამმატიკა არს საჭირო შემეცნებისათჳს ჰაზრისა და ესევეითარისა გონებისა განსვენებულთა ძიებათჳს არს ცნობა აზნაურობითი.

ბ

მაშა ოთხნი იგი ნაწილნი უმთავრესნი სალრამმატიკონი არიან საფუძველნი და დასაბამნი კაცობრივისა ცნობისანი,

ვინათგან ყოველი ჰაზრი შემეცნებულ იქმნების სხუათადმი ვითარითამე ნიშნითა, რომელთა ნიშანთა შორის უმარჯჳსი და უსაჳმარესი არს ჳმა ნაწევროვანი, ესე იგი არს ჳმა სიტყუერი, რომელიცა ცხად-იქმნების და დაიხატების მოძრაობითა ბაგეთა და სხუათა მახლობელ მისდა მდებარეთა კერძოთაგან, ესე იგი არს: კბილთა, ენისა, სასისა, ჳორჯისა და ნესტოთა საყნოსელთასა, რომელთა სხუადასხუათა ძლით მოძრაობათასა სხუად და სხუად გამოსცემენ ჳმათა და ამი-

¹ სრულ-მამყოფსა (ჟელნ.)

სებრ სხტაობენცა წიგნნი ანბანად წოდებულნი, ვინადგან აღზმისათჳს ძლით ბაგეთასა წარმოებს ჳმა მოგრძედ სწორე და ჳმა ესე დანიშნულ არს ასოჲთა ანით; და მცირედ დახრასა კტშმოსა ბაგისასა გამოკმობილი ჳმა დაინიშნების ასოჲთა ენით; და მცირედ განჳმითა ბაგეთათა და არა მოძრაობითა გამოსრული ჳმა დანიშნულ არს ინითა; ბაგეთა 16 r მოხუჳტ მომგრტალეზულთა მიერ წარმოებული ჳმა დანიშნულ არს ონითა; ხოლო ესრეთითა მდგომარეობითა ბაგეთათა და მცირედ წინარე წარმოკიდებითა გამოსრული ჳმა არს დანიშნულ უნითა; ხოლო ასონი ესე ჩვენისამებრ გელოვნებისა იწოდებიან ჳმოვანად, ვინადგან მარტივთა მიერ წიგნთა მარტივენი ჳმანი დაინიშტნიან, ხოლო სხტანი დაშთომილნი ასონი იწოდებიან უჳმოდ ამისთჳს, ვინადგან თჳნიერ ჳმოვანისა თანა შეწებითა ვერ შემძლებელ არიან მარტივთა გამოკმო-ბათა დანიშტნად, ვითარ ბანი ბაგეთა ურთიერთარს მკირსედ ძლიერად შეხებითა, თჳნიერ ჳმოვანისა რომლისამე, ვერ სადამე დამნიშტნელ არს ჳმისა მარტივისა, და განი მცირედ ჳორჳისა მოძრაობითა ვერ სადამე დამნიშტნელ არს ჳმისა, უკეთუ არა შეერთდა ჳმოვანსა რომელსამე, და ესრეთ სხტანი.

ხოლო რათა გამოკმობა თავისუფალი შეწებითა ასოთათა იჳმნას, ესე წოდებულ მარცტლად და შეწებული და შედგმული მარცტლათა მიერ ჳმა, დამნიშტნელი ნივთისა ანუ საჳმისა, იწოდების ჳმად დამნიშტნელად, რომელსაცა ჳპრაცხთ ჩვენ მესამედ უმთავრესად ნაწილად ღრამმატიკისად, რომელ არს ლეჳსი; ხოლო ლეჳსნი ესე, შეყრილნი ურთიერთარს და ცხადყოფელნი სრულებით ჳცობრივისა ჳაზრისანი, იწოდების სიტყულად, ვინა ამის მიერ უმთავრესნი ესე ნაწილნი ღრამ-მატიკისანი არიან დასაბამნი ყოვლისა ჳცობრივისა ცნობისანი.

ღ

თუმცა ეგრეთ დაამტკიცებ შენ, მაგრამ ცხადყოფისათჳს წერილობითისა აღნაჳტისისა საჳიროდ დაიდებიან სახელი და ჳმნა, ვინადგან ყოვლისა მიმართ ჳაზრისა შემეცნებისა ჳერ-არს პირველად ცხად-ჳყოფა ნივთისა, რომელიცა დაინიშტნის სახელითა და მერმე ცხად-ყოფა მოჳმედებისა მის ნივთისა, რომელიცა დაინიშტნის ჳმნითა, ვინა სახელი და ჳმნა უსაჳიროესნი არიან ლეჳსნი ცხად-ყოფისათჳს ჳაზრისა|.

16 v

მ

მართალ არს, ვითარმედ შემეცნებასა შინა ჳაზრთასა საჳიროდ დაიდებიან ორნი იგი ლეჳსნი, რომელ არს სახელი და ჳმნა, გარნა შემეცნებისათჳს კტშმდეზარე-ყოფისა მოჳმედებისა და ვნებისა ფრიად საჳმარ არს მიმლეობა დს შემეცნებისათჳს თჳთ საჳმისა—სახელჳმნა.

მაგალითებზე, ცხად-ვჰყოფ პაზრსა ჩემსა შენდამი, ვითარმედ: ვჰსწერ მე წიგნსა, რომელსა აქა უკეთუ მკითხვდე მე, ვითარმედ: რაჲ არს საქმე ეგე? მოგიგებ, ვითარმედ: წერა. აჰა, სახელზმნა, რომლითაცა ცხად-იქმნა საქმე იგი; და კჳალად უკეთუ მკითხვდე მე, ვითარმედ: ვინ არს მოქმედი? მოგიგებ, ვითარმედ: მწერალი. აჰა, მიმღეობა, ცხად-მყოფი მოქმედებისა; და კჳალად ოდეს მკითხავ, ვითარმედ: რაჲ იმოქმედების? მოგიგებ, ვითარმედ: წერილი. და ესემცა მიმღეობავე არს, მნიშვნელი მოქმედებულისა. ვინა მიმღეობა და სახელზმნა საჭირო არიან შემეცნებისათჳს პაზრათსა.

3

შემეცნებისათჳს პაზრათსა და ცხად-ყოფისათჳს მისისა საჭირო არს, რათა დაიდუნეს სამნი ლექსნი: ერთი—მნიშვნელი მოქმედისა, მეორე—მნიშვნელი მოქმედებისა და მესამე—მნიშვნელი ვნებულისა; მაგალითებზე, ოდეს წინა დავჰსდებ შენდამი, ვითარმედ: მე მისწავიეს ღრამმატიკაჲ, აქა არს ლექსი სამი: ერთი—მნიშვნელად მოქმედისა, რომელ არს ნაცტალსახელი ესე მე, ნაცტლად სახელისა ამის, ხოლო მეორე ლექსი არს ცხად-მყოფი მოქმედებისა, რომელა მისწავიეს, და მესამე ლექსი—მნიშვნელად მოქმედებულისა, რომელა წერილი.

4

ყოველსა აღნაქტსსა შინა სათანადო არს ძიებად საქმე და მოქმედი მისი, ესე იგი არს ვისდაცა განკუთვნად ჯერ-არს საქმე იგი, რათა შესმენილ იქმნას მას ზედა მოქმედება იგი; მაგალითებზე: ოდეს ვიტყვ, ვითარმედ: აღვარებ ერთსა ღმერთსა შემოქმედსა ყოველთასა, მაშინ მოქმედი ვარ მე და მაშა ქტმ|მღებარეცა აღსარებისა მის ღმრთისა და ამისთჳს სათანადო არს, რათა აღნაქტსსა შინა პირველი ლექსი ცხად-იქმნეს ქვემდებარედ მოქმედებისა.

5

მართალ არს, რათა პირველი ლექსი აღნაქტსსა შინა ცხად-იქმნეს ქვემდებარედ მოქმედებისა, მაგრა თვნიერ მესამისა ლექსისა შეუძლებელ არს, რათა განრჩევით ცხად-იქმნეს ქტმმღებარეობა მისი განკუთვნით, ვითარ მაგალითსა შინა შენსა, ვითარმედ: აღვარებ, რომელიცა თუმცა ქვემდებარე-გყოფს შენ¹ მოქმედისა, რომელ არს აღსარებისა, გარნა არა საცნაურ არს, თუ რაჲსა აღიარებ და, ოდეს ზმნასა მას დასძინებ თჳსგან ძიებულსა, რომელ არს ლექსი მესამე, ესე იგი ერთსა ღმერთსა.

¹ + შენ (ხელნ.).

თსა, მაშინ განრჩევით ცხად-იქმნები ქვემდებარედ ერთისა ღმრთისა-
აღსარებისა, ვინა მესამე ლექსი არს ცხადყოფი პირველისა ლექსისა
ქვემდებარეობისა.

თ

თუმცა მესამე ლექსი ითანამდებებს საქმისა მის ქტმდებარედ
ცხადყოფასა პირველისა ლექსისასა, გარნა შეზღუდვის, რათა მეოთხეცა
ლექსი დასჭირდეს უბრწყინტალეს ცხად-ყოფისათჳს პირტმლისა ლექ-
სისა ქტმდებარეობისასა, რომელსაცა უწოდთ ჩვენ მეოთხესა მას ლექს-
სა ბუნებითსა საძიებოდ ზმნისა. მაგალითებრ: მიავლინა ღმერთმან
ცეცხლი სახიდ აზაილისად. აქა თუმცა ცხად არს მესამითა ლექსითა
ღმერთი მიმავლინებულად ცეცხლისა, გარნა საზოგადოსა ძლით ცეცხ-
ლის მივლინებისა ვერ ვჰსცნობთ პირველისა ლექსისა განრჩევით ქტმ-
დებარეობასა და ოდეს დაეჰსძინებთ, ვითარმედ მიავლინა ღმერთმან
ცეცხლი სახიდ აზაილისა, მაშინ მეოთხე იგი ლექსი ჰყოფს განკიდე-
ბასა მოქმედებისასა სახიდ აზაილისა და ესრეთ პირველი იგი ლექსი
ცხად-იქმნების მიმავლინებულად ცეცხლისა სახიდ აზაილისა.

ი

17 v რტა რიცხტად განყოფილთა მათ შორის ნაწილთა სიტყჳსათა უპი-
რქველეს საჭიროებად დაიდებიან სახელი და ზმნა, ხოლო სხტანი დაშ-
თომილნი დაიდებიან მაშინ, ოდესცა იდეანი ნივთთა და საქმეთანი
შეკრებიან ერთად, მაგალითებრ: მიწყალე მე, ღმერთო, დიდითა წყა-
ლობითა შენითა და მრავლითა მოწყალებითა შენითა აღტოცე უსჯუ-
ლოება ჩემი. აქა მხოლოდ ჰაზრისა ცხად-ყოფელად საჭირო არს აღ-
ტოცა ცოდტათა ღმრთისა მიერ, ხოლო სხტანი ნაწილნი სიტყჳსანი არა
არიან საჭირო დადებად, თუმცა ვითარ ყოფისათჳს სახელისა და ზმნი-
სა დადებულ არიან სხტანიცა ნაწილნი სიტყჳსანი, გარნა არა საჭიროდ.

იპ

ყოვლისა სიტყჳერებითისა აღნაქტსისა ჰაზრისა შემეცნებასა შინა
საჭირო არს საკითხავთა ლექსთა ჳმარებად, რამეთუ ოდეს გენებოს
შემეცნება სიტყჳსა ამის, ვითარმედ: ესრეთ ბრწყინვედნი ნათელი
თქვენი წინაშე კაცთა, რათა იხილნენ საქმენი თქვენნი კეთილნი და
ადიდებდნენ მამასა თქვენსა ჴეცათასა,—ამას შინა უკეთუ გნებავს
შემეცნება ჰაზრისა, მაშინ თანა-გაძს გამოძიებად საკითხავითა
ესრეთ: ჰბრწყინვედნი—იკითხების, თუ: რაჲ ბრწყინვედნი? მიეგების—
ნათელი. —ვისი?—თქვენი. —ვითარ ბრწყინვედნი?—ესრეთ. —წინა-
შე ვისა ბრწყინვედნი?—წინაშე კაცთა. —რათა ბრწყინვედნი?—რათა
იხილნენ საქმენი თქვენნი კეთილნი. —ვინ იხილნენ?—კაცთა. —რა

იხილნენ კაცთა?—საქმენი. —ვითარნი საქმენი?—კეთილნი. —ვისნი საქმენი კეთილნი?—თქვენნი. —და რა ჰქმნან ხილვთა მით საქმისა კეთილისათა?—და აღიღებდენ მამასა თქვენსა ზეცათასა. —ვინ აღიღებდენ?—კაცი მხილველნი კეთილთა საქმეთანი. —ვის აღიღებდენ?—მამასა. —ვითარსა მამასა?—ზეცათასა. —ვისსა მამასა?—თქმენსა. ვინა საჭირო არიან საკითხავი ლექსნი შემეცნებასა შინა პაზრათასა.

იბ

ნათელ-ყოფისათჳს პაზრათასა სათანადო არიან ჳმარებად აღნაქტსა შინა ღრამ ნიშანნი რაჲმენი, რომელთა ძლით აღნაქტსი იგი სულის-
18 r ჯტჳთით აღმოიკითხების, რომელიცა განიყოფების არასრულად, სრულად და დასასრულად. არა|სრულისა ნიშანსა ეწოდების მძიმე (.), სრულისასა წერტილი (.) და დასასრულისასა ორი წერტილი (:).

მძიმე იგი ცხად-ჰყოფს ერთსა შინა სიტყუასა სხჳათა და სხჳათა ლექსთა, ერთებრისა პაზრისა მეჳონთა ჳმნათა ანუ სახელთა; მაგალ. სიბრძნე და სწავლულება არიან სათნოებანი კეთილნი, შევიყუარებ და შეუდგები სიბრძნესა. ხოლო წერტილი სრულყოფასა ერთისა პაზრისასა ცხად-ჰყოფს; მაგალ. შეუდგებით სიბრძნესა, რათა საუკუნოდ მეფობდეთ; და უკანასკნელ. ორი იგი წერტილი დაისხმის შესრულებასა ჳედა ყოვლადისა პაზრისასა, რომელსაცა მრავალნი სიტყუანი უპყრიან თჳს შორის; მაგალ. უგუნური უმრავლესთა იკითხვენ,¹ გარნა ბრძენი და გონიერი მცირეთა მიუგებნ.

19 r²

ს ა ზ ღ ტ ა რ ი ღ რ ა მ მ ა ტ ი კ ი ს ა

ღრამმატიკა არს შემძლებელობა მართლ-უბნობად და წესიერ-წერად.

ღრამმატიკის უმთავრესნი ნაწილნი არიან ოთხნი: 1. წიგნი, 2. მარცტალი, 3. ლექსი და 4. სიტყუა.

ს ა ზ ღ ტ ა რ ი წ ი გ ნ ი ს ა

წიგნი არს ღრამი ნაქტით რაჲმე, მნიშვნელი ყოვლისა წერილისა.

ს ა ზ ღ ტ ა რ ი მ ა რ ც ტ ლ ი ს ა

მარცტალი არს ოხრტა რაჲმე ნაწვეროანი, ასოჲსა ძლით ჳშედ-გმული³ ანუ მარტივი.

ს ა ზ ღ ტ ა რ ი ლ ე ქ ს ი ს ა

ლექსი არს ნიშანი მოგონებისა ნებისაებრ ჩვენისა.

¹ იკითხვენ (ხელნ.). ² 18 v თავისუფალია. ³ შედგმულ (ხელნ.).

საზღუდარი სიტყვსა

სიტყუა არს შეერთება ლექსთა, ცხად-მყოფი მოგონებისა.

სიტყუა განიყოფება ორად: სრულად და უსრულად.

სიტყვს ნაწილნი არიან რვანი: 1. სახელი, 2. ნაცტალსახელი, 3. ზმნა, 4. მიმღეობა, [5. თანდებული, 6. ზმნისზედა,] 7. კავშირი და 8. შორისდებული.

საზღუდარი სახელისა

სახელი არს ნაწილი სიტყვსა, განმრჩევი წოდებით თვთოჲსა მყოფთა არსებისა.

სახელი განიყოფება ორად: არსებითად და ზედშესრულად.

არსებითი სახელი განიყოფება სამად: მხოლოდობითად, საზოგადო-
19 v დოდ და შემკრებელობითად.

ზედშესრული სახელი განიყოფება სამად: დადებითად, შემსგავსებითად და უღადებითესად.

სახელის მღევარი არიან ხუთნი: 1. ნათესავი, 2. ნაკვეთი, 3. სახე, 4. რიცხვ, 5. ბრუნვა.

ნათესავი განიყოფება ოთხად: მამრობითად, მდედრობითად, საზოგადოდ და უმეშვეობითად.

ნაკვეთი განიყოფება ორად: მარტივად და რთულად.

სახე განიყოფება ორად: პირველსახედ და სხმით-გარდასლვთად.

რიცხვ განიყოფება ორად: მხოლოდობითად და მრავლობითად.

ბრუნუანი არიან რვანი: წრფელობითი, ნათესაობითი, მიცემითი, შემამსენელობითი, დაწყებითი, მოთხრობითი, მოქმედებითი, წოდებითი.

კერძობითნი სახელნი არიან ესენი: რომელიმე, ვინ, ვინმე, ზოგი და რაიმე.

საზღუდარი ნაცტალსახელისა

ნაცტალსახელი არს ნაწილი სიტყვსა, განმრჩევი ზედწოდებით არსებისა პირობითად.

ნაცტალსახელი განიყოფება ოთხად: 1. არსებითად, 2. ჩტუნებითად, 3. მოგებითად, 4. კტლა-მოღებითად.

კტლა-მოღებითი განიყოფება ოთხად: 1. კერძობითად, 2. კითხვთად, 3. კტლამოღებითად, 4. კავშირად.

ნაცტალსახელის მღევარი არიან ექტსნი: 1. ნათესავი, 2. ნაკტუთი, 3. სახე, 4. რიცხვ, 5. პირი და 6. ბრუნუა.

ნათესავი ნაცტალსახელისა განიყოფება სამად: 1. მდედრობით-
20 r თად, 2. საზოგადოდ და 3. უმეშვეობითად.

ნაკვეთი განიყოფება ორად: მარტივად და რთულად.

სახე განიყოფება ორად: პირველსახედ და სხმით-გარდასლუთად.
რიცხვ განიყოფება ორად: მხოლოდობითად და მრავლობითად.
პირი განიყოფება სამად: პირველ პირად, მეორედ და მესამედ.
ს ა ზ ლ ტ ა რ ი ზ მ ნ ის ა

ზმნა არს ნაწილი სიტყვსა, განმრჩევი არსების ყოფისა ქმნათა და ვნებათა მისთა. დროებითად.

ზმნა განიყოფება ორად: კანონიერად და უკანონოდ.

ზმნა წარმოდგების ყოველთა სიტყვს ნაწილთაგან, გარდა ნაცტალ-სახელისა და ნაცტალსახელისაგან პიროვნებს.

ზმნის მდევარნი არიან რვანი: 1. ნათესავი, 2. ნაქტში, 3. სახე, 4. რიცხვ, 5. პირი, 6. დრო, 7. სქესი და 8. ულღუ.

ნათესავი განიყოფება სამად: შემოქმედებითად, ვნებითად და უმეშვეობითად.

უმეშვეობითი განიყოფება ორად: ხატშემოქმედებითად და ხატ-ვნებითად.

ნაქტში განიყოფება სამად: მარტივად, რთულად და ზედღად-ბუღად.

სახე განიყოფება სამად: პირველ-სახედ, სხმით-გარდასლუთად და მრჩობლ-სხმით-გარდასლუთად.

რიცხვ განიყოფება ორად: მხოლოდობითად და მრავლობითად.

პირი განიყოფება სამად: პირველ პირად, მეორედ და მესამედ.

დრო—სამად: აწმყოდ, ნამყოდ და მყოობადად.

დრო ნამყო განიყოფება ოთხად: უსრულად, სრულად, უსრულე-

20 v სად და | უსრულესად.

სქესი განიყოფება ხუთად: საზღტრებითად, ბრძანებითად, საწა-დად, უკეთუობითად და განუსაზღტრებელად (ესე იგი არს) უჩინოდ.

მაუღლებელნი ზმნათანი არიან რვანი: 1. ა, 2. ე, 3. ც, 4. ი, 5. ო, 6. უ, 7. ჯ, 8. ჰ.

ზმნანი პირნაკლნი არიან ექტს-ხატნი: პირტშლი ხატი არს: შეგკ-რავ და შეგკრავს. მეორე ხატი არს: შემკრავ და შემკრავს. მესამე ხატი: შემეკრავი და შეეკრავი, მეოთხე ხატი: შეგეკრავი და შევეკრავი, მეხუთე ხატი: შემეკრავი და შემეკრავის, მეექვშესე ხატი: თოვს, წვიმს, ელავს და თენდების.

ზმნათა შინა იცნობებიან ოთხი რაჲმენი: 1. ძირი ზმნისა, 2. ასო-ნი მაუღლებელნი, 3. წიგნ[ნი] მაპიროვნენი, 4. ნიშან[ნი] მამრავლენი.

ს ა ზ ლ ტ ა რ ი ს ა ხ ე ლ ზ მ ნ ის ა

სახელზმნა არს განრჩევა წოდებით მნიშტნელი ქმნისა ანუ ვნებისა.

სახელზმნა შეიწყნარებს ყოველთა მდევართა სახელისათა, გარდა

ნათესავისა და შეიწყნარებს რომელთაზე მღევართა ზმნისათა: 1. ნათესავსა, 2. ნაკუშთსა და 3. რიცხუსა და ამისთჳს ეწოდების სახელზმნად. განუსაზღვრებელი წარმოდგების სახელზმნათაგან.

განუსაზღვრებელსა ემღევრების დრო აწმყო და მყოობადი.

განუსაზღვრებელის აწმყოს დროს ნიშანი არიან: აღ, ის; მაგალითი: ხარებად შეიწყნარებს; ის მაგალითი: უკეთუ გნებაჲს შეწყნარების, იგი არს ილია, რომელ მოვალს.

განუსაზღვრებელი მყოობადსა დროსა შინა იქმნების ნიადაგ გნებათად | და აქჳს ნიშნად მყოობადსა დროსა შინა დი; მაგალ. წერადი.

ს ა ზ ლ ჭ ა რ ი მ ი მ ლ ე ო ბ ი ს ა

მიმლეობა არს ნაწილი სიტყჳსა, ცხადმოფი ნივთის-ყოფისა ქმნათა და ვნებათა მისთა დროებითად.

მიმლეობა მიიღებს სამთა დროთა: აწმყოსა, ნამყოსა და მყოობადსა.

მიმლეობა აწმყოს დროში არს შემოქმედებითი, ნამყოსა და მყოობადში არს ვნებითი. მიმლეობა შეიწყნარებს რომელთაზე მღევართა ზმნისათა, ესე იგი ნათესავსა, ნაკუშთსა, სახესა, რიცხუსა და დროსა.

მიმლეობა შეიწყნარებს ხუთთავე მღევართა სახელისათა.

ს ა ზ ლ ჭ ა რ ი თ ა ნ დ ე ბ უ ლ ი ს ა

თანდებული არს ნაწილი სიტყჳსა, რომლითა იცხადებიან გარემონი არსებისანი. ბუნება თანდებულთა არს მიღება ძიებათა პირად-პირადად და მით უკუშ იცხადებიან, თუ რომელსა არსებასა ეგარემოებიან; მაგალ. წინარე, უკან, შორის. ესე არს თჳსება თანდებულისა, არ მნიშვნელობა არსებისა ანუ არსისა, არამედ გარემოთა მისთა, სადაცა ბრუნვლისა სახელისა თანა არა მდებარეობდეს თანდებული, მუნ ცნობასა, მოგცემს თჳსსა, ვითარმედ: ზედშესრულ სახელებს.

ს ა ზ ლ ჭ ა რ ი ზ მ ნ ი ს ზ ე დ ი ს ა

ზმნისზედა არს ნაწილი სიტყჳსა, ცხადმოფი არსისა რომელობათა ქმნათა მიმართ ანუ ვნებათა.

ზმნისზედა განწილულების ოთხად: ვითარებითად, რაოდენობითად, ოდესობითად და სადაობითად. ზოლო ყოველნი იგი ზმნისზედანი ოთხთა ამათ ნათესავთა ეშედრგინებიან¹. |

21 v ს ა ზ ლ ჭ ა რ ი კ ა ვ შ ი რ ი ს ა

კავშირი არს ნაწილი სიტყჳსა, რომელი მოჰკიდებს ურთიერთარს შეწებით ლექსთა ანუ სიტყჳთა სრულთა ანუ უსრულთა.

¹ ასეა (ხელნაწ.).

თქსება კავშირისა არს, ვითარმედ: არცა იბრუნვის სახელები და არცა იუღლვს ზმნებ, გარნა ოდესმე ეშეულ-იქმნების ზმნისზედაებრ.

ს ა ზ ლ ტ ა რ ი შ ო რ ი ს დ ე ბ უ ლ ი ს ა

შორისდებული არს ნაწილი სიტყვსა, ცხადმოფი ვითარებათა სხუთა და სხუთა პსიხისა ენებითა.

არა არს მნიშვნელ არსებათა შორისდებული, არამედ ვითარებათა ენებისა უსხეულოთა არსებისათა.

იწულებიშ შორისდებული პირად-პირადთა მიმართ სახეთა.

არა ჰსდევნ გარემონი, ესე იგი მდევარნი, ვითარმედ არცა ნათესავი აქუს, არცა ნაკუში, არცა სახე, არცა რიცხვ, არცა ბრუნვა, არცა უღლუა, არცა დრო, არცა პირო.

შორისდებული არა არს ენება პსიხისა, არამედ მნიშვნელი ენებისა.

ს ა ზ ლ ტ ა რ ი ს ჯ ნ ტ ა ქ ს ი ს ა

სჯნტაქსი არს განკარგუა წესიერ თანჯმობითი ნაწილთა ევლოვნებითსა ყოვლადსა შინა.

სიტყვს ნაწილთა თანჯმობა არს ოთხგუარ: 1. ზმნა სახელისა თანა, 2. არსებითი ზედშესრულისა თანა, 3. წინამჰსრბოლი კულაგ-მომღებისა თანა, 4. კითხუა მიგებისა თანა.

1. ზმნა და სახელი თანჯმაობს რიცხვთა და პირითა.

2. არსებითი და ზედშესრული თანჯმაობს რიცხვთა და ბრუნვითა.

3. წინამჰსრბოლი და კულაგ-მომღები ნაკუალსახელი თანჯმაობს

22 r მხოლოდ | რიცხვთა.

4. კითხუა-მიგება თანჯმაობს მხოლოდ ბრუნვთა.

სიტყვს ნაწილნი, რომელნიცა ითხოვენ ძიებათა, არიან ესენი:

1. ყოველნი ზმნანი პიროვანნი, 2. განუსაზღვრებელნი, 3. სახელ-ზმნანი, 4. მიმღებანნი, 5. სახელნი ზედშესრულნი, 6. თანდებულნი.

ძიება არს ორგუარ: ნათესაობითი და ბუნებითი, შემოქმედებითი ზმნა მიიღებს ნათესავისამებრსა და ბუნებითსა, უმეშვეობითი ზმნა— მხოლოდ ბუნების ძიებასა.

ყოველნი ზმნანი შემოქმედებითნი მიიღებენ საძიებელად ბრუნვლთა წრფელობითთა, მიცემითთა და შემასმენლობითთა.

გრამატიკულ ტერმინთა ლექსიკონი

- ადგილობრივი (გუარობა სხვით-გარდასლუთისა) § 36 სიტყვაწარმოების ერთ-ერთი სახე, მოიცავს წარმომავლობის სახელებს (მაგალითებად დასახელებულია: ზეციერი, ქართული, მთიული, ჭეური).
- ადგილობრივი ზმნისზედა § 163 ადგილის ზმნისზედა.
- აქტრა, ამაღლება (კმისა) § 260 მახვილი; მახვილიანი მარცვლის გამოთქმა. შრდ. წაქტრა, დაამდაბლება (კმისა).
- ანბანი § 3.
- აპოტიოკა (ქრესწყობილებითი მსკესი) § 110 კავშირებითი კილო.
- არსებითი სახელი § 14.
- არსებითი ნაცუალსახელი 1. § 84 ნაცვალსახელთა ჯგუფი, რომელიც იხმარება არსებით სახელთა ნაცვალად. 2. § 85 პირის ნაცვალსახელი.
- არსებითი ზმნა § 140 მეშველი ზმნა.
- არსებითი, აღმატებითი (გუარობა სხვით-გარდასლუთისა) § 36 სიტყვაწარმოების ერთ-ერთი სახე, მოიცავს აბსტრაქტულ სახელებს (სიწმიდე, სიმშვედე, მშველობა, საქმე, მწერლობა და სხვ.).
- ასო ასო, ბგერა: „წიგნი არს წერილი რამდე მნიშვნელი ასომას; ხ' ასონი ქართულსა ენისანი არიან ორმეოცნი“ § 3. ასონი მათუღლებელნი. ნ. ზმნა.
- ასომთავრული წიგნი § 263 მთავრული ასო; ასომთავრული, მრგლოვანი ანბანი. ნ. კიდევ მგრგლოვანი.
- ადესებითი (შეძინება) § 206 შეძინების ანუ ატრიბუტული მსაზღვრელის ერთზე მეტ წევრიანი ჯგუფი. შრდ. მარტივი შეძინება.
- აღთქმისა მსკესი § 147 პირობითი კილო. ნ. კიდევ უკეთურბითი მსკესი.
- აღმავსებელი ზმნისა § 190 ზმნის ფორმა, რომელიც ენაცვლება კატეგორიანაკლ ზმნასა და ავსებს მის ნაკულ ფორმებს (მაგ. ვიყავე არის ვარ ზმნის აღმავსებელი).
- აღმატებითი ნ. არსებითი (გუარობა სხვით-გარდასლუთისა).
- აღმაქტისი § 170 სინტაქსი; სიტყვათა შეწყობა, შეთანხმება.
- აწყო § 109.
- ბოლოს ზანმკიდურე მარცთალი § 110 ბოლოკიდური მარცვალი.
- ბრუნება § 79 ბრუნვა.
- ბრუნება § 80 ბრუნება.
- ბრუნული § 32 ნაბრუნები.
- ბრძანებითი მსკესი § 110 ბრძანებითი კილო.
- ბრჯგუ § 5 ბგერა, რომელიც თანხმოვანსა და ხმოვანს შორისაა, ნახევრად ხმოვანი და ნახევრად თანხმოვანი („ორხმოვანი“). ბრჯგუ მსნიშანი დაესმის თავზე უ-ს ხმოვანი უნისაგან განსასხვავებლად: „ნიშანი ბრჯგუ მს მიეცე-მის უნსა, ოდეს სხუაჲმობს იგი თვისსა საყუთარისა კმისაგან“ § 277.

ბუნებითი ძიება § 176, 183, 184, 191, 202 (საძიებო ბუნებისა, ბუნებითი საძიებო ზმნისა; „სიტყვა“ 13 r, 17 r) ზმნისმიერ მართული სახელი, რომელიც შეიძლება იდგეს სხვადასხვა ბრუნვაში. შდრ. ნათესავების ძიება.

განთხევა § 208 განსაზღვრა (განმათვისებელი სახელის ანუ გენეტური მსაზღვრელის მიერ).

განკერძოებითი ზმნისზედა § 163 ზმნისართის ერთ-ერთი ჯგუფი, რომელშიც შედის ზმნისართები: განყოფითი, საკუთრად, კარიით-კარად, ცალკე, თვითოდ, ქალაქითი-ქალაქად, ცალ-ცალკე და სხვანი.

განკვრებითი სიტყვა § 258ა, 269 გაკვირვების გამომხატველი წინადადება, რომელიც წოდებით და მცნებით სიტყვებთან ერთად შეადგენს ფიციხელ სიტყვათა ჯგუფს (=ძახილის წინადადებას).

განკვრებითი შორისდებული § 169 გაკვირვების გამომხატველი შორისდებული.

განმათხელებელი ნათესაობით ბრუნვაში დასმული, გენეტური მსაზღვრელი, განსაზღვრება. „ოდეს ორნი არსებითი სახელნი, სხვა და სხვა ნივთისა მნიშვნელნი, დაიღუნენ რა სიტყვათა შინა თვნიერ კავშირისა, მაშინ სათანადო არს, რაგმა შემდგომი იყოს ნათესაობითისა ბრუნვსა... ამას ნათესაობითთა ბრუნვასა ეწოდების განმათხელებლად წინამავლისა სახელისა“ § 207.

განმარტებითი კავშირი § 166 მიიგივებული კავშირი.

განმწნობითი ზმნისზედა § 163 ზმნისართის ერთ-ერთი ჯგუფი, რომელშიც შედიან: ჰო, ეგარის, კარგად, კარგია, შაბაშ.

განსაკვრებელი § 269 გაკვირვების ნიშანი.

განუსაზღვრებელი ჰქეხის § 110 განუსაზღვრელი კილო, უდრის სახელზმნას (მას-დარს).

განწესდებითი, განწესდებითი კავშირი § 166 მაქალკეებული კავშირი.

გარდასაბანი § 272 გადატანის ნიშანი.

გარამიღვობითი კავშირი ნ. პირისპირობითი კავშირი.

დადება (დასხმა) დართვა (პრეფიქს-სუფიქსთა). „თანდებულნი რწნიმე წინ დაედებიან სახელთა და რწნიმე უკანა“ § 157, „მარტულნი... დაესხმიან ზმნათა“ § 105.

დადებითი ზედშესრული სახელი § 21 დადებითი ზარისხის ზედსართავი.

დადუმებითი შორისდებული § 169 შორისდებულთა ერთ-ერთი ჯგუფი, რომელშიც შედიან: სუსუ, ჩუმად, დუმენი.

დათხზუა ლექსთა § 201, 248 სიტყვათა შეწყობა.

დამაყენებლობითი ზმნისზედა ნ. უკუთქმითი ზმნისზედა.

დამდაბლება (წაქტრა) კმისა § 260 უმახილო, ჩვეულებრივი მარცვლის გამოთქმა.

დამეტება (პლეონასმოს) „მარტივი აღნაქტისს“ სახე, დაახლოებით უდრის მარტივ გავრცობილ (ან შერწყმულ) წინადადებას, „დამეტება (პლეონასმოს) არს შტეწიერად გაუხტება ლექსთა ერთსა და მასტჷ შინა ჰაზრსა“ § 250.

დამტკიცებითი ბრძანებითი § 110 დადებითი, წართქმითი ბრძანებითი.

დამტკიცებითი (დაფიცებითი) ზმნისზედა § 163 ზმნისართის ერთ-ერთი ჯგუფი შინაარსის მიხედვით. აქ შედიან: ჰო, ნამდო, მართლა, უთუოდ და სხვ.

დამტკიცებითი სიტყვა § 258ა. დადებითი, წართქმითი წინადადება.

დამტკიცებითი შორისდებული § 169 შორისდებულთა ერთ-ერთი ჯგუფი, რომელიც მოწონებას გამოხატავს (ჰო, აგრე).

დაქუთსა, დათბუჯა (ლექსათა) წმ 247, 248 წინადადების აგება, სიტყვათა დაკავშირება, შეწყობა წინადადებაში.

დაწყებითი ბრუნვა § 79 გან თანდებუიანი ნათესაობითი.

დრო § 109.

დროებითი ზმნისზედა § 163 დროის ზმნისართი.

ელიპსის (ელლიპსის) ნ. ძალითად ყოუა.

ერთლექსი § 31 ერთსიტყვიანი,

ერთმარცლოვანი § 258 ერთმარცელიანი.

ერთწევროვანი პერიოდი ნ. პერიოდი.

ვედრებითი სქესი § 147 თხოვნითი კილო, თხოვნითი ბრძანებითი.

ვითარებითი ზმნისზედა § 163.

ენებითი ნათესავი § 104 ენებითი ვეარი ზმნისა.

ენებული ანუ ნამოქმედები § 104 ობიექტი.

ზედ-დადებული ნაქუთი ნ. ნაქუთი.

ზედ-პრთული სახელი § 32 ზერთული სახელი, რამდენიმესიტყვიანი კომპოზიტი.

ზედშესრული სახელი § 19 ზედსართავი სახელი.

ზედშესრული ნაცუალსახელი § 84 ნაცუალსახელთა ჭგუფი, რომელიც იზმარება ზედსართავი სახელის ნაცულად.

ზმნა § 99. („ზმნათა შინა იცნობიან ოთხნი რამენი: 1. ძირი ზმნისა, 2. ასონი მათლლებელნი, 3. წიგნი მაპროვნენი, 4. ნიშანი მამრალენი“ „სიტყუა“ 20 v).

ზმნა-სხმითი (გუარომა სხმით-გარდასლუთისა) § 36 სიტყუაწარმოების ერთ-ერთი სახე, რომელშიც გაერთიანებულია სახელზმნები (საწყისები).

ზმნისზედა § 162.

ზოგებითი ნათესავი § 29 (საზოგადო ნათესავი: „სიტყუა“ 19 v) „საზოგადო სქესი“ (გულისხმობს ისეთ სახელებს, რომელთაც რეალურად შეიძლება ჰქონდეთ როგორც მდებრობითი, ისე მამრობითი სქესი). „ზოგებითი სახელნი არიან იგინი, რწნიცა დაპიშენენ ერთად მამრთა და მდებროთა“.

თავი წიგნის ნაწილი: „თავნი განკუთუნენ ნაწილთა და იყრობენ თვს შორის უმთავრესთა პაწროთა მის ნაწილისათა, რომელნიცა შედრებიან პარალრატთაგან და მუწლთა“ § 281.

თნდებული § 156.

თანმობა § 171 შეთანსება მეტყველების ნაწილთა შორის, გულისხმობს შეთანსმებასთან ერთად მართვასაც.

თვსება ნ. მღვეარი.

თულობითი ზმნისზედა ნ. საწადი ზმნისზედა.

თულობითი ანუ პირობითი კავშირი § 166 კავშირის ერთ-ერთი ჭგუფი, რომელშიც შედიან: თუ, უკეთუ, უკეთუ არა, ოდესცა; და სხვ.

იქტნობითი ზმნისზედა § 163 ექვის გამომხატველი ზმნისართების ჭგუფი (ნუუქუთ, ნუთუ, ეგების და სხვ.).

კავშირი § 165.

კანონიერი ზმნა § 102 წესიერად ულლებადი („წესიერი“) ზმნა.

კანონიერი ულლვლება § 111 წესიერი ულვლილება; კანონიერად მიმოჭრილი წესიერად ნულლები ზმნა.

კანონიერი აღნაქტის ნ. მარტივი აღნაქტისი.

კერძოობითი ნაცუალსახელი § 96 დაახლოებით ვულისხმობს კითხვით ნაცუალსახელს (რომელი, ვინ, ვისი, რამე...), პ რ თ ლ ე კ ე რ ძ ო ბ ი თ ი ნ ა ც უ ა ლ ს ა ხ ე ლ ი კ ი — განუსაზღვრელობითს (რომელიმე, ვინმე, ვისიმე, რამემე...).

კერძოობითი სახელი ნ. სათუთო სახელი.

კიდურმდგომობითი კავშირი § 166 კავშირის ერთ-ერთი ჯგუფი, რომელშიც შედიან: მაშასადამე, ვინა, ამისთვის.

კითხვითი ზმნისზედა § 163.

კითხვითი სიტყვა § 258ა კითხვითი წინადადება.

კითხვითი ნაცუალსახელი § 85 („სიტყვა“ 19 v) კითხვითი ნაცვალსახელი.

კლებული სპეციფიკური სასეენი ნიშანი, შემოღებული ანტონ კათალიკოსის მიერ საკუთარ სახელთა მოთხრობითი ბრუნვის აღსანიშნავად, „ნიშანი კლებულისა იგმარების მაშინ, ოდესცა მარცხელი მოთხრობითისა ბრუნვსა მიეცლებს სახელსა“ § 278.

კნინობითი § 36.

კომმა ნ. მძიმე.

კუღამოლებითი ნაცუალსახელი § 85 მიმართებითი ნაცვალსახელი.

ლექსი §§ 8, 31, 32 სიტყვა. ე რ თ ლ ე ქ ს ი ერთსიტყვიანი; ო რ ლ ე ქ ს ო ვ ა ნ ი ორსიტყვიანი; ს ა მ ა ნ უ მ ე ტ ლ ე ქ ს ო ვ ა ნ ი ს ა მ ა ნ მ ე ტ ს ი ტ ვ ი ა ნ ი.

მავეთარებელი § 272 ზმნისწინი.

მამეულობითი ნ. ნათესაეობითი (გუჟარობა სხმით-გარდასლუთისა).

მამრავლი, მამრავლებელი § 111 მრავლობითი რიცხვის ნიშანი ზმნაში.

მამრობითი ნათესავი § 26 მამრობითი სქესი.

მაპიროვნებული (მაპიროვნი) პირისა §§ 111, 114 პირის ნიშანი.

მართლკითხვა (პროსოდიკა) სწორად კითხვა: „მართლკითხვა (პროსოდიკა) არს ნაწილი ღრამბტიკისა, რომელიცა ასწავებს ნამღვლსა ეამოლებასა მარცხელთასა“ § 259.

მართლუბნობა § 1 სწორმეტყველება.

მართლწერა (ორთოგრაფია) § 262 ორთოგრაფია.

მარტივი აღნაქტისი (სინტაქსი) § 170 იგივე კ ა ნ ო ნ ი ე რ ი ა ნ უ ს ა ზ ო გ ა დ ო ა ლ ნ ა ქ ტ ს ი — მარტივი წინადადების სინტაქსი.

მარტივი ზმნა მარტივფუძიანი, მარტივი აგებულების ზმნა: „ზმნა ითქმის მაშინ მარტივად, ოდესცა თვნიერ მოკიდებისა სხვსა რამსამე ლექსისა ანუ მარცხელისა მდგომებდეს სიტყუასა შინა“ § 105.

მარტივი ნაკტში § 30 სახელთა მარტივი აგებულება.

მარტივი სახელი § 31 მარტივფუძიანი სახელი.

მარტივი სიტყვა § 247 მარტივი წინადადება.

მარტივი შეძინება § 206 მარტივი შეთანხმება მსაზღვრელ-საზღვრულისა (როცა ერთ საზღვრულს ახლავს მხოლოდ ერთი მსაზღვრელი).

1. მარცხელი § 7 მარცვალი.

2. მარცხელი, მარცხელაკი §§ 23, 36, 150 აფიქსი.

მახვლი § 276 სასეენი ნიშანი, ხმარებული სახელებში შემასმენლობითის (აკუზატივის) სახელობითისაგან გასარჩევად და ზმნებში ბრძანებითის თხრობითი კილოსაგან გასარჩევად.

მკრგლოვანი § 273 ასომთავრული, მკრგლოვანი ანბანი.

მღედრობითი ნათესავი § 27 მღედრობითი სქესი.

მღევარი (თხუბა) გრამატიკული კატეგორია: „თხუბანი უკუტმ ანუ მღევარნი სახე-
ლისანი არიან ეტეს: ნათესავი, ნაჟმთი, სახე, რიცხ, ბრუნვა და ბრუნტმ-
ზა“ § 24. „მღევარნი უკუტმ ზმნისანი არიან რტა: ნათესავი, ნაჟმთი, სახე,
რიცხ, პირი, ეამი, სქესი და უღვლუბა“ § 103.

მიზეზობითი კავშირი § 166 მიზეზის კავშირი.

მიმოჭრა § 135, 136 უღვლილუბა. მიმოჭრილი § 111 უღვლუბა.

მიმღეობა § 148.

მიმღეობითი ლექსი § 32 მიმღეობითი სიტყვა, მიმღეობა.

მიმჟოვრებითი კავშირი § 166 კავშირის ერთ-ერთი ჳგუფი, რომელშიც შედიან:
გარდა, გარდა ამისა, სხტმბრ, კტალად და სხე.

მიშტშებითი ჳმნისუღა § 163 ჳმნისართის ერთ-ერთი ჳგუფი, რომელშიც შედიან:
მცირედრე, ნელა, ნელა-ნელა, თითქმის, კნინღა და სხე.

მიშტშებითი კავშირი § 166 დათმობითი კავშირი (თუმცა, უკეთუშეა და სხე.).

მცემითი ბრუნტა § 79.

მკვდრი წერილი § 273 შრიფტი, რომლითაც აწყობილია ძირითადი ტექსტი.

მჟოფლუბელის სახელი § 245 სუბიექტი, ნოქმედი პირი, ჳემედებარე, ნ. კიდე
უღალი ჳმნისა.

მოგებითი (გტარობა სხმით-გარდასლვისა) § 36 სიტყვაწარმოების ერთ-ერთი სახე,
რომელიც ჳოიცავს დანიშნულუბის სახელებს (სერო, სამეფო, სასწავლებე-
ლი და სხე.).

მოგებითი ნაცტალსახელი § 85 კუთვნილებითი ნაცვალსახელი.

მოხხრობითი ბრუნვა § 79.

მოკიდება § 165 დაკავშირება, დართვა. „კავშირი... მოკიდებს ურთიერთარს ლექს-
თა ანუ სიტყუთა“. მართივად მოკიდებულნი § 97 მართივად და-
კავშირებულნი.

მოქმედი § 172 სუბიექტი.

მოქმედებითად მღებარე § 247 „ძალითად მღებარეს“ (ელიპსისის) საპირისპირო ცნე-
ბაა, ეულისხმობს წინადადების იმ წევრს, რომელიც დაცულია, არ დაკარ-
გულა, „სახეზეა“.

მოქმედებითი ბრუნვა § 79.

მრავალ-მარცლოვანი § 258 მრავალმარცლოვანი.

მრავლობითი რიცხ § 77, 107.

მრჩობლ-სხმით-გარდასლვითი 1. სახელებში—ორმაგი სიტყვაწარმოება, წარმოქმნი-
ლთაგან ხელახლა წარმოებული სახელი § 33.

2. ჳმნებში—„ორმაგი კაუზატივი“ (ხელოვნური ფორმა, კაუზატივისაგან
ხელმეორედ ნაწარმოები: ვაწერინებინებ, ვიწერინებინები) § 106.

მსგავსებითი ჳმნისუღა § 163 ჳმნისართების ერთ-ერთი ჳგუფი, აქ შედიან: ვითარ-
ცა, ეგრეთ, ეგრეთუ და სხე.

მუწლი § 283. მუხლი, წიგნის ნაწილი, ნ. კიდე პერიოდი.

მძიმე (სტიგმა, კოშმა) § 266. სასენი ნიშანი; ორნი მძიმენი ჩამოკრუ-
ლნი ერთად § 274 ბრჳალუბი.

მცნებითი სიტყვა § 269 დამრიგებლობითი შინაარსის წინადადება; იგი წოდებული თან და განაკვეთებითან ერთად შეადგენს ფიციელ სიტყვათა ჯგუფს (=ძახილის წინადადებას).

მხოლოდობითი რიცხვ §§ 77, 107.

მხოლოდობითი სახელი „სიტყვა“ 19 რ საკუთარი სახელი.

მყოფადი § 109 მომავალი დრო, მყოფადი (გადმოცემული კავშირებითით).

ნათესავი 1. სახელებში—სქესი § 25. 2. ზმნებში—გვარი § 104.

ნათესავის ძიება § 202 ზმნის მიერ მართული სახელი, რომელიც შეიძლება იღვეს სხვადასხვა ბრუნვაში: წრფელობითსა, მიცემითსა, შემასმენლობითში; ვნებითი გვარის ზმნებთან ყოველთვის დაწყებით ბრუნვაშია.

ნათესავობითი ბრუნვა § 79.

ნათესავობითი, მამულობითი (გჭირება სხმითგარდასლვისა) § 26 სიტყვაწარმოების ერთ-ერთი სახე—წარმოავლობის სახელები (დავითიანი, ორბელიანი, კართუშვილი და სხვ.).

ნაკლობითი ზმნა § 141 „უწესო ზმნა“, რომელსაც აკლია რომელიმე კატეგორია და ნაკლს ეერ ივსებს.

ნაკლულევანი (სხტად და სხტად მიმოჭრილი) ზმნა § 139 „უწესო ზმნა“, რომელსაც აკლია რომელიმე კატეგორია და ნაკლს სხვა ზმნით ივსებს.

ნაკტშთი მეტყველების ნაწილთა აგებულება, კომპოზიცია, თხზვა: „ნაკტშთნი სახელისანი არიან სამ: მარტივი, პრთული და ზედ-პრთული“ § 30. „ნაკტშთი ზმნისა არს ორ: მარტივი და პრთული“ § 105. ნაკტშთი [ზმნისა] განიყოფება სამად: მარტივად, რთულად და ზედ-დადებულად“ („სიტყვა“ 20 რ).

ნაკტშთი წიგნთა წიგნის ნაწილი § 262.

ნამოკმედები 6. ვნებული.

ნამყო § 109 წარსული დრო.

ნამყო სრული § 109 წყვეტილი, აორისტი.

ნამყო უსრული § 109 უწყვეტელი.

ნამყო უსრულისი § 109 თურმეობითი პირველი.

ნამყო უუსრულისი § 109 თურმეობითი მეორე.

ნატალსახელი § 83.

ნაწილნი სიტყვსანი § 10 მეტყველების ნაწილები.

ნოშანი მამრავლენი ნ. ზმნა.

ნოტრი ნაბეკდი ტექსტის სახეობა, რომლითაც იწყობა სქოლიოები და შენიშვნები: „სხოლინი და სხტანი შესანიშნელნი სიტყვანი ძტშლთა შინა იწერებოდენ წითლურითა და აწ ნოტრითა ანუ წტრითა, ანუ სხტა სახრ-განრჩეულითა მკდრისა წერლისაგან“ § 273.

ოდესობითი ზმნის ზედა „სიტყვა“ 21 რ.

ორთოდრაფია § 262 ორთოგრაფია, მართლწერა.

ორლექსოვანი ორსიტყვიანი (სახელი): „ორლექსოვანსა ეწოდების პრთული“ § 32.

ორი წერტილი სასვენი ნიშანი, რომელიც იხმარება სრული პერიოდის (მუხლის) დასასრულს: „ორი წერტილი დაასრულებს სრულსა პერიოდსა ანუ მუტლსა, რომლისსაცა შემდგომი მუტლი ნიდაგ დიწყების ასომთავრულითა“ § 268.

ორწევროვანი პერიოდი ნ. პერიოდი.

ორკმოვანი ნახევარბზოვანი: „ორკმოვანნიცა არიან ექტს: 0, 1, 2, 3, 4 და 5. ხ“
ორკმოვანად ამისათჳს იწოდებიან, ვითარმედ სულისკტტოთითა კმათა შორის
გაზოპ:ცემენ ბრჭგულ ორკმოვანთა კმათა“ § 5.

პარადრაფი § 282 პარაგრაფი.

პერიოდი ანუ მუგლი § 253—255 სინტაქსური ერთეული, რომელიც მოიცავს ერთ
ერტელ ან რამდენიმე ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებულ წინადადებას.
იმის მიხედვით, თუ რამდენი წინადადებაა გაერთიანებული, პერიოდი შეიძ-
ლება იყო ერთწევროვანი, ორწევროვანი, სამწევროვანი
და უმეტესი.

პირველი სახე 1. სახელებში—მარტივი ფუძე, ძირეული სახელი § 33.

2. ზმნებში—უმეშვეო ფორმა, უშუალო კონტაქტი § 106.

პირისპირობითი ანუ გარმიმღეობითი კავშირი § 166 მაპირისპირებული კავშირი.

პირობითი კავშირი ნ. თუობითი კავშირი.

პირი § 91, 108.

პირნაკლი ზმნა § 139.

პიროვანი ზმნა § 101 პირიანი ფორმა ზმნისა, ზმნა, რომელსაც მოეპოვება სამივე
პირი.

პლეონასმოზ ნ. დამეტება.

ჟამი § 103 ზმნის დრო.

რაოდენობითი ზმნისზედა „სიტყუა“ 21 რ.

რისხვითი შორისდებული ნ. შეურაცხებითი შორისდებული.

რიტორული აღნაქტისი ნ. კელოვნებითი აღნაქტისი.

რიცხვ § 77, 107.

რიცხვობითი ანუ რაოდენობითი ზმნისზედა § 163 ზოპა-წონისა და ოდენობის
ზმნისართი.

რლტშვა (შემეცნება) აღნაქტისთა § 246 წინადადების დაშლა წვერებად, წინადადე-
ბის გარჩევა.

საასომთავრულო ქარაგმა § 275 ქარაგმის ნიშანთაგანი, რომელიც იხმარება ასო
მთავრულებთან.

სადაობითი ზმნისზედა „სიტყუა“ 21 რ.

საზოგადო არსებითი სახელი § 16.

საზოგადო აღნაქტისი ნ. მარტივი აღნაქტისი.

საზოგადო ნათესავი ნ. ზოგებითი ნათესავი.

საზოგადო ქარაგმა § 275 ქარაგმის ნიშანი (ძირითად ტექსტში).

საზღტრებითი მსკესი § 110 თხრობითი კილო.

სათუთო ანუ კერძობითი სახელი § 17 საკუთარი სახელი.

საკითხავი ნიშანი § 269 კითხვითი ნიშანი.

საღმობითი შორისდებული § 169 მწუხარების, დარდის გამოზხატველი შორისდე-
ბული.

სამოწმებელი შემოხმული § 274 ციტატი.

სამწეროვანი პერიოდი ნ. პერიოდი.

სანეტარო ზმნისზედა ნ. საწადი ზმნისზედა.

საუფლო ქარაგმა § 6, 275 ქარაგმის ნიშანი, რომელიც მხოლოდ უფლის აღმნიშე-
ნელი სიტყვების შემოკლებისას იხმარება.

საძიებო ზმნისა ნ. ძიება ზმნისა.

მაწადი (თუბითი, სანეტარო) ზმნისზედა § 163 წადლის, ნატერის გამომხატველი ზმნისართი (ნეტარ, ნეტარ თუშკა, უკეთუ, უკეთუმცა და სხვ.).

საწადი, საწადისი პსქესი § 110 ნატერითი კილო.

სახე 1. სახელებში გულისხმობს სიტყვაწარმოებას § 33.

2. ზმნებში აღნიშნავს კონტაქტს, კაუზატივს § 106.

სახელი § 12.

სახელზმნა § 110 საწყისი.

სინტაქსი, სენტაქსი § 170.

სიტყვა 1. წინადადება § 258, 269. ს რ უ ლ ი ს ი ტ ყ უ ა ს რ უ ლ ი წ ი ნ ა დ ა დ ე ბ ა ,
უ ს რ უ ლ ი ს ი ტ ყ უ ა უ ს რ უ ლ ი წ ი ნ ა დ ა დ ე ბ ა .

2. მეტყველება: ნ ა წ ი ლ ნ ი ს ი ტ ყ უ ა ნ ი მეტყველების ნაწილები § 10.

სტიგმა ნ. მძივე.

სქესი ნ. პსქესი.

სხმით-გარდასლვითი რიცხობითი სახელი § 82 რიგობითი რიცხვითი სახელი.

სხმით-გარდასლვითი სახე 1. სახელებში—წარმოქმნილი სახელი § 33.

2. ზმნებში—შუალობითი კონტაქტი, კაუზატივი § 106.

სხტად და სხტად მიმოქრილი ზმნა ნ. ნაკლუღევანი ზნა.

სხოლიო § 273 სქოლიო.

უადრესობითი ზედშესრული სახელი § 23 ზედსართავი სახელის აღმატებითი ხა-
რისხი.

უზნობა § 1 მეტყველება.

უზრუნეშლი ლექსი § 32 უზრუნველი სიტყვა.

უდადებითის ზედშესრული სახელი „სიტყვა“ 19 v აღმატებითი ხარისხი.

უკანონო ზმნა § 102 „უწესო ზმნა“, რომელსაც აკლია რომელიმე კატეგორია
(დრო, კილო).

უკეთუობითი სქესი „სიტყვა“ 20 v პირობითი კილო.

უკუთქმითი ბრძანებითი § 110 უკუთქმითი, უარყოფითი ბრძანებითი.

უკუთქმითი (დამაყენებლობითი) ზმნისზედა § 163 ზმნიერების ერთ-ერთი ჯგუფი,
რომელშიც შედიან: არა, ნუ, არაოდენ, ცუდად, უბრალოდ და სხვ.

უკუთქმითი სიტყვა § 258ა უკუთქმითი, უარყოფითი წინადადება; უ კ უ თ ქ მ ი თ ი
კ ი თ ხ ვ ი ს ი ტ ყ უ ა წ ი ნ ა დ ა დ ე ბ ა , რ ი მ ე ლ ი ე შე ი ც ა ვ ს კ ი თ ხ ვ ა ს ა და უ ა რ-
ყოფას, უკუთქმით-კითხვითი წინადადება.

უკუთქმითი სხმით-გარდასლვითი § 36 სიტყვაწარმოების ერთ-ერთი სახე, რომელ-
შიაც შედის უკონლობის სახელები.

უმეშეტლობითი ნათესავი 1. სახელებში—საშუალო სქესი (გულისხმობს ისეთ სახე-
ლებს, რომელთაც რეალური სქესი არ გააჩნიათ) § 28.

2. ზმნებში—საშუალო გვარი § 104.

უფალი ზმნისა § 172 ზმნის სუბიექტი ნ. კიდევ მ ო ქ მ ე ლ ი და მ მ უ ლ ე ბ ე ლ ი
ს ა ხ ე ლ ი .

უღლვლება, უღლება, უღლვა § 111 უღვლილება.

უბტმითი ზმნა § 139 „უკანონო ზმნა“, რომელსაც ახასიათებს უღლების დროს
პარალელური ფორმები.

უბტსიტყუაობითი ანუ შტმნიერსიტყუაობითი აღნაქუსი სინტაქსის სახე, რომ-
ლისთვისაც დამახასიათებელია მრავალსიტყუაობა: „უბტსიტყუაობითი... აღ-
ნაქუსი არს, ოდესცა, გარდა მართლისა თანჯმობისა ანუ აღნაქუსისა ლექს-
თასა, ჭმარებულ იქმნების რომელიმე შტმნიერსიტყუაობითი უბტსიტ-
ყუაობა“ § 170.

უქმო § 6 თანხმონი.

ჰაოდიოსტოლი (შემკურელი) § 271 დეფისი.

ჰაოტეოკაჰსა ჰსქესი § 110 პირობითი ან ნატერითი კილო.

ფიცხელი სიტყუა § 269 ძახილის წინადადება. ნ. კიდეე გა ა ნ კ ვ რ ე ბ ი თ ი, წ ო -
დ ე ბ ი თ ი, მ ც ნ ე ბ ი თ ი ს ი ტ ყ უ ა.

ფრასა § 257 ფრასა.

ფრჩხილი § 270 სასეენი ნიშანი.

ქარაგმა § 275 სიტყვის შემოკლების ნიშანი. ნ. კიდეე სა უ ფ ლ ო, სა ზ ო გა დ ო,
ს ა ა ს ო მ თ ა ე რ უ ლ ო ქარაგმა.

ქირდებითი შორისდებული § 169 გაიციხვის გამომხატველი შორისდებული.

ქონებითი (გუაროზა სხმით-გრდასლუთისა) § 36 სიტყვაწარმოების ერთ-ერთი ჯგუფი, ქონების სახელები.

ქტშწუოზილებითი ჰსქესი (აპოტეოკა) § 110 კავშირებითი კილო.

ლადადებითი შორისდებული § 169 შორისდებულის ერთ-ერთი ჯგუფი, რომელშიც
შედიან: ოპ, ზ, ზ ლმერთო.

ლრამატიკა § 1 გრამატიკა.

ყუავის ფრჩხილოვანი § 273 წერის ერთ-ერთი სახეობა ძველად.

შემასმენლობითი ბრუნუა § 79 უდრის ინდოევროპულ ენათა აკუზატივს.

შემეცნება (არტუშვა) აღნაქტისთა § 246 წინადადების დაშლა წევრებად, წინადადე-
ბის გარჩევა.

შემკრებელობითი ზმნისზედა § 163 ზმნისართების ერთ-ერთი ჯგუფი, რომელშიც
შედიან: ერთად, გაურჩეველად, შეერთებით, საზოგადოდ და სხვ.

შემკრებელობითი სახელი § 18 კრებითი სახელი.

შემკურელი (ჰაოდიოსტოლი) § 271 დეფისი.

შემოქმედებითი ნათესავი § 104 მოქმედებითი გვარი ზმნისა.

შემოსგავსებითი ზედშესრული სახელი § 22 შედარებითი ზარისხის ზედსართავი.

შეურაცხებითი (რისხუთი) შორისდებული § 169 გაბრაზების, ზიზლის გამომხატველი
შორისდებული.

შეძინება § 206 დაახლოებით უდრის ატრიბუტულ მსაზღვრელს, ნ. კიდეე მა რ -
ტ ი ვ ი და ა ღ კ ს ე ბ ი თ ი შე ძ ი ნ ე ბ ა.

შეტყალება „მარტივი აღნაქტის“ სახე, გულისხმობს სიტყვათა თავისუფალ წყობას,
როცა წინადადების წევრთა რიგი გარკვეულ ყალიბს არ მისდევს: „შეტყა-
ლება არს აღრევა ლექსთა ესრეთ, რადთა რომელიცა ჟერ-იყო პირტშლ და-
დებად, უქანასენელსა ადგილსა დაიდტას § 250“.

შ ე ტ ყ ა ლ ე ბ ა შ ი იგულისხმება აგრეთვე ტმესი (გან-სამე-უკრტშ-ვეარდე),
სიტყვაში მარცვლის დაკლება, მომატება ან შეცვლა (ა=არა, სამარი=სა-
მარი...) და სხვ.

შორისდებული § 168.

შტშნიერისიტყუაობითი აღნაქტისი ნ. უზუსტიტყუაობითი აღნაქტისი.

ფტშნებითი ზმნისზედა § 163 ზმნისართების ჯგუფი, რომელშიც შედიან: აპა, აპა -
ესერა, ესრეთ და სხვ.

ჩტშნებითი ნაცუალსახელი § 84.

ძალითად ყოფა (ელლიპსის) § 250 „მარტივი აღნაქისის“ სახეა, რომელსაც ადვილად საგულისხმებელი სიტყვა (წინადადების წევრი) აკლია; წინადადების რომელიმე წევრის დაკლება-გამოტოვება.

ძალითად მდებარე § 247 სიტყვა (წინადადების წევრი), რომელიც აკლია, მაგრამ ადვილად იგულისხმება.

ძიება ზმნისა § 172 ზმნის ობიექტი. ნ. კიდევ ვნებული ანუ ნამოქმედები. გამოიყოფა მეორე ძიებაც § 173; იგი გულისხმობს ხან ირიბ, ხან უბრალო დამატებას, ხანაც წინადადების სხვა მეორეხარისხოვან წევრს (მაგალითად გარემოებას).

ძირი ზმნისა ნ. ზმნა.

წაკტრა კმისა ნ. დამდაბლება ზმისა.

წერტილი § 267.

წესებითი ზმნის ზედა § 163 ზმნისართების ერთ-ერთი ჯგუფი, რომელშიც შედიან: უწინარეს, უპირველეს, უკანასკნელ და სხვ.

წესებითი § 36 სიტყვაწარმოების ერთ-ერთი სახე, მოიცავს რიგობით რიცხვით სახელებს: მეორე, მესამე და სხვ.

წიგნი 1. ასო § 3. წიგნი მაპიროვნენი ნ. ზმნა.

2. წიგნი § 279.

წითლური § 273 სინგური.

წმასკნითი კავშირი § 166 მაერთებელი კავშირი.

წოდებითი ბრუნვა § 79.

წოდებითი სიტყვა § 269 ძახილის წინადადება, ნ. კიდევ ფიციხელი სიტყვა.

წოდებითი შორისდებული § 169 ძახილის, მოწოდების გამომხატველ შორისდებულთა ჯგუფი (ეპა, ტეი, ტეიტეი).

წრფელობითი ბრუნვა § 79 სახელობითი ბრუნვა.

წერილი § 273 პეტრი.

ხარისხი § 20.

ხატ-ვნებითი § 104 მედიოპასივი.

ხატ-შემოქმედებითი § 104 მედიოაქტივი.

ქელოვნებითი (რიტორული) აღნაქისი სინტაქსის ერთ-ერთი სახე: „ქელოვნებითი აღნაქისი არს, რომელიცა კანონთაგან თანჯმობისა სიტყვს ნაწილთასა გარდადების და ექმნების რამე ანუ ძალითად, ანუ მეტობით, ანუ შეცქელებით“ § 170.

ქმოვანი § 4 ხმოვანი.

კშირობითი ზმნის ზედა § 163 ზომა-წონისა და ოდენობის აღმნიშვნელი ზმნისართების ჯგუფი (ფრიად, ყოვლითურთ, უხუად, დიდად, მრავლად).

პრთული ზმნა § 105 რთულფუძიანი, რთული აგებულების ზმნა, გულისხმობს აგრეთვე ზმნისწინა ფორმებსაც.

პრთული ნაკტში § 30 სახელთა აგებულების სირთულე—კომპოზიტობა.

პრთული სახელი § 32 კომპოზიტი.

პრთული სიტყვა § 247 რთული წინადადება.

პსქისი § 110 კილო.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

ე ლ . ნ ი კ ო ლ ა ი შ ვ ი ლ ი — გაიოზ რექტორი და მისი ქართული-
გრამატიკა

3

ქართული ღრამმატიკა

შესავალი ღრამმატიკისა

49

ნაწილი პირეშლი

თჳს ვითარებითა ცნობათა ნაწილთა სიტყვსათა საზოგადოდ

თავი ა	თჳს პირეშლის სიტყვს ნაწილისა, რომელ-არს სახელი	52
თავი ბ	თჳს მეორისა სიტყვს ნაწილისა, რომელ-არს ნაცტაღსახელი	61
თავი გ	თჳს მესამისა სიტყვს ნაწილისა, რომელ-არს ჴმნა	66
თავი დ	თჳს მეოთხისა სიტყვს ნაწილისა, რომელ-არს მიმღეობა	111
თავი ე	თჳს მესუთის სიტყვს ნაწილისა, რომელ-არს თანდებული	112
თავი ვ	თჳს მეექვსისა სიტყვს ნაწილისა, რომელ-არს ჴმნისზედა .	114
თავი ჴ	თჳს მეშვდისა სიტყვს ნაწილისა, რომელ-არს კავშირი .	117
თავი ც	თჳს მერვსა სიტყვს ნაწილისა, რომელ-არს შორისდებული	119

ნაწილი ბ

თჳს სინტაქსისა ანუ აღნაქტისისა

შესავალი .		120
თავი ა	თჳს თანჳმობისა ნაწილთა სიტყვსათა საზოგადოდ და პირეშლად თანჳმობისათჳს სახელისა და ჴმნისა .	120
თავი ბ	თჳს თანჳმობისა ანუ ბრუნვს მიღებისა უფლად და მიებად უკანონოთა ჴმნათაგან	126
თავი გ	თჳს თანჳმობისა განუსაზღვრებელისა ჴმნისა, მიმღეობისა და სახელჴმნისა .	128
თავი დ	თჳს თანჳმობისა სახელთასა .	129
თავი ე	თჳს თანჳმობისა თანდებულისა, ჴმნისზედაჲსა, კავშირისა და შორისდებულისა სახელისა თანა და ჴმნისა .	134
თავი ვ	თჳს თანჳმობისა კითხვსა მიგებისა თანა .	137
თავი ჴ	თჳს კანონთა აღნაქტისთასა და პირეშლად თჳს ელოგენბითისა აღნაქტისისა .	141
თავი ც	თჳს შტენიერებითისა აღნაქტისისა .	144

ნაწილი 8

მართლკითხვსა (პროსოდისა) და წერისათჳს (ორთოღრაფიისა)

თავი ა მართლკითხვასათჳს, ესე იგი არს. პროსოდისა .	150
თავი ბ თჳს მართლწერისა (ორთოღრაფიისა) და პირუტყლად წერისათჳს ასოთა ანუ წიგნთასა .	151
თავი გ თჳს ნიშანთა სტრიქონთასა და ქარაგმათათჳს	151
თავი დ თჳს განყოფილებისა წიგნისა	154

დ ა მ ა ბ ე ბ ა

სიტყუა საღრამმატიკოჲ	156
სიტყუა გაიოზისა საჯარო ჰაექრობის გახსნის გამო .	157
დადებულება საღრამმატიკო საზოგადოესა ჰაექრობისათჳს	169
საზღუარი ღრამმატიკისა	175
გრამატიკულ ბერძინთა ლექსიკონი	180

Гайоз Ректор

ГРУЗИНСКАЯ ГРАММАТИКА

Текст к изданию подготовила, исследованием
и словарем снабдила Елена Николайшвили

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

*

რედაქტორი ვ. ლ. ფანჩიძე

გამომცემლობის რედაქტორი გ. ვოგიავა

ტექნორედაქტორი ნ. ბოკერიძე

კორექტორი რ. ფეიქრიშვილი

გადაეცა წარმოებას 29.12.1969; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 14.VI.1970;
ქაღალდის ზომა 60×90¹/₁₆; ნაბეჭდი თაბახი 12.25; სააღრიცხვო-საგამომცემლო
თაბახი 10.4; უე 01363; ტირაჟი 1000; შეკვეთა № 3068;
ფასი 1 მან. 3 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 60, კუტუშოვის ქ., 15
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 60, ул. Кутузова, 15

საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის სტამბა, თბილისი 60, კუტუშოვის 15
Типография Академии наук ГССР, Тбилиси, 60, ул. Кутузова, 15

